RADU ROSETTI

Părintele Zosim

și alte povestiri

VINTAGE

HUMANITAS

V I N T A G E

Radu Rosetti (1853–1926) s-a născut la Iași, într-o familie coborâtoare din domni ai Moldovei. Bunicul, hatmanul Răducanu, om de arme iscusit, este unul dintre marii boieri din vremurile vechi. Tatăl, logofătul Răducanu R., cu studii în Germania, este un om al vremurilor noi, pașoptist și unionist de seamă. Mama, domnița Aglae, este fiica lui Grigore Alexandru Ghica, ultimul domn al Moldovei înainte de Unire. Își petrece copilăria la moșia de la Căiuți, în ținutul Bacăului, printre vânători, guvernante și profesori particulari. Din această perioadă datează fascinația pentru istoriile din trecut, pe care le-a auzit de la povestitori de mare talent, începând cu părinții și continuând cu Alecsandri, Kogălniceanu sau Costache Negri. Nu va mai părăsi această preocupare; în anii tinereții și maturității devine un adevărat catalog al poveștilor, secretelor și mondenităților din vechea societate boierească.

Trimis la studii în Franța și Elveția, se întoarce în țară în 1873 cu un bacalaureat în științe. Vinde o parte din proprietăți, silit de datorii, și încearcă o carieră în politică și în administrație, sub oblăduirea lui Lascăr Catargiu. Se căsătorește în 1876 cu Smaranda Bogdan, cu care are patru copii: Radu, Henri, Eugeniu și Magdalena (dintre ei, generalul acad. Radu R. Rosetti rămâne până astăzi cel mai important istoric militar român). Este prefect, deputat conservator, director al închisorilor. În cele din urmă devine șef de arhivă în Ministerul Afacerilor Străine. Adversar vehement al politicii rusești, apropiat de cercul *Vieții românești*, pledează împotriva intrării in Primul Război de partea Antantei.

Studiile istorice, multe publicate în Analele Academiei Române, arată preocuparea pentru istoria socială și politică, cu un interes aparte pentru problema agrară – domeniu în care devine una dintre vocile de autoritate: *Despre unguri și episcopiile catolice din Moldova* (1905), *Pământul, sătenii și stăpânii în Moldova* (1907), *Cum se căutau moșiile în Moldova la începutul veacului XIX: Condica de răfuială a hatmanului Răducanu Roset cu vechilii lui pe anii 1798–1812* (1909) etc.

Cariera sa literară se datorează tot interesului pentru trecut. Debutează cu un roman istoric premiat de Academia Română în 1906: *Cu paloșul*. Îi urmează romanul *Păcatele sulgeriului* (1912); succesul de public se repetă cu volumele de povestiri: *Povești moldovenești* (1920), *Alte povești moldovenești* (1921). Acestea marchează evoluția lui Radu Rosetti dinspre ficțiunea de reconstituire istorică către marea sa vocație: memorialistica. Povestirile sunt nucleele narative ale celor trei volume de *Amintiri*, monumentala cronică a Moldovei secolului al XIX-lea. În *Istoria* sa, G. Călinescu îl caracterizează drept „genealog și cronicar [de] o obiectivitate perfectă, fără fumuri nobilitare, cu noțiunea exactă a condiției castei“. La rândul său, E. Lovinescu afirmă despre Radu Rosetti că a dat „cea mai prețioasă memorialistică din literatura română“.

RADU ROSETTI

Părintele Zosim

și alte povestiri

Ediție îngrijită de Radu Gârmacea

HUMANITAS
BUCUREȘTI

Coperta: Angela Rotaru, pictură în tempera după fresca exterioară a bisericii din Viorești-Slătioara, județul Vâlcea, cca 1800; pe coperta I, poteră în frunte cu vătaful de plai Ioan Urșeanu; pe coperta IV, boiernaș cu jupâneasa.
Tehnoredactor: Florina Vasiliu
Corector: Patricia Rădulescu
DTP: Dan Dulgheru

© HUMANITAS 2014 (ediția print)
© HUMANITAS 2014 (ediția electronică)

ISBN 978-973-50-4381-0 (pdf)

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0372.743.382; 0723.684.194

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Povestirile lui Radu Rosetti au fost publicate la Editura „Viața românească“ din Iași sub titlurile *Povești moldovenești* (1920) și *Alte povești moldovenești* (1921). Succesul de care s-au bucurat la apariție a jucat, probabil, un rol important în ceea ce privește hotărârea autorului de a începe redactarea celor trei volume de *Amintiri*, apărute în 1923, 1926, respectiv – postum – 1927 (*Amintirile* au fost reeditate pentru prima oară integral de Editura Humanitas, în 2011 și 2012, apoi într-un singur volum, ilustrat, adnotat și beneficiind de un cuprins analitic detaliat, în 2013). Trebuie spus că, până la elogiile unor critici de talia lui E. Lovinescu sau G. Călinescu, narațiunile istorice ale lui Radu Rosetti își găsesc confirmarea publică prin ecranizare, fapt cu totul excepțional în epocă: „Țigăncușa de la ietac“ este adaptată cinematografic chiar în 1923, într-un film de A. Beldiman, astăzi pierdut.

În pofida titlurilor sub care au fost publicate cele două volume, narațiunile pe care le cuprind nu sunt ficțiuni; ele au un caracter istorico-memorialistic care nu trebuie pus la îndoială. Chiar dacă povestitorul schimbă numele anumitor personaje, mai ales ale protagoniștilor – nume care, de altfel, pot fi restituite de cercetător fără mare dificultate –, faptele, moravurile, instituțiile înfățișate sunt cât se poate de reale și se coroborează cu sursele documentare care privesc epoca. Unele întâmplări din povestiri vor fi reluate de altfel, în formă condensată, în paginile *Amintirilor*. Este vorba despre episoade, întotdeauna relevante pentru stările de lucruri și mentalitățile epocii, care fie au fost reconstituite pe baza documentelor, fie, cel mai adesea, au fost auzite de istoric de la rude și cunoștințe din generația părinților și a bunicilor – de la care, după propriile mărturii, a încercat încă din tinerețe să obțină o imagine vie a trecutului nu atât de îndepărtat.

Din cele douăzeci de povestiri cuprinse sub titlurile mai sus menționate, în volumul de față au fost reluate douăsprezece. Au fost alese acele texte care se suprapun temporal pe conținutul *Amintirilor*, confirmându-l sau completându-l în chip fericit. Au fost lăsate deci deoparte povestirile a căror materie ține de secolul al XVII-lea și de prima jumătate a celui de-al XVIII-lea și pentru care autorul s-a folosit exclusiv de izvoare de arhivă. Un alt criteriu de selecție a fost bogăția și relevanța documentară a textelor, interesul lor ca sursă de cunoaștere a unei perioade cruciale din istoria noastră: sfârșitul epocii otoman-fanariote și începutul modernizării.

Textul a fost stabilit pe baza edițiilor princeps. Intervențiile editoriale s-au limitat la actualizarea grafiei și punctuației conform normelor în vigoare. S-au păstrat ca atare toate formele mai vechi sau regionale, precum și formele gramaticale specifice, chiar și acolo unde la autor apar în variație liberă. Într-o polemică, Radu Rosetti afirma că el scrie în limba pe care a auzit-o vorbită de părinții săi și de marii intelectuali moldoveni din generația pașoptistă. În portretul emoționant pe care i-l face în paginile *Vieții românești* (nr. 2–3/1926, p. 310), Mihail Sadoveanu depune și el mărturie: „...Felul lui de a vorbi era al unui vechi și fin boier de la Ieși, grăind ca țăranii de la moșie, cugetând ca un european, amestecând vorbe și expresii franțuzești între proverbe și zicale autohtone. Rostirea caracteristic moldovenească voia să și-o păstreze și-n povestirile lui scrise".

S-a ținut seama de preferințele autorului în privința scrierii numelor proprii. În notele editorului însă, numele personalităților istorice au fost redate în grafia uzuală în literatura istoriografică. Opțiunile de grafie ale autorului au fost păstrate și în ceea ce privește scrierea cu inițială majusculă sau minusculă, cu excepția numelor de popoare, a lunilor anului sau a zilelor săptămânii. S-au îndreptat câteva erori tipografice evidente prezente în edițiile princeps. Notele numerotate aparțin autorului, iar notele explicative ale editorului au fost marcate cu asteriscuri. Cu excepția primei povestiri, al cărei titlu a fost ales și pentru întreg volumul de față, ordinea textelor este cea dată de cronologia întâmplărilor narate – precizată de autor în subtitlu –; acesta a fost, de altfel, și criteriul de ordonare ales de Radu Rosetti la publicarea în volume.

R.G.

PĂRINTELE ZOSIM
(1798)

Părintele Zosim de la mănăstirea Moșinoaia este una din cele mai vechi amintiri ale copilăriei mele. L-am cunoscut dintăi când trăiam la Pralea, împreună cu urșii și cu prălenii gușăți. Era atunci, după spusele tatei și a bunicii, un moșneag trecut bine de optzeci de ani, dar încă drept și voinic: mai făcea cu ușurință cei opt până la zece chilometri peste munți și peste văi care despart mănăstirea Moșinoaia de satul Pralea.

Nalt ca un brad, avea o barbă albă ca zapada și lungă până la brâu; pletele, albe și ele, îi cădeau pe umere și numai creștetul capului începea să se golească; ochii albaștri erau încă vii și mai avea dinți buni în gură; pielea de pe obraz era uscată ca un pergament, dar mergea cu capul drept și glasul tot puternic îi era.

Îl iubeam mult pe părintele Zosim: era om bun, copiii îi erau dragi, știa să facă mulțime de jucării frumoase din șândili și din bucățele de scânduri pe care le lucra numai cu briceagul, fără altă unealtă. Mathes, teslarul nostru neamț, om destul de meșter și el, spunea că, dacă degetele lui ar fi fost tot atât de îndămânatece ca ale părintelui Zosim, de mult n-ar mai trăi în Pralea, ci ar avea casă frumoasă la Viena, fabrică mare de jucării și bani cu ghiotura deoparte. Părintele Zosim un leu în pungă n-avea, dar făcea feresee* minunate, feresee care,

* Fereséu, ferăstrău (n. ed.).

așazate pe un jgheab diminutiv, adus din pârău, sapat și lucrat de părinte tot cu briceagul cel farmacat, umblau și tăiau șândile și microscopici butuci de brad cu ajutorul unor pânze făcute de Miron, fierarul cel ghebos, alt bun prietin al meu. Și, pe lângă feresee, mai făcea părintele mori, pive, drâste, fără a mai vorbi de cară, căruțe, trăsuri, briște, naticence* și câte altele. Un lucru nu-l înțelegeam: de ce nu poate părintele Zosim, atât de meșter în toate, să facă cai și boi care să umble. Îmi făcea cai înhamați la trăsuri și boi înjugați la cară, dar acei boi și acei cai rămâneau nemișcați, pe când fereseele, morile, pivele și drâstele se mișcau în chip vioi și făceau treabă.

— Părinte Zosim, îi ziceam eu, de ce nu-mi faci cai și boi care se mișcă?

— Fiindcă nu pot, răspundea părintele cu blândeță.

— Atunci de ce se mișcă așa de bine fereseile și morile ce mi le faci?

— Fiindcă le mișcă apa. Nu vezi că pănă nu dăm drumul apei pe jgheab nu se mișcă nici fereseul, nici moara?

— Dar care este lucrul care face ca calul sau boul să se miște?

— Viața, și viața o dă numai Dumnezeu!

— Și de ce nu rogi pe Dumnezeu să deie viață cailor și boilor ce mi-i faci?

— Fiindcă Dumnezeu o făcut lege că numai oamenii și dobitoacele ce se nasc cu viață să se miște, și Dumnezeu nu calcă niciodată legile ce le-o făcut.

Răspunsurile bunului călugăr nu mă mulțămeau, și urmam să-i pun întrebări peste întrebări, la care nu prea totdeauna știa cum să răspundă și de obicei scapa de ele propunând să-mi spuie o poveste, propunere ce avea darul să puie îndată capăt tuturor întrebărilor mele. Căci părintele Zosim era un povestitor neîntrecut, având un repertoriu nesfârșit de povești minunate

* Naticeáncă/nadișáncă/nădășáncă, brișcă, trăsură cu un cal fabricată la Neutitschein (azi, Nový Jičín, în Cehia) (n. ed.).

de tot felul. Povești despre sfinți uciși de păgâni în chinuri, povești despre Ștefan cel Mare, despre Bogdan Chiorul, despre Petru Rareș, despre Movilești, despre Vasile Lupu, despre prădările țării de cătră turci și tatari, despre războaie cu ungurii și leșii, cu cazacii, povești despre părinți, surori, mirese și frați robiți, pe care fii, miri și chiar viteji neînrudiți cu acei nenorociți îi scapau din robie prin sabie, prin meșteșug, prin bani; povești despre prunci duși de turci departe în țara lor spre a face din ei ieniceri, care prin înțelepciune, sânge-rece și îndrăzneală izbuteau să se-ntoarcă acasă, venind pe jos tocmai de la Bagdat și de la Misir*, povești despre șiretlicuri de ale grecilor, povești despre boieri răi și nedrepți, ca și despre boieri buni și drepți, despre vitejii făcute de moldoveni în oștile lui Petru cel Mare, ale Elisavetei și ale Ecaterinei; povești din vremea răscoalei lui Pasvantoglu, pașa de la Vidin, împotriva sultanului, apoi povești despre nemți cu coadă, despre Prozorovski și despre Camenski**, despre isprăvile volintirilor***, despre prăzile lor și ale turcilor în țară, povești despre chipul cum s-o aruncat în aer viteazul căpitan Iordache la Secu și despre câte altele, nenumarate și toate frumoase. Și povestea curgea din gura moșneagului fără întrerupere, lin și limpede, într-un grai frumos și nemeșteșugit, ce-l putea înțelege orice copil mic. Și adeseori, când părintele îmi spunea vro poveste, se strângeau slugile gramadă la ușa odăii în care ne aflam și ascultau cu gura cascată.

* Egipt (n. ed.).

** Aleksandr Aleksandrovici Prozorovski (1732–1809), general rus, comandant al armatei de la Dunăre în timpul războiului ruso–turc din 1806–1812. Mihail Fedotovici Kamenski (1738–1809), general rus; s-a remarcat în timpul războiului ruso–turc din 1787–1792 (n. ed.).

*** Volintiri, eteriștii care au participat la evenimentele din 1821 pe teritoriile Principatelor. Actul final al confruntării dintre Eterie și turci la nord de Dunăre a fost asediul Mănăstirii Secu, unde căpitanul Iordache Olimpiotul se refugiase cu ultimii 400 de luptători greci. La asaltul decisiv al turcilor, Iordache Olimpiotul s-a aruncat în aer punând foc depozitului de pulbere (n. ed.).

Ceea ce îmi plăcea mai ales în părintele Zosim era faptul că fusese oștean și, spuneau tata și bunica, oștean deosebit de viteaz.

— Ca Ștefan cel Mare? întrebam eu.

— Ca și Ștefan cel Mare de viteaz, răspundea tata, numai ceva mai slab.

— Și o tăiet el oare mulți turci?

— Foarte mulți, răspundea iarăși tata.

— Împreună cu bunicu? mai întrebam eu.

— Împreună cu el.

— Are el oare să mă învețe și pe mine să tai turci?

— De ce nu? mai răspundea tata, când vei fi mare. Poate chiar să te învețe a tăie și pe alții, mai adăugea el după o clipă de gândire.

— Pe cine?

— Pe rușii care ne-au furat Basarabia.

— Și de ce lăsatu-ne-am noi să ni fure Basarabia? Ce-i Basarabia?

Tata îmi lămuri pentru înțelesul minții mele ce era Basarabia și cum ni-o răpise rușii fiindcă erau mai tari mult decât noi și că, îndată ce voi fi mare, am s-o ieu înapoi de la ei. Ceea ce mă făcea să alerg la părintele Zosim să-l rog să mă învețe cât mai curând a tăie ruși pentru a scoate Basarabia noastră de la ei.

Trebuie să lămuresc aici că bunul meu s-a văzut despoiat de cu mult cea mai mare parte a averii sale prin arbitrarul împaratului Neculai Pavlovici. El dăduse o chezășie însamnată pentru un cumnat și, acesta neplătind la timp, fost-au silit bunicul să plătească suma garantată. Bunicul făcu proces cumnatului și câștigă înaintea tuturor instanțelor din Rusia, până și dinaintea senatului de la Peterburg. Însă cumnatul era șambelan al împaratului și obținu de la acesta ca, dintr-o trăsătură de condei, să strice hotărârea senatului și să restabilească

pe șambelan în stăpânirea moșiilor din Basarabia în care posesiune fusese pus bunicul. Este ușor de înțeles că după un asemenea act de justiție țaristă (paguba fiind de peste un milion) Rusia să se fi bucurat de o presă mai mult proastă în familia mea.

Trebuie să mărturisesc însă că părintele Zosim era departe de a împărtăși ideile tatei și a fraților lui în privința rușilor. El refuză categoric să mă învețe vrodată a tăie ruși, căci erau creștini pravoslavnici ca și noi și, zicea el, ni făcuse totdeauna cel mai mare bine. Nu mă împiedeca să ieu Basarabia dacă îmi dădea mâna, dar fără de ajutorul și învățătura lui; era însă gata să-mi împărtășească tot ce știa în privința rătezării capetelor turcești și chiar despre aceea a scurtării nemților care ne furase Bucovina.

Și, după cât asigurau tata și bunica, părintele Zosim fusese meșter în această meserie, deși niciodată nu se lăuda și nu povestea isprăvile lui, ci numai acele ale altora. O singură dată povestitu-mi-a el o întâmplare al cărei erou fusese, și această povestire a fost cea de pe urmă ce mi-a fost dat s-o aud din gura lui; voi istorisi-o îndată.

Am spus că părintele Zosim nu avea niciodată sfanț la dânsul. Pricina acestei stări ticăloase a pungii sale era din cele mai simple și din cele mai binecuvântate: dădea saracilor și nenorociților până la cea de pe urmă para. Căci el nu era sarac: se născuse la începutul celei a opta decadă a veacului al optsprezecelea în ținutul Codrului din Basarabia, ca singur fiu al unui mazil înstărit, și se numise în lume căpitanul Zaharia Vântul. Slujise, încă ca băietan, sub poronca bunului meu într-o ceată de călăreți moldoveni trimeasă de domnul Moldovei, Alexandru Ipsilanti*, lui Coburg, când acesta intră în

* Alexandru Ipsilanti (1725–1805), domn al Țării Românești (1775–1782, 1796–1797) și al Moldovei (1786–1788). A luat parte la războiul ruso–turc din 1787–1792 în calitate de comandant al armatei otomane

țară, spre a servi de călăuză oștirii austriace. El se purtase foarte vitejește în această scurtă campanie, în care austriacii numai de lauri nu se acoperiră. După aceea intră într-un *polc* de dragoni moldoveni în slujba Rusiei, unde o duse până la rangul de *porușnic*, apoi ieșise din slujba împărătească pentru a se căsători cu o femeie frumoasă ca ziua și pe care o iubea la nebunie. Nu știu din ce împrejurări, când același Ipsilanti, devenit domn al Țării Românești, numi pe bunul meu *mehmendar*[1] al taberei turcești care impresura pe Pasvant-Oglu, pașa rebelă a Vidinului, Zaharia Vântul se afla cu el în tabăra turcească și-i făcea servicii bune în escortarea convoiurilor cu proviant. După terminarea acelui război care nu puse deloc sfârșit răscoalei lui Pasvant, Zaharia Vântul se întoarse la Codru, unde trăia liniștit și fericit cu soția, pe care o iubea în fiecare zi mai mult, și cu doi copii, bucățele rupte din mama lor. Dar tocmai în ziua în care împlinea șăpte ani de căsătorie, soția și copiii lui, aflându-se în livadă, fiind surprinși acolo de o furtună cumplită, se adăpostiră sub un copac. Îngrijit de fulgerele și de trăsnetele ce nu mai conteneau, Zaharia se duse în căutarea lor, dar în clipa în care s-apropia de copac îl văzu lovit de o frânghie de foc și acei atât de scumpi lui trăsniți sub ochii săi. Fu nebun aproape un an de zile; apoi, îndată ce-și redobândi mințile, vându tot ce avea și se călugări la Moșinoaia, unde era igumen un neam al lui.

Omul vesel, îndrăzneț, harnic și iubitor de viață se prefăcuse într-un călugăr care trăia numai pentru rugăciuni și pentru fapte bune. Averea lui scăzuse mult, căci în fiecare an dăruia saracilor

de la Dunăre, fapt excepțional pentru un domn al Moldovei în epoca fanariotă. În război a intrat și Sfântul Imperiu, trupele austriece fiind comandate de prințul Frederick Josias de Saxa-Coburg. În acest context, Alexandru Ipsilanti a jucat un rol duplicitar, ajutându-i, se pare, pe austrieci (n. ed.).

1. Însărcinat cu aprovizionarea.

și nevoieșilor mai mult decât venitul lui. Când l-am cunoscut, după cât zicea tată-meu, mai avea ceva, dar și venitul acestui mic avut tot numai la milostenii slujea, căci ceea ce îi dădea mănăstirea ajungea pentru traiul său. Nu pusese carne în gură din ziua în care întrase ca ucenic în tagma călugărească, iar lapte, brânză sau ouă numai la praznicele cele mari gusta, trăia aproape numai din popușoi, fasole, bureți și ierburi. Nu mai vorbesc de vin sau de rachiu, aceste erau pentru el lucruri uitate de mult.

Părintele Zosim era totdeauna bine îmbracat, cu rasă și potcap în bună stare, cu albituri curate și cu ciubote bune, și-i plăcea tare să fie curat. Își spala mânile cu făină de popușoi nu știu de câte ori pe zi, se peptana cu îngrijire, apoi venea totdeauna purtând pe umere o traistă în care avea unul sau multe schimburi, pieptene, perie și sopon.

Fusese foarte puternic: oamenii povesteau despre un urs ce-l ucisese cu o măciucă și despre trei talhari care se legase într-o noapte de el în codru, pe când se-ntorcea la mănăstire, dar el pe unul îl culcase mort la pământ cu ciomagul, iar pe ceilalți doi întăi îi amețise prin lovituri puternice, apoi îi legase burduf și-i adusese așa legați la mănăstire.

De mult ar fi putut părintele Zosim să fie ales igumen al mănăstirii; chiar de la moartea rudei sale stăruise călugării să-l aleagă, dar el niciodată nu se învoise. Bunul meu chiar stăruise pe lângă mitropolitul Veniamin să-l facă igumen cu de-a sila. Mitropolitul, care auzise despre el, trimese să-l cheme la Ieși și voi cu tot dinadinsul să-l facă să primească igumenia sau la Moșinoaia, sau la altă mănăstire, mai de samă, dar părintele Zosim știu să se roage atât de frumos să nu i se deie această sarcină, încât bunul mitropolit nu se mai bizui să i-o impuie. După ce am părăsit Pralea și ne-am așazat la Căiuți, vedeam mai rar pe părintele Zosim: avea doară acuma zece chilometri mai mult de făcut pentru a veni să ne vadă, și puterile lui nu

sporise odată cu departarea așăzării noastre. Îl vedeam mai rar, dar tot cu aceeași plăcere. Fereseele, morile, pivele, drâstele, căruțele și trăsurile, ce le fabrica cu aceeași îndămânare, nu mă mai atrăgeau pe mine, ci pe frații mei mai mici, dar povestirile i se făceau în schimb din ce în ce mai interesante: cu bună samă că lui îi datoresc o mare parte din amărunțimile ce le știu asupra obiceiurilor și a moravurilor vechi ale țării. Acel călugăr, cu prea puțină carte, avea un bun-simț și o judecată care te minunau. Mai totdeauna găsit-am judecățile lui asupra oamenilor, atât asupra acelor de samă, cât și a celor de condiție modestă de care mi-a vorbit, cu desăvârșire confirmate de memorii, de acte, de relațiuni sau de mărturii care încă nu văzuse lumina zilei când mi le-a povestit.

Prin anul 1869 sau 1870 l-am văzut pentru cea de pe urmă oară, căci și-a încheiet viața lui cea lungă și curată, de o sută de ani împliniți, în iarna anului 1870–71, când eu mă aflam la școală în Geneva. Venise de astă dată până la Pralea cu un car cu boi, iar de la Pralea la Căiuți cu trăsura vatavului nostru de acolo. Era seară, o zi sau două după sosirea lui, și vorbea de generalii ruși din vremea lui Prozorovski și a lui Cutuzov. Zicea cel mai mare bine de cel dintăi, pe care îl cunoscuse personal și sub ordinele căruia slujise la intrarea lui în oastea rusască. Îl stima cu deosebire, fiindcă era om cu nestrămutată credință în dumnezeu. Iar eu, ca un fleac de băiețandru ce eram, mai mult pentru a mă arata grozav, observai că credința în dumnezeu nu este o virtute tocmai neaparată pentru un oștean.

Ochii călugărului se uitară drept în ochii mei și prin expresiunea lor îmi aratară cât de rău îl scârbisem. Îngânai câteva cuvinte de lămurire care puteau la rigoare să servească și de scuză, dar el zise, scuturând capul:

— Răle roade are să deie lipsa asta de credință, chiar dacă, cum nădăjduiesc, ea la dumneta n-o pătruns încă în fundul ini-

mii. Eu ți-aș putea povesti o întâmplare din viața mea dovedind că numai credinții în dumnezeu datoresc împrejurarea că ciolanele mele nu putrezesc peste Dunăre de mai bine de șăptezeci de ani.

— O! te rog, părinte, spune-mi-o! Niciodată nu-mi povestești întâmplări războinice în care ai luat vro parte mai de samă.

Bunul călugăr tuși și începu următoarea povestire:

— Era în toamna anului 1798. Mă aflam înaintea Vidinului, în care era împresurat Pasvantoglu, pașa răsculat asupra sultanului, cu cuconul Răducanu, bunul dumitale, care atunci era bivel-căminar, dar în slujba domnului Munteniei, și era mehmendar pe lângă oastea împărătească, adică însărcinat cu îndestularea ei. Un negustor grec cu care aveam de-a face vine și se leagă să ne aducă din Țara Sârbească trei mii de oi cu preț folositor pentru haznaua domnească, însărcinată de *Devlet** cu adunarea proviantului. Coconu Răducanu primește numaidecât și grecul îi cere să trimată, dincolo de Belogragic, o sută de călăreți spre a aștepta turma de oi și a o păzi de talharii care, zicea el, mișunau în acei munți. Cuconul primește și se hotărăște ca acel convoiu să fie alcătuit din cincizeci de neferi turci ai unui Husein Aga, rânduiți pentru asemenea slujbă, și din cincizeci de codreni și alți moldoveni de dincolo de Prut veniți cu mine și care făceau treabă minunată.

Era să plecăm într-o luni dimineața și să ne întâlnim cu cârdul de oi a doua zi. Dar duminică iaca vine poroncă ca cei cincizeci de neferi ai lui Husein Aga, rânduiți să vie cu mine, acuma să plece numaidecât spre Lom Palanca pentru a aduce în tabără mai multe mii de cară cu orez, fân și muniții de tot felul. O trebuit prin urmare să plec eu singur cu oamenii mei, în număr de patruzeci și patru, ceilalți șăse fiind bolnavi. Nu prea însă aveam grijă, fiind încredințat că nu puteau fi mulți

* Devlet-i ʻAliyye-i ʻOsmâniyye (tc. ot.), Imperiul Otoman (n. ed.).

cârjalii* prin munții de prin împrejurul Vidinului. Marți dimineața, ne-am și întâlnit cu oile lui Iani Cochinopulos, așa se chema grecul, care veneau sub paza unei cete de spahii. Am luat oile pe samă, am plătit banii datoriți lui Iani, apoi m-am despărțit de el și de spahii, luându-mi drumul spre Vidin. Îmi orânduisem paza frumos: dintăi cinci flăcăi de ai mei care mergeau înainte împrăștieți, cercetând tufele de pe împrejur, apoi o ceată de zece călăreți sub poronca lui Iachim a Păunesei, un fost unter-ofițer de dragoni care slujise cu mine în oastea împărătească și pe care îl știam de toată nădejdea, pe urmă câte cinci oameni pe fiecare lature a cârdurilor și, la urmă, eu cu rămășița cetei mele. Cu oile erau douăzeci de ciobani sârbi și arnăuți**, care urmau să vie cu noi pănă la Vidin, unde aveam să le plătesc simbria cuvenită lor, încredințată mie de Iani. Mers-am în această orânduială toată ziua de marți, iar sara am poposit cu rânduială tot atât de frumoasă aproape de locul unde strâmtoarea era mai mare: nu ni s-o întâmplat nimica în cursul acelei nopți. A doua zi, miercuri, am pornit iar des-dimineață, eu mergând de astă dată în cap, și ajunsesem la marginea strâmtorii și mă credeam scapat acuma de orice nevoie, când, deodată, aud în urmă mai multe focuri de pistol, apoi țipete și vaiere de durere. Mă răpăd înapoi pe marginea dreaptă a drumului, urmat de flăcăii dimprejurul meu. Am străbătut cu greu oile grămădite în drum și, când în sfârșit am ajuns la capătul de îndărăt, am găsit oamenii mei descălecați și culcați la pământ, împușcând într-o ceată ca de cincizeci sau șăizeci de talhari, care îi lovise de după niște stânci de pe marginea drumului;

* Cârjalíu, membru al bandelor de tâlhari turci care acționau în Balcani în secolele XVIII–XIX. Au fost cooptați în trupele lui Osman Pasvantoglu, în vremea căruia treceau Dunărea și prădau Oltenia și Muntenia (n. ed.).

** Arnăút, aici cu sensul „albanez“ (n. ed.).

iar în mijlocul acelui drum văd întinși și nemișcați pe Iachim și pe alt tovarăș al nostru. Talharii erau parte descălecați și parte încă călări și împușcau într-ai noștri, dar nu îndrăzneau să năvălească asupra lor cu sabia. Când ne-am aruncat asupra lor, au rupt-o îndată de fugă. Mie, fiindu-mi ciudă mare din pricina căderii vechiului meu tovarăș Iachim, nu m-am mai oprit, ci i-am urmărit într-o văioagă de munte timp de mai bine de jumatate de ceas. I-am ajuns în vro două locuri și, ajutat de flăcăii care mă urmau, am trimes vro patru pe ceea lume. Într-un loc ei s-au oprit deodată și s-au întors asupra noastră: calul meu, lovit de un gloante drept în inimă, o căzut și totdodată alt gloante mi-o rupt fluierul piciorului stâng. Durerea o fost atât de cumplită, încât am leșinat și am căzut lângă cal. Când mi-am venit în fire, m-am găsit lângă leșul bietului Gerid, iar alăture de mine acel al altui cal și doi talhari cu capul despicat. Împrejur nici țipenie de om. Noaptea era aproape să cadă și mi-era sete grozav. Frică de moarte n-am avut niciodată, dar mi-era gândul la nevastă și la copii; gândul că n-am să-i mai văd mă chinuia amar. Până atunci nu prea umblasem pe la biserici, nu prea ținusem posturile, rar mersesem la spovedanie, dar totdeauna avut-am credință neclătită în puterea domnului și niciodată nu m-am îndoit că el toate le poate și toate pentru binele nostru le rânduiește. În clipa aceea în care mă vedeam singur, cu piciorul zdrobit, în primejdie să mor acolo, în văioaga cea de munte, de foame, de sete, de durere ori ucis de vrun talhar care s-ar întoarce, mânat aici de dorul de pradă sau chiar din întâmplare, numai în bunatatea și în mila domnului am avut nădejde și fierbinți fost-au rugile ce le-am înalțat la dumnezeu ca să i se facă milă de mine și să mă învrednicească să mai văd o dată ființile ce-mi erau atât de scumpe. Și amar căitu-m-am atunci de nepasarea mea din trecut către poroncile bisericești și rugatu-m-am să nu-și puie domnul mintea cu

mine păcătosul! Și cu cât mă rugam, cu atâta mă simțam mai tare și cu atâta se deștepta nădejdea în mine. Dar pe de altă parte setea mă chinuia cumplit: gâtul, gura și pieptul îmi erau arse de foc, iar durerea fluierului se făcea din ce în ce mai nesuferită. Cerul se umpluse acuma de stele și la chinurile celelalte s-adăugi și acel al frigului: eram înghețat, îmi clănțăneau măselele de frig. Și totuși adormit-am după miezul nopții și trezitu-m-au numai în zorii zilei durerile cumplite ale fluierului rupt. Nu mai puteam rabda: m-am hotărât să-mi pun capăt zilelor. Acuma la rugăciune nu mă mai gândeam. Dar cum să mă mântui de durere? Aveam iataganul la brâu: m-am gândit dintăi să mi-l înfig în inimă, dar, când am vrut să-l scot din teacă, l-am scapat cu teacă cu tot din mână și o lunecat pe pământ până departe de mâna mea. Dumnezeu m-o păzit de mine însumi. Dar atunci zărit-am pistoalele, ale căror straturi se ridicau deasupra rafturilor șălii, la jumatate de stânjăn de mine. Cu mare greu și cu mare durere târâtu-m-am până la ele, scosu-le-am din rafturi și încredințatu-m-am că sunt încarcate și primenit-am praful din tigaie* cu altul, proaspăt, ce-l aveam într-un corn. Am zis atunci o scurtă rugăciune în care cceream lui dumnezeu s-întindă mâna lui atât-puternică asupra dragilor mei și, făcând semnul crucii, era să apropii pistolul de tâmplă când, prin mine, trecu gândul: Ce drept ai tu să pui capăt unei vieți ce nu tu ți-ai dat-o? Apoi îndată altul îmi mai străbătu mintea: Cel care fuge de durerea sau de încercarea ce i-o trimete domnul nu este decât un oștean care fuge de primejdie, care se dă în lături de poronca dată lui de mai-marele său, de acel căruia i-o jurat ascultare deplină! Am pus pistolul deoparte și am început din nou să mă rog. Dar de astă dată durerile și chinurile setei erau atât de mari, încât chiar în cursul rugăciunii mă apuca pofta să-mi

* Piesă din mecanismul de aprindere al unei arme de foc cu cremene (n. ed.).

ridic viața. Această poftă sporea de câte ori ochii îmi cădeau asupra pistoalelor. Mă hotărâi să le arunc departe de mine, spre a nu mai fi ispitit să-mi curm zilele. Luasem un pistol în mână spre a-l arunca departe, dar fui oprit de o simțire de rușine. Oare, îmi zisei, sunt eu un mișel care n-are voință? Sunt dator să mă lupt cu ispita având-o necontenit sub ochi. Din starea cumplită în care mă aflu numai domnul mă poate scapa, prin urmare în domnul să am nădejde, într-însul să am credință, el mă va mântui!

Și din clipa aceea, deși durerile se făceau din ce în ce mai mari și setea din clipă în clipă mai nesuferită, îmi creștea voința și mi se oțelea încrederea în cel de sus.

Deodată, erau acuma cam vro trei după amiază, aud un zgomot de pietre ce se mișcă, întorc capul într-acolo și, la patruzeci de pași de mine, văd – înaintând cu iataganul în mână – doi arnăuți cu fețele fioroase, cu ochii ațintiți spre mine. Văzându-se descoperiți, năvălesc în fugă spre mine, dar pistoalele îmi erau la îndămână de toată bunatatea; i-am culcat pe amândoi morți la pământ: pe unul la vro zece, pe celalalt la doi pași de mine. Aceste două împușcături au adus la locul unde mă aflam pe oamenii mei, care, după ce mă căutase, fără a da de mine, din pricina nenumaratelor scursuri care taie munții Belogragicului, strânsese oile, din care nu lipsea nici una, și își urmase drumul înainte la Vidin, unde ajunsese în mijlocul nopții. Dar cuconul Răducanu, cum auzi de pierderea mea, încălecă îndată cu aceiași oameni, pentru care știu să închipuie cai proaspeți, spre a mă căuta și a-mi răzbuna moartea de s-ar fi întâmplat să nu scăp cu viață.

Și acuma vezi, dragul meu, că dacă n-aș fi avut credință tare în dumnezeu și nestrămutată, că, orice s-ar întâmpla, el are să mă mântuie de primejdia cumplită în care mă aflam, mi-aș fi zburat crierii, de atunci n-aș mai fi în viață. Dar, fiindcă am

avut credință neclătită în cel care toate le-o făcut și toate le-o pus la cale, credința m-o ajutat să înving ispita de a pune cât mai curând capăt durerilor mele, gândurilor rele trimese mie de dușmanul omenirii, și astfel mai avut-am parte de câțiva ani de fericire, pe lângă acei ce-mi erau dragi atât de tare. Apoi, după groaznica cumpănă care a pus capăt norocirii mele pe pământ, mai putut-am să hălăduiesc aici încă aproape trei sferturi de veac, în cursul cărora am putut să mă rog în această vale a patimilor pentru cei greșiți și să fac și prea neînsemnatul bine ce am avut parte să-l fac pe lume. S-o știi de la mine: cetate puternică ca dumnezeul nostru nu este alta.

DĂRMĂNEASCA
(1782)

Bunul meu, logofătul Răducanu Roset, mai bine cunoscut sub acel de hatmanul Răducanu, căci a păstrat acest titlu vreo treizeci de ani, rămăsese împreună cu soră-sa, Zoița, orfan de tată și de mamă. Amândoi copiii fură luați în casă de vornicul Manolache Dimache, fratele mamei lor. Iar în urmă Răducanu, nu știu din ce împrejurări, fu încredințat logofătului Neculai Roset-Rosnovanu, cumnatul vornicului Dimache, care îl crescu, la moșia Roznovul de la ținutul Neamțului, împreună cu fiul său Iordache.

În clipa în care începe povestea noastră Răducanu era un băietan de douăzeci de ani, de statură mijlocie, frumos la față, puternic la trup, știind carte moldovenească cât se pricepuse să-l învețe popa din Roznov, iar elinească bruma ce apucase de la *didascalul* pe care logofătul îl ținea în curte. În schimb era un călăreț minunat și un neîntrecut trăgător cu pistolul, dar totodată un crai fără samân, primejdios nu numai pentru țigancele din curte, pentru fetele și nevestele din Roznov și din satele învecinate, dar având izbânzi atât prin negustoresele din Piatra, cât și printre soțiile de boierănași din oraș și de pe la țară. De altmintrelea altă treabă decât vânatul cu pușca și cu ogarii nu avea. Cum era deci un tânăr înzestrat cu un temperament vioi, frumos la față și la trup să ucidă vremea în care nu vâna?

Inima lui fiind mare, era într-însa loc pentru mai multe iubiri deodată, și tânărul nostru avea grijă ca acel loc să fie totdeauna plin. În vremile din urmă se ținuse de nevasta unui negustor din Piatra, una Anica Păun, vestită pentru frumusețea ei. Era soția unui negustor de pește pe care trebuințile negustoriei îl țineau veșnic pe drumuri între Piatra și Galați, cu dese încunjuri pe la Iași și pe la Botoșani. Astfel stând împrejurările, mai ales dată fiind frumusețea și complexiunea amoroasă a tinerei femei, era lucru firesc ca Vasile Păun să se bucure de număroase colaborări întru îndeplinirea datoriilor sale de soț: lumea zicea, și nu fără cuvânt, că el este soțul cel mai cornorat din Piatra.

Înainte de tânărul Răducanu, se ținuse de dânsa un arnăut (care în realitate nu era decât un grec din Chios), numit căpitanul Matache, întrebuințat de isprăvnicie ca căpitan de panțiri, având mai multe asămănări cu hoții decât cu ceea ce ne închipuim că ar trebui să fie niște agenți ai ordinei, întrebuințați la prinderea făcătorilor de rele, la îndeplinirea procedurilor și, mai ales, la împlinirea birurilor. Această de pe urmă însărcinare era acea care o îndeplineau mai voios și în chip mai salbatec, fiind mai mănoasă decât toate celelalte la un loc. Căpitan Matache era un barbat de patruzeci de ani, nalt, spătos, voinic la trup și înzestrat cu cea mai îngrozitoare păreche de musteți oacheșe ce v-o puteți închipui, musteți de care rămăsese spânzurate, cel puțin după cele ce însuși povestea, nenumarate inimi de femei prin toate țările unde, tot după zisele lui, făcuse vitejii la oști.

Însușirea-i de căpitan, împreună cu cumplitele lui musteți, rărise cu desăvârșire numărul candidaților la bunele grații ale Anicăi. Timp de câteva luni Vasile Păun se putu mândri de faptul că singur căpitan Matache îi împodobește fruntea; dar această stare de lucruri nu ținu mult. Tânărul Răducanu, zărind pe Anica la biserică, hotărî să adauge numaidecât numele ei

la șiragul necontenit lungindu-se al cuceririlor sale. Cu hotărârea care îl caracteriza în asemenea materie, începu lucrările de împresurare chiar în ziua în care o văzuse pentru întâia oară. Anica, măgulită de asemene cucerire, căci până atunci nu avusese parte decât de amanți cel mult boierănași, nu-l făcu să tânjască mult: la coarnele care înfrumusețau fruntea lui Vasile Păun adăugi o nouă păreche, care se desemnă totodată și pe acea a lui căpitan Matache. Dar ea preveni pe noul și tânărul ei amant că viteazul arnăut este groaznic de gelos și i s-a jurat de mai multe ori că, de îl va înșala, îi taie ei nasul, iar pe ibovnicul ei îl face fărâmi. Această destăinuire însă stârnise numai un hohot de râs din partea tânărului.

Ceea ce era firesc să se întâmple se și întâmplă. Într-o noapte, pe când Anica și cu Răducanu dormeau duși, obosiți de excesul iubirii lor, lovituri puternice fură date în ușă: era căpitan Matache, care se-ntorsese mai curând decât se credea de la o împlinire de bir într-un sat din fundul munților.

— Ascunde-te răpede, șopti iubitului Anica îngrozită.

— Nici gândesc, răspunse tânărul, care ramase nemișcat.

Loviturile în ușă deveniră din ce în ce mai puternice.

— Are să strice ușa, mai îngână femeia, înghețată de spaimă.

Răducanu nu avu timp să răspundă, căci ușa, slabă în bălămăli, se deschise și în odaia luminată de o candelă care ardea dinaintea icoanelor făcu irupție căpitan Matache cu iataganul gol în mână. Dar nu avu vreme nici macar să-l ridice, căci din pat, în îmbrăcămintea rudimentară purtată în asemene ocaziuni, sări Răducanu tocmai în mijlocul odăii și, printr-o cumplită lovitură de pumn în mijlocul obrazului, ameți cu desăvârșire pe arnăutul care nu se aștepta la asemene îndrăzneală. Alt pumn îl trânti la pământ, apoi tânărul lui adversar, luând de pe un scaun biciul de călărie ce-l depusese acolo înainte de a se culca, începu să croiască groaznic pe potrivnicul lui, mai gratificându-l și cu câte un picior aplicat cu vigoare.

Când grecul ramase nemișcat și nu mai scoase nici țipet, nici gemăt, îl luă în brațe și, trecând prin dugheana care preceda odaia în care dormise, ale cărei uși erau deschise, aruncă pe voinicul căpitan în mijlocul uliții plină de un glod în care căruțele intrau până în butucul roții. Apoi se-ntoarse în casă închizând ușile după el și, culcându-se iar lângă iubita ramasă nemișcată de spaimă, o apucă în brațe zicându-i:

— Revină-ți în fire, drăguță, de-acuma cred că căpitanul Matache are să te lese în pace.

Căpitan Matache fu ridicat la ziuă de niște trecători, care îl găsise tot în nesimțire, și dus la gazda lui. Când își veni în fire, povesti că fusese lovit în puterea nopții pe stradă de vreo zece oameni, care, tăbărând pe el pe la spate cu ciomege, îl doborâse la pământ și-l lovise până ce pierduse cunoștința. Pe la Anica nu mai dădu, dar împotriva lui Răducanu prinse o ură neîmpacată și jură să se răzbune în chip cumplit.

Tânărul nostru făcuse însă în zilele din urmă o nouă cucerire, mult mai de samă în toate privințile decât toate acele de până atunci: se făcuse stăpân pe inima și pe frumusețile soției ispravnicului, spatarul Alecu Dărmănescu.

Acesta era un boier de cincizeci și mai bine de ani, lung, slab, fără dinți, chel, căruia abuzurile unei vieți destrabalate îi dădeau înfățoșarea unui moșneag de șăptezeci. Avea reputația de a fi cel mai mare intrigant din întreaga boierime moldovenească, renume care, pe acea vreme de desăvârșită înfluență a Fanarului, presupunea cele mai rare însușiri pentru acea îndeletnicire. Intrigile lui necontenite îl adusese de repețite ori în încurcături din cele mai neplăcute, chiar la o țapână bataie cu buzduganul aplicată spatarului de însuși Constantin Moruz, domnul țării: dar el totdeauna știuse să iasă din acele încurcături și să redobândească postul de ispravnic de Neamț la care ținea cu deosebire. Era zgârcit, minciunos și fricos ca un iepure.

În tinerețile lui fusese căsătorit cu o femeie frumoasă, bună, blândă și gospodină, care dusese o viață foarte nenorocită din

pricina moravurilor lui destrabalate, unite cu o mare zgârcenie și o desăvârșită lipsă de inimă. Nenorocita murise după un șfert de veac de suferinți, iar el se recăsătorise în curând cu Smaranda Zmăul, o fată de neam bun, de o frumuseță strălucitoare și bine crescută, dar saracă. De la început nu găsi într-însa roaba ce își închipuise. Smaranda avea un caracter franc și deschis, era o fire dreaptă și avea într-însa un suflet de viteaz: înaltă și voinică, nu se temea de nimica, iar de gârbovul ei barbat mai puțin decât de orice. Încercase el în zilele dintăi s-o terorizeze, dar fusese el terorizat; din întăiele luni ale căsătoriei ea concepuse pentru spatar disprețul cel mai desăvârșit. Când îl prinse în ietacul lor cu o țigancă, îi spuse liniștit că este atât de rău de dragoste încât îi pare bine că a găsit cine s-o înlocuiască în îndeplinerea unei datorii ce, din capul locului, stârnise într-însa numai scârbă, făcându-i totodată cunoscut că din acea clipă va avea ietac deosebit și nu-i va mai fi soție decât cu numele.

Spatarul amenințând-o atunci cu despărțenia, ea răspunse că este gata să se despartă oricând și-l rugă a da poroncă să i se puie îndată caii la butcă, spre a putea pleca chiar în acea sară la Ieși, la părinți. Însă acest lucru deloc nu-i venea spatarului la socoteală, căci Neculai Zmăul, socru-său, avea mare trecere pe lângă vodă și se temea ca despărțenia de nevastă să nu fie urmată în curând și de despărțirea de isprăvnicie, iar această frică îl făcu să se resemneze. Trecuse șăpte ani de-atunci: deși toată lumea știa că între soții Dărmănescu nu mai este trai comun, nu se aruncase nici macar umbră de bănuială asupra credinții Smarandei: lumea se mulțămea să zică că are o fire de gheață. Ea șădea totdeauna la Dărmănești, iar spatarul mai ales la Piatra, într-o casă ce o avea acolo. Cu încetul Smaranda știuse să-și cucerească o neatârnare aproape desăvârșită și să devie stăpână deplină pe gospodăria curții din Dărmănești. Moartea unei mătușe o pusese în stăpânirea unei mici averi, îngăduindu-i să trăiască fără nici un ajutor din partea spatarului.

Dar lumea se înșala: Smaranda era departe de a avea o fire de gheață. Dorul, trebuința de iubire, înnăscute în orice ființă, erau foarte vii într-însa. Numai mândria și creșterea cinstită de care avuse parte o împiedecase să asculte cuvintele dulci ce de multe ori îi fusese rostite la urechi. Cu vremea dorul de iubire creștea, simțurile femeii ajunsă la deplină floare vorbeau cu o putere din ce în ce mai mare. Voința de a pastra neatinsă ceea ce creșterea de care avusese parte o deprinsese să privească ca cea mai înaltă podoabă a unei femei de neam slăbise deci rău. O faptă de îndrăzneală a tânărului Răducanu: prinderea de către el singur a unui hoț vestit, chiar în satul Dărmănești, îl apropie de ea. Frumusețа deosebită a tânărului, firea lui deschisă, bărbăția lui, împreună cu cuvintele pline de patimă ce știu să le rostească, dădură în curând naștere curentului magnetic care nu putu decât să aducă ceea ce s-a convenit a se numi căderea ei. Se iubiră cu foc: Răducanu uită toate celelalte ibovnice, nu mai simțea pentru ele decât dezgust, îi era rușine de legăturile ce le avuse[se] până atunci. Deoarece spatarul șădea la Piatra și Smaranda era absolut sigură de credința țiganilor din curte și a țaranilor din sat, se vedeau zilnic, câteodată chiar el petrecea două sau trei zile una după alta în casă la dânsa. Dar ura lui căpitan Matache îi pândea. Prin arnăuți de ai săi și prin panțiri el privighea de-aproape toate mișcările lui Răducanu: în curând fu pus în cunoștința iubirii Smarandei cu acel pe care îl ura de moarte. La auzul vestii își frecă mânile de bucurie.

— De astă dată îl țin în puterea mea, își zise el, și începu îndată să-și frământe mintea spre a croi o răzbunare mai aleasă.

Planul îi fu alcătuit în curând. Vom vedea îndată în ce consta.

Cu fel de fel de încunjure meșteșugite, spatarul fu pus în cunoștința nenorocirii sale. Spre marea mâhnire a grecului, el nu se arătă atât de dispus să tragă răzbunare pentru necinstea lui, cum presupunea căpitanul.

Precum am mai spus, spatarul era fricos tare: acel băietan era un drac întreg. Ce avea să se-ntâmple dacă se lega de dânsul, dacă-i făcea vro batjocură lui, spatarului? Numai după repețite stăruinți ale căpitanului și după ce acesta luă asupra lui întreaga răspundere a faptei, Dărmănescu își dădu învoire la planul propus de grec, plan diabolic care, după ce-i fu expus, aduse un zâmbet de mulțămire crudă pe buzele sale albe și subțiri.

Dar nici ispravnicul, nici căpitanul nu bagase de samă că, în timpul convorbirii lor, ușa odăii unde se aflau era deschisă și nu știau că în odaia de alăture, în ietacul spatarului, era o țigăncușă numită Vasilca, stând obișnuit la Dărmănești, dar pe care din când în când el o aducea la Piatra sub cuvânt că-i meșteră în „frecatul picioarelor", în realitate însă fiindcă era singura ființă femeiască care-i mai deștepta simțurile slăbite de vrâstă și de excese. Și acea țigăncușă avea o adevarată adorație pentru frumoasa ei stăpână și o nemărginită admirație pentru frumosul și tânărul amant al acesteia. Apoi, ca foarte multe slugi boierești crescute în casele stăpânilor, unde adesea se vorbea grecește mai mult decât românește, înțelegea perfect acea limbă. Pe lângă aceste, fata nu putea să sufere pe căpitan Matache, care în repețite rânduri îi făcuse propuneri de dragoste și de vro două ori încercase chiar să-și îndeplinească poftele prin silă. Toate aceste erau temeiuri pentru ca Vasilca să aibă grijă s-asculte la ușă întreaga convorbire dintre ispravnic și arnăut și să nu piardă nici o vorbă dintr-însa. Sub cuvânt că cucoana îi poroncise să fie în Dărmănești chiar în sara aceea, plecă cu învoirea ispravnicului, într-un suflet alergă la Smaranda și, aruncându-se la genunchii ei, îi destăinui toată uneltirea. Smaranda Dărmănescu, cu toată firea ei voinică, îngălbeni și fu cuprinsă de un tremur când auzi în ce consta răzbunarea la care se hotărâse spatarul: punerea tânărului ei amant în neputință de a mai gusta și de a mai face ca vro femeie să guste plăcerile dragostei de pe urma lui. Un număr de arnăuți aleși de

căpitan Matache aveau să puie mâna pe el când, la întâia întâlnire ce avea s-o mai aibă Răducanu cu Smaranda, el avea să iasă din ietacul ei. Apoi unul din arnăuți, care exercitase în țara lui meșteșugul jugănitului, avea să-l facă vrednic de a păzi haremul padișahului sau de a face parte din corul Capelei Sixtine.

Smaranda aștepta pe iubitul ei abie pe a doua zi, dar chiar la moment îi scrise pentru a-i destăinui că soțul ei știe tot și a-l ruga să nu se mai apropie de Dărmănești până ce ea nu-i va da de știre că poate veni fără primejdie pentru el sau pentru ea. Temându-se că dragostea și îndrăzneala firească a tânărului să nu-l împingă a nu ține samă de cererea ei, îi mai scrise și în zilele următoare, rugându-l în chipul cel mai stăruitor să aibă rabdare, să se-ncreadă în iubirea ei, dar să nu vie, căci o expune la groaznică primejdie. De hatârul ei, căci de vro primejdie pentru el puțin îi pasa, Răducanu nu veni la Dărmănești vreme de aproape o lună. Este probabil că în acest timp credința lui nu ramase desăvârșită și că mai făcu câte-o vizită uneia sau chiar mai multora din foastele sale ibovnice. Dar aceste erau departe de a-i înfățoșa aceleași atracțiuni ca Smaranda. În curând fu cuprins de un singur dor nemărginit: acel de a o revedea ca să mai aibă parte de dezmierdările ei, iar ea urma să-i scrie rugându-l să nu vie. De la o bucată de vreme începu, îmi este rușine s-o spun, să bănuiască credința iubitei. Oare, sub cuvânt de primejdie, nu-l ținea oare ea departe de dânsa fiindcă nu-l mai iubea sau, bănuială și mai cumplită, iubea poate pe altul? Așteptarea devenindu-i nesuferită, se hotărî să meargă la Dărmănești fără s-o mai previe. Și, într-o sară, el lega de un cui bătut în zidiul despre livadă al curții de la Dărmănești pe frumosul armasar negru ce i-l dăruise de curând logofătul Neculai, apoi, cățărându-se pe zid, sărea în ogradă și, printr-o scară de serviciu, se suia la rândul de sus al casei, unde găsi pe Smaranda, în ușa ietacului. Când îl văzu, se făcu albă ca varul.

— De ce ai venit?

— Te supără venirea mea? întrebă el bănuitor.

Drept răspuns la această întrebare ea sări în brațele lui, strângându-l la piept și acoperindu-i fața cu sărutări la care el nu întârzie să răspundă.

— De ce ai venit? mai întrebă o dată Smaranda după ce se mai liniștiră.

— Nu-ți pare bine?

— Cum să nu-mi pară bine că te văd lângă mine, răspunse ea, nu mai puteam de dorul tău!

— Și de aceea m-ai ținut o lună departe de tine?

— Te-am ținut departe fiindcă eram înștiințată că, dacă dușmanii tăi te-ar găsi aici, ai avea parte de o soartă îngrozitoare.

Tânărul zâmbi cu un aer de dispreț.

— Nu crede că glumesc, zise Smaranda, și-i destăinui cele ce i le spusese credincioasa Vasilca. Răducanu era îndrăzneț tare din firea lui și primejdia îi plăcea, simțea o deosebită plăcere să-și strunească puterile și crierul spre a ieși dintr-însa, totuși perspectiva cumplitei ciuntiri ce i-o pregăteau spatarul și cu Matache făcură să-i treacă de-a lungul spinării un fior de groază.

— Bine că sunt prevestit, zise el, voi avea grijă să nu cad viu în mânile lor, iar dacă este vorba să mor, voi ști să mor numai cu răscumparare. Dar ce pierdem vremea cu asemenea vorbe, adause el, nepasarea și îndrăzneala lui firească redobândindu-și drepturile lor întregi, când de o lună de zile nu ne-am mai văzut?

Dar Smaranda, ca o femeie cuminte ce era, nu avu astâmpăr până ce nu-i jură că el o va părăsi înainte să se crăpe de ziuă, dând totodată poruncă Vasilcăi să vie să bată în ușa ietacului cu un ceas înainte de cântarea cucoșului, mai îngrijind pentru hrana și buna adăpostire a calului iubitului, precum și aducerea lui la vreme la locul unde-l părăsise la sosire. Apoi, înainte de a se închide în ietac, avu grijă s-aducă lui Răducanu, care avea pistoalele lui la brâu, încă o părechе de ale spatarului, silind pe tânăr să le încarce, și puse la căpătâiul ei un iatagan în teacă de argint, de fier damaschinat, care tăia ca un brici.

Dar în materie de somn, când ești tânăr și ții pe ființa iubită în brațe, greu este să-i măsori lungimea. Când Smaranda se trezi, ea cea dintăi, o rază de soare ce ieșea din perdeaua închisă o făcu să priceapă că de mult era ziua mare. Și Vasilca nu venise să-i trezească! Spărietă, sări din pat, scuturând totodată cu putere pe amantul ei, care dormea încă dus: era trudit, căci o iubea cu patimă și n-o mai văzuse de o lună!

— Ce este, zise el, este vreme să mă scol?

— De mult o trecut vremea să te scoli, răspunse ea. Vasilca n-o venit cum îi poroncisem; dar taci, mi se pare că aud șoapte la ușă.

Și, ducându-se desculță la ușă, lipi urechea de lemnul ei. În curând făcu semn lui Răducanu să vie și el, iar când fu lângă dânsa îi arătă niște borte făcute în dulapii groși de stejar ai ușii, borte destul de late la capătul din odaie și mergând îngustându-se spre laturea din afară. Când tânărul lipi ochiul de una din acele borte, zări în fața lui, dincolo de scara care ducea de la rândul de jos la cel de sus, doi barbați îmbracați arnăuțește, cu fețele înnegrite de funingină, cu pistoale și iatagane în brâu, care stăteau nemișcați în fața ușii ietacului. După unele mișcări ale ochilor lor, pricepu că în dreapta și în stânga acestora se mai aflau alți pândari, pe care nu-i putu zări de la nici o bortă.

— Câți sunt? întrebă Smaranda după ce se retraseră puțin de la ușă.

— Am văzut pe doi în fața ușii, răspunse Răducanu, dar după mișcarea ochilor lor presupun că mai sunt alții în dreapta și în stânga.

— Cum scăpăm de ei? Ai putea să ieși pe fereastă.

Răducanu se duse cu ea la fereastă, dădu perdeaua deoparte și-i arătă jos, în curte, alți doi oameni, îmbracați tot arnăuțește, având și ei fețele înnegrite.

— Mai bine ies pe ușă, zise el după o clipă de gândire. Dar tu să faci întocmai cum ți-oi zice, adaose el începând a se îmbraca răpede.

— Aibi toată nădejdea în mine, zise viteaza femeie, grăbindu-se să-și arunce o rochie pe umere și să-și vâre picioarele ramase goale în niște papuci.

După ce fu gata, Răducanu cercetă cu mare bagare de samă cele două părechi de pistoale ce le avea la îndămână, se încredință că era în tigaie praf destul, puse părechea ce i-o adusese Smaranda în brâu împreună cu hamgerul, iar pistoalele sale le luă în mână.

— Când ți-oi zice să deschizi, ai să deschizi răpede ușa, zise el, dar îi rămânea în odaie. Eu voi culca la pământ pe acei doi care stau în fața ușii, apoi voi sări pe scară.

— Dar dacă ceilalți, care stau în dreapta și în stânga, vor trage asupra ta și te vor nemeri?

Răducanu zâmbi.

— Treaba mea să sar destul de răpede ca să nu mă nimerească. De altmintrelea ei au de obicei pistoale atât de răle și trag așa de prost! Dar înainte de toate dă-mi o sărutare din tot sufletul tău, căci s-ar putea întâmpla ca vreme îndelungată să nu ne mai putem vedea.

Se îmbrățoșară lung și cu foc, apoi Răducanu păși spre ușă cu pasul hotărât, urmat de Smaranda, care ținea în mână, gol, iataganul ce am văzut mai sus că-l așazase la căpătăiul ei.

Ușa se deschidea înlăuntru; la un semn al iubitului, ea deodată o deschise mare.

E bine să lămuresc că cele patru odăi ale rândului de sus din casa de la Dărmănești se deschideau asupra cuștei scării principale, că împrejurul acelei scări era un fel de cerdac, lat de trei palme, pe care un parmaclâc tot atât de nalt îl despărțea de deșertul în care era așazată scara. Cele patru uși dădeau toate

asupra acestui cerdac, două în dreapta și două în stânga scării. Acei ce păzeau împrejurul ușii ietacului nu se așteptau la ieșirea bruscă a celui păzit de ei. Când ușa se deschise și Răducanu apăru pe prag cu pistoalele întinse, acei doi care stăteau în fața lui, dincolo de scară, fură cuprinși de spaimă, săriră pe scară, spre a o lua la sănătoasa; iar unul din ei, în săritură, căzu, rupându-și fluierul piciorului drept. Dar la capătul galeriei asupra căreia se deschideau ușile odăilor ietacului și a odăii de alăture, din dreapta și din stânga, era postat câte un arnăut cu un lung arcan în mână. Dezmeticindu-se îndată și nefiind, ca ceilalți doi, neplăcut impresionați prin îndreptarea asupra lor a unei părechi de pistoale, aruncară în același timp arcanele asupra capului lui Răducanu. Cele două lațuri lunecară cu un șuier asupra capului și se abătură pe umerile lui. Nu mai rămânea, pentru ca tânărul să se afle cu desăvârșire în puterea dușmanilor, decât ca acei ce aruncase lațurile să deie smuncitura trebuitoare pentru a-l doborî la pământ. Erau pe punctul s-o facă când Smaranda, dintr-o singură lovitură a iataganului ce-l ținea în mână, tăie, de deasupra capului iubitului, amândouă frânghiile în capătul cărora se aflau lațurile primejdioase. Fără a pierde timp, Răducanu îndreptă pistoalele asupra arnăutului aflat în stânga lui. Acesta însă, cu o răpegiune uimitoare, dispărea pe scară; dar tânărul îl prinse în zbor, în clipa în care dispărea, făcându-i, în partea cea mai cărnoasă a trupului, o rană cu care nu prea avea să aibă cum să se laude. Al patrulea arnăut găsi mai practic să se arunce în genunchi cerând iertare. (Cred de datoria mea de povestitor nepărtinitor să adaog că zbirii adunați de căpitan Matache aparțineau numai cu numele neamului viteaz al arnăuților, iar în realitate erau greci din ostroave și din Țarigrad, maslinari sărăciți sau calfe de bacali* fără slujbe, care de la arnăuți împrumutase numai mustețile și armele.)

* Bacál, băcan (n. ed.).

Tot acoperind pe grec cu pistolul, Răducanu spuse Smarandei să cheme pe țiganii din curte, și ea, ducându-se la fereastă, începu să strige ajutor. La strigătele ei nu se văzu în curte mișcare decât fuga spre poartă a vro patru arnăuți, nici unul din robi nu se arătă, dar la poartă se auzi zgomot mare și învălmășeală cumplită.

— Ține pe acest ticălos sub pistol, zise Răducanu Smarandei dându-i în mână un pistol cu oțelile întinse, apasă asupra tragaciului la cea dintăi mișcare ce ar face-o, eu mă duc să văd ce este la poartă, și astfel zicând se răpezi pe scări.

Când ajunse la poartă, văzu că chiar atunci se isprăvise o luptă între țaranii din satul Dărmănești și arnăuții lui Matache, care acum zăceau cu toții la pământ, legați, cu viteazul căpitan în mijlocul lor. Țaranii îl puseră în curând în cunoștința împrejurărilor. Căpitan Matache, cu zece arnăuți, sosise la Dărmănești cu un ceas înainte de ziuă; ei întrase în curte printr-o portiță lăturalnică și legase toate slugile care se aflau în ogradă, afară de un singur rândaș, care se ascunsese și fugise când răsărea soarele prin aceeași portiță prin care întrase arnăuții. Dăduse fuga la vornicul satului, care, fără zabavă, strânsese la dânsul pe săteni și le spusese întâmplarea. Smaranda era foarte iubită în sat, unde făcea mult bine, și țaranii nu se îndoiau că acei care năvălise în curte erau niște talhari în haine arnăuțești. După ce se înarmase cu ghioage, ciomege, furci, coase și cu puținele arme de foc ce le posedau, venise spre poarta cea mare a curții, hotărâți să treacă peste dânsa pentru a pătrunde înăuntru. Ajunsese la câțiva pași de poartă când auziră mai multe detunături de pistol și, poarta deschizându-se, ieșiră cu fuga din ogradă mai mulți arnăuți. Aceștia se opriră pe loc la vederea mulțimii, iar țaranii se folosiră de această împrejurare pentru a tăbărî pe dânșii și a-i lega cobză. Apoi întrară cu toții în curte, unde se întâlniră cu alți arnăuți, care fugeau și ei spre poartă. Îi legară

și pe aceștia cu înlesnire și erau să se îndrepte spre scara cea mare a curții când se întâlniră cu Răducanu.

Bineînțeles că acesta nu protestă deloc împotriva calificativului de talhari dat de țarani cetei lui căpitan Matache. Cea dintăi grijă a lui fu să poroncească țaranilor să dezlege și să deie drumul robilor din curte care zăceau legați prin toate încăperile ogrăzii. Printre aceștia era și biata Vasilca, care, cunoscând, precum am văzut, soarta ce spatarul și cu Matache o pregăteau lui Răducanu, era foarte îngrijită de el. De aceea, dădu un strigăt de bucurie când îl văzu zdravăn și călcând pământul cu hotărâre.

Răducanu nu întârzie să se ducă iar la locul în care lasase pe iubita lui și o găsi nemișcată, tot amenințând cu pistolul pe cel de pe urmă grec ramas pe galeria scărilor. Acesta fu dus la tovarășii lui și legat burduf ca și dânșii.

— Ce facem cu ei? întreabă tânărul după ce se mai liniștiră și după ce oamenii din sat, cinstiți cu câte o jumatate de ocă de vin, plecară spre casele lor.

— Ce să facem cu ei? repetă Smaranda, îi trimăt îndată pe toți spatarului la isprăvnicie, afară de Matache, cu un răvășel în care zic că au încercat să-mi prăde casa astă-noapte, rugându-l să-i pedepsească după cum li se cuvine.

— Dar cu Matache ce vrei să faci? întrebă el.

— Pe acela, răspunse Smaranda cu o frunte încrețită, am de gând să-l dau pe mâna lui Dumitru Cotică, juganarul nostru, care-i vestit pentru îndămânarea ce o are în îndeplinirea meseriei lui, nu numai în tot ținutul nostru, dar ni este adeseori împrumutat până dincolo de Bacău și dincolo de Roman.

— Nu-ți face acest pacat, zise tânărul, care, cu toată iuțala și nebunia lui, era bun la inimă. De ce să ciuntești astfel o ființă omenească?

— Și tu vorbești așa? zise Smaranda, cuprinsă de cea mai cumplită mierare.

— Și de ce n-aș vorbi eu așa? mai întreabă tânărul.

— Dar nu-ți pregătise el oare ție aceeași soartă?

— El, întrebă atunci Răducanu, sau bărbatul tău? Nu știm care din doi o dat planul și, fiind îndoială, cred că trebuie să ne arătăm miloși. Te rog mult, iartă-l de această cumplită ciuntire.

— Parcă Vasilca mi-o spus că planul o fost propus de grec. Dar dacă ții atât de mult să-l iertăm, îl voi trimete întreg spatarului.

Tânărul, mulțămit, o cuprinse în brațe și-i acoperi fața cu sărutări. Apoi, după ce luă o gustare ușoară și mai puseră la cale amăruntele următoarei lor întâlniri, care urma să aibă loc numai după ce aveau să cunoască chipul cum spatarul a primit știrea neizbutirii răzbunării lui, se despărțiră.

Dar de abie ieșire tânărul pe poartă, și Smaranda trimetea să-i cheme pe Vasilca. Aceasta, îndată ce se văzu înaintea stăpânii, căzu la genunchii ei.

— Iartă-mă, iartă-mă, strigă ea.

— Pentru ce să te iert? întrebă Smaranda mierată.

— Pentru că n-am venit să te trezesc la vreme după cum îmi poronciseși.

— Dar nu-i vina ta, te legase doară hoții.

— Ar fi trebuit să nu dorm și să-ți dau de știre îndată cum au sosit, și fata urma să plângă cu hohot.

— Ia spune-mi, te rog, zise Smaranda, fără a mai baga în samă plânsul ei, cine o plănuit ca Răducanu să înceteze de a mai fi barbat de acuma înainte, spatarul, sau Matache?

— Matache, stăpână, zise Vasilca încetând cu bocetul.

— Nu te înșeli? mai întrebă Smaranda.

— Nu mă-nșel, zise țigăncușa; Matache o dat acest plan, iar boierul nostru o strigat atunci: aferim, căpitane! Să-l pedepsim punându-l în neputință de a mai păcătui!

— Bine, zise Smaranda, du-te după trebile tale și-mi trimete îndată pe Dumitru Cotică.

În după-amiaza aceleiași zile se oprea dinaintea locuinții ispravnicului de Neamț un car cu boi în care zăceau arnăutul cu piciorul rupt, acel împușcat în părțile lui cele mai cărnoase și căpitan Matache, galbăn ca ceara, lungit în car cu fața acoperită de o naframă deasă și pregătit de cuțitul lui Dumitru Cotică pentru meseria cinsteșă de păzitor al haremului oricărei pașale. Dinapoia carului veneau, păziți de patru țigani înarmați cu puști, rămășița cetei adusă de căpitan Matache la Dărmănești. În capul jalnicului alai mergea un fecior boieresc calare care ducea următoarea scrisoare îndreptată de Smaranda către soțul ei:

„Arhon spatar,

Alăturat îți trimăt o ceată de hoți care, sub povățuirea talharului cunoscut sub denumire de căpitan Matache, ni-o calcat casa în puterea nopții, ni-o legat slugile și era să mă prăde, poate să-mi puie capăt zilelor de nu s-ar fi întâmplat să am ca musafir pe Răducanu, nepotul logofătului Neculai Roznovanu, care cu multă vitejie ni-o aparat casa și averea și o făcut astfel încât acei hoți să fie prinși și legați de țaranii din sat. Aceștia s-au aratat foarte credincioși către noi. Nădăjduiesc că dumneta vei îngriji ca toți să capete o pedeapsă putând să slujască de pildă și altora doritori să s-apuce de asemene tălhării.

Îți mai trimăt o cutiuță în care vei găsi două lucruri ce am aflat că aveai poftă să le ai. Acele ce ți le trimăt sunt departe de a fi de un soi atât de bun ca cele ce le doreai, dar aceste de pe urmă nu sunt de capatat cu nici un preț, tocmai din pricina bunătății lor. Mulțămește-te deci și cu acele de soi mai prost ce ți le va înmâna feciorul boieresc prin care ți le trimăt. Îți vor putea poate fi de ajutor pe lângă vro Vasilcă. Doresc totodată să știi că Vasilca pe care o cunoști nu-ți va mai freca picioa-

rele, căci, deoarece ea este roaba mea, dăruită de mătușă-mea Ileana, i-am făcut chiar astăzi carte de slobozenie. Și, închinându-mă cu plecăciune, rămân, arhon spatar, a dumitale soție supusă, Smaranda.“

Nu mă voi încerca să tălmăcesc simțirile cu care spatarul Alecu ceti această scrisoare și auzi apoi din gura nenorocitului căpitan jalnica povestire ce-i făcu. Dar își reveni numaidecât în fire. Mișel cum era, încărcă pe grec cu sudălmi și cu ocări, făcându-l hoț, declinând orice răspundere în fapta lui și amenințându-l că, dacă mai stă douăzeci și patru de ceasuri în Piatra, îl face să înfunde grosul.

Fapt este că el nu mai încercă să stânjănească amorurile lui Răducanu cu Smaranda, amoruri care ținură până la căsătoria acelui tânăr cu fiica prea puternicului visternic Iordache Balș. Dar bunul meu, deși bun la inimă, nu uită primejdia cumplită la care îl expusese spiritul de răzbunare al spatarului.

— Ce om rău era spatarul cela, zicea el până în bătrânețele lui. El umbla să mă facă neom tocmai în noaptea în care eu îi hărăzisem pe Darie.

Căci taman nouă luni după noaptea memorabilă când căpitan Matache își pierdu bărbăția, Smaranda dădea naștere unui prunc voinic și frumos, adevarat copil al dragostei, căruia spatarul îi pusese numele de Darie și care trecea mai pe urmă drept cel mai frumos din toți boierii moldoveni.

Mai pot da cetitorului oareșicare amărunte asupra soartei ulterioare a lui căpitan Matache. Pe acesta bunică-mea, a doua soție a lui Răducanu, îl cunoscuse la Ieși, exercitând pașnica, dar cinstita meserie de negustor de zahar și de vanilie; era furnisorul întregii boierimi pentru aceste două articole, atât de cerute atunci, pe acea vreme de dulcețuri multe și variate. Bunica știa istoria lui, i-o spusese bunicul. După cât spunea ea, căpitan Matache se împacase răpede cu soarta lui de… inocent. La

glumele ce unii din boieri făceau asupra nenorocirii lui, răspundea invariabil:

— Nici o nenorocire; arhonta, dimpotrivă, mare fericire. Câtă vreme le-am avut, numai prostii am săvârșit și poznă peste poznă am făptuit, iar punga, cu toate ghelirurile* de care aveam parte, și erau multe și nu mici, tot deșartă rămânea. De când m-am mântuit de acel bucluc, am dus o viață din cele mai liniștite și din cele mai cinstite; am bani puși deoparte și am toată nădejdea să mor în pace și cu cerul: doar am fost de două ori la Ierusalim, am hărăzit un clopot mare la Sfântul Munte și am de gând să las toată averea mănăstirii Zographos de-acolo.

* Ghelír, venit întâmplător sau oneros (n. ed.).

HAIDUC ȘI TALHAR
(1808–1811)

La 1806, sub cuvânt de a sili pe turci să respecteze drepturile principatelor române, rușii – fără nici o declarare de război – trecură Prutul, ocupară amândouă țările noastre; și după câteva luni, proclamară pe creatura lor, Constantin Ipsilanti, ca domn al amânduror principatelor.[1] Oștirile turcești din cetățile Dunărei fură înfrânte; iar acele ale țarului, deși trecură peste fluviu învingând de repețite ori cetele de strânsură ale pașalelor, totuși nu fură în stare s-ajungă la Balcani. După trecere de un an, în urma neînțelegerilor dintre Ipsilanti și generalii ruși, acest fanariot, care spera să devie „Rege al Daciei", fu silit să părăsască pentru întăia oară Țara Românească și Moldova. Readus încă o dată pe urmă pe scaun, fu în curând departat definitiv și silit să se mulțămească cu darul a câtorva mii de suflete de „mujici" ce i-l făcu împaratul Alexandru, iar principatele ramaseră deocamdată în stare de provincii rusești.

Ele fură mai întâi ocârmuite de *divanurile* lor, sub autoritatea superioară a *comandanților de căpetenie* care își succedară în capul armatei de la Dunăre: întâi Michelson, apoi cneazul Prozorovski, cneazul Bagration, Camenski, Cutuzov și în sfârșit

1. Domnul Moldovei, Alexandru Moruzi, fusese mazilit de Poartă, apoi rechemat în scaun, dar nu apucă s-ajungă în Ieși: vestea intrării rușilor în foasta lui capitală îl găsi în Buzău, de unde, la auzul ei, se-ntoarse peste Dunăre.

amiralul Ciceagov. Însă la marte 1808 ocârmuirea țărilor noastre fu încredințată, sub autoritatea superioară a comandantului de căpetenie în exercițiu, atunci Prozorovski, generalului-major și senator Serghie Cușnicov, un fost adiutant al lui Prozorovski și al lui Suvarov pe timpul campaniei acestui de pe urmă general în Italia, pe urmă viceguvernator al Moscovei și guvernator al Peterburgului. La iulie 1810 Cușnicov fu înlocuit prin Vasile Crasno-Milașevici, alt senator. Acești funcționari purtau titlul de *președinți ai divanurilor cnejiilor Moldovei și Valahiei*. Reședința președintelui divanurilor era în Ieși; în București se afla un vicepreședinte. Dacă nu sunt dovedite acte de necinste împotriva celor doi președinți ai divanurilor, în schimb este mai presus de îndoială că în armata împărătească și în relațiile ei cu autoritatea pământeană domnea jaful cel mai sfruntat și cel mai destrabalat: generalii ruși, aproape toți, furau ca în codru, pe lângă că risipeau zilnic sume enorme, în cărți și în alte petreceri; au dus în Rusia averi colosale.

Președintele divanurilor ocârmuia țara cu ajutorul divanurilor din Ieși și din București, schimbându-le alcătuirea după cum îi venea la socoteală, cu consimțimântul comandantului de căpetenie.

După cât ni spun consulii străini și generalul Langeron, un emigrat francez în serviciul Rusiei care petrecu mai mulți ani în țările noastre, ocârmuirea Moldovei era mult mai puțin rea și mai puțin jacașă decât acea a Țării Românești. Boierii moldoveni se aratară mult mai cinstiți față de banul țării și mai destoinici în trebile ocârmuirii decât cei din țara soră; ei nu lasară ca dezbinările dintre ei să ieie proporțiunile scandaloase de dincolo de Milcov. Fără a lasa în părăsire interesele lor, aveau durere și de trebile țării; apoi dosarele relative la abuzurile funcționarilor, mai cu samă la acele ale ispravnicilor din Moldova, sunt departe de a fi atât de număroase și de voluminoase ca acele din Țara Românească.

Viața de familie era încă atunci mult mai simplă și mai curată decât a devenit în urmă, despărțeniile neasamanat mai puține decât în urma ocupației rusești. Este de netăgăduit că corupțiunea moravurilor și mai ales slăbirea legăturilor dintre soți a primit cel mai puternic îndemn în urma acestei lungi ocupațiuni. Înainte de 1806 *viața mondenă* nu exista la Ieși aproape deloc; această viață a fost introdusă de ruși, dar odată cu dânsa venit-au despărțenia și adulterul să otrăvească viața de familie. Înainte de această epocă căsniciile boierilor și boieranașilor moldoveni erau, în majoritatea cazurilor, cel puțin din partea femeilor, absolut fără prihană și în cât privește mica boierime au ramas astfel încă ani îndelungați. Oștirile rusești, de altmintrelea ca toate oștirile care rămân timp îndelungat într-o țară fără a fi dușmani pe față, au asupra moravurilor îndeobște cea mai deplorabilă înrâurire.

Pe lângă celelalte pricini de demoralizare pricinuite de abominabilul regim turco-fanariot, prezența prin curțile boierești a robilor țigani avuse înrâurirea cea mai deplorabilă. Boierul era stăpân pe trupul robului sau al roabei; era oprit să-l ucidă, dar dacă se întâmplă o asemenea *nenorocire* era puțină primejdie ca el să aibă a trage din această pricină neplăceri grele, mai ales *dacă știa cum să se chivernisască*. Prezența număroaselor țigance, care mișunau prin curți, dădeau naștere celei mai grozave imoralități; ele alcătuiau pentru boieri, fiii de boieri și slugile lor române niște adevarate haremuri, în care fiecare își mulțămea poftele după cum îl solicita gustul momentului, iar drepturile soților țigani, deși ei erau uniți de preoți ortodocși în cununii săvârșite în fața altarului, erau de fapt absolut inexistente.

Apoi dreptul de a poronci țiganului să făptuiască în folosul stăpânului orice faptă, oricât de reprobabilă, putând să-l rupă în bătăi la caz de refuz, nu era decât de natură a îndemna pe

stăpânii cu caracter violent sau lacom să făptuiască acte reprobate nu numai de morală, dar chiar și de legile penale.

Relațiile ofițerilor și a cinovnicilor ruși cu diregătorii români nu erau totdeauna bune. Rușii erau aproape totdeauna aroganți, iar moldovenii nu totdeauna răbdători, de unde dese fricțiuni și scandaluri. Cel mai răsunător a fost scena dintre visternicul Iordache Roznovanu și un secretar al lui Cușnicov.

Acesta somând pe visternic să deie numaidecât din țară douăzeci de mii de cară pentru transportul proviantului, visternicul răspuse că țara nu poate furnisa mai mult decât jumatate din acest număr și numai după curgere de zece zile. La acest termen carăle nefiind încă adunate, secretarul veni la visterie și se răsti cătră Roznovanu, care răspunse pe același ton. Rusul apucă pe visternic de barbă și începu să-l tragă astfel prin sala divanului. Visternicul strâgând ajutor, săriră toți funcționarii divanului, începură a lovi pe secretar cu călămările ce le purtau în brâu și apoi îl aruncară în josul scării, în astfel de stare încât le era frică să nu-și mai vie în fire.

Incidentul fu aplanat numai cu nevoie mare.

Cu toată prezența oștirilor rusești, nesiguranța drumurilor era foarte mare. Nu numai o dată întâmplatu-s-a ca ofițeri ruși să fie pradați de talhari pe drumurile mari, chiar în vecinatatea orașelor. Erau multe cete cunoscute de talhari, atât între munți și Prut, cât și între Prut și Nistru. Cea mai vestită din toate era acea a ardeleanului Ștefan Bujor, de loc din ținutul Sibiului, dar stabilit de ani îndelungați în Ieși, în Tataraș, și căsătorit cu o ieșancă. Fusese pedepsit pentru tălhărie cu ocna; dar la 1805, în urma jalbelor repetate date de soție, îl grațiase Alexandru Moruzi. Domnul îl pusese chiar în slujba temniții, unde slujea întâi *darăbănia* și apoi *iamăcia** temniții la doi hatmani. Supărându-se pentru că se văzuse silit să deie

* Darabán, dorobanț, soldat pedestru; aici, soldat de poliție în slujba agăi. Iamác, funcționar de rang inferior (n. ed.).

bir cu țaranii, se lepădă de slujbă. Era însă adesea întrebuințat de slujbașii temniții pentru îndeplinirea, cu plată, a unor servicii pentru armășie. Cu acest prilej avu să pătimească. În urma arbitrarului vel-armașului, Iordache Balș, se văzu silit să-și părăsască casa și nevasta și să se apuce de tălhării la drumul mare. Știm că la începutul lui decemvrie 1808 căută adăpost la un boier de neam, numit comisul Gheorghe Caravia, fiul serdăresei Anastasia Caravia, născută Arbore, stăpâna moșiei Sârbii de la ținutul Neamțului.

Acest boier fusese căsătorit cu frumoasa Zoe Hânsaru, dar ea se despărțise de el, neputându-se împaca cu firea lui varvară și grobiană. Zice lumea că acel Caravia era în legături cu talhari. Se zicea chiar că lua parte la prădăciunile lor și că nici maică-sa, serdăreasa Anastasia, nu era străină de acele fapte urâte. Caravia primi foarte bucuros să adăpostească pe Bujor și-l dădu în gazdă la un țaran din sat, la care mai era găzduit de o bucată de vreme și alt talhar, numit Gheorghe Ardeleanu. În cursul acelei ierni, Bujor, Gheorghe și cu Caravia făcură mai multe prădăciuni, furând mai cu samă cai, pe care Gheorghe și cu Bujor îi vindeau pe urmă în Cordun (așa se numea atunci la noi Bucovina). Bujor și cu Gheorghe se împrieteniră într-atâta încât își jurară frăție de cruce: adică fiecare din ei își slobozi sânge din braț într-un pahar plin cu vin; apoi, încrucișând brațele, se sărutară pe gură și băură vinul amestecat cu sângele lor, jurându-și credință și ajutor.

Amândoi frații de cruce voind să plece împreună după hoții nouă, Caravia voi să-i ademenească să mai rămâie până va trece, de la Roman spre Fălticeni, un negustor bogat având asupra sa mai multe mii de galbeni, spre a-i aținea calea, a-l ucide și a împărți între ei banii ce i-ar găsi asupra lui.

Dar Bujor și cu Gheorghe, care nu erau bucuroși să omoare, nu primiră s-aștepte, din care pricină Caravia se supără pe ei și se părăsiră în termeni răci. Totuși, dintr-o pricină sau dintr-alta,

Gheorghe reveni la Caravia prin postul mare și de astă dată fu primit chiar în curte, la dânsul, unde i se puse la dispoziție o odaie lângă grajd. Apoi în curând Gheorghe, care era un barbat deosebit de frumos, aduse cu dânsul într-o sară o femeie de o frumuseță strălucitoare, îmbracată în portul țarancelor din Vrancea, pe care o păzea cu cea mai mare grijă. Deoarece Caravia plecase de acasă cam odată cu sosirea musafirului său, el nu avu prilej să vadă pe Catrina, așa se numea frumoasa femeie, decât după întoarcerea lui, tocmai în ajunul Paștilor.

Caravia fu izbit chiar din acea clipă de frumuseța Catrinei; încercă prin toate chipurile să s-întâlnească cu ea și să-i vorbească între patru ochi. Dar Catrina iubea pe frumosul talhar la nebunie și nici nu voia să se uite la Caravia, care nici nu era frumos, nici nu avea vrun fel de vină-ncoace.

Gheorghe pricepu îndată cum stăteau trebile și că Caravia nu mai poate de pofta Catrinei. Ar fi părăsit prea bucuros Sârbii, dar se temea s-o facă tocmai atunci, deoarece aflase că mai mulți din acei pe care îi pradase în cursul iernii îl căutau pretutindeni. Avea nădejde că Bujor îl va scapa și aștepta din zi în zi să vie fratele lui de cruce ca să-l îndrepte la vrun adăpost sigur pentru Catrina; dar Bujor nu mai venea, ci hoțea atunci peste Prut. Și relațiile lui Gheorghe cu Caravia se stricau din zi în zi. Gazda lui nu-l dădea afară, căci ar fi luat cu dânsul pe Catrina, ceea ce celalalt nu voi cu nici un preț, dar, știindu-l om fără nici un dumnezeu, crud, desfrânat și mișel, cu toată îndrăzneala lui firească, începu să se teamă că Caravia îl va ucide mișelește. Vro două săptămâni după Paști, mai răsuflă câtva timp, căci Caravia dispăru până cu două zile înainte de sfântul Constantin. Când s-întoarse, era foarte vesel și spuse lui Gheorghe că Bujor îi trimete răspuns să fie numaidecât, la noapte, la o anumită crâșmă din Pașcani, căci vine nesmintit să s-întâlnească cu el. Gheorghe voi să plece cu o căruță ca să ieie cu el și pe Catrina, temându-se s-o lese singură la Sârbi

macar pe o noapte. Dar Caravia făcu astfel încât în tot satul nu se găsi nici o căruță. Atunci Gheorghe, care numaidecât ținea să s-întâlnească cu Bujor, închise pe Catrina cu cheia în odaia lui, îi dădu hrana trebuitoare pentru două zile, precum și două părechi de pistoale încarcate, pentru ca, la întâmplare de primejdie, să se poată apara împotriva lui Caravia. Apoi plecă la Pașcani. Acolo stătu toată noaptea degeaba fără ca să vie Bujor sau vrun trimes al acestuia. S-întoarse plin de mânie și, găsind pe Caravia în curte, nu-și putu stăpâni ciuda. Zise lui Caravia că nu este macar în stare să fie hoț cinstit; dar după ce vorbi cu Catrina suparararea lui se făcu și mai mare.

Ea îi povesti că nu trecuse nici ceasul de când plecase, când Caravia veni la fereasta odăii în care se afla și-i propuse curat să părăsască pe Gheorghe și să trăiască cu dânsul, făgăduindu-i că „va purta-o ca pe o domniță“. Și pentru a o ademeni mai tare îi arătă un frumos șirag de mărgăritare, făgăduindu-i că i-l va da îndată dacă primește să părăsască odaia în care șăde cu Gheorghe și vine de se mută într-o odaie de taină ce o are în curtea cea mare, mai încredințând-o să nu se teamă, căci în curând o va mântui de Gheorghe. Dar iubita talharului nevoind s-audă de părăsirea lui și arătând hotărât că n-are nevoie de nici un dar de la Caravia, acesta întră în furie și poronci țiganilor să strice ușa. Atunci Catrina, punând mâna pe una din părechile de pistoale și așăzându-se la fereasta de la care se vedea bine tot ce se petrecea afară, strigă că împușcă pe cel dintăi care se atinge de ușă. Glasul ei era atât de hotărât, ochii ei cei negri aruncau astfel de scânteie și mâna îi părea atât de sigură, încât turma țiganilor îndărăptă până departe de ușă. Caravia, care nu era decât un mișel, se păzi să meargă singur să strice ușa cu toporul și se hotărî s-o lese deocamdată în pace, urmând să-și alcătuiască planuri nouă spre a pune stăpânire pe frumoasa femeie și a se mântui de ibovnicul ei.

După întoarcerea lui Gheorghe de la Pașcani, cu toată batjocura de care avusese parte de la el în mijlocul ogrăzii cu

câteva ceasuri mai înainte, Caravia se încercă să-l îmbuneze, ba cu mâncare aleasă, ba cu vin bun ce-i trimese la odaia lui, ba cu tutun deosebit. A doua zi Gheorghe ieși de dimineață calare și, prin niște țigani ai lui, comisul află că talharul tocmise cu preț mare un om din sat care se însărcinase să meargă să caute pe Bujor și să-i deie de știre că are neaparată și grabnică nevoie de dânsul. Caravia se îngrozi; căci înțelese că, chiar dacă Bujor nu-l pedepsește pentru purtarea avută față de Gheorghe, în orice caz Catrina va fi cu desăvârșire pierdută pentru el. Se hotărî deci să ieie de sârg măsuri spre a preveni plecarea Catrinei. Planul lui fu răpede alcătuit.

Trimese și în acea zi mâncare bogată și bună lui Gheorghe și ibovnicei lui, având totodată grijă să trimată vin vechi și bun, în care puse să se mai adauge spirt. Apoi, în cursul zilei, avu grijă să mai împrospăteze provizia de băutură a amanților, având totodată grijă să facă bogate distribuțiuni de vin tuturor slugilor. Astfel, când, spre sară, Gheorghe ieși calare, era amețit bine de băutură. Caravia trimese trei slugi de ale lui, călari, ca să-l însoțască, să-l ție de vorbă și să-i tot deie de băut din niște ploște mari, ce le dăduse spre acest sfârșit.

Când, sara, s-întoarse spre curte, Gheorghe de abie se ținea pe cal de beat ce era. Potrivit poroncii ce o aveau de la stăpânul lor, slugile lui Caravia nu-l lasară să meargă la poarta curții, ci îl duseră de-a lungul gardului care împrejmuia grădina, unde îl aștepta și el. Țiganii îi luase și pistoalele, și cuțitul din brâu, fără ca el, cu desăvârșire beat, să fi încercat vro opunere. Îndată ce ajunseră la locul unde se afla Caravia cu mai mulți țigani, acesta le poronci să deie pe Gheorghe jos de pe cal și să-i scoată cele două brâie ce le purta și care erau grele de bani; iar Caravia puse mâna și pe armele hoțului, și pe banii lui. Apoi poronci scurt țiganilor să strângă pe Gheorghe de gât cu căpăstrul calului până ce va muri. Stătură o clipă la îndoială; dar Caravia aruncându-le o sudalmă grozavă, țiganul Ion Cojocarul

se grăbi s-arunce împrejurul gâtului lui Gheorghe căpăstrul calului, pe care apoi îl strânse cu putere, pe când ceilalți îl loveau peste cap cu ciomegile și cu straturile pistoalelor, iar însuși Caravia îl împungea cu cuțitul în pântece. Strânseră cu căpăstrul și loviră până când văzură că Gheorghe este mort. Caravia poronci atunci unui țigan numit Iacob Vacariul să-l spintece „pentru ca să fie mai răpede hoit mâncat de corbi", apoi puse pe ceilalți asasini să arunce leșul hoțului în stuful bălții de lângă curte.

Îndată ce ajunse la curte, puse să deschidă fără zgomot ușa odăii lui Gheorghe, care rămăsese descuietă, întră într-însa și, găsind pe Catrina dormind, puse pe un țigan s-o ieie în brațe și s-o ducă, cu toată opunerea ei, căci se trezise îndată ce simțise că pune cineva mâna pe dânsa, în încăperea de taină de lângă odaia lui. Chiar în acea noapte mișelul o silui cu ajutorul a două țigance.

A două ză Catrina era nebună.

După două zile, Caravia, văzând că corbii s-adună în număr mare împrejurul locului unde fusese aruncat leșul lui Gheorghe, poronci la doi din țiganii care luase parte la omor să ieie trupul hoțului și să-l îngroape în puterea nopții deasupra vreunui mormânt proaspăt, ceea ce țiganii aduseră la îndeplinire fără de nici o întârziere.

Trecură vro douăsprezece zile; Catrina era tot nebună și tot închisă în odaia de taină de la curte. Caravia ar mai fi vrut să-și astâmpere poftele asupra ei, nebună cum era, dar, când s-apropia, ea țipa atât de cumplit, mușca astfel cu dinții și zgâria astfel cu unghiile, încât era bucuros să rămâie departe de dânsa. Altfel nu era nimica nou nici la curte, nici în sat: de Gheorghe nu vorbea nimene, parcă nici nu trăise.

Trecuse acuma jumatate din postul Sân-Petrului, era într-o sâmbătă, după amiază; serdăreasa și cu fiul ei tocmai plecase la Fălticeni. Un pietrar, care lucra la curte pentru socoteala

serdăresei, ducându-se în livadă ca să culeagă niște cireșe, văzu două țigance suite pe gard și auzi pe una din ele strigând că în țintirimul bisericii niște câni mănâncă un om mort.

Pietrarul suindu-se și el pe gard și văzând că așa este și că vro cinci câni mănâncă un mort îngropat în față, numai ca de o șchioapă în pământ, deasupra mormântului unui moșneag care răposase numai cu trei săptămâni mai-nainte, strigă preotul, care se afla în ograda de alături, spunându-i grozăvenia. S-au strâns îndată împrejurul mormântului o mulțime de oameni, care au scos țărâna dintr-însul și s-au încredințat că trupul uncheșului era tot în săcriu. Apoi au luat mortul străin, pe care nu l-au cunoscut, fiindcă era mâncat din cap până la brâu de câni, și l-au pus deasupra săcriului, astrucându-l bine în groapa moșneagului. A doua zi, întorcându-se din Fălticeni, serdăreasa și cu Caravia s-au scârbit rău când au aflat acea veste. Au chemat preotul și au făcut sfeștanie în casă; dar Caravia a început să fie foarte îngrijit înțelegând că lumea are să vorbească de asemene întâmplare și a pus pe oamenii lui de încredere, și care fusese partași la fapta de groază comisă, să cerceteze prin sat, mai ales pe la crâșmă, ca să afle ce zic oamenii de acel mort străin.

Iar sâmbătă înainte de Sâmpetru a venit în sat Bujor cu alți șăse tovarăși și a tras drept la crâșma boierească. Îndată ce a ajuns acolo, pe de o parte a început să strângă pe toți oamenii, localnici sau străini, care treceau pe dinaintea crâșmei, fie călări, fie pe jos, fie cu carul cu boi, iar pe de alta au trimes scrisoare lui Caraviala la curte, spunându-i să vie numaidecât la crâșmă. Caravia a răspuns că va veni mai târziu, fiindcă acuma are treabă de la care nu poate lipsi. Dar, deși în mai multe rânduri în cursul acelei zile i-a scris Bujor să vie, n-a mai venit.

Crâșma era acuma ticsită de oamenii ce-i adunase tovarășii lui Bujor: erau pline amândouă odăile, prispa, până și pivnița. De la curte se trimesese lui Bujor, pentru mâncarea lui și a tovarășilor, trei pâni albe boierești și o știucă mare de câteva ocă.

Iată acuma textual cum mi-au istorisit faptele urmate niște bătrâni care au vorbit cu oameni care fusese de față:

„După ce au trecut soarele de amiazăzi, am început noi toți, câți eram la acea popreală, într-un glas a striga și a face rugăminte acelor oameni înarmați ca să ne deie drumul, să nu pierim de foame atât noi, cât și vitele noastre. Ei ni-au dat răspuns să mai îngăduim puțintel, că, dacă ni-i a mânca, nici ei n-au mâncat pănă la vremea aceea; s-au poroncit unul dintr-înșii ca să li aducă din mâncarea ce li se trimesese lor de la curte. Și li-au adus două pâni, pe care pâni puindu-le pe masă au tras unul sabia și au început a hăcui câte o bucățică și împărțea la norod, la câți au ajuns, făcându-li cuvânt și poftindu-i ca să mai îngăduie puțin, că este să vie și fiul dumisale serdăresei să se întâlnească cu dânșii și lor li vor da drumul. Mai zăbăvind ca un ceas mai bine, fiul serdăresei tot n-au mai venit; și văzând că nu mai vine, s-au ridicat toți acei șăpte oameni înarmați în picioare și au început a striga și a face întrebare: care este Ioniță Cojocariul și Vasile Vezeteul, să iasă afară dintre ceilanți. Și ieșind i-au strigat unul dintr-acei șăpte ce era mai bătrân ca să-l ieie de piept pe țigan, și i-au dat cinci bice. Și au început a striga că acei țigani au fost împreună cu stăpânul lor, fiul serdăresei, de au omorât pe fratele lor Gheorghe; și cum l-au omorât și unde l-au mistuit și la ce loc? Și la acel țigan au găsit și un chimir lat de piele, care chimir fusese a lui Gheorghe, a mortului.

Apoi acel țigan a dat lămuririle ce se găsesc mai sus asupra uciderii, adăugând că asupra lui Gheorghe s-au găsit două chimire, unul cu bani de argint și celalalt cu galbeni, care bani i-au luat Caravia.

Apoi au început a face strigare dintr-acei șăpte trii, și plângeau și ziceau: «Auziți, norod, cum au ucis pe fratele nostru». Și iarăși au început a striga: «Care este Ioan Șchiopu, țigan, să iasă afară dintre ceialanți». Ieșind acel țigan, au cunoscut asupra lui parte din hainele lui Gheorghe și însuși țiganul n-au

tăgăduit și au adăugit că era față când, după omor, stăpânul lui au pus banii ce i-au scos din chimirurile ucisului în sipet.

Și îndată au început cu toții, toți șăpte, a striga către tot norodul câți erau acolo: «Auziți, norod, cum au fost uciderea fratelui nostru și să fiți marturi când vom cere la vro judecată, și să știți, norod, că Caravia și cu maică-sa din mâna noastră nu vor scapa. Că noi pe dânșii i-am ținut de drepți tovarăși și ceea ce am agonisit cu dânsul am împărțit, și nu i-au fost îndestul banii ce au luat de la noi și de la fratele nostru, dar l-au și omorât. Și încalte dacă l-au omorât, de ce nu au pus să-l îngroape? Ce l-au lasat de l-au mâncat cânii?»

Și cum au isprăvit această cuvântare au trântit pe țigan la pământ și atâta l-au lovit cu baltagele și cu bicele, încât l-au omorât.

Iar pe Iacob Vacariul scoțându-l afară dintre norod, l-au întrebat: nu i-au fost pacat să spintece pe om și să-l lese să-l mânânce cânii? Apoi l-au bătut pănă ce au pierdut cunoștința.

Și au mai scos pe Vasile Turc și i-au făcut întrebarea: El este acel ce au îngropat ciolanile lui Gheorghe? El au răspuns că el este, că fiul serdăresei i-au poroncit să-l îngroape și au început și al triilea a striga: «Ați auzit, norod, faptele ficiorului serdăresei? Pentru aceasta au fost poprirea voastră, ca să auziți cu toții și să puteți fi marturi!»

Și așa, luând unul o hârtie și călămări, au început să scrie pe toți câți ne-am aflat la acea popreală."

Am dat aceste amănunte asupra chipului în care au fost strânși de Bujor, ca să fie față la cercetarea ce a făcut pentru a stabili chipul în care a fost ucis fratele său de cruce, Gheorghe, fiindcă cazul este absolut unic – nu cunosc altul la fel în țară.

Constantin Pietrarul a mai aratat că, după ce hoții au ucis pe țiganul Ion Cojocarul, talharii Bujor și cu Ciornei au zis: „Sufletul boierului să deie sama de sufletul țiganului acestuia. De ce nu-i cuconul Gheorghe Caravia cuminte ca și boierul

Enacachi, ispravnic de Roman, și boierul Constantin Catargiu, ispravnic de Piatra!“ Adăugând Ciornei: „am mas alaltăseară la dumnealui ispravnicul de Roman și calul meu în grajd, lângă caii dumisale, cum și pistoalele aceste din brâu mi le-au dăruit cuconul Enacache Milu, ispravnicul de Roman“. Această mărturie aruncă o stranie lumină asupra moravurilor administrative ale vremii.

Totuși asemene indulgențe aveau mărgini. Un scandal ca acel ce se petrecuse la crâșma din Sârbi nu putea să rămâie fără de urmări. Deoarece era în joc o față boierească, isprăvnicia de ținut, la urechile căreia afacerea veni în curând, raportă la Ieși logofeției din lăuntru, care fără a pierde timp trimese pe vel-armașul Darie Dărmănescu la Sârbi, spre a ridica pe Caravia, pe maică-sa și pe cofaptașii omorului lui Gheorghe. Cu prilejul acestei ridicări a criminalilor, biata Catrina, cuprinsă de spaimă, își găsi moartea la intrarea armașului și a celor care îl însoțeau în temnița unde era închisă. Văzând atâta lume străină, smulse răpede iataganul din brâul unui armășel și și-l înfipse în piept înainte ca cei de față să fi putut face macar o mișcare spre a o împiedeca.

După o amănunțită cercetare, în cursul căreia Caravia făcu mărturisiri complecte, tribunalul, în ziua de 11 decembrie 1809, osândea pe Caravia la moarte, pe maică-sa la închisoare pe viață la o mănăstire, iar pe ceilalți cofaptași la munca ocnei. Caravia se mai găsise vinovat și de fapta de *calpuzanie*, sau fabricare de monetă falșă, dar pe lângă crima de omor această faptă nu mai era de samă.

Boierimea moldovenească nu se mișcă deloc pentru scaparea lui Caravia, deși el se înrudea cu unii din ei; afară de două sau trei rude mai apropiete nimene nu adresă vro cerere de grațiare. Vinovatul fu decapitat la Copou în ziua de 28 iunie 1810, în prezența hatmanului, a agăi, a vornicului de aprozi și a *polițmaistrului* de Ieși, *căpitanul-leitenant al flotei* Dicescu.

Poate că cei mai mulți din cetitorii acestei cărți, găsind pe țaranul Bujor mai simpatic decât boierul Caravia, vor dori să știe ce s-a întâmplat cu el și cum și-a sfârșit viața.

Bujor, încunjurat de număroși tovarăși – au fost până la unsprezece cetași – a urmat să prăde până în toamna anului 1810. După execuția de la Sârbi, găsind cu cale să disparà pe câtva timp, s-a tocmit vatav la un boier numit Ilie Petralifu, stăpânul satului Costienii de la ținutul Tecuciului, însuși hoț și gazdă de hoț, unde a stat cu leafă de 70 lei pe an până în toamna anului 1809. De atunci, întovărășit de alți hoți cu care făcuse prietenie la Petralifu, începu să cutriere Moldova și Basarabia de mai multe ori, adunând în cursul fiecărei expediții pradă destul de bogată și de variată. Pe lângă bani: galbeni, carboave, irmilici și bancnote, luau și haine de tot felul: giubele, șalvari, anterie, conteșe, apoi juvaeruri, argintării și altele. Nu ucidea bucuros, dar a făptuit mai multe omoruri, fie în cursul luptelor cu poterile, fie încercându-se să scoată bani de la victimele lui. Când dădeau de vrun boier de neam, îl pradau, dar fără a-l maltrata, cum s-a întâmplat cu spatarul Iordache Sturdza, pe care l-au pradat de toți banii și de toate odoarele ce le avea cu dânsul; dar la urmă, dacă i-au luat telegarii, i-au dat, ca să-și poată urma drumul, cai proști de ai lor în schimb, și cinzeci de lei, ca să aibă de cheltuială până acasă. Soția spatarului, care era cu dânsul, deloc nu era spărietă, ci se strica de râs de toată întâmplarea, zicând: „cum s-au dus lucrurile ce li s-au luat, tot așa au să s-întoarcă înapoi“. La 1810 au oprit în drum pe banul Constantin Lazu, care mergea ispravnic la Suceava, și au stat de vorbă cu el, fără ca să-i facă nimica. Apoi, în aceeași zi, întâlnind pe banul Andronache Donici (legistul cel vestit), au luat de la el: opt sute galbeni, un telegar, o pușcă, o tabacheră, o imamè* de chihrimbar, și, mai șăzând de vorbă cu el, au văzut

* Imameá, muștiucul ciubucului (n. ed.).

venind doi panțiri[1], de la care au luat cinci sute de galbeni și peste trei sute lei. Trecând tot în acea expediție în apropierea Ieșului, Bujor ar fi vrut să treacă pe la casa lui, să-și vadă și chiar să-și fure soția, de care îi era mare dor, dar nu îndrăzni să intre în oraș. Tot atunci, urmându-și drumul în jos și trecând pe la un schit pe Lohan, „au dat trei jumătăți de sărindar, ca să li fie de ajutor".

Floriile anului 1810 le făcură la Poiana Ciorbii, lângă Siret, iar de-acolo mersără la Focșăni, unde un tovarăș procură lui Bujor ravaș de drum de la comandantura rusască și de la starostia austriacă. Merseră de-acolo la București, unde ajunseră în sâmbăta Paștilor. De la București, Bujor se duse să-și viziteze rudele în Ardeal, la satul Cojdula, în ținutul Sibiului; apoi se duse cu niște vin la Drâstor spre a-l vinde. S-întoarse la București și de-aici, prădând și furând cai, merse la Focșăni. Obținuse pașapoarte în regulă de la aghenția austriacă și de la gheneralul-major Enghel, vice-prezidentul divanurilor, precum și ravaș de drum de la spătărie. În ținutul Putnei îl așteptau șăse din foștii lui tovarăși și patru cârjalii. Întreprinseră atunci o mare expediție pradalnică pe Trotuș, pe Tazlău și în împrejurimile Bacăului, unde susținură trei lupte biruitoare cu poterile și chiar cu dragonii împărătești ai căpitanului Puhi. Adunară pradă multă și o apucară în sus spre Botoșăni. Aveau cu dânșii o *șișane**, pe care o purtau pe un cal. Merseră ca să lovească târgul Ștefănești; dar negustorii, fiind vestiți, li ieșiră înainte înarmați. Traseră ei cei dintăi în hoți și li uciseră calul care ducea șișaneaua; dar hoții ripostând și răpezindu-se la ei, negustorii o luară la sănătoasă, și ceata lui Bujor intră în târg, unde, după ce făcură prădăciuni puțin însemnate, primiră de la negustori optzeci galbeni și trei sute lei ca să părăsească

1. Panțirii erau un fel de slujitori însărcinați cu împlinirile judecătorești.

* Șișaneá/șușaneá, pușcă cu cremene cu țeava lungă, în șase fețe (ghinturi), și cu bătaie mare (n. ed.).

târgul. De la Ștefănești s-au dus la Telinești[1], unde au ridicat și dus afară din târg pe căpitanul târgului și pe niște jidovi fruntași, pe care îi căzniră pentru a-i sili să scoată bani de la târgoveți. Unul din jidovi a și fost împușcat de hoți, dar aceștia, la urma urmelor, au fost siliți să plece luând puțină pradă. După ce s-au lasat în jos, au trecut iar Prutul și, tot prădând, au ajuns în dumbrava Rugineștilor, unde au împărțit prada, fiind hotărâți să se lese de hoție. Mai mulți dintr-înșii au apucat drumul Țării Românești, zicând că vor să se ducă în Sârbia, la Cara Gheorghe*, care se răsculase atunci împotriva turcilor.

Bujor se duse la Focșăni, unde fu tradat de o gazdă a lui, numită Boboiu, care îl dădu pe mâna caraulelor rusești în ziua de 14 septemvrie 1810. Fu judecat de departamentul criminalicesc, osândit la moarte în ziua de 20 ianuarie 1811 și spânzurat la Copou. Celalalt hoț, Ilie Petralifu, boier din neam cinstaș, începuse tălhăriile lui încă din anul 1792, iar la 1801 fusese închis la mănăstirea Secul sau la Râșca, pentru complicitate cu vestitul Belecciu, groaza văii Tazlăului, care după curgere de mulți ani fu prins, după o luptă înverșunată purtată cu el, de Dumitrache Roset Tețcanu singur.

Dar în curând i se dăduse drumul și el urmă să prăde și să deie, la moșia lui, Costienii, adăpost și găzduire tuturor hoților ce veneau la ei. Era crud, mișel și lacom: Bujor era neasamanat mai barbat, mai franc și mai omenos decât amândoi tovarășii săi boieri. Mai mult decât prada, Petralifu punea pe alții să prăde. Spre acest sfârșit avea mai totdeauna la moșie o droaie de răifăcători pe care îi înarma, îi aproviziona bine cu merinde și cu rachiu și-i trimetea, cu șaici**, pe Siret în

1. Târgușor în ținutul Orheiului.

* George Petrovici (Karageorge; 1768–1817), haiduc sârb, conducătorul primei revolte antiotomane a sârbilor; mare voievod al Serbiei (1804–1813) (n. ed.).

** Șáică, luntre mare, șlep (n. ed.).

jos, ca să prăde; iar la plecare totdeauna li ura: „să plece cu dumnezeu după câștig“.

Unul din cofaptașii lui a aratat că, trecând pe la Costieni ca să meargă la Roman, s-a găsit cu Petralifu, care-i fusese mai înainte stăpân, și acesta i-a zis ca, îndată ce se va întoarce de la Roman, să vie pe la el, ca „să-l trimată cu flăcăii după câștig“. Adăugise că „acuma flăcăii sunt duși; dar pănă când se va întoarce de la Roman, vor veni. Au mai fost pănă acum de vro trei ori și au adus o mulțime de avuție“. Meseria ce o exercita Petralifu era de altmintrelea bine cunoscută de toată împrejurimea Costienilor; oamenii lui nu umblau sub alt nume decât sub acel de talharii lui Petralifu.

Trăia de ani cu o femeie frumoasă numită Paraschiva, măritată cu un grec, dar pe care acesta acuma o lasase. Petralifu îi dăruia întruna haine și juvaeruri frumoase, între altele șiraguri de mărgăritare în șapte și opt rânduri. Totuși ea voise de mai multe ori să-l părăsască; dar el îi hotărâse că, dacă fuge, o împușcă sau o îneacă; o sfătuia însă să mai aibă rabdare, fiindcă este hotărât să se cunune cu ea.

Petralifu a fost ridicat de o poteră trimesă înadins din Ieși și dus în temnița acelui oraș. Judecat de departamentul criminalicesc, fu osândit la moarte și decapitat la septemvrie 1810, iar complicii lui periră prin ștreang a doua zi.

Din acest buchet de talhari numai Bujor a mai ramas în amintirea poporului*, fiindcă era viteaz și neprefăcut. Apoi nu se atingea de oamenii saraci și-i ajuta chiar la prilej de nevoie: ucidea numai foarte rar.

Mi s-a povestit de bătrâni care au trăit în Ieși în vremea judecății lui că își iubea foarte mult nevasta și când, după trecere de mai bine de trei ani, ea a fost învoită să meargă să-l

* Haiducul Ștefan Bujor este eroul multor texte folclorice; figura sa a fost evocată de autorii importanți ai secolului al XIX-lea (Vasile Alecsandri, Mihail Kogălniceanu, Alecu Russo etc.) (n. ed.).

vadă la temniță, și unul, și altul au leșinat, atât de mișcați ce au fost. Mi s-a mai spus că ea a obținut să-l îngroape creștinește, chiar în sara executării, deși se hotărâse ca leșul lui să rămâie expus, spânzurat de furcă, încă mai multe zile.

UN SUFLET MARINIMOS

(1821)

În anul 1887, aflându-mă la Ieși, am cumparat de la anticarul Șaraga un vraf de hârtii vechi în care se găseau notițe privitoare la familia mea. De la Șaraga m-am dus la Binder, unde trăsese neprețuitul și bunul meu prieten Costică Suțu; și acolo, stând la vorbă cu dânsul, așazam hârtiile după data lor. Deodată, în mijlocul acestor vechituri moldovenești, zăresc și o hârtie grecească. Deoarece bruma de grecească ce, cu mare nevoie, tata mă făcuse s-o învăț demult a zburat din capul meu, mă rugai de bătrânul meu prieten, fecior de beizadea grecească*, s-o cetească și să-mi tălmăcească cuprinsul ei.

— Oho, zise Costică îndată după cetirea celor dintăi rânduri, aci este vorba de o dramă întreagă: un osândit la moarte scrie unei femei cu care se vede că s-a purtat rău.

Firește că aceste cuvinte nu putură decât să-mi stârnească curiozitatea în cel mai mare grad și, îndată după ce Costică ajunse la capătul hârtiei, îl rugai să-mi dicteze conținutul, care era precum urmează:

„Mărioaro,

Știu că sunt cu desăvârșire nevrednic de bunăvoința și de mila ta, știu că m-am purtat cu tine ca un mișel și că n-am

* Constantin Suțu (1823/1824–1889), fiul lui beizade Nicolae Suțu și nepotul lui Alexandru Suțu, ultimul domn fanariot al Țării Românești (n. ed.).

drept decât la dispreţul tău. Dar mâni, în zori de ziuă, am să fiu dus la moarte. Nu vin să te rog să faci vro încercare pentru a mă scapa; de ar fi în joc numai viaţa mea, cu bună samă că n-ai fi primit această scrisoare. Moartea mea n-are nici o însamnatate, dar poţi scapa cinstea fiinţii nevinovate cu care m-am logodit. Cum? Nu ştiu, dar, cunoscându-te, nu mă îndoiesc că vei fi în stare să găseşti un chip de scapare pentru cinstea ei. Te ştiu bună, te ştiu mărinimoasă; putând s-o mântui, nu mă îndoiesc că vei mântui-o, că vei uita purtarea mea către tine spre a scapa de atingerea, de pângărirea prin păgân a acelei fete curate. Iar de nu vei putea iscodi alt chip, trimete-i otravă ca să-şi curme zilele înainte de necinste. Lucrează iute, Mărioaro, căci mâni dimineaţă, poate chiar în astă seară, va fi prea târziu.

Cel ce a păcătuit în chip neiertat către tine,
28 Septemvrie 1821. Neculai."

Mult bătutu-ne-am capul, Costică Suţu şi cu mine, ca să gâcim împrejurările dramatice care dusese la punerea pe hârtie a rândurilor de mai sus. În curând bunul Costică îşi dădu obştescul sfârşit şi uitasem aproape cu desăvârşire existenţa acelei scrisori greceşti când, în anul 1906, aflându-mă iar în Ieşi, la o mătuşă a mea căreia îi place să-şi amintească de cele văzute şi auzite în tinereţe, îmi adusei deodată aminte de Neculai şi de Mărioara şi povestii mătuşii cum venisem în posesiunea scrisorii, precum şi conţinutul ei. Mă ascultă cu multă bagare de samă şi, după ce isprăvii, îmi zise:

— Pot să-ţi mulţămesc curiozitatea. Ştiu cine erau Mărioara şi Neculai; de altmintrelea pe Mărioara ai cunoscut-o foarte bine în copilăria ta. Dar ţi-i voi numi numai dacă-mi dai cuvântul tău de cinste că, până după moartea mea, nu vei divulga numele lor.

Vă puteţi închipui că nu stătui mult la gânduri pentru a-i face făgăduinţa ce-mi cerea. Bătrâna cucoană, una din puţinele

rămășiți ale strălucitei societăți ieșene din a șasa decadă a veacului trecut, strânse șalul turcesc ce o învălea și, răzămându-se pe speteaza divanului pe care șădea, îmi făcu următoarea povestire:

— La începutul anului 1821 trăia în Ieși cucoana Mărioara Arbure. (Mătușa spunea un alt nume, dar, deoarece din mila lui dumnezeu trăiește și astăzi, întroduc pe Mărioara în familia ilustră a Arbureștilor, de mult stânsă, și sunt bine încredințat că nici unul din răposații membri ai acelui neam falnic nu se va scandaliza de această vremelnică înrudire cu una din cele mai frumoase și mai deștepte femei ale înaltei nobilimi moldovene de la începutul veacului trecut.) Mărioara era atunci numai de douăzeci și unu de ani, dar despărțită de doi ani de un grec scârbos cu care părinții ei o căsătorise fără a o mai întreba de vrea sau de nu vrea și, lucru mai grav, avusese în timpul căsătoriei și după desfacerea ei un număr nu tocmai neînsemnat de amanți. Era de o frumusețǎ strălucitoare, bogată și, pentru acel timp, destul de cultă. Se crezuse o bucată de vreme că are să se căsătorească cu ultimul ei amant, Neculai Neroulos, tânăr țărigrădean, venit cu *ecpaiaoa** lui Mihai Vodă Suțu, împreună cu tatăl său, care era îmbracat cu o slujbă mare la curtea domnească. Iubirea Mărioarei pentru acest tânăr frumos și plin de duh ținuse mai multă vreme decât iubirile ei anterioare; se vorbise mult de căsătoria lor, însă, într-o bună dimineață, Ieșul află nu numai că Neculai Neroulos nu mai ie de soție pe frumoasa Mărioara, dar chiar se căsătorește cu drăguța și bogata fiică a bancherului grec Anton Sotir Dracos. Zestrea era într-adevăr mare și fata frumoasă ca o zină, oacheșă și măruntă, pe când Mărioara era balaie și de statură impunătoare. Toată lumea era însă încredințată că atât părinții lui Neculai, cât și vodă lucrase din răsputeri pentru a despărți pe tânăr de Mărioara și a-l ademeni să se logodească cu Zoița

* Ecpaiá, suită domnească (n. ed.).

Dracos. Se mai zicea că vodă vedea cu ochi răi întreaga familie a Mărioarei, din pricina opunerii aproape fățișe a fratelui acesteia, postelnicul Sandu Arbore, la niște biruri noui ce voia să le puie domnul. Se zicea că, în primele zile, Neculai se arătase măhnit și rușinat de purtarea lui; dar în curând frumusețea logodnicei și perspectiva averii uriașe de care avea să se bucure îl mângâiese de pierderea Mărioarei. Aceasta aratase multă demnitate și nu lasase deloc să se cunoască dacă suferea sau nu în urma trădării a cărei jertfă fusese.

Vajnice întâmplări politice se pregăteau. Grecii din întreaga împărăție turcească, precum și acei împrăștieți în țările apusene alcătuise o uriașă mreajă de conspirații, având de scop eliberarea lor de sub jugul turcesc și chiar izgonirea semilunii din Europa. Se bizuise spre acest sfârșit pe ajutorul pravoslavnicului împarat*, care, în conversațiunile sale tainice cu agenți de ai grecilor, li făgăduia ajutorul său. „Frăția națională", *Ethnike Etairia*, sau pe scurt „Eteria", recrutase mai multe mii de soldați, care fusese concentrați în Basarabia sub comanda lui beizadea Alexandru Ipsilanti, adjutant împărătesc, fiul lui Constantin Ipsilanti, fostul domn al Țării Românești și, un moment, al amânduror principatelor. El, după ce își luase ziua bună de la împărăteasa, care-i dorise izbânda planurilor sale, își adunase la Sculeni cetele de eteriști și comunica aproape zilnic cu afiliații din Ieși ai Eteriei, printre care cei mai de vază erau însuși domnul și grecii care stăteau împrejurul lui. Neculai Neroulos era unul din cei mai înfocați partizani ai mișcării, la care întreaga lui familie era inițiată încă de mult. Era mai cu samă întrebuințat pentru comunicările făcute de Mihai Suțu lui Ipsilanti și, cu vro trei zile înainte de trecerea celor dintăi cete de eteriști dincoace de Prut, se-ntorcea dintr-o asemene misiune într-o trăsură la care erau înhamați opt cai de menzil**, mânați de doi surugii în goana

* Alexandru I, țarul Rusiei (1815–1825) (n. ed.).
** Menzíl/mizíl, poștă (n. ed.).

mare. La o mică departare de rohatca Tatarașului, trăsura lui se încrucișă cu o haraba trasă de patru cai, tot de menzil și mergând asemene în goana mare, în care se afla un beșliagă turc cu barba sură. Amândouă trăsurile se loviră și harabalei turcului, fiind mai șubredă decât trăsura de fabrică engleză în care călătorea Neculai, i se desprinse o roată, și beșliaga fu răsturnat în drum, aproape sub roțile tânărului, care se opri pe loc. Unul din surugiii turcului sări de pe cal și era să-l râdice din glod, iar Neculai se sculă în picioare pe scara trăsurii ca să vadă ce s-a întâmplat. Dar turcul, furios de răsturnarea lui, cum îl zări, luă harapnicul ce surugiul și-l așazase pe umăr și croi cu el pe Neculai peste piept. Tânărul, iute din firea lui și neînfricat, scoase răpede hamgerul din brâu și, aruncându-se asupra beșliagăi, i-l vârî întreg în piept: turcul căzu mort la pământ fără a mai scoate nici macar un oftat. Neculai, revenindu-și în fire la vederea leșului nemișcat al potrivnicului, fu scuturat de un fior: ucisese pentru întâia oară un om; apoi, crescut în Țarigrad, sub groaznica tiranie turcească, cu toată firea lui îndrăzneață, nu se putu apara de un simțimânt de groază. Însă, aducându-și aminte că răscoala menită a pune capăt prin forța armelor acelui cumplit despotism avea să izbuhnească peste puține zile, își reveni în fire și, suindu-se iar în trăsură, poronci surugiilor să mâie cât mai răpede înainte.

Intrarea eteriștilor în Ieși, fuga unei părți a turcilor așazați în oraș, care precedase acea intrare, pradarea și măcelărirea celor ramași, jafurile arnăuțimii salbatece care alcătuia grosul forțelor lui Ipsilanti făcură ca uciderea beșliagăi să rămâie necunoscută de cei mulți și dată uitării de acei care aveau știință de acel fapt.

Eteriștii, punând mâna pe putere în Moldova, numiră în fiecare ținut ispravnici, oameni de ai lor, aproape cu toții greci. Neculai Neroulos era hotărât să urmeze pe Ipsilanti în campania de dezrobire a neamului elin întreprinsă de el; dar cu puține zile înainte de plecarea șefului său, din cauza unui polei

cumplit, căzu cu calul pe ulița mare și își zdrobi piciorul, astfel încât doftorii îi prescriseră o odihnă de cel puțin trei luni. Spre marea lui părere de rău, se văzu silit să renunțe la lupta pe câmpul de război și să primească a fi rânduit, împreună cu un boieranaș grec așazat mai demult în țară, [la] isprăvnicia de Neamț – căci încă din veacul al optsprezecelea fiecare ținut moldovenesc avea câte doi ispravnici. Printr-o curioasă coincidență, moșiile Mărioarei, cât și acele ale frăține-său se aflau în acel ținut și fiecare din ei mai avea și câte o casă în Piatra.

Vom trece acuma peste nenorocita campanie a lui Ipsilanti în Țara Românească, peste intrarea lui în București, peste intrigile de acolo, peste mișeleasca ucidere a lui Tudor Vladimirescu, peste desăvârșita înfrângere de la Drăgășani, peste fuga și risipirea, în toate unghiurile țării, a rămășiților oastei grecești, peste moartea eroică a Olimpiotului Iordaki la Secul, peste intrarea turcilor în țară, peste cruzimile, jafurile și siluirile lor și peste numirea lui Ștefanache Vogoride ca caimacam. Cele de mai sus alcătuiesc un capitol din cele mai dureroase ale dureroasei noastre istorii, și eu acuma nu fac istorie, ci spun o poveste. Printre întâiele numiri făcute de Vogoridi fu și acea a lui Sandu Arbore și a altui boier moldovan la isprăvnicia de Neamț. Pe lângă ispravnici se mai trimese în fiecare ținut și câte un ofițer de ieniceri cu câțiva *neferi*, ca să menție ordinea și mai ales să prindă pe *volintirii* care, răzleți sau în cete mici, mai rătăceau prin țară. Cei ce cădeau în mânile turcilor nu așteptau mult hotărârea asupra soartei lor; îndată ce erau aduși la scaunul ținutului și înfățoșați înaintea *agalei*, acesta poroncea să-i scoată la fântână și să li se taie capul, lucru care se executa la moment. Agaua care poroncea în Piatra era numit Ibraim, din ienicerii *otusbiri*, și fiul beșliagăi ucise de Neculai Neroulos. De altmintrelea întâmplarea n-avea nimica a face cu acest fapt: Ibraim, pus în curent despre moartea tătâne-său, stăruise din răsputeri pe lângă agalele cele mari dimprejurul pașei care comanda

corpul de ocupațiune să fie trimes la ținutul în care auzise că se află încă și se ascunde ucigașul părintelui său.

Îndată ce ajunse la Piatra, el dădu neferilor răspândiți prin sate ordinele cele mai aspre pentru căutarea și prinderea lui Neculai Neroulos, a viitorilor socri și a logodnicei acestuia, care, după cum aflase la sosire, fugise din Ieși și venise să caute adăpost pe lângă viitorul soț al fetei lor. În tot ținutul erau vro sută de ieniceri, împărțiți în posturi de câte trei sau patru, care patrulau necontenit câmpii, colnicii și pădurile în căutarea grecilor ascunși. Deoarece se știa că Neculai era prieten bun cu stăpânul Dărmăneștilor, Darie Dărmănescu, la care el petrecuse o parte din vară, se așazase la Dărmănești un post de cinci ieniceri de toată nădejdea, în crezarea că fugarul ar putea să încerce a căuta adăpost în vecinatatea unui loc ce-i era cunoscut, unde mai avea și avantajul să fie în apropierea imediată a Pietrei. Darie Dărmănescu, care era bănuit de simpatii grecești, se grăbise să fugă peste hotar înainte de sosirea turcilor în Țara de Sus. Lasase însărcinat cu căutarea moșiei și cu paza curții pe vatavul Miron, o veche slugă credincioasă din vremea tătâni-său, spatarul Alecu. Pe lângă Miron mai stăteau în ograda curții vro trei salașe de țigani mai credincioși.

Însă cu toată strășnicia pązii și a căutării ienicerilor, cu toată activitatea lui Ibraim, dacă pe ici și colea se prindea încă câte vreun volintir istovit de foame sau de boală, nici urmă de a lui Neculai sau de a acelor care îl însoțeau nu se găsise. Și totuși Ibraim, după știrile ce le capatase de la Ieși și de la Galați, avea temeiuri bune pentru a fi încredințat că fugarii nu părăsise țara și nu erau ascunși în alt ținut; pastra deci întreagă nădejdea că va pune în curând mâna pe ucigașul părintelui său.

Trecuse acuma vara și toamna amesteca cu tot înadinsul petele ei galbene și roșii în grămezile de verdeață. Timpul rămăsese frumos pănă la o săptămână după ziua Tăierii Capului

Sfântului Ion, dar a doua zi începu să cadă o ploaie, dintăi caldă, dar care apoi se răci; și după ce două zile de-a rândul suflă vântul din sus, cerul se însenină și peste noapte dădu un îngheț. Turcii care se aflau în casa de la Dărmănești se treziră înghețați. Pentru a se încălzi, se duseră în bucătăria cea mare, unde era un cuptor uriaș, în care puteai să arzi mai mulți trunchi întregi de copac deodată, și grămădiră într-însul tot lemnul tăiet ce se afla în curte. După vro două ceasuri, în cursul cărora ei hrănise necontenit focul, cuptorul era grozav de încins și căldura dogorâtoare: turcii se simțeau într-o atmosferă plăcută. Iaca că deodată aud bătăi în păretele de-a lungul căruia era așazat cuptorul, întăi ușoare, pe urmă din ce în ce mai tari. Deoarece păretele în care se bătea părea exterior, turcii socotiră că lovește într-însul vro vacă cu coarnele sau vrun cal cu copitele. Unul din ei ieși să vadă ce este și se-ntoarse cu răspuns că afară nu este lângă zid nici om, nici vită. Dar, pe când vorbeau, loviturile se făcură tot mai dese și mai puternice, apoi auziră și țipetele înăbușite. Un turc trecu atunci pe la capătul cuptorului și, cu o ghioagă, bătu în acel părete, care i se păru că sună a coșcov.

— Aici sunt doi păreți, zise el, și între păreți se află oameni ascunși; dați un topor.

I se dădu toporul și, la cele dintăi lovituri date, se desprinse tencuiala, căzură bucăți de cărămidă și se făcu în curând o bortă din care ieșiră strigăte:

— Încet cu toporul, că ne ucideți! Scoateți-ne de aici, că murim fripți!

Un al doilea ienicer luă alt topor și se puse și el pe lucru, băgând amândoi sama ca loviturile să nu atingă pe acei de dincolo de părete, care păreau grozav de înghezuiți între acel părete și zidul exterior, cel adevărat al casei.

Când borta făcută de topoare fu destul de mare pentru a da trecere unui om, ieșiră, unul după altul, dintre cei doi păreți

șase oameni: Neculai Neroulos, Sotir Dracos cu soția și cu fiica, un țigan bătrân și o țigancă.

Ei de la plecarea lui Dărmănescu șăzuse închiși în odaia de taină a casei, adică de la începutul lui august și până în acel moment. Odaia de taină se alcătuia dintr-o săliță de jumatate de stânjăn, lasată între streșina zidului exterior al casei și alt zid interior.

Totul era făcut în chip foarte dibace. Cel de al doilea părete, acel intern, lăsa în toată înălțimea casei un spațiu deșert, larg de jumatate de stânjăn, alcătuind câte o încăpere deosebită în pod, în rândul de sus și în parterul casei, lângă bucătărie. Parte din aceste încăperi era ocupată de câte o scară, închisă la fiecare rând cu câte o ușă grea de stejar, având cleampă și cheie. Încăperea de jos servea de bucătărie, având un mic cuptor lipit de cuptorul cel mare de alăturea și astfel făcut încât fumul de la el să iasă prin același ogeag ca fumul de la focul ce se făcea în cuhnea cea mare. În încăperea din pod dormeau cei doi țigani, în cea din mijloc soția lui Dracos cu fiică-sa, iar în acea de jos Dracos cu Neculai. În acel spațiu strâmt trăiau ei de două luni, aproape lipsiți de aer, putând cu mare greu împrospata acel din încăperile locuite de ei prin stabilirea unui curent de jos în sus, lăsând deschise ușile care despărțeau porțiunile de scară ducând de la un rând la celalalt. Hrana li era adusă noaptea, prin pivnița care comunica și ea cu tainița, de Miron, credinciosul vatav al lui Dărmănescu. Acesta știuse să se puie de la început bine cu turcii, căci pe lângă că cam rupea turcește, se prefăcea că resimte o ură neîmpacată împotriva volintirilor, care, zicea el, i-ar fi ucis un frate, frate care, bineînțeles, existase numai în închipuirea lui.

Frigul din acea noapte pătrunsese pe toți captivii și-i făcuse să se scoboare de dimineață în încăperea cea de jos, de lângă cuhne. Din nenorocire însă, cleampa din acea încăpere a ușii, care despărțea partea de scară scoborându-se într-însa de

rămășița scării, căzuse cu vro două zile înainte și fusese luată de țigan în pod, ca s-o pilească, deoarece intra cu greu în borta ei; dar, dintr-o împrejurare sau alta, fusese uitată sus. Soția lui Dracos, care se scoborâse cea de pe urmă în cuhne, din greșală dăduse vânt ușii; iar aceasta se închise și nu mai avea cu ce să fie deschisă. Și nici oblonul care ducea în pivniță nu se putea deschide, căci în ajun Miron adusese un poloboc de vin pe care, de vreme ce înnoptase, îl lasase provizor sub acel oblon și nu pregătise încă căpătăile pe care avea să-l așăze.

Numai când căldura deveni supărătoare bieții captivi încercară să deschidă ușa și își dădură samă de gravitatea accidentului. Dar nu se prea spăriеră, având nădejde pe oblonul care ducea în pivniță și încredințați că Miron va ști să-i puie în stare să deschidă ușa. Numai când văzură că oblonul nu se poate deschide, iar căldura devine nesuferită, își dădură samă de situația lor deznădăjduită. Căldura se făcuse cumplită, soția lui Dracos leșinase, iar fata de-abie se mai ținea în picioare, razamată de părete, Neculai și Dracos simțeau că o să cadă și ei peste puține clipe. Atunci țiganul, nemaiputând, începu să lovească în părete și să strige ajutor, iar ceilalți nu mai avură nici puterea, nici voința să-l împiedice.

Ienicerii, înțelegând numaidecât cine sunt acei ce căzuse astfel în mânile lor, trimeseră de sârg pe unul dintr-înșii la agă, la Piatra. Pe prinșii lor îi duseră în curte, la aer, iar pe Miron îl bătură cumplit și-l legară cobză, nelăsând în mintea lui nici o îndoială că au de gând să-l trateze în același fel cum fusese tratat de volintiri fratele pe care necontenit îl plângea.

Ibrahim sosi pe la prânzul cel mare și ceru ca prinșii să-i fie îndată înfățoșați; iar când ei fură aduși, zise lui Neculai:

— Tu ești ghiaurul care o ucis tălhărește pe părintele meu?

— Eu l-am ucis, răspunse liniștit Neculai, dar nu tălhărește, ci pe față, fiindcă mă lovise.

— Și de când oare, în împărăția padișahului, are dreptul un ghiaur să-și facă singur dreptate și să se atingă de un ostaș împărătesc? Vei muri mâni în zori de ziuă. De aceeași soartă vor avea parte și cei doi ghiauri bătrâni. Duceți-i tustrei la temnița orașului, poronci el ienicerilor: porniți cu ei îndată, nu mai este nevoie de pază aici. Dar înainte de a pleca ciomăgiți-mi pe cei doi țigani până ce vor rămânea lați.

Apoi, după câteva clipe de tăcere, adause arătând pe Zoița, care de spaimă abie se ținea în picioare:

— Fata va veni cu mine. Este frumoasă, o ieu pentru haremul meu.

Zoița căzu leșinată, dar Ibrahim poronci ienicerilor s-o ridice și s-o puie în trăsura care îl adusese.

În drumul spre Piatra, pe care îl făcu pe jos și cu mânile legate după spinare, Neculai avea numai un gând: cum să scape de batjocură pe logodnica lui, de care primejdiile și lipsurile îndurate împreună în vremile din urmă îl legase și mai tare. Dar în zadar își frământa mintea: nu găsea nici un chip de scapare; i se părea că înnebunește când se gândea că, poate chiar în acea zi, Zoița va fi pângărită de păgân. Deodată își aduse aminte că Miron, vatavul lui Dărmănescu, văzuse cu câteva zile înainte pe Mărioara Arbore în Piatra, apoi își mai aminti că, în clipa despărțirii, Mărioara nu se plânsese de tradarea lui, îl scutise și de lacrămi, și de ocări, mulțămindu-se a-i zice:

— Nu mi s-ar cădea să fiu astfel tratată de tine, căci te-am iubit mult și cu credință. Dar fie cum ai hotărât. Te rog numai de un lucru: dacă, ferească dumnezeu, te-ai găsi vrodată în mare strâmtoare, în mare primejdie, din care eu aș putea să te scăp, să-ți fiu de vrun ajutor, nu sta la îndoială pentru a-mi cere acest ajutor: ți-l voi da îndată fără preget și fără gând de răsplată.

Și acuma, în această clipă de groază, își aducea aminte de acele cuvinte și era hotărât să ceară ajutorul propus. Cunoștea generozitatea firească, înnăscută, a nobilei moldovence; nu se

îndoia că ea nu se va da înapoi chiar înaintea faptului de a lucra la mântuirea cinstei rivalei sale fericite. Și doar ea era deșteaptă, avea într-însa suflet de viteaz, moștenit de la un șir de strămoși deprinși să trăiască în slujbe de mare răspundere și să poarte trebi grele, de care adesea era legată soarta țării, care cereau sânge rece și hotărâre grabnică. Apoi știa că fratele ei era ispravnic al ținutului și că turcii îl cinsteau. Dar cum să facă să-i parvie o scrisoare înainte de sară?

Când ajunseră la Piatra, la temniță, înăbuși numai cu greu un strigăt de bucurie. Printre turcii păzitori recunoscu pe un băietan de vro optsprezece ani pe care, cu trei luni înainte, îl scapase el de furia volintirilor, căci ei voiau să-l ucidă numai fiindcă era turc. Luase în urmă pe acest băietan în slujba isprăvniciei și constatase că-i este recunoscător. Tocmai acest tânăr fu însărcinat de ienicerii obosiți și flămânzi să dezlege mânile captivilor și să-i bage în temniță, unde, din altă întâmplare fericită, Neculai fu dus într-un fel de chiliuță întunecată, dar în care nu se afla alt deținut. Îndată ce ușa chiliuței se închise, înainte ca Neculai să fi putut scoate un cuvânt, Hasan, așa se numea băietul, căzu în genunchi înaintea lui:

— Ah! stăpâne, zise el, ce nenorocire! Ce să fac ca să te scăp cum m-ai scapat și tu pe mine când erau să mă ucidă volintirii?

Neculai nu stătu mult la îndoială pentru a se folosi de prilejul neașteptat ce i se înfățoșa.

— Îmi poți da mai mult chiar decât viața, zise el, dacă îmi dai un capăt de hârtie și un condei și faci ca scrisoarea ce o voi scrie să ajungă în mâna acelei ce doresc s-o primească, aici, în Piatra.

— Îndată vei avea hârtia și condeiul, răspunse turcul, și nu te îndoi că scrisoarea va merge acolo unde dorești; voi duce-o eu însumi.

Și, într-adevăr, nu trecuse ceasul și scrisoarea era în mânile Mărioarei. Iubirea ei pentru Neculai pierise cu desăvârșire în

urma uricioasei părăsiri a acestuia, dar acea iubire nu se schimbase în ură, pentru că ura era o simțire cu totul străină de firea ei. În schimb însă iubirea făcuse loc unui desăvârșit dispreț, căci, precum era de altmintrelea firesc, ea atribuia părăsirea lui numai interesului. Totuși, ideea că omul pe care îl iubise avea să-și piardă viața a doua zi o tulbură adânc. Dacă ar fi putut să aleagă între scaparea vieții lui Neculai și acea a cinstei Zoiței, nu încape îndoială că ar fi scapat pe fostul ei iubit. Dar nu era vreme de pierdut, trebuia să se hotărască răpede. Știind că frate-său era om cuminte și bun de sfat, se duse îndată la dânsul.

— Nici gând nu este să scăpi viața grecului, zise postelnicul după ce auzi destăinuirea Mărioarei. Ibrahim este hotărât să răzbune moartea tătâne-său; el privește punerea la moarte a lui Neroulos ca o datorie sfântă și, cum îl cunosc, nimica nu-l va putea abate de la această hotărâre. În cât privește fata, cred că s-ar putea găsi chip s-o scăpăm de necinste. Ai bani la tine în casă?

— Däunăzi mi-am primit câștiurile*, răspunse Mărioara, și, cu ce mai aveam, pot aduna îndată vro cinci mii de galbeni. Dar crezi că prin bani s-ar putea să scăpăm pe acea nenorocită? Sunt gata să dau toți banii câți îi am în ladă și chiar să mă îndatoresc pentru a izbuti.

— Cred că vei putea izbuti și cu mai puțin de cinci mii de galbeni și, dacă ți-ar mai trebui, sunt gata să te ajut și eu; este de datoria noastră de creștini să ajutăm o creștină. De altmintrelea fata este foarte bogată și fără îndoială că ni va înapoi banii. Cheamă deci pe Ibraim la tine sub cuvânt de interes vajnic, spune-i că fata este ruda și prietena ta și mai ales spune-i că ești gata la orice jertfă pentru a-i scapa cinstea. Vorbește întăi de trei mii de galbeni care i-ai avea în casă; dacă nu se va mulțămi cu atâta, spune că te mai poți împrumuta cu o mie sau două: sunt încredințat că turcul nu va cere mai mult.

* Câșt/câști, rată dintr-o arendă sau chirie (n. ed.).

— Și crezi că pentru Neculai nu este nimica de făcut?

— Cred chiar mai mult; stăruind pentru el, ai pute să-l faci neînduplecat și în ce privește fata.

Mărioara plecă cu un oftat de la frate-său și, îndată ajunsă acasă, scrise lui Ibrahim o scrisoare grecească prin care îl ruga să vie chiar în acea sară la dânsa pentru un interes urgent.

Ibrahim nu întârzie; și Mărioara, fără a pierde timp, îi spuse pentru ce îl poftise la dânsa. Din clipa în care o zări, turcul fu uimit de frumuseța ei. Statura înaltă, talia mlădioasă, portul mândru, dar grațios al moldovencei, fața ei albă și rumănă, ochii verzi, mari, luminoși și vioi, trăsăturile fără greș ale acestei fețe, mânile albe și mici, sânul ce corsetul îl trada bogat fără exagerare, glasul ei fărmăcător gonise la moment icoana fetei cu ochii și cu părul negru care îl încântase cu câteva ceasuri mai înainte. O frumusețǎ de un fel obișnuit pentru ochii lui se ștersese cu desăvârșire față de alta de chip neobișnuit; floarea în toată strălucirea lasase cu desăvârșire în umbră bobocul de-abie deschis. Nu răspunse dintăi nimica la cererea Mărioarei.

Aceasta, cu instinctul sigur al femeii, gâci impresiunea ce o produsese și, cu un zâmbet ce o făcu și mai fărmăcătoare, reînnoi rugămintea ei, spunându-i să numească suma ce o cere pentru a-i preda pe Zoița la moment.

Turcul urmă să tacă. Mărioara îi spuse atunce că ține mai presus de toate la ruda și prietena ei, că este gata să deie cele trei mii de galbeni ce-i avea în casă în acel moment pentru a-i scapa cinstea. Atunci turcul răspunse uitându-se țintă în ochii ei:

— Fata este neobișnuit de frumoasă, și este vrednică de haremul a însuși padișahului. Pe bani n-o dau.

— Dar atunci ce ceri oare pe dânsa?

— Ce cer pe dânsa? Te cer pe tine, care mă înnebunești prin frumuseța ta, răspunse el cu un glas plin de patimă.

La rândul ei, Mărioara se uită lung la el. Ibrahim era un barbat de vro douăzeci și opt de ani, nalt, cu ochi negri, mari și strălucitori, cu trăsături frumoase, cu înfățoșare voinicească.

— La urma urmei de ce nu? își zise ea. El este tânăr, frumos, pare foarte curat. Va fi numai un barbat mai mult, și cerul mă va ierta, fiindcă de astă dată voi fi păcătuit pentru a săvârși o faptă bună. Și, cine știe, poate să nu rămâie scapată fata singură, ci să pot mântui și pe ceilalți.

Apoi, adresându-se cătră ienicer, îi zise:

— Glumești?

— Nu, *hanum**, nu glumesc, fata va rămânea neatinsă de mine și va fi predată în mânile tale mâni de dimineață, dacă... și turcul aici nu mai putu scoate cuvintele din gură.

— Dacă? întrebă Mărioara.

— Dacă îmi dai noaptea aceasta...

Ce să mai lungesc vorba? Târgul fu făcut și îndeplinit de Mărioara cu sfințenie. Iar a doua zi, când Ibrahim era s-o părăsească, el o întrebă:

— Oare această noapte, în care am văzut deschizându-se înaintea mea porțile raiului, nu va mai avea ea părechе?

— Ba, zise Mărioara, ea va mai avea părechе încă de două ori, dacă lași viața logodnicului fetei și părinților ei.

Ibrahim scoase un oftat greu:

— Mă faci să calc o datorie sfântă și un jurământ mare. Dar cadă pacatul asupra mea. Pentru o asemenea fericire sunt gata să renunț la raiul de după moarte, căci voi fi avut parte de el în timpul vieții!

După un ceas captivii tuspatru erau în casa Mărioarei, care-i trimese de sârg la loc teafăr, căci nu se știa cum avea să privească pașa eliberarea lui Neculai. Postelnicul Sandu găsi însă în curând chipul să facă afacerea mușama – căci să nu creadă cumva

* *Hanum* (tc.), femeie, doamnă (n. ed.).

cetitorul că mușamaua este un lucru iscodit de politicianii noștri, care în această privință au la activul lor atâte invențiuni frumoase: mușamaua este lucru turcesc, importat de veacuri la noi, dar pe care politicianii români l-au perfecționat, aducându-l în starea aproape fără greș în care ni se înfățoșază astăzi.

Și Mărioara se ținu de cuvânt, și încă cu generozitate, căci se zice că nu numai de trei ori călcă Ibrahim noaptea peste pragul ei. Apoi, mai pe urmă, ea făcu vro două călătorii la Țarigrad, și limbile răle de pe acea vreme, mai ales fostul domn al Moldovei Mihalache Sturdza, care nu putea s-o ierte fiindcă-i refuzase favorurile ei, zicându-i în față că ea iubește numai barbați frumoși, povesteau că la fiecare din acele șăderi ale Mărioarei în Constantinopol, care coincidase cu călătorii de ale lor, ei întâlnise sara, pe Bosfor, un caic în care recunoscuse pe Mărioara cu Ibrahim, ajuns pașă cu trei tuiuri.

În copilăria mea am cunoscut-o pe Mărioara, căsătorită pentru a doua oară și acuma văduvă a unui barbat care o iubise ca lumina ochilor și către care fusese cu nestrămutată credință. Pe fața ei se mai ceteau urmele unei mari frumuseți și statura ei tot maiestuoasă rămăsese: era bună, darnică și mai ales deosebit de indulgentă pentru greșelele tineretului. Cuvântul ei de ordine către tineri și tinere era: petreceți cât sunteți tineri, căci aveți să vă plictisiți mult odată ajunși la bătrânețe!

Tăgăduiască cineva că Mărioara Arbore* era un suflet mărinimos.

* Neagu Djuvara o identifică pe protagonista povestirii drept Maria Ghyka (1792–1861), fiica lui Dimitrie Ghyka (Kefal) și a Ecaterinei Cantacuzino (*Între Orient și Occident: Țările române la începutul epocii moderne*, Humanitas, București, 2013, p. 417, n. 131). Fratele din povestire este, deci, Iordache Ghyka (1782–1851), hatman, vel-vornic pe la 1818, mare logofăt la 1828, iar cel de-al doilea soț al Mariei Ghyka a fost Mihai Cantacuzino (1791–1857) (n. ed.).

LEPADAREA DE LEGE
(1823)

Mare a fost urgia dezlănțuită asupra acestor țări de nenorocita și nesăbuita expediție a lui Ipsilanti la 1821. Moldova a fost pradată, întăi de oastea acestuia, care, afară de batalionul mavroforilor, în care slujeau numai tineri de familie bună, înflacarați de cea mai curată iubire de neam și înzestrați cu cultură, cuprindea bandiți din întreg răsăritul. Această arnăuțime, afară de Iordache Olimpiotul și încă vro doi sau trei barbați stăpâniți de un ideal mai înalt, avea un singur scop și un singur gând: prada. Și această sângeroasă aventură fusese încurajată și ajutată de pravoslavnicul împarat a Rusiei și de soția sa.

Ocârmuirea lui a permis acelei adunături de mai multe mii de aventurieri să se adune în aceeași Basarabie care, cu nouă ani înainte, rușii o râpise din sinul Moldovei, arsenalele împărătești o înzestrară cu arme, munițiuni și efecte de echipament. Expediția lui Ipsilanti era atât de bine văzută la curte, încât, când plecă din Petersburg, împărăteasa ținu să-și ieie în persoană concediu de la el și să-i ureze „doamne ajută!“. Adevarat este că dreptcredinciosul împarat, aflându-se în momentul trecerii Prutului de către Ipsilanti la congresul de la Laybach*, dezaprobă telegrafic nebuna întreprindere, mai ștergând pe

* Congresul de la Laibach din 1821 a așezat bazele „concertului european“ în urma războaielor napoleoniene. Ca participant la congres, oricât ar fi dorit scăderea Imperiului Otoman, țarului Alexandru I i-a fost imposibil să susțină fățiș revoluția grecească (n. ed.).

căpetenia ei din numărul aghiotanților săi. Dar, față de nenumaratele dovezi ce le avem în mână, nu ne putem îndoi că această dezaprobare a fost numai de formă, de ochii bătrânului împarat Francisc al Austriei, pe care asemenea aventură nu putea decât să-l nemulțămească în cel mai mare grad. Apoi, după lamentabilul sfârșit al expediției la Drăgășani, veniră jafurile oștirilor turcești: prădări, rechiziții, furături, omoruri, siluiri, dări de foc. O mare parte din boierii și din boierănașii Moldovei, aproape toți acei care aveau mijloace spre acest sfârșit, fugiră peste Molniță și peste Prut. Acei puțini care ramaseră pe loc sau vechilii celor plecați nu mai putură sta în țară decât cu o *zăloagă* rânduită de pașă, bineînțeles în schimbul unei îndemnități respectabile. Numai mulțămită prezenței neîntrerupte a acelei *zăloage* puteai să trăiești liniștit în casă, să vezi cinstea soției și a fetelor tale respectată, să poți circula pe moșie, să nu fii jăfuit de cete de turci trecând prin satul tău. Cele [mai] multe din *zăloage* contractară legături de dragoste cu câte o fată din localitate și mai toate dintr-acele din ele care, la plecarea turcilor, consimțiră să-i însoțască fură luate de ei în legiuită căsătorie, după datinile lor, în fața cadiului, și își ispràviră viața în Țara Turcească. Mulțimea de jos însă avu să sufere nespus de mult.

Apoi, claie peste gramadă, îndată după rânduirea la domnie a lui Ioniță Sturdza, se ivi între boieri zizanie cumplită. Se știe că caimacamul, Ștefanaki Vogoridi, trimesese la Constantinopol pe boierii mai de samă ramași în țară care nu erau de origine grecească. Dar aproape toți fruntașii boierimii fiind la Cernăuți, la Chișinău sau chiar la Odesa, la Țarigrad plecară numai boieri de neam bun, dar de însamnatate și de capacitate mai mult decât secundară. Apoi turcii, luând hotărârea să numească nu pe cel mai de samă sau pe cel mai capabil din ei, ci pe cel mai bătrân, spre a tăie scurt la intrigi și competițiuni, ridicară în scaunul Moldovei pe vornicul Ioniță Sturdza, boier de neam fără îndoială falnic și om de treabă, dar care nu se distinsese

nici prin servicii aduse țării până atunci, nici prin carte, nici prin vro capacitate deosebită, nici prin influență asupra boierimii sau a poporului.

Boierii cei mari, adunați, mai toți, în Cernăuți, fură cât se poate de nemulțămiți de această numire. Știind pe noul domn slab, voiră să-i impuie oareșicare condiții pentru a se întoarce în țară, încredințați fiind că el nu va putea ocârmui numai cu oamenii care îl încunjurau. Însă Ioniță Sturdza, dacă era slab, avea împrejurul lui vro doi-trei boieri de țară foarte deștepți și energici, Iordache Catargiu fiind fără îndoială cel mai capabil și cel mai energic. Acest Iordache Catargiu fusese trimes de boieri în Franța pe la 1808, în chip tainic, spre a închina lui Napoleon Moldova și a-i cere ajutor pentru izgonirea rușilor din țară (odată cu dânsul fusese trimes, din partea boierilor Țării Românești, în același scop, Constantin Dudescu, care își cheltui aproape toată averea în această misiune). Tratările între Ioniță Sturdza, care dorea să vadă boierii întorși în țară spre a fi asigurat că nu fac intrigi împotriva lui la Poartă, ținură doi până la trei ani: la începutul anului 1824 mai erau boieri care se încăpățînau să rămâie în Cernăuți.

Acei care, în primavara anului 1821, trecuse Molnița în *bejenie* sosise acolo fiecare cu toată familia și cu toate slugile lui, de obicei un convoi de multe trăsuri: berline, cupele și calește înhamate cu câte patru, șase, opt, zece și chiar mai mulți cai, mai multe brașovence sau cară cu coveltir, în care se înghezuiau slugile, cele multe țigani, vataji, gramatici, sofragii, camardineri, cămărășițe, femei în casă, spălătorițe, băieți la bufet, bucatari, unii pentru stăpâni, alții pentru slugi, lăutari (notez înadins acest amănunt), fără a mai vorbi de profesori francezi, nemți sau greci, guvernante, dadace, mance*. Apoi veneau tabere de căruțe cu *calabalâc* sau bagaj de tot felul în lăzi, căci bejanarii luau cu ei nu numai efectele lor de îmbrăcăminte, ci și lucrurile

* Mancă, doică (n. ed.).

de preț și parte din mobile, fără a uita dulcețurile, murăturile și alte provizii de tot felul.

Toată această boierime se instalase în Cernăuți ca la dânsa acasă.

Boierii nu locuiau la oteluri decât în primele zile urmând sosirea lor. Pe urmă se grăbeau să ieie cu chirie case întregi, cu prețuri de două sau trei ori mai scumpe decât cele obișnuite.

Cernăuțul luase înfățoșare cu totul nouă. Cupeuri și calește cu boieri și cu cucoane purtând hainele lor răsăritene străbăteau ulițile. În grădina publică vedeai primblându-se boieri în ișlicuri sau fesuri, în giubele blănite, anterie de matasă, brâie de șal, șalvari roși sau albastri, mești[1] și ciubote de iuft, galbeni sau roșii, urmați de feciori îmbracați cam la fel și ducând în mână ciubucile împodobite cu imamele de chichlimbar. Pe băncile grădinii stăteau la vorbă cucoane îmbracate în straie de modă (adică haine europenești) sau în giubele și anterie orientale și având pe cap fesuri albe acoperite cu horbotă. Cernăuțenii cei bătrâni, care cunoscuse vremile regimului moldovenesc dinainte de 1775, ar fi putut crede că s-întoarce acel regim în mare (căci Cernăuțul de odinioară fusese totdeauna un oraș de provincie, destul de neînsemnat, și nu conținuse niciodată până atunci decât un prea mic număr de boieri mari). Puteau chiar crede că acel regim încearcă să se ultuiască asupra regimului împărătesc și regesc. Căci boierii noștri moldoveni se pusese pe același trai pe care îl duceau acasă. Dacă Todirică bucatarul greșea sarmalele, îl lua vatavul de ogradă în primire și-i trăgea douăzeci și cinci la scară. Așa pățea și Ioana țiganca dacă s-îmbata, nu potrivea bine feredeul cuconiței sau strica vreun lucru de preț. Aceste erau lucruri care nu se împacau cu prescripțiunile poliției k. k. Poliția k. k.* nu avea, doamne ferește,

1. Un fel de colțuni de piele ce se purtau peste colțuni de ață.

* Chesaro-crăiești. Anacronism în text, regimul dualist austro-ungar fiind introdus abia în 1867 (n. ed.)

ceva de zis împotriva unei *certări părintești* a slugii vinovate, dar nu admitea ca această certare să se facă de o mână ce nu era polițienească. Pe de altă parte, cum să admită boierul că el nu mai are dreptul sfânt de a bate pe sluga sa; și s-o bată boierește, cu tot tacâmul, la scară? De aici scandaluri zilnice între vatajii boierilor și poliția k. k. La urma urmei se ajunse la un compromis: poliția nu mai zise nimica dacă slugile boierilor erau certate nu la scara cea mare care dădea pe uliță, ci la alta dând în curte. Toată importanța fiind ca țiganul să fie bătut la o scară oareșicare, îndată ce se ajunse la o înțelegere asupra acestui punct de căpetenie, întreaga chestiune fu rezolvată; boierii urmară deci să mănânce sarmale și pilafuri gătite după toate regulele artei, să puie tarafurile lor de lăutari să le cânte de inimă albastră sau de altele, să ieie dulceți și cafe de vro zece ori pe zi, să joace *préférence* între ei, să-și bată joc de Ioniță Sturdza, să ocărască pe Iordache Catargiu și să alcătuiască jălbi peste jălbi către „Hrănitorul Devlet“[1] sau către „augustul nostru ocrotitor, pravoslavnicul împarat“. Iar cucoanele boierilor se vizitau între ele, își comunicau vești din țară, vedeau pe cucoanele bucovinene, se criticau una pe alta, apoi făceau dulceți, mărinaturi, murături și vutce. Unele din ele intrase în legături și cu soțiile funcționarilor superiori austriaci, li făceau vizite și primeau vizitele lor. Erau de pe atunci în Cernăuți funcționari mulți, precum și o garnizoană relativ însemnată, printre care mult tineret. Se dădeau mai multe baluri și serate pe iarnă, la care fură poftiți și veniră mulți din oaspeții moldoveni.

Unii din bejenarii benevoli fusese destul de înțelepți pentru a se folosi de împrejurarea că Cernăuțul fusese înzestrat de către austriaci cu școli bune, între altele cu un gimnaziu posedând curs secundar complect. Printre boieri erau unii care, încă de mai nainte, recunoscând foloasele instrucțiunii, adusese în țară profesori străini, francezi sau germani, care începuse să deie

1. Poarta.

copiilor lor o instrucțiune mai mult sau mai puțin europeană. Unii din copiii veniți cu prilejul bejeniei în Cernăuți se găsiră deci în stare să urmeze clasele gimnaziului și chiar să se distingă printre camarazii lor din localitate*.

Se stârnise deci în curând între moldovenii bejenari și societatea locală relațiuni ce le voi numi *mondene*, membrii amândurora frecventându-se și întreținând între ei legături prietenești. Căci desele ocupațiuni rusești ale țărilor române, mai ales cea de pe urmă, de la 1806 la 1812, împreună cu înrâurirea exercitată asupra boierimii noastre de emigrații și emigratele din Franța, veniți în țară pentru a-și câștiga viața crescând și instruind copiii boierilor, făcuse ca boierimea să rupă cu obiceiurile de despărțire aproape orientală de până atunci dintre amândouă sexele și să deie naștere unei vieți sociale aproape identică cu acea din țările apusului. La Cernăuți ofițerii austriaci și funcționarii superiori aveau parte, în casele locuite de moldovenii pribegi, de aceeași primire de care s-ar fi bucurat în saloanele unui oraș din Germania sau din Franța.

Unul din cei mai cu vază, dar din cei mai încăpăținați bejenari era marele vornic Patrașcu Crivea, boier iubitor de țară și cu nume bun, nepatat, om bogat, drept și nelacom, iubit și cinstit de toți ai săi *frați boieri*, bine văzut de poporul din țară, dar cu desăvârșire rău dispus atât către Ioniță Sturdza, despre crierii căruia avea o părere din cele mai puțin măgulitoare, cât și către Iordache Catargiu, pe care îl numea *cărbunar*, ceea ce însemna că-i atribuie idei ce astăzi le-am numi anarhiste. Și să nu se creadă că vornicul era un potrivnic al progresului, din contra, el era un naționalist convins și fusese unul din cei dintăi boieri care adusese în casa lui, pentru creșterea fetelor ce i le hărăzise întâia lui soție, o guvernantă franceză foarte distinsă, vicontesa Marcelle de Bois-Crécy, care, pe lângă o creștere

* Printre acești copii de boieri s-au aflat și tatăl și unchii autorului (n. ed.).

fără greș, se bucura de cunoștinți întinse și variate. Doamna de Bois-Crécy era văduva unui ofițer superior care, pe lângă că găsise chip să-i mânânce în cinci ani o avere din cele mai frumoase, făcuse dintr-însa cea mai nenorocită din soții. Ghiliotina o scapase de dânsul la 1793, iar devotamentul unei slugi credincioase o pusese în stare să iasă din Franța.

Ajunsă la Viena, dusese vreme de treisprezece ani viața cea mai anevoioasă, dând de obicei lecții *au cachet* care de-abie o împiedicau să moară de foame, iar altă dată găsind câte un loc de guvernantă în vro familie austriacă. Când obținea un asemene post într-o familie nobilă, soarta ei era destul de neplăcută, căci, dacă trăia între semeni de ai săi, aceștia o tratau ca pe o inferioară, dar acea soartă devenea nesuferită când nevoia o silea să intre în vreo familie de îmbogățiți, cum răsărise multe în acea vreme de războaie și de furnituri militare. Vornicul Crivea venind în călătorie de nuntă la Viena, în anul 1813, a doua lui soție, frumoasa Aglaia Dracos, căută o guvernantă pentru fetele soțului ei. Doamna de Bois-Crécy știind din scrisorile unor prietene care erau guvernante în Rusia și chiar în Principate că ele sunt mai bine tratate aici decât în Austria și în Germania, îndată ce auzi despre ivirea acestui post, se prezintă și fu agreată. De atunci și până la 1823 ea nu mai părăsise casa vornicului, dobândise nu numai deplina stimă, dar chiar afecțiunea părinților și crescuse cele cinci fete ale vornicului. Ele se măritase toate, afară de cea de pe urmă, Zenaida, poate cea mai frumoasă din ele, desigur cea mai deșteaptă și care arata sentimentele cele mai frumoase, preferata doamnei de Bois-Crécy, pe care din parte-i o iubea ca pe o mamă. Copilele vornicului de la început dăduse guvernantei lor porecla de Bonne Amie, care fusese în urmă adoptată de toate rudele și de toți prietenii casei. Cucoana Aglaia, dacă nu fusese o mastică vitregă, aratase totdeauna față de copilele soțului ei cea mai desăvârșită nepasare, lăsând doamnei de Bois-Crécy toată grija creșterii lor; singură Zenaida știuse să deștepte oareșicare interes

și chiar afecțiune în inima deșteptei, dar egoistei și ușuratecei țărigrădene, însă ceea ce stârnise mai cu samă afecțiunea și interesul nobilei franceze era simțibilitatea extremă, bolnăvicoasă, a fetei.

Zestrea ce vornicul o dădea fiicelor lui era destul de bună, și nu din această pricină rămăsese Zenaida necăsătorită până la vrâsta de nouăsprezece ani împliniți. Se găsise pețitori destui, bogați și de neam bun, dar fata izbuhnise în plânsete cumplite de câte ori i se vorbise de vreunul ca de viitorul ei soț. Alt părinte ar fi pus răpede capăt unei asemeni împotriviri, dar vornicul era un tată excepțional de iubitor: nu putea să-și vadă fetele plângând, pe Zenaida mai puțin decât pe oricare; o iubea poate mai mult fiindcă era mai gingașă, mai dezmierdătoare decât surorile ei.

De stat mijlociu, cu păr negru ca pana corbului, lung și mai moale decât matasa cea mai fină, avea niște ochi negri mari și blânzi, plini de gingășie: nasul n-ar fi stat rău nici unei statui de zeiță, iar gura era o adevarată minune, mică și rumănă; când se deschidea, lasa să s-întrevadă două rânduri de adevarate mărgărintare. Pielea feței era albă, dar aproape veșnic lipsită de coloare, trupul fraged fără greș, cu sân, mâni și picioare de chip minunat.

Toți ofițerii austriaci erau nebuni după „frumoasa moldovancă“; astfel o numeau, deși, printre cele bejenite, Zenaida era departe să fie singura frumoasă, dar *leutenanții*, *oberleutenanții* și *hauptmannii* necăsătoriți din garnizoană, precum și acei veniți din Lemberg pentru baluri îi decernase de la întâia vedere coroana frumuseții.

Ea vorbea și glumea cu toți, dar de la întâiul bal aratase o brumă de predilecție pentru un tânăr oberleutenant de ulani numit baronul de Freysteg.

Carol de Freysteg, un tânăr înalt, sprinten, blond, cu lungi musteți subțiri, cu ochi visători albaștri, avea o față plăcută,

cu trăsături fine. El împlinea atunci douăzeci și șăpte de ani, avea să fie în curând înaintat căpitan, era cât se poate de bine notat de superiori, iubit de camarazi și de trupă și trecea drept un ofițer de mare viitor. Se știa că o bună parte din ceasurile ce serviciul i le lasa libere le consacra studiilor, cunoștea în chip foarte temeinic, pe lângă literatura germană, acea franceză și acea italiană, vorbind cu cea mai mare înlesnire amândouă aceste limbi.

De la întăile lor întrevederi tinerii convorbiră mai mult decât jucară[1] și de la început simțiră o deosebită plăcere să se-ntreție împreună, să preschimbe impresiuni, iar această plăcere sporea cu fiecare întâlnire. Zenaida nu întâlnise încă tânăr atât de bine informat și de interesant ca Freysteg, iar el era surprins de mintea vioaie, de observațiile originale ale fetei și de chipul minunat cum se folosise de învățătura de care avuse parte. De multe ori zicea doamnei de Bois-Crécy:

— Ce minunată profesoară trebuie să fiți, dar ce surprinzătoare elevă ați avut!

Și franceza recunoștea că tânăra moldovancă, prin vioiciunea minții și prin dorința de a învața, întrecuse pe toate elevele câte le avuse pănă atunci.

— Aceste sunt minți vergine, sămânța aruncată într-însele produce mai mult decât în altele, ostenite prin generații de cultură neîncetată, zicea înțeleapta Bonne Amie.

Vorniceasa primea și ea, întăi de mai multe ori pe săptămână, iar pe urmă casa îi era deschisă în fiecare sară cunoștinților, și Carol de Freysteg nu lipsea de la aceste întruniri de câte ori datoriile slujbei nu-l rețineau la cazarmă sau la comandament. Convorbirile lui cu Zenaida deveneau din zi în zi mai lungi și mai intime.

1. Întrebuințez aci cuvântul de *jucară* în sensul lui cel vechi, în locul neologismului „a dansa“.

Bonne Amie era o persoană foarte deșteaptă, experimentată și conștiincioasă. De la început farmecul care atrăgea pe amândoi tinerii unul către altul fusese observat de dânsa, dar nu-i dăduse mare însemnatate faptului, boierii bejănari fiind necontenit gata de reîntoarcere în Moldova. Când văzu că familia, cu toate vorbele de plecare, rămâne tot nemișcată în Cernăuți, crezu de datoria ei să puie pe vorniceasa în cunoștința faptelor ce le observase. Dar vorniceasa pe de o parte era în acel moment încredințată că cel mult peste două sau trei săptămâni vor fi departe de Cernăuți, iar pe de alta simțea o predilecțiune deosebită pentru tânărul, elegantul și plăcutul ofițer, pe care, din pricina rezervei și a distincțiunii lui, îl supranumise *Fräulein Baron**. Ea nu luă deci lucrul în serios și spuse conștiințioasei guvernante că, de vreme ce tinerii peste puține zile au să fie despărțiți pentru totdeauna, nu crede nimerit să ieie vro măsură spre a pune capăt intimității stabilită între dânșii. Freysteg era adesea poftit la masă la vornic. Acesta, dacă nu vorbea deloc nemțește, era în stare să susție o convorbire în franțuzește, iar vorniceasa vorbea această de pe urmă limbă în chip destul de curgător.

Într-o zi, era vorba la masă despre căsătoriile mixte, devenite în ultimele timpuri destul de dese, între ruși și moldovence. Se citară cu acest prilej numele mai multor curlandezi și livonieni protestanți care se cununase cu fete de boieri, și vornicul se pronunță cu cea de pe urmă energie împotriva unor asemene uniuni, adăugând că el nici într-un chip n-ar consimți ca vreun copil al său să se cunune cu cineva de altă lege decât acea dreptcredincioasă a răsăritului.

Bonne Amie, care observa în acel moment cu mare bagare de samă fața elevei sale, văzu că ea îngălbenește, apoi, uitându-se la Freysteg, i se păru că și pe fața lui se cetesc semne vădite de

* Domnișoara baron (germ.) (n. ed.).

neplăcere. Sara, după plecarea musafirilor, când Zenaida, după obicei, veni să-și ieie noapte bună de la vechea ei prietenă, aceasta – văzând că fața ei rămăsese întunecată – începu să-i puie întrebări ca s-o descoase și nu-i fu greu să scoată secretul din inima copilei: Zenaida iubea pe Carol cu patimă, între ei nu se schimbase nici un cuvânt de dragoste, dar era încredințată că și el o iubește. Când Bonne Amie o întrebă ce dovadă are despre acest fapt, fata răspunse că nici una, dar inima o încredințează că așa este, adăugând că va muri dacă vornicul se va opune la căsătoria lor. Prudenta franceză se feri s-o încurajeze sau să sporească îngrijirile stârnite în inima ei prin cuvintele rostite de vornic la masă, ci o congedià cu vorbe afectuoase. Dar a doua zi puse pe vorniceasă în cunoștința convorbirii avute cu eleva ei, atrăgându-i bagarea de samă asupra rezultatului dezastruos ce putea să aibă, dată find firea atât de simțibilă și de nervoasă a Zenaidei, vro decepțiune atât în privința simțimintelor către dânsa ce le atribuia lui Freysteg, cât și din pricina unei stăruinți a vornicului în părerile exprimate de el în ajun. Vorniceasa, fără a atribui mare însemnatate temerilor guvernantei despre efectul ce o decepțiune de dragoste sau cuvintele vornicului puteau să-l aibă asupra sănătății fetei, răspunse că mai înainte de toate ar trebui să se cunoască intențiunile lui Freysteg, adăugând că va căuta un mijloc nemerit pentru a se lămuri cu desăvârșire în această privință.

În după-amiaza aceleiași zile, vorniceasa ieșind cu trăsura spre a face câteva vizite însoțită de Zenaida, Bonne Amie ieși pentru o primblare pe jos și, în apropierea grădinii publice, unde se ducea, întâlni pe Freysteg, care, cum o văzu, trecu pe partea străzii pe care se afla guvernanta și, după câteva cuvinte de cordială salutare, o rugă să-i deie voie s-o însoțească, ceea ce ea se grăbi să primească.

Îndată ce ajunseră la grădina publică, Freysteg apucă pe o aleă laterală care era pustie și, fără mult încunjur, spuse francezei

că el iubește pe Zenaida încă de când i-a făcut cunoștință și că dorința lui cea mai arzătoare este s-o ieie de soție. S-a ferit să vorbească fetei de dragostea lui, dar crede că nu-i este indiferent. Însă cuvintele rostite de vornic în ajun la masă îl îngrijise în cel mai înalt grad și, îndată ce o văzuse, binecuvântase întâmplarea care-i dădea astfel prilej să-i ceară ei, care iubea pe Zenaida ca pe copila ei și-i aratase lui totdeauna o vădită simpatie, un sfat înțelept și binevoitor.

Bonne Amie îi răspunse că, fiindu-i prietenă sinceră, îi poate da un singur sfat: acel de a se asigura înainte de toate de consimțimântul părinților, regretând totodată că el nu se gândise să facă până atunci nici un demers în acest sens.

Carol protestă că nu putuse încă face pasul în chestiune fiindcă voia să-l aducă la îndeplinire nu prin scris, ci prin viu grai, apoi congediul ce-l ceruse spre acest sfârșit nu-l putuse obține decât cu două zile înainte, cerințele slujbei împiedecându-l să plece încă trei sau patru zile; dar protestă în chipul cel mai energic că este de mult hotărât la pasul la care îl sfătuise Bonne Amie. Deoarece el arata intențiunea să vie la vorniceasă chiar în acea sară, franceza îi zise să nu se supere dacă-i mărturisește că în locul lui n-ar mai da ochi cu Zenaida înainte de a cunoaște voința părinților lui. Deși vădit scârbit și surprins de acest sfat, tânărul nu ceru nici o lămurire, declarându-i că se va conforma întocmai dorinții sale. Bineînțeles că doamna de Bois-Crécy, îndată ce s-întoarse acasă, puse pe vorniceasă în cunoștința celor vorbite cu Freysteg, iar cucoana Aglaia păru mulțămită de rezultatul acelei întrevederi.

Freysteg plecă peste două zile la moșia din Stiria unde ședeau părinții lui. Tatăl său era un general-major în retragere, om trecut de șăptezeci de ani, acoperit de răni și slab de minte; maică-sa, o femeie de patruzeci și cinci de ani, era voinică și energică; alt copil nu aveau. Mai găsi, trăind cu dânșii de o bucată

de vreme, pe un frate al mamei, canonic al catedralei de la Graz, pe care îl cunoștea foarte puțin.

Chiar a doua zi după sosire destăinui mamei temeiul venirii lui. La auzul acestei vești neașteptate, doamna de Freysteg ramase înmărmurită și de la început îi spuse verde că numai gândul unei asemene căsătorii este curată nebunie și se miară cum fiul ei a putut să-l dezmierde macar o clipă. Nici ea, nici, era încredințată, tatăl său nu puteau să încuviințeze ca fiul lor să ieie de soție a vieții pe o fată de lege eretică, pe o orientală ieșită dintr-o societate coruptă și neînfățoșând nici o închezeșluire de fericire casnică. În zadar Carol lămuri că acea pe care o iubește a fost crescută de o damă care făcuse altădată parte din cea mai distinsă societate franceză, că familia fetei era din cele mai onorabile, că nu auzise în casa părinților ei enunțându-se decât principiile cele mai cinsteșe, întocmai la fel cu acele în vigoare în familiile cele mai distinse ale nobilimii germane – baroneasa ramase neînduplecată, lăsând pe Carol deznădăjduit.

Știa că, dată fiind opunerea ei, nu va isprăvi nimica pe lângă tatăl său, deprins să se supuie în toate voinții puternice a soției. Aceasta, de altmintrelea, nu întârziese să puie pe soțul ei în curentul proiectelor lui Carol, ceea ce avu drept urmare o foarte neplăcută scenă de învinovățiri de tot felul, de lacrimi și de protestări din partea bătrânului baron, care jură că, dacă fiul său se căsătorește cu o eretică și o sălbatecă, el nu-l va mai vedea și, în ceasul morții, nu-i va trimete binecuvântarea lui.

În tot timpul cât stătu la părinți, tânărul nu încetă să facă încercări repețite pentru a-i îndemna să renunțe la intransigența lor, dar toate rămăsese zadarnice. În ajunul plecării sale, moșul lui, canonicul, pe care, împotriva oricărei așteptări, îl găsise mai plecat către dorințile lui decât și-ar fi putut închipui, spre marea lui surprindere veni să-i comunice că obținuse de la părinții lui, chiar în momentul acela, următoarea concesiune: ei se declarase gata să consimtă la căsătorie, cu condițiune ca tânăra ce voia

s-o ieie să se lepede de eresurile ei și să îmbrățoșeze legea catolică, după ce mai întâi va fi primit de la un preut catolic instrucțiunea necesară.

Carol răspunse canonicului că această condiție zădărnicește cu desăvârșire orice învoire, căci tatăl fetei nu va consimți cu nici un preț la îndeplinirea ei; însă i se răspunse că nu are de sperat alte concesiuni, părinții lui fiind hotărâți să rămâie cu totul neînduplecați asupra acestui punct. Apoi lămuri tânărului că el obținuse învoirea lor la această condiție cu cea mai mare greutate și numai prin ajutorul episcopului de la Graz, pe care îl pusese în cunoștința împrejurărilor. Acest prelat recomandase chiar bătrânilor soluțiunea în chestiune, ca o faptă de laudă și plăcută bisericii, căci se aducea astfel pe calea mântuirii un suflet care altmintrelea rămânea osândit la focul veșnic.

O ultimă încercare pe care o făcu pe lângă maică-sa, chiar în ceasul pornirii, dădu greș, și Carol plecă spre Cernăuți cu deznădejdea în inimă.

Faptul că Freysteg plecase timp mai îndelungat fără a-și fi luat ziua bună de la ea jignise și îngrijise adânc pe Zenaida. Întrebase pe Bonne Amie dacă nu știe motivele acestei plecări atât de neașteptată, dar ea îi răspunsese că o poate atribui numai unor vești ce le auzise cum că tânărul baron auzise despre o înrăutățire a sănătății bătrânului general. Copila deveni din zi în zi mai nervoasă și mai tristă. Aflase de la alt ofițer care frecventa casa vornicului durata congediului obținut de Freysteg și numara cu nerabdare zilele ce rămâneau până la întoarcerea lui. În sfârșit sosi și acel moment, dar Carol nu se arătă în casa vornicului nici în acea zi, nici în cea următoare. A treia zi, în locul lui, sosi la casa vornicului, fără ca Zenaida să afle, ordonanța lui, aducând o scrisoare pentru Bonne Amie, scrisoare în care, fără a-i vorbi despre rezultatul demersurilor sale pe lângă părinții lui, o rugă să-i deie o întâlnire pentru ziua următoare. Doamna de Bois-Crécy, după ce împărtăși vornicesei

conținutul scrisorii, îi răspunse dându-i întâlnirea cerută tot la grădina publică.

Când, la ora hotărâtă, franceza dădu cu ochii de Freysteg, nu mai avu nevoie ca el să-i spuie răspunsul ce-l primise de la părinți: fața descompusă a tânărului o lămuri de îndată și pe deplin; totuși, ascultă cu cea mai mare bagare de samă povestirea amănunțită ce-i făcu Carol. Acesta, după ce isprăvi, ceru din nou sfatul ei.

Doamna de Bois-Crécy îi răspunse că față cu o dezaprobare atât de categorică dintr-o parte și dintr-alta nu rămânea altceva de făcut decât renunțarea în chip definitiv la orice proiect de însoțire. Freysteg, despre a cărui sinceritate nu se putea pastra nici cea mai mică îndoială, făcând o vagă aluziune la o căsătorie fără de voia părinților, Bonne Amie îi arătă nebunia unei asemenea idei, scandalul cumplit căruia o asemenea procedare ar da naștere, durerea atât a părinților lui, cât și acea a vornicului, care, fără îndoială, nu ar mai voi să primească pe fiică-sa în casă. Apoi isprăvi hotărându-i categoric că, departe ca el să se poată bizui pe ajutorul ei, ea va lua chiar din acel moment toate măsurile trebuitoare spre a împiedeca îndeplinirea unui proiect atât de reprobabil din toate punctele de privire, adăugind că, dacă stăruie într-însul, îl va aduce nu numai la cunoștința vornicului, dar chiar și la acea a colonelului lui Freysteg. Carol rugând-o să ție samă de starea de surexcitare în care îl arunca durerea de a vedea nimicite toate planurile de viitor fericit ce și le croise în ultimele luni și să fie convinsă că nu va face nimica decât ceea ce ea îl va sfătui, înțeleapta doamnă se folosi de prilej pentru a-i spune că cel dintâi pas ce trebuie să-l facă este să plece definitiv din Cernăuți, cerând mutarea lui în altă garnizoană. Știa că un ofițer din regimentul său era totdeauna detașat pe lângă comandamentul general din Lemberg, aflase că ofițerul detașat atunci avea interes să fie mutat la Cernăuți; era deci foarte ușor pentru Freysteg să ceară transferarea lui la Lemberg. Dar, mai înainte de toate, ea pretinse de la tânăr să

nu mai deie ochi cu Zenaida. Cu mare greu și numai după ce Bonne Amie îi vorbi pe lung de firea nervoasă și neobișnuit de simțitoare a fetei, precum și de urmările primejdioase pentru sanatatea ei ce le-ar înfățoșa emoțiunile unei întâlniri, în care nu i-ar fi cu putință să ascundă iubitei mâhnirea lui, izbuti să-i stoarcă cuvântul de cavaler și de ofițer că va cere imediata lui mutare la Lemberg, iar până în clipa plecării nu va mai căuta să deie ochi cu Zenaida.

Când guvernanta puse pe vorniceasă în cunoștința celor vorbite în cursul întrevederii ei cu Freysteg, cucoana Aglaia, după ce se arătă uimită de neobrazarea, cum zicea ea, a părinților lui Freysteg, protestă că niciodată ea sau vornicul nu s-ar înjosi să consimtă la lepadarea de lege a Zenaidei și mulțămi în chipul cel mai călduros înțeleptei Bonne Amie pentru tactul cu care pusese capăt acestor „neplăcute împrejurări".

— Numai dacă aș fi izbutit să le pun capăt! oftă franceza.

— Și ce urmare ar putea să mai aibă de acum înainte? întrebă ușurateca levantină.

— Mărturisesc, zise experimentata Bonne Amie, că sunt cât se poate de îngrijită despre urmările unei astfel de decepțiuni asupra unei firi nervoase și delicate ca acea a Zenaidei.

— Ba! răspunse vorniceasa, la vrâsta ei asemene decepțiuni găsesc leac răpede și ușor.

Franceza scutură capul:

— Adesea, dar nu totdeauna, și mă tem că tocmai Zenaida este o excepție. Cred, adăugi ea, că lucrul cel mai nemerit ar fi să nu spunem fetei nimica din cele întâmplate. Dar fără îndoială ea va afla în curând că Freysteg a părăsit Cernăuțul și de acel moment mă tem.

— Ne vom gândi atunci ce să facem, răspunse vorniceasa părăsind camera.

Și acel moment avea să sosească mai curând decât credea cucoana Aglaia.

Chiar în acea sară veniră la masă niște rude a vornicesei, postelnicul Iancu Radaman și cu postelniceasa. Aceasta, o femeie tânără și veselă, începu numaidecât să năcăjască pe Bonne Amie, zicându-i că nu știa că are afaceri de inimă cu armata austriacă. Buna doamnă arătându-și mierarea despre o asemene presupunere, postelniceasa răspunse că nu este presupunere, ci certitudine absolută, căci numai cu câteva ceasuri mai înainte a văzut cum un ofițer tânăr, frumos și elegant își lua, lângă grădina publică, congediu de la dânsa și-i săruta mâna de două ori. Apoi, adăugi postelniceasa, faptul este cu atât mai curios cu cât se petrece astăzi, în întăia zi a reîntoarcerii în acest oraș a ofițerului pe care îl mai întâlnisem cu iubita noastră prietenă, în împrejurimile aceleiași grădine publice, cu o zi sau două înainte de plecarea lui în congediu, acum o lună. Vra să zică, cum s-a întors, înainte de toate, a alergat să deie ochi cu aceeași persoană de care luase congediu *pour la bonne bouche*. N-am dreptate să zic că este la mijloc…

Postelniceasa era să zică „o chestiune de inimă", dar un țipet jalnic dat de Zenaida, care căzu de pe scaun fără cunoștință, o întrerupse.

Copila, dusă pe patul ei, nu-și reveni în fire decât după ceasuri de îngrijiri date de medicul chemat în grabă. La lămuririle cerute de acesta în privința pricinilor leșinului i se răspunse că fusese datorit aflării neașteptate a unei vești care o surprinsese dureros. Medicul, care o vizitase de mai multe ori și semnalase de la început neobișnuita ei nervozitate și nevoia neaparată ce o avea de cruțare deosebită, se arătă foarte îngrijit și nu o părăsi decât după ce o văzu căzută într-un somn adânc, iar la plecare zise doamnei de Bois-Crécy, care îl însoțise până la ieșire:

— Mă tem că veți avea mari supărări din pricina acestei copile. După cât am putut înțelege, surprinderea dureroasă de care mi se vorbește este o dezamăgire de dragoste. Ca medic

care mă interesez de soarta clienților mei, cred de datorie a vă atrage bagarea de samă că o asemene dezamăgire dusă mai departe poate fi primejdioasă în ultimul grad, atât pentru sanatatea copilei, cât mai ales pentru mintea ei, și vă rog să credeți că, vorbind astfel, nu exagerez deloc.

Doamna de Bois-Crécy se crezu autorizată în urma acestor cuvinte să mărturisească medicului adevărul, fără a numi pe Freysteg, ci spunându-i că Zenaida iubește un tânăr de religie catolică și este iubită de el; dar că din fiecare parte părinții cerând, pentru a da învoirea lor la căsătorie, unii ca tânăra să devie catolică, iar ceilalți ca tânărul să îmbrățoșeze credința răsăritului, căsătoria nu se poate face.

Medicul scutură capul:

— Și dacă căsătoria nu se face, zise el, nu știu ce se va întâmpla cu tânărul, dar, în cât privește tânăra, ea peste trei luni va fi sau în mormânt, sau la casa de nebuni.

Doamna de Bois-Crécy își putu da samă chiar a doua zi de adevărul celor spuse de medic. Zenaida, aproape îndată ce se deșteptă din somn, trimese după dânsa și ceru numaidecât să-i spuie motivul plecării bruște a lui Carol, acel al întrevederii din ajunul plecării lui, cât și acel al întâlnirii lor în ajun, precum și lămuriri asupra faptului că el nu se aratase pănă în acel moment în casa vornicului. Ce vorbise ei în cele două întrevederi? De ce i se ascunde adevărul?

Bonne Amie se încercă s-o liniștească fără a-i destăinui adevărul, ceea ce duse surexcitarea fetei la paroxism, produse o nouă și cumplită criză de nervi și un nou leșin. Medicul chemat iar o aduse în fire și o liniști cu multă greutate; apoi, la plecare, zise că este preferabil să i se facă cunoscut adevărul întreg, ceea ce se și făcu. Această destăinuire fu urmată de o criză mult mai slabă, într-adevăr, dar după care fata căzu într-o stare de cumplită abatere. În asemene împrejurări sosi și vornicul, care se

afla de câteva zile la Rădăuți, și vorniceasa se văzu silită să-i lămurească pentru ce găsea pe fiică-sa în asemene stare.

Patrașcu Crivea intră într-o furie de nedescris: pretențiunea acelor *nemțișori calici* care cereau ca fetei lui, a unui boier moldovan de neam mare, cu sânge domnesc în vine, om cu stare, despre care se vorbise chiar pentru domnia Moldovei – ca fetei unui asemene om să i se ceară a se lepada de credința strămoșască și singură adevarată pentru a face unui fleac de ofițeraș cinstea să-l ieie de soț – îi părea de o neobrazare neînchipuită! Cum cutezase ei să se obrăznicească într-atâta, să-i facă lui o asemenea batjocură? Mai întâi că el era hotărât să deie fata lui numai unui boier de țară, unui om de neam vechi moldovenesc, nu unui vântură-lume străin, și, mai presus de toate, numai unui creștin dreptcredincios! Cine adusese pe acel nemțișor cu săbiuța la șold în casa lui? Vorniceasa, cu iubirea ei de obiceiuri străine și cu setea ei de petreceri!

Și, cu acest prilej, cucoana Aglaia auzi un lung pomelnic al tuturor pacatelor comise de dânsa în timpul celor zece ani de căsătorie, precum și o strașnică hotărâre a vornicului: de a nu-i mai permite să se mai facă vinovată de asemeni necuviinți.

Cu toată opunerea și cu toate sfaturile vornicesei și a doamnei de Bois-Crécy, care, în lungul rechizitoriu făcut de vornic asupra pricinilor care adusese această nenorocire, scapase aproape neatinsă, Crivea se încăpățină să vorbească numaidecât, el însuși, cu fiică-sa; făgăduise însă celor două femei că va fi blând cu dânsa. Și, într-adevăr, când se găsi față de ea și o văzu așa de galbănă și de slabă, o dezmierdă și se feri să-i facă învinovățiri, dar se năpusti în cuvinte batjocuritoare împotriva lui Freysteg și a părinților lui, jurând că „nemțișorul“ nu-i va mai calca în casă. Această scenă avu drept urmare, îndată ce vornicul părăsi camera Zenaidei, o nouă criză de nervi, un alt leșin. O medicamentare energică și cuvintele pline de înțelepciune ce

știu să le găsască Bonne Amie izbutiră s-o liniștească în chip simțitor, dar o lasară încă mai slăbită și într-o cumplită stare de prostrațiune, din care toate încercările guvernantei nu izbuteau s-o scoată decât pentru puține clipe.

Freysteg se ținuse de cuvânt și, dobândind mutarea lui la Lemberg fără greutate, se grăbise să plece; scrise însă doamnei de Bois-Crécy pentru a-i cere vești despre sanatatea Zenaidei și a-i spune cât de nenorocit se simte și cât de trist îi pare viitorul. Răspunsul ce-l primi nu era deloc de natură a-l liniști sau a-l mângâie: Zenaida slăbea din zi în zi; pofta de mâncare și somnul dispăruse aproape cu desăvârșire, crizele nervoase se împiedecau numai prin doze din ce în ce mai mari de calmante. Și în acea scrisoare nu era nimica exagerat: fetei îi mergea tot mai rău, atât de rău, încât medicul ceru vornicului o întrevedere în care îi spuse curat că nu cunoaște alt chip de scapare pentru fiică-sa decât un consimțimânt grabnic la căsătoria ei cu acel pe care îl iubea, oricare ar fi condițiunile acelei căsătorii. Erau după dânsul numai trei alternative: căsătoria, moartea sau nebunia.

Vornicul fu foarte spăriet, mai ales că medicul se bucura de deplina lui încredere: consimțirea la lepadarea de lege a copilei lui era pentru el nu o jertfă, ci o părăsire a temeliilor de căpetenie pe care fusese sprijinită viața lui de pănă atunci: i se părea nu numai că Zenaida se leapădă de legea în care crescuse, dar că el singur, prin acel consimțimânt, dă o lovitură în acea lege și că toți străbunii lui se vor scula din mormânt pentru a-l blastama. Pe de altă parte, cum să lese el pe copila lui atât de dragalașă, pe mângâierea ochilor și a bătrâneților lui, să moară sau să nebunească când îi stă în putere ca, prin rostirea unui singur cuvânt, s-o ție în viață și să-i poată închezeşlui fericirea?

În cumplita lui durere și tulburare, se hotărî să ceară sfatul unui barbat pe care îl privea ca pe un sfânt și ca pe cel mai bun prieten, pe acel al episcopului de Rădăuți, Dosoftei Herăscu. Boierii bejenari țineau totdeauna în ființă, în Cernăuți, câte doi

sau trei feciori boierești de la moșiile lor cu cai buni, pe care la trebuință îi trimeteau cu scrisori cătră vechilii lor, cârmuind astfel gospodăria acelor moșii din bejenie. Chiar în acea sară plecă la Rădăuți, calare pe un umblător minunat, un fecior boieresc de ai vornicului cu o carte cătră părintele episcop, care se afla acolo pentru mai mult timp, și cu poroncă să fie înapoi înainte de douăzeci și patru de ceasuri, aducând răspunsul.

A doua zi, pe la toacă, omul s-întoarcea aducând răspunsul. Când îl luă în mână, vornicul nu se îndoia că chiriarhul Bucovinei îl sfătuiește să se opuie din răsputeri la o fără-de-lege ca aceea ce i se pretindea. Răspunsul însă era cu totul altfel decât și-l închipuia. Era foarte scurt și suna astfel:

„Cinstit al meu fiu duhovnicesc, biv vel[1] vornic Patrașcu Crivea, arhierească binecuvântare!

La întrebarea ce-mi pui prin scrisoarea dumitale, răspund: ca episcop nu-mi este iertat să încuviințez trecerea la altă lege a unei ființi crescută în sfânta noastră credință; prin urmare nu încuviințez trecerea fiicei dumitale la legea papistașă. Dacă însă aș fi eu tată și mi s-ar da alegerea între moartea sau înnebunirea copilei mele și lepadarea ei de credința noastră, aș ruga pe dumnezeu să mă lumineze și aș lua hotărârea cătră care m-ar îndemna inima mea în urma facerii acelei rugăciuni. Dumnezeu să te lumineze.

Al dumitale părinte în Hristos și prieten adevarat.

† Dosoftei, episcop al Rădăuțului."

Mare fu surprinderea vornicului când ceti sfârșitul acestei scrisori: era vederat că episcopul îl sfătuia să urmeze îndemnul inimii sale în hotărârea ce avea s-o ieie. În cât privea rugămintea cătră dumnezeu ca să-l lumineze, întruna se ruga de atâtea zile și de atâtea nopți ca cerul să-i arăte calea ce trebuie s-o apuce.

1. Fost mare.

Simțea o mare ușurare: biserica, prin unul din arhiereii săi cei mai demni, nu-i cerea osândirea la moarte sau la nebunie a copilei sale mult iubite, ci îi dădea voie s-o lese să trăiască și să guste din dulceața vieții. Nu-i vorbă, îl cam năcăjeau criticile ce negreșit aveau să le facă mulți din frați boierii săi, dar ce era acest nacaz pe lângă nenorocirea de a pierde pe Zenaida? Hotărârea lui fu răpede luată: chiar în acel ceas făcu cunoscut vornicesei că, în urma sfatului episcopului de Rădăuți, nu se mai împotrivește la schimbarea de lege a Zenaidei. Totuși, nefiindu-i cu putință să fie față nici la abjurare, și la inițiarea ei în religia catolică, nici la cununie, este hotărât să plece, prin Nova Selița, la Odesa, unde are interese urgente, și să se-ntoarcă numai după cununie. Vorniceasa avea să-l însoțească, iar în neființa lor Bonne Amie și credinciosul serdar Anton, de atâția ani mâna lui dreaptă în toate daraverile, aveau să poarte de grija casei și copiilor celor mici, băieții fiind sub direcțiunea profesorului lor german, pastorul Schwartz.

Nimene nu fu mai surprins și mai fericit despre această soluțiune decât doamna de Bois-Crécy: era mai cu samă în admirație față de sfatul dat de episcopul Herăscu și nu se ferea să declare că, după părerea ei, în toată biserica catolică nu s-ar fi găsit un singur prelat în stare să-și însușască un punct de vedere atât de larg și atât de într-adevăr creștinesc. Ea fu însărcinată să aducă hotărârea vornicului la cunoștința celor mai cu deosebire interesați. Așteptă spre acest sfârșit plecarea lui Crivea și a cucoanei Aglaia; apoi, cu precauțiunile cele mai delicate, puțin câte puțin, făcu să intre nădejdea în inima copilei și cu bucurie urmări ceas cu ceas îmbunătățirea ce vorbele ei le aduceau în înfățoșarea bolnavei. Certitudinea învoirii părintești îi veni deci treptat, fără să producă vro zguduire; în ziua aceea Zenaida se schimbă cu desăvârșire la față: ochii ei ce de atâtea zile erau stânși se făcură iarăși lucitori, iar obrajii ei capatase chiar un colorit neobișnuit.

Plecarea părintelui ei o scârbea; această plecare o făcea să înțeleagă că consimțimântul lui fusese silit, dar înțeleapta Bonne Amie o încredință cu destulă ușurință că ființa vornicului la Odesa era o trebuință ce nu se mai putea nici înlătura, nici întârzia. La vârsta Zenaidei omul crede cu atâta ușurință ceea ce dorește! Bonne Amie se feri însă să-i destăinuiască hotărârea vornicului de a nu fi față la cununie: avea doară vreme s-o pregătească pentru această știre, despre care era încredințată că va fi dureros resimțită de fată.

Înștiințarea lui Carol de Freysteg nu cerea asemeni pregătiri; ea fu făcută imediat după ce Zenaida știu tot ce trebuia să știe. I se mai făcu cunoscut că putea să vie să-și vadă logodnica în fiecare săptămână. Voi trece atât peste surprinderea și fericirea lui, peste graba cu care se folosi de învoirea dată, peste bucuria tinerilor când se revăzură logodiți, după ce se crezuse cu desăvârșire pierduți unul pentru altul, cât și peste planurile de viitor ce le croiră. Lipsa vornicului și a vornicesei avea să fie de șase săptămâni, prin urmare trebuia ca căsătoria să aibă loc înainte de expirarea acelui termen.

Pentru a instrui pe Zenaida în religia catolică, doamna de Bois-Crécy se hotărî s-o încredințeze unei sucursale de maici catolice ce se înființase de curând în Cernăuți, unde fata avea să locuiască, iar cu instrucțiunea religioasă propriu-zisă fu însărcinat un preut polonez, recomandat de Freysteg ca deosebit de blând și care vorbea bine franțuzește. Pentru înzestrarea fetei, vornicul încredințase doamnei de Bois-Crécy o sumă mai mult decât îndestulătoare, toate amănuntele fiind lasate la apreciarea ei.

Pregătirile conversiunii și a căsătoriei urmară un curs cât se poate de liniștit și mulțămitor, sanatatea fetei se îmbunătățea din zi în zi, puterile ei creșteau văzând cu ochii, iar nervozitatea scădea în chip surprinzător. Această conversiune a fiicii unui fruntaș al boierimii ca vornicul Patrașcu Crivea dăduse dintâi

foarte bogat subiect de vorbă și de critică bejenarilor și mai ales cucoanelor lor, dar când se află că episcopul de Rădăuți găsise cuvinte de absolvire pentru slăbăciunea ce o arata Crivea, criticile încetară sau nu mai fură rostite decât cu jumatate de glas.

Cu o săptămână înainte de data hotărâtă pentru solemnitatea abjurării, doamna de Bois-Crécy, făcând Zenaidei una din cele două vizite zilnice, o găsi cu ochii plânși și în prada unei adânci mâhniri. La întrebările puse, ea reîncepu să plângă și numai cu mare greu putu Bonne Amie să afle pricina acestei agitațiuni. Preutul însărcinat s-o inițieze în legea catolică îi cetise cu câteva ceasuri mai înainte formula prin care avea să se lepede de eresurile credinții în care trăise până atunci; și cuvintele prin care acea formulă stigmatiza legea în care tatăl și frații ei trăiau și aveau să moară o jignise adânc. Se întreba cum era oare cu putință ca gura ei să rostească niște vorbe vestejind ca eresuri și osândind la focul veșnic ființele care îi erau mai scumpe în lume. Și acest gând o chinuia cumplit.

Bătrâna ei prietenă se sili s-o liniștească, zicându-i că acele cuvinte alcătuiau doară numai o formulă simbolică, și nu implicau din parte-i vro dezaprobare a faptului că părintele, frații și surorile ei rămâneau credincioși legii în care se născuse – deoarece ea, în inima ei, nu-i ținea de rău pentru acest fapt. Buna doamnă, ca atâtea altele din înalta societate franceză a veacului al XVIII-lea, fusese puternic influențată de ideile voltairiane și nu-i venea greu să găsască argumente de natură a mișcora în ochii fetei însamnatatea cuvintelor care o jignise atât de adânc. Când Bonne Amie o părăsi, Zenaida părea cu desăvârșire liniștită. Și această liniștire spori a doua zi în urma sosirii lui Carol, a cărui prezență și cuvinte de iubire o făcură să deie uitării întreaga formulă de abjurare.

Dar, cu două zile înainte de solemnitate, sosi în Cernăuți soția serdarului Anton, mama Anghelina, cum o numeau copiii vornicului, care avea în casa acestuia o mare trecere și nu puțină

autoritate chiar pe lângă vorniceasă. Ea trecea drept cea mai de frunte gospodină a Moldovei: era născută în Țarigrad și nime nu știa să facă dulcețuri, vutce, cărnuri afumate, murături, uscături, aluaturi, prăjituri și alte bunătăți ca ea; nime nu cunoștea rețete atât de minunate pentru fabricarea de soponuri, crohmală*, oloiuri, unsori și alte nenumarate lucruri care pe acea vreme treceau drept indispensabile și a căror bunatate alcătuiau fala unei gospodării boierești. Mama Anghelina mai era o ființă pătrunsă de ideile cele mai conservatoare; transformările și noutățile aduse în țară în ultimul șfert de veac o nemulțămise și o scandalizase adânc, dar lucrul care-i păruse mai nesuferit decât toate fusese întroducerea în familiile boierești a profesorilor străini, îndeobște și în particular acea a doamnei de Bois-Crécy în casa vornicului Patrașcu. Mama Anghelina, care fusese față la nașterea tuturor copiilor vornicului cu întâia lui soție, era încredințată că ei i se va da însărcinare să crească pe *duduci*, precum de altmintrelea se proceda în cele mai multe case boierești, și se știa cu desăvârșire vrednică de această însărcinare: era doară gospodină vestită, femeie de o cinste pe care nime nu o punea la îndoială (deși fusese femeie de o rară frumuseță), apoi era o creștină putând sluji de pildă: ținea toate posturile, se spovăduia regulat de patru ori pe an, era nelipsită de la biserică de câte ori se slujea, cunoștea rostul tuturor ceremoniilor bisericești și era cetitoare harnică a vieții sfinților. Nu mai vorbesc de mulțimea aierelor** și a praporelor cusute de mâna ei și dăruite pe la deosebite biserici și mănăstiri. Aflase printr-o scrisoare a soțului său despre lepadarea de lege și căsătoria Zenaidei și se grăbise să vie la Cernăuți, hotărâtă a face tot ce-i va sta prin putință spre a împiedeca o asemene fără-de-lege, a cărei răspundere o atribuia întreagă franțuștei, pentru

* Crohmálă, scrobeală (n. ed.).

** Áer, țesătură care acoperă vasele de cult în timpul ritualului (n. ed.).

care hrănea de ani ura cea mai neîmpacată. Bineînțeles că nu suflă nimărui vrun cuvânt despre planurile ei. Îi fu ușor să vadă pe Zenaida, și s-o vadă singură, chiar în ziua după sosirea ei în Cernăuți. Fără multă intrare în materie, întrebă pe copilă cu glas aspru: cum de s-o hotărât să se lepede de credința în care se născuse și fusese crescută și cum va putea ea să rostească cuvinte prin care aruncă acelei credinți porecla de eres, făcând deci pe tatăl și pe frații ei eretici? Cum de și-o pierdut mințile într-atâta încât să rostească asemene blăstăm?

Glasul aspru și pătimaș al bătrânei, cuvintele ei care redeschideau în inima fetei o rană proaspătă care nu avuse încă vreme să s-închidă, care răspundeau unor mustrări de conștiință în privința purtării ei față de tată-său, o aruncară într-o tulburare cumplită; ramase mută și cuprinsă de tremur. Bătrâna urmă, vreme de aproape un ceas, să-i zugrăvească în culorile cele mai negre pacatul greu ce-l făptuia și pedeapsa ce o aștepta dincolo de mormânt pentru acest pacat. Zenaida căzuse acuma pe un scaun, asculta numai pe jumatate conștientă și îngrozită vorbele grele și pătimașe ale grecoaicei fanatizate, dar încredințată că săvârșește un fapt de bună și adevarată creștină. Acestei scene îi puse capăt numai sosirea doamnei de Bois-Crécy, care, din întăia ochire, înțelese ce se petrecea și se spăimântă nu puțin de starea în care văzu pe eleva ei. Făcu semn Anghelinei să iasă din odaie. Dar aceasta, departe de a se supune, descărcă asupra franțuștei ura adunată în inima ei de mai bine de zece ani, învinovățind-o că de la început a venit în casa vornicului cu gândul să aducă familia la legea papistașă și că ea este uneltitoarea nenorocirii care face pe vornic să-și piardă tocmai pe cea mai iubită din fetele lui, iar pe aceasta să-și piardă sufletul, grămădind asupra capului guvernantei cele mai cumplite și mai grele blăstămuri. Pentru a scapa de prezența acelei furii, doamna de Bois-Crécy se văzu silită să recurgă la superioara casei, care puse pe servitorii săi s-o scoată cu de-a sila din casă.

Această scenă adusese din nou pe Zenaida într-o stare de nervozitate cumplită; o lasase tremurând ca varga. Totuși, cuvintele liniștitoare și pline de înțelepciune ale doamnei de Bois-Crécy și venirea lui Freysteg o liniștiră destul de curând pentru a face pe guvernantă să fie încredințată că neplăcuta întâmplare nu va avea nici o urmare rea.

Freysteg venise să vestească pe logodnica lui că a doua zi aveau să sosească în Cernăuți maică-sa și cu fratele ei, canonicul, spre a fi față la solemnitatea abjurării și la cununie. Această sosire o întristă iar, făcând-o să resimtă mai tare lipsa de la cea mai de samă întâmplare a vieții sale a tatălui ei iubit; dar, văzând bucuria ce venirea mamei o pricinuia iubitului, se bucură de bucuria lui.

Dacă doamna de Freysteg se opusese la început cu atâtă înverșunare la căsătoria lui Carol cu Zenaida, ea fu încântată de aceasta când o cunoscu. Nu se aștepta la atâta frumusețǎ, la atâta distincțiune, la asemene creștere. Din partea ei, fata părea foarte bine dispusă și, în convorbirea ce o avu cu viitoarea ei soacră, dădu dovadă de minte ageră, de mult tact și, peste toate, de o iubire într-adevăr mișcătoare pentru logodnicul ei. Nu ascunse durerea ce-i pricinuia lipsa de la căsătorie a părintelui ei, dar exprimă ferma credință că el nu va înceta s-o iubească și pe viitor și nu va trece mult până va putea să-l revadă.

Abjurarea avea să aibă loc în biserica care servea de catedrală; se adunase într-însa lume multă, dar numai lume catolică, nici un ortodox. Când neofita apăru în rochie albă, un murmur de admirație trecu prin întreaga asistență, căci era de o frumusețǎ uimitoare, deși albă ca varul. Doamna de Bois-Crécy era lângă dânsa.

Ceremonia începu, și neofita răspunse cu un glas destul de sigur la întâiele întrebări. La un moment dat însă, ea, în chip mașinal, aruncă ochii asupra asistenței din fața ei spre a întâlni privirea lui Carol, dar în loc de fața logodnicului zări pe acea

a Anghelinei, ai cărei ochi erau plini de mânie și de patimă. În același moment preutul punea întrebările la care trebuia să răspundă prin lepadare de la vechea ei credință și de la eresurile ei. Ce legătură avu în mintea fetei privirea ce-i arunca grecoaica și întrebarea preutului? Văzu ea oare în acea clipă toate grozăviile iadului amenințând-o pe dânsa sau pe părintele ei?

Fața i se suci deodată, ochii i se holbară și, dând un țipet de groază cumplită, se răpezi spre ușa bisericii strigând:

— Nu pot! Nu pot!

Preutul, doamna de Bois-Crécy, Carol, baroneasa de Freysteg și persoane din asistență se răpeziră ca s-o oprească, dar ea se zbătu în mânile lor și, cu ochii rătăciți, urmă să strige:

— Nu pot! Nu pot!

Iar doamna de Bois-Crécy încercându-se s-o liniștească, se potoli pentru o clipă, privind pe prietena ei, apoi izbuhni într-un râs îngrozitor.

Era nebună și, cu toate îngrijirile medicilor, muri nebună la mănăstirea Agapia pe la mijlocul veacului trecut. Nebunia ei era de altmintrelea liniștită și se mărginea în așteptarea veșnică, până la moarte, a venirii lui Freysteg pentru a se căsători cu el.

SPOVĂDANIA BAȘBULUBAȘEI
(1828)

Numele marelui logofăt Ștefan Jumatate era adesa pomenit de părinții mei și de alți bătrâni când își aduceau aminte de trecut și povesteau despre cele auzite și văzute de ei în copilărie și în tinerețe. Cu amăruntele astfel ajunse la cunoștința mea aș putea cu înlesnire să fac o biografie destul de complectă a acelui boier, dar mă voi mărgini aici să arăt, foarte pe scurt, cine era, pentru a povesti mai prelarg împrejurările tragediei care i-a întunecat sfârșitul vieții.

Ștefan Jumatate, cel de pe urmă urmaș al acestui neam strălucit, se născuse pe la începutul celei a șăptea decade a veacului al optsprezecelea. Era foarte bogat și, pentru vremea de atunci, înzestrat cu o cultură deosebită, căci, pe lângă temeinică carte elinească, vorbea și scria franțuzește, nemțește, rusește și turcește. Făcea parte din marii boieri cunoscuți, la începutul veacului trecut, sub porecla de „cei șăpte stâlpi ai țării".

Din număroasele slujbe și însărcinări ce le îndeplinise până atunci ieșise totdeauna cu renume de diregător aspru, dar drept, destoinic și nelacom.

Ca multor din semenii săi, îi plăcea să facă binele și să ajute pe saraci. Înzestra în fiecare an un număr nu mic de fete sarace, făcuse în mai multe rânduri dănii bogate atât Sfântului Spiridon, cât și altor mănăstiri. Ocrotea pe țaranii din satele ce le stăpânea și chiar cătră țiganii lui robi, în număr de peste șăse sute, se arata stăpân drept și cu omenie, recurgând numai

arareori la măsuri de asprime. Nu vindea niciodată pe vreunul dintr-înșii, orice preț i s-ar fi dat, nu despărțea pe femeie de barbatul cu care era căsătorită, nu lua copilul de la mamă.

Logofătul Ștefan fusese în tinerețele lui un barbat nalt, bine învălit fără a fi gros, frumos la față și sănătos la trup. Acei cari își aduceau aminte să-l fi văzut ziceau că și la bătrânețe era frumos la față și impunător la înfățoșare.

Nu știu din ce pricină, rămăsese burlac până la vrâsta de aproape patruzeci de ani, când se căsători cu o fată aparținând micii boierimi, saracă, dar frumoasă, deșteaptă și foarte hazlie. Vreme de șăpte ani dusese împreună traiul cel mai bun; tânăra femeie, deși setoasă de plăceri, nu dăduse soțului ei, bănuitor din fire, nici cel mai mic prilej de nemulțămire. Dar, în al doilea sau în al treilea an al ocupației rusești de la 1806–1812, societatea ieșană fu, într-o bună dimineață, surprinsă prin vestea că logofeteasa Ruxandra Jumatate fugise cu un polcovnic rus de husari, de neam mare, tânăr, frumos, elegant, neîntrecut jucător de *mazurka* și meșter în arta de a întoarce capul femeilor, dar stăpânit și de patima cărților, și de acea a beției.

Logofătul se puse îndată în urmărirea lor, dar nu izbutise să-i ajungă. Feldmareșalul cneaz Prozorovsky, cătră care îndreptă jalba cuvenită, făcu toate mijlocirile cuvenite: râpitorul fu silit să părăsască oastea împărătească, iar o hotărâre a dicasteriei de pe lângă mitropolia din Ieși nu întârzie să declare desfăcută căsătoria dintre Ștefan Jumatate și necredincioasa lui soție, înfierând cum se cuvinea purtarea acestei de pe urmă.

De altmintrelea logofătul fu în curând răzbunat, și încă cu vârf și îndesat. Fostul polcovnic se sătură răpede de amanta lui, deveni mojic cu ea, începu s-o bată și, de-abie doi ani după fuga lor, Ieșul afla că nenorocita, îmbătrânită, sluțită și slăbită, s-întorsese în țară. Fiiind cu desăvârșire lipsită de mijloace, ceruse ajutor bănesc de la mitropolie. Logofătul, aflând de această împrejurare, avu un gest privit de unii ca mărinimos, de alții

ca crud: se duse la mitropolie, unde arătă chiriarhului că pune la dispoziția foastei lui soții, în cazul când ar voi să se călugărească, singura cale ce el o vede deschisă pentru dânsa, o zestre ce se putea numi neobișnuit de mare, chiar pentru o călugăriță din înalta boierime. Nenorocita, saracă lipită pământului, cu frumusețа și tinerețele pierdute, fără rude pe lângă cari să se poată adăposti, se grăbi să primească amara pomană ce i-o făcea fostul ei soț și se călugări la mănăstirea Adam.

Dar tradarea soției făcuse o rană adâncă în inima și în trufia logofătului. Chiar pănă atunci trecea de om aspru, dar, în urma loviturii de care avuse parte, asprimea lui se făcu și mai mare. Apoi cuvintele lui erau cu deosebire amare și disprețuitoare când vorbea de sexul slab. Pretindea că femeia este o ființă vițioasă și falșă din fire și că barbatul nici într-un chip nu poate și nu trebuie să aibă încredere într-însa, ea rămâne credincioasă numai acelui de care îi este teamă. Mai adăugea că soțul înșalat are nu numai dreptul, dar și datoria să ucidă atât pe femeia care își calcă credința, cât și pe ibovnicul ei. Trecu astfel mulți ani drept un dușman neîmpacat al femeii.

În vremea Eteriei logofătul nostru se *bejeni* și el la Cernăuți ca cea mai mare parte din boierimea cea mare. Ca mulți alții, avea și el „gărgăuni“ de domnie și, dispunând de bani mulți, își făcuse încă din vreme număroși prieteni printre pașalele cu trecere la Devlet. Din Cernăuți trimetea acuma dese și însamnate rânduieli de bani către zarafii din Stambul, menite a întreținea și a întări zelul acelor prieteni. Se știe însă cum Poarta luă, în privința numirii domnilor țărilor noastre, o hotărâre neașteptată, ridicând la scaunul Moldovei pe Ioniță Sturdza, boier de neam mare și cu renume bun, dar nici bogat, nici destoinic. Această alegere neașteptată fu, pentru logofătul nostru, o lovitură aproape tot atât de usturătoare ca și tradarea soției lui. Bineînțeles că, departe de a se întoarce în țară, ramase la Cernăuți, luând partea cea mai vie la redactarea nenumaratelor

jălbi împotriva ocârmuirii lui Ioniță Sturdza, trimese de bejenari când la Stambul, când la Peterburg.

Iar la începutul celui al treilea an al bejeniei boierimea ramasă în Cernăuți fu surprinsă de vestea neașteptată că acel disprețuitor al femeii care se numea logofătul Ștefan Jumatate se logodise în ajun cu Ileana, fiica cea mai mică a vornicului Nicache Arghirochefal, care era de o frumuseță neobișnuită și de-abie împlinise șăsesprezece ani.

Faptul căsătoriei era datorit atât uimitoarei frumuseți a fetei, care de la întăia vedere farmacase ochii logofătului, trecut acuma de șăsezeci de ani, și dăduse naștere unei pătimașe dragoste senile, unei neînfrânate pofte de a strânge în brațe acea minune vie de carne și de sânge, cât și dibăciei vornicesei Zamfira. Îndată ce aceasta își dădu samă cât de farmacat de frumuseța Ilenei era logofătul, știu să ațâțe și să ducă la paroxism patima bătrânului, apoi totodată să-l convingă că, dată fiind marea deosebire dintre firea și creșterea întăii sale soții și acele ale Ilenei, soțul acesteia avea să fie la adăpostul oricărei surprinderi neplăcute. Și, cu o discrețiune măiastră, știu să laude înfățoșarea „încă tânără“ a sexagenarului îndrăgostit, precum și sanatatea lui neatinsă, mai făcându-l să întrevadă putința de a vedea în curând la sânul Ilenei un moștenitor al cinsteșului nume de Jumatate și al marei lui averi. Era doară Ileana fata ei, care, după ce avuse zece frați și surori, hărăzise vornicului Nicache patrusprezece copii, din cari, dacă cinci murise, mai rămâneau nouă în viață. Apoi vorniceasa mai pomenea și alte pilde de fecunditate extraordinară atât în familia ei, cât și în acea a vornicului Nicache.

Dar dacă frumuseța Ilenei și meșteșugurile vornicesei izbutise să adoarmă, ele nu fusese în stare să gonească cu desăvârșire nici din inima, nici din mintea de altfel sănătoasă și practică a logofătului amintirea dureroasă a sfârșitului întăii sale căsnicii. Bănuielile lui și proasta părere ce o avea despre femei îndeobște

dădeau naștere la îndoieli cari îl chinuiau amar. Încă de înainte de logodnă nu ascunsese vornicesei că, de astă dată, este hotărât să păzască cu mare strășnicie comoara pusă de soartă în stăpânirea lui. Ileana trebuia să știe că, din clipa în care va fi devenit soția lui, va avea să trăiască numai pentru el. Mai adăugi că este hotărât să nu se deie înapoi de la cele mai aspre măsuri de pază pentru a împiedeca orice încercare de tradare și a pedepsi în chipul cel mai cumplit și chiar cel mai crud faptul necredinții. Sfârși rugând pe vornicească să aducă cuvintele lui la cunoștința Ilenei.

Familia Arghirochefal, de neam bun țărigrădean, venit de două veacuri în țară, deși de repețite ori se încuscrise cu cele mai de frunte neamuri pământene, rămăsese saracă, tocmai din pricina nobișnuitei rodnicii de care vorbise vorniceasa cu atâta mândrie. Este deci ușor de înțeles ca mama Ilenei să-și fi pus toată nădejdea pentru închezeșluirea viitorului număroaselor sale odrasle pe falnica și bogata pradă făcută de frumuseța fără samăn a fetei sale celei mai tinere și de dibăcia ei. De la acea însoțire atârna doară putința de înzestrare a celor trei fete mari, mai mult decât coapte, cari rămăsese nemăritate, căsătoria cu fete bogate și împingerea în slujbe grase a celor cinci fii. Avu deci grijă să întipărească în mintea Ilenei că viitorul și fericirea întregii familii atârnă de chipul în care va ști să se poarte față de bătrânul și bănuitorul, dar bogatul, puternicul și îndrăgostitul logofăt.

Ileana era o fată bună, blândă, cu suflet curat, cu inimă iubitoare, gata, chiar bucuroasă de jertfă. Bogăția și puterea lui Ștefan Jumatate n-aveau nici un farmec în ochii ei, luxul o lasa cu totul nepăsătoare, s-ar fi mulțămit cu traiul cel mai modest. Nimica n-o atrăgea spre bătrânul și seriosul logofăt. Visase poate adesa de un soț tânăr și frumos, pe care să-l poată iubi și ea din toată inima. Dar, îndată ce această căsătorie închezășluia viitorul fraților și al surorilor și scapa pe părinții ei iubiți de

orice grijă, era gata să se supuie voinții mamei, fără preget și fără recriminare, hotărâtă fiind să răsplătească binele ce părinții ei îl așteptau de la această însoțire prin nestrămutată credință și cinstită încercare de iubire.

Bejenia avu ce vorbi o săptămână întreagă enumerând darurile făcute de logofăt frumoasei sale logodnice: odoare, danteluri și nenumarate nimicuri scumpe, aduse de la „Viana“ de anume însărcinați ai îndrăgostitului boier. Bineînțeles că el avu grijă să nu uite nici pe soacră, nici pe cumnate.

Slujba căsătoriei fu îndeplinită de însuși episcopul de Rădăuți, Dosoftei Herăscu. Din bejenari nu lipsi nici unul, și se vede că splendoarea ei lasase în amintirea lor o amintire neștearsă, căci foarte bucuros mai povesteau încă, după curgere de decenii, amărunțimile ei. De nenumarate ori auzit-am cum, la intrarea în biserică a miresei, un strigăt de admirațiune a izbuhnit din piepturile mulțimii adunate: boieri moldoveni în haine orientale de gală, înalți demnitari și militari austriaci în mare ținută, suite de ale boierilor, meșteșugari și negustori nemți sau poloni din târg, țărănime în haine albe. De multe ori descrisu-mi-s-a neasamanata frumusețâ a miresei. Dar eu mă voi mărgini să zic că toate izvoarele de la cari țin amăruntele acestei povestiri conglăsuiau pentru a descrie o ființă de stat mijlociu și de o frumusețâ fără greș, de la creștetul din care cădeau, înecate într-un șivoi de peteală strălucitoare, undele unui păr negru, bogat și mătăsos, până la vârful picioarelor uimitor de mici, ascunse în pantofi de matasă albă cusută cu fir.

Un ceas după ieșirea din biserică, nouii căsătoriți plecau în călătorie de nuntă la Viena. Iar pe la mijlocul lui septemvre s-întorceau la frumoasa așazare a logofătului, la Berbecani, pe Moldova, pentru a merge la Simedriu să s-așăze în casele jumătățești din Ieși.

Toată boierimea cea mare s-întorsese acuma din bejenie și se strânsese în orașul de scaun al țării. Iarna fu deosebit de

veselă: mesele, balurile și seratele se țineau lanț. Locul de frunte ce-l ocupa logofătul Ștefan în societata ieșană nu-i permitea să s-abție cu desăvârșire de la aceste petreceri: dădu deci și el mai multe mese și câteva serate, având însă grijă s-aleagă, pe cât îi era cu putință, pe acei poftiți la aceste petreceri. Bineînțeles că nouii căsătoriți erau și ei poftiți la toate întrunirile, dar, dacă de obicei logofătul făgăduia că va veni, prea adesa lipsea în cea de pe urmă clipă, sub un cuvânt oareșicare. Frumuseța logofetesei avuse un succes cum nu se mai văzuse în Ieși de la scoaterea în lume a domniței Mărioara Calimahi, măritată apoi cu marele logofăt Grigoraș Sturdza, mama întâiului domn regulamentar, acea minune vie la amintirea căreia bunicii noștri erau gata să se puie în genunchi.

Și acest succes nu puțin îngrijise pe logofăt. Purtarea Ilenei era tot ce putea dori: blândă și politicoasă către toți, dar având totodată o rezervă și o demnitate de natură a discuraja orice ar fi putut să samene a curte. Însă ochii logofătului nu puteau să nu vadă privirile pline de admirație ce barbații le aruncau soției lui, și el își aducea aminte din tinerețe ce pofte necurate erau mai totdeauna cuprinse în asemenea priviri. Mai vedea că mulți din acei barbați erau tineri, frumoși, plăcuți, iar el se știa alb la păr și la barbă, se simțea slăbit de bătrânețe, și puterea lui de convorbire, mărginită la lucruri serioase, în legătură cu treburile țării sau cu interesele lui, nu putea decât să prezinte puțin farmec pentru mintea unei femei tinere ca Ileana.

Teama ca inima soției ce o iubea cu atâta patimă ar putea să-i fie râpită se făcea din zi în zi mai mare și din ce în ce îi otrăvea viața.

Adesa în clipa plecării la vro petrecere, când careta era trasă la scară și Ileana, strălucitoare de frumuseță și de pietre scumpe, ieșea din odaia ei de toaletă, logofătul, după ce o privea lung, striga:

— Ce frumoasă ești! Prea frumoasă ca să expun frumuseța ta privirilor nerușinate ale lumii! Nu mai mergem! Rămânem acasă. Voi scrie că nu te simți bine.

Și rămâneau acasă. În cursul unor lungi ceasuri Ileana trebuia să se mulțămească cu privirea feței bătrâne a soțului, cu ascultarea acelorași mărturisiri că altă femeie frumoasă ca dânsa nu mai este pe lume, că o iubește ca un nebun și are s-o așăze pe scaunul țării. Și ambițiunea luând-o pentru o clipă înaintea geloziei, îi arata pe lung ce planuri minunate făcuse și pusese în executare pentru a ajunge la domnie.

Patru ani de-a rândul tânăra femeie duse această viață fără ca purtarea ei să fi putut da macar umbra unui prepus. Inima îi rămăsese cu desăvârșire liniștită, și viața logofătului ar fi fost un adevarat rai fără de groaza de tradare din partea ei, ce din zi în zi punea mai mare stăpânire pe dânsul.

În acest timp însă, asupra familiei Arghirochefal se revarsase o adevarată mană cerească: cele trei fete nemăritate, fiind acuma bogat înzestrate de logofăt, găsise soți de samă și avuți, iar băieții, prin sprijinul cumnatului, ajunsese răpede la slujbe folositoare, putând astfel să se căsătorească cu fete bine înstărite. Vorniceasa Zamfira se afla la culmea fericirii, căci jertfa Ilenei închezeșluise un viitor strălucit tuturor copiilor ei.

În primavara anului 1828 logofătul fu silit să plece fără veste, în douăzeci și patru de ceasuri, din Berbecani, unde venise să s-așăze mult mai curând decât în alți ani. Pe temeiul unor acte plăsmuite, se pornise împotriva lui, dinaintea tribunalelor rusești, un proces în care i se tăgăduia dreptul de stăpânire asupra celor mai frumoase din moșiile sale de peste Prut. Și, lucru cu deosebire amar pentru logofăt, se văzu silit să plece fără a putea să ieie cu el pe Ileana. Ea se simțea serios indispusă de câteva zile și logofătul adusese de la Ieși pe doftorul Evstatie Rolla. Acesta îl încredințase că nu este nici o primejdie, dar că logofeteasa are neaparată nevoie de o odihnă de cel puțin

zece zile în pat, apoi, timp mai îndelungat, trebuie cruțată de orice osteneală. Totodată doftorul, deși nu se pronunță în chip hotărât, dădu s-înțeleagă că indispunerea Ilenei ar putea fi atribuită unui început de sarcină.

Această veste micșoră amărăciunea despărțirii pentru logofăt, redeșteptând în inima lui nădejdea atât de scumpă și acum aproape dispărută a dobândirii unui moștenitor. Plecă mai liniștit după ce dădu medelnicerului Ienache Calcănaramă, vechilul moșiei Berbecanii, barbat născut și crescut în casa lui, în care avea toată încrederea, instrucțiile cele mai amărunțite în privința bunei îngrijiri a Ilenei și mai ales pentru paza cinstei sale de soț. Mai dispuse ca, de două ori pe săptămână, un fecior boieresc să plece la Sculeni spre a încredința acolo altuia, venit de la Chișinău, raportul zilnic al vechilului și ce scrisori Ileana i le-ar trimete. Totodată scrise soacrei pentru a-i zice că primește cu recunoștință propunerea ce ea îi făcuse, chiar la întăia veste despre indispunerea Ilenei, să vie s-o îngrijască la Berbecani.

Vorniceasa, a cărei dragoste pentru fiică-sa mai fusese stimulată printr-o frumoasă rânduială de bani trimesă de logofăt împreună cu scrisoarea, se grăbi să vie să s-așăze la Berbecani pentru mai multă vreme. Ilenei urmă să-i meargă când mai bine, când mai rău, ceea ce îndemnă pe vorniceasa să cheme din nou pe doftorul Evstatie. Acesta însă, fiind în acel moment însuși bolnav, trimese în locul lui pe alt medic, tot grec, doftorul Costache Levcoiani, de foarte bună familie țarigrădeană, tânăr, frumos și deosebit de învațat. El făcuse, la Paris, niște studii strălucite, întrerupte de nenorocita aventură a lui Ipsilanti, la care luase parte, ca soldat de rând, în batalionul mavroforilor. Scapase după dezastrul de la Drăgășani de sabia turcească, străbătuse mai toată Europa, îndeletnicindu-se, pentru a-și agonisi hrana zilnică, cu meseriile cele mai grele, dar izbutise

s-ajungă iar la Paris, unde își putu desăvârși studiile. Venise pe urmă să-și exercite arta la Ieși.

Vorniceasa, care-l cunoștea și cu care s-înrudea de departe, îl primi cu mare bucurie, având mai mare încredere în știința lui decât în experiența doftorului Evstatie.

De la întăia vizită tânărul medic declarase că nici vorbă nu poate fi de sarcină și că totul se reduce la o stare nervoasă care, deși nu este îngrijitoare, trebuie totuși bine îngrijită, de cu vreme, spre a nu lua în urmă proporțiuni neplăcute. Tratamentul și medicamentele prescrise de el îmbunătățiră de la început starea bolnavei. Iar vorniceasa, căreia îi era urât la țară și găsea mare plăcere în conversația foarte interesantă a tânărului învațat care trecuse printr-atâtea aventuri și văzuse atâtea lucruri, conveni cu dânsul ca el să vie în fiecare săptămână să petreacă câte o zi la Berbecani, spre a-și da mai bine samă de progresele făcute de bolnavă și a-și modifica eventual prescripțiile. Deoarece Levcoiani nu avea încă clientelă însamnată la Ieși și vizitele săptămânale la Berbecani îi erau foarte larg remunerate pe lângă că-i erau și plăcute, combinația îi convenea de minune.

În Ieși însă aceste vizite la țară ale tânărului, frumosului și amabilului doftor dădeau gurilor răle prilej minunat de vorbă, mai ales că, din scrisorile vornicesei, se știa că Ileana nu era nici însărcinată, nici atinsă de vro boală primejdioasă. Cele mai multe din zisele guri răle pretindeau că aceste vizite săptămânale nu erau datorite decât dragostei stârnite în inima Ilenei de frumuseța și deșteptăciunea tânărului doftor. Iar celelalte nu se sfiau să afirme că tinerețа și farmecul medicului cucerise nu inima fiicei, ci acea a mamei. Calomnie infamă, dezmințită de trecutul fără prihană al vornicesei, care acuma trecuse peste cincizeci de ani.

Pe la sfârșitul lui april, vornicul Nicache fiind lovit de dambla, vorniceasa fu chemată în grabă la Ieși spre a-l îngriji și, starea lui tot îngreuindu-se, nu se mai putu întoarce la Berbecani.

Dar această împrejurare nu puse capăt vizitelor săptămânale ale medicului.

Iar prin iunie, când lumea avuse vreme să se deprindă cu aceste vizite și poate să le și uite, o veste cumplită ajunse în Ieși, de unde nu întârzie să s-împrăștie în toată țara: logofătul Ștefan s-întorsese la Berbecani pe neașteptate și, a doua zi după sosirea lui, logofeteasa Ileana se spânzurase de un cui de perdea în ietacul ei.

Dacă rudele și prietenii cari, la auzul tragicei întâmplări, se grăbise să meargă la Berbecani, împinși unii de dorința s-aducă mângâierile lor nenorocitului soț, iar cei mulți atrași numai de curiozitate, putură să pătrundă în curte, ei găsiră ușile odăilor locuite de logofăt închise. Iar la întrebările puse slugilor aceste răspunsese că nu știu alte amărunte decât că, a doua zi după sosirea logofătului, stăpâna lor fusese găsită de nemțoaica *famdișambru* spânzurată de un laț de matasă atârnat de cuiul unei perdele din ietac. Întrebate dacă se ivise vro neînțelegere între soți, într-un glas răspunsese că n-au văzut nici un sămn din care s-ar fi putut cunoaște că înțelegerea între logofăt și logofetească ar fi fost tulburată. Înmormântarea se făcuse cu două zile înainte, în biserica din Berbecani. Nici vorniceasa Zamfira, nici cumnații, nici cumnatele logofătului nu fusese față la ceremonie, căci nici unul din ei nu putuse părăsi căpătâiul vornicului Nicache, al cărui sfârșit se aștepta din ceas în ceas.

Când, după mai multe săptămâni, logofătul, îmbătrânit cu zece ani, slăbit, având deznădejdea scrisă în ochi, cu falnicul trup încovoiet, parcă micșorat, veni în Ieși, lămuririle ce le dădu atât domnului, cât și unor frați boieri asupra morții soției sale fură din cele mai scurte. La întoarcerea lui acasă, pricinuită de trebuința să ieie din sipetul cu hârtii niște urice vechi, logofeteasa îl primise cu sămnele celei mai vădite bucurii: nu avuse cu ea nici macar cea mai mică neînțelegere. Sosise într-o vineri, iar în sara următoare auzise deodată, pornind din ietac, niște

țipete și, când alergase acolo, s-întâlnise cu nemțoaica, Wilhelmina, care, cu ochii holbați, cu fața descompusă de spaimă și dând țipete grozave, ieșea pe ușă. Iar când intră acolo, întâiul lucru ce l-a zărit a fost trupul soției spânzurat de un laț de matasă atârnat de cuiul unei perdele de fereastră. Când îl desprinse, trupul nenorocitei era rece. Nu-și putea lămuri pricinile acestei fapte deznădăjduite altfel decât atribuind-o unei boli de nervi.

Legăturile dintre logofăt și familia Arghirochefal au ramas după moartea logofetesei poate și mai strânse decât altădată; el urmă să se arăte un adevarat binefăcător atât către soacră-sa, cât și către cumnați și cumnate. A lasat prin diată, fiecăruia din ei, sumi însamnate și suvenire de mare preț.

S-înțelege că lumea a avut bogat prilej de vorbă în urma tragicei întâmplări. Deoarece doftorul Levcoiani dispăruse din Ieși odată cu sosirea știrii despre moartea frumoasei sale cliente, se și pusese de unii în circulație versiunea că logofătul, prinzându-și soția în brațele doctorului, împușcase cu mâna lui pe acesta, iar logofeteasa, de jale și de rușine, se spânzurase. Însă în curând s-a dovedit desăvârșita netemeinicie a acestei povești prin sosirea mai multor scrisori de ale lui Levcoiani către deosebiți prieteni și cunoștinți, arătând că a părăsit Ieșul fără a-și preveni prietenii chemat fiind de urgență la Țarigrad de interese vajnice de familie. Adăugea că tot din pricina acestor interese se hotărâse să rămâie la Țarigrad, unde ființa lui era neaparat trebuitoare, și nemaiîntorcându-se în Ieși. S-a aflat în urmă că, după întemeierea regatului grecesc, a fost numit profesor la universitatea din Atena, unde a murit, încă plin de zile, în anul 1865.

Războiul dintre ruși și turci care a izbuhnit în același an 1828 a mai micșorat interesul ce-l înfățoșa tragedia de la Berbecani, totuși comentariile asupra acelei jalnice întâmplări nu conteniră cu desăvârșire, ci urmară să alimenteze încă multă vreme convorbirile lumii mari și mici din Moldova. Părerea obștească era că logofeteasa Ileana avea nervii zdruncinați din pricina

vieții duse cu un barbat bătrân și plicticos, când calea i-a fost încrucișată de deșteptul, învațatul și frumosul doftor Levcoiani, despre al cărui farmec deosebit vorbeau toți contimporanii. Tânăra femeie fusese cuprinsă de dragoste către el și, când logofătul s-a întors din Basarabia, gândul că de acum înainte va trebui să reînceapă viața de odinioară cu bătrânul și hursuzul ei soț i-a părut nesuferit și a împins-o la hotărârea de deznădejde ce o luase. Și, lucru neobișnuit într-o societate în care indulgența către vecin nu este însușire obișnuită, aproape toți contimporanii se uneau asupra părerii că relațiunile dintre tânăra și frumoasa femeie și Levcoiani rămăsese nevinovate. Nu-și puteau lămuri altfel durerea adâncă care era scrisă pe fața logofătului, durere de care dădea atâtea dovezi și care nu se îndoiau că-i scurtase viața.

*

Pe la mijlocul lunii august 1870 mă aflam la moșu-meu Lascar Rosetti, la Răducăneni, în ținutul Fălciului. Tot atunci venise la moșia Bohotinul, pătrimea din vechiul Bohotin ce căzuse în partea lui, cel mai tânăr din frații tatei, Mitică Rosetti, de la Dresda, unde trăia de mai mulți ani.* Curtea de la Bohotin se află numai la vro trei kilometri de acea a Răducănenilor. Moșu-meu Mitică era un vânător pătimaș și un trăgător minunat iar, în cât mă privea, vânatul era pe atunci (împlineam șăptesprezece ani în luna următoare) singura mea patimă. Nu era zi lasată de dumnezeu în care, însoțiți de Toader Garafton și de Neculai Șurpanu, credincioșii tovarăși de vânătoare ai moșu-meu, să nu ne fi legat de prepelițele, de nenumarații iepuri

* La moartea hatmanului Răducanu Rosetti (1762–1838), marea moșie a Bohotinului a fost împărțită între fiii săi: Răducanu R., Alecu, Lascăr și Dumitru (Mitică). Cei patru frați Rosetti s-au numărat printre figurile cele mai importante ale societății moldovene, jucând un rol de seamă în evenimentele de la 1848 și în pregătirea Unirii (n. ed.).

și de uriașele cârduri de potârnichi cari hălăduiau pe dealurile de pe malul drept al Jijiei și pe șesul Prutului.

Într-o bună dimineață moșu-meu îmi zise:

— Ție începe a ți se face dor de Trotușul tău, vrei să te întorci acasă. Eu, de când am venit în țară, n-am văzut încă pe fratele Răducanu. Ce-ai zice dacă mâni am pleca de dimineață la Căiuți și, cu acest prilej, am face o vânătoare de mai multe zile la urși?

Firește că nu puteam să primesc asemene propunere decât cu mare însuflețire. A treia zi eram la Căiuți, iar la trecerea săptămânii ne aflam în otac, la Budăiul Hanului, pe plaiul Verdei.

Era pe la șăse după amiază, făcusem în ziua aceea trei batăi, stomahul îmi căzuse tocmai în călcăie și constatam cu jale că focul la care avea să se pregătească masa noastră de sară de-abie s-aprinsese, când auzii un durduit de roate venind de la vale și apropiindu-se. Uitându-mă înspre răsărit, zăresc în curând șăpte cară mari cu coveltire, înhamate cu câte trei sau patru catâri. Vederat că erau cară țigănești, căci o droaie de țigani, de țigance și de danci le încunjurau, venind încet la deal. Dând cu ochii de otacul nostru, s-au oprit, și în curând am văzut pe trei din ei venind spre noi. S-au oprit în fața moșu-meu și cel mai în vrâstă dintr-înșii, un barbat nalt, de vro patruzeci de ani, cu barbă și lungi plete soioase, o scos pălăria și o cerut voie să tăbărască și ei în poiană, în capătul de la vale. Voia li fu dată îndată, atrăgându-li-se însă bagarea de samă asupra împrejurării că suntem mai bine de cincizeci de oameni, pușcași și haitași, avem puști minunate, știam să ne slujim de ele și, de ni-ar lipsi în cursul nopții macar un capăt de ață sau umbra unei vite, prepusurile noastre vor cădea pe ei, iar pădurea fiind plină de nuiele avem prisos de mijloace pentru a ni face dreptate.

— Aoleo, cocoane, răspunse țiganul, doară suntem oameni cinstiți, nu hoți, dăși pielea ne este smolită. Apoi suntem așia

dă măhniți încât nici prin gând nu ni-ar putea trece să ne apucăm dă găinării.

— Și de ce sunteți măhniți? întrebai eu.

— Moșiului nostru mare i s-a făcut rău dă tot d-odată, tare ne temem că o să moară acilea în pădure.

— De câți ani este moșu vostru mare? întrebă moșu-meu.

— A trecut dă nouăzeci și s-apropie dă sută, răspunse țiganul.

— Atunci s-ar prea putea să fi ajuns ziua în care trebuie să-și închine steagul, zise moșu-meu. Dar de ce, dacă el se află în asemene stare, în loc de a vă scobori la șes, spre vreun oraș unde ați putea găsi doftor, vă îndreptați spre crierii munților?

Țiganul dădu din umere.

— La șes sau la munte, cu doftor ori fără doftor, ceea ce este scris să fie tot s-întâmplă. Venim dân Țeara Rumânească și voim să mergem la Brețcu. Ni s-a părut nemerit să tăiăm d-a dreptul prin codri spre a ajunge la Cașin și d-acolo să dăm în valea Oituzului, dăcât să facem încunjurul pă la Adjud și pă Trotuș. Cunoaștem dăstul dă bine potecile. Dar moșiului mare nu-i pasă atât de moarte, cât se teme să moară nespovăduit și fără să fi fost dăzlegat dă păcate dă care zice că are multe și grele. Oare nu știți, boiari dumneavoastră, la vrun schit, la vro mânăstire, un călugăr care să vrea să vie acilea în astă noapte pentru a-l spovădui? Am trimite o căruță d-ale noastre care să-l aducă acilea, și să-l ducă înapoi după ce va fi luat dă la noi o mulțumire bună.

O asemene dorință din partea unui țigan ne surprinsese mult.

— Cum nu, răspuns-am eu, nu departe de aici, la mănăstirea Moșinoaia, se află un bun prieten al nostru, părintele Zosim, care-i un sfânt. El negreșit că s-ar grăbi să vie aici; știm că este la mănăstire, unde ne așteaptă pe mâni sară. Numai să nu-i vorbiți de bani, că vă ie pe fugă.

— Ne rugăm atunci dă bunătatea domniilor voastre să ne dați cătră hăl cuvios părinte un cuvânt scris ca să vie fără zăbavă, că pă flăcăul trimis dă noi poate să nu-l crează.

Moșu-meu scoase atunci o carte de vizită din portofel, scrise pe ea câteva cuvinte, apoi, dând-o țiganului, îi zise:

— Aș dori să văd și eu pe bătrânul vostru. Mă cam pricep la leacuri, de cari am o cutie întreagă cu mine, și cred că aș găsi într-însa cu ce să-i mai micșorez suferințile.

— Cum nu, cocoane, îți faci o pomană, răspunse țiganul.

Moșu-meu se duse să-și ieie farmacia de drum, care îl însoțea pretutinderi, apoi, cu mine și cu un țigan care rămăsese ca să ne aștepte, porni spre locul unde se afla șatra. Barbații începuse s-întindă corturile, iar femeile aprindeau focul.

Lângă una din căruți, întins pe o saltea veche și ruptă, zăcea, învălit în cergi, rupte și ele, un țigan, urieș la trup, alb ca oaia la păr și la barbă, cu o față a cărei piele galbănă era uscată ca pergamentul. Nasul îi era lung și coroietec, dar nu voi uita niciodată impresiunea ce mi-au pricinuit-o ochii lui, mari și lucitori ca niște cărbuni: acei ochi s-ar fi putut numi fioroși de n-ar fi înfățoșat o expresiune de groază cumplită care-i holba. Gura era mare, cu buze drepte și groase. Brațele, încă destul de pline, pe cari se desemna relieful unor mușchi cât niște funii, te uimeau prin lungimea lor și prin mânile cât niște lopeți din capetele lor. Vederat că acest barbat trebuia să fi fost înzestrat altădată cu o putere neobișnuită. Iar toată înfățoșarea lui era departe de a arata că ajunsese la vrâsta înaintată despre care ni vorbise țiganul trimes la noi.

Îndată ce zări pe moșu-meu, bătrânul, cu un glas care ne uimi prin puterea lui, strigă:

— Bine ne-am găsit, cocoane Mitică!

— De unde mă cunoști? întrebă moșu-meu.

— Și oare pă care boiar dă neam dân Moldova nu cunoaște bașbulubașa Mihalache? răspunse bătrânul, pe care se părea

că-l reînviese vederea moșu-meu. Dă multe ori doară trecut-am pă la Bohotin dânaintea curții dumitale. Pă taica dumitale, pă coconu Readucanu batrânu, l-am cunoscut bine, încă dă când era postelnic, iar pă dumneta te știu dă când te-ai întors dân streinătate. Vă cunosc pă toți frații, iar tânărul ăsta este fiul lui coconu Readucanu hăl tânăr, dă la Căiuți. Cunosc pă toata boierimea dân țeară.

— Și ce te doare? întrebă moșu-meu.

— Dă durut nu mă doare nimica, răspunse țiganul, dar slăbiciunea îmi este grozavă. Nu mă poci ține pă picere, ele se moaie sub mine și leșin dă mai multe ori pă zi. Ce să mai vorbim, cocoane Mitică, am trecut bine păste nouăzeci dă ani și puține ceasuri mi-au mai ramas dă trăit.

— Să vedem, zise moșu-meu, îngenunchind lângă el, poate să fie numai ceva vremelnic.

Îi simți pulsul, îi dezvăli pieptul, puse batista asupra pielii smolite și acoperită cu adevarați floci de păr alb a țiganului, apropie urechea de dânsa, ascultă bătăile inimii, mai puse câteva întrebări, apoi, sculându-se iar în picioare, zise:

— Nu văd deloc să stai atât de prost cum îți închipui. Mi se pare că mai ai încă multe zile.

Iar cătră mine adăugi franțuzește:

— *Quelle diablerie y-a-t-il ici sous jeu? Il se porte comme toi et moi; son cœur quoique très agité est meilleur que le mien.*[1]

Bătrânul însă auzise aceste cuvinte cu cea mai mare nepasare și, după puține clipe, zise:

— Dă moarte nu mă tem, căci dă mult o aștept. Dar n-aș vrea să mor cu sufletul încărcat dă păcatele multe și grele dă care este apăsat. Trimisu-s-au oare după preot și este oare nădejde ca el să sosească la vreme?

1. Ce drăcie s-ascunde aici? Este tot atât de sănătos ca tine și ca mine. Inima lui, deși foarte agitată, este mai bună decât a mea.

— A și plecat Ghiță cu căruța la care s-au înhămat catârii hăi tineri, zise țiganul care vorbise cu noi în poiană la sosirea șătrei și părea mai mare peste ei după bătrân.

— Dar fi-va el oare acasă? mai întrebă acesta cu glasul tremurând de grijă.

— Cu bună samă, răspunsei eu, el ne așteaptă pe mâni sară la mănăstire. De altmintrelea de obicei nu se mai mișcă din chilie decât pentru a merge la biserică. Este mai bătrân decât dumneta, în curând împlinește o sută de ani.

— Dar veni-va? și glasul bătrânului tremura și mai tare.

— Va veni fără îndoială în urma cererii moșului meu, răspunsei eu.

În acest timp moșu-meu alcătuise din șipurile farmaciei lui o amestecătură la care adăugi ceva apă, apoi făcu pe bătrân s-o beie, zicându-i:

— Cred, moșule, că după doftoria asta ai să te mai liniștești și chiar ai să dormi.

Și cu aceste cuvinte ne departarăm de țigani iar, în drum spre otac, moșu-meu îmi zise:

— Deloc nu înțeleg ce este aici la mijloc. Inima acestui țigan poate să mai trăiască încă douăzeci de ani. Nu văd nimică alta decât o stare de surexcitare nervoasă. Mă-ntreb ce comedie este asta, în ce scop este jucată?

Tocmai după mai bine de trei ceasuri, se auzi în departare duruit de roți și, în curând după ivirea acestui zgomot, se opri o căruță dinaintea focului nostru.

Ajutarăm amândoi pe călugăr să se deie jos, apoi el și cu moșu-meu se îmbrățoșară de mai multe ori, căci nu se mai văzuse de ani. După câteva întrebări despre sanatate și despre copila moșu-meu, părintele zise:

— Mi s-o spus că țiganul care o trimes după mine ca să-l spovăduiesc este trecut de nouăzeci de ani și trage de moarte, deci nu este vreme de pierdut, mă duc la el. Îndată după ce

voi isprăvi spovădania mă-ntorc aici. Vă rog așteptați-mă cu un ceai bun. Și părintele, suindu-se iar în căruță, plecă spre șatră.

Dar nu trecură nici zece minute și veni la noi un țigan însărcinat să ni zică că părintele călugăr și cu bașbulubașa Mihalache ne roagă pe amândoi să venim la ei, aducând cu noi doftoriile. Ne grăbirăm să plecăm, moșu-meu luându-și farmacia în mână. Iar când intrarăm în cortul sub care fusese adăpostit bătrânul bașbulubașă părintele Zosim, așazat pe o ladă la căpătăiul bolnavului, ni zise:

— Acest om cere ca dumneavoastră să fiți numaidecât față la mărturisirea lui.

Iar bașbulubașa, mulțămind mai întâi moșului meu pentru doftoria care-l mai liniștise și-l făcuse să doarmă puțin, adause:

— La spovădania mea, întâmplându-se să fiți în apropiere și dumneavoastră, vă rog să stați de față, căci la păcatele cumplite ce am să le mărturisesc fost-au partași și fețe dă boiari mari.

Apoi, după ce părintele își așăză patrafirul în gât și puse câteva întrebări prescrise de rituri, bătrânul bașbulubașă își începu mărturisirea într-un glas atât de deslușit și de puternic, încât moșu-meu și cu mine ne uitarăm cu mierare unul la altul. Iaca, pe cât, după trecere de jumatate de veac îmi aduc aminte, cuprinsul lungii lui povestiri, pe care o transcriu aici pe românește, fără a mai încerca să reproduc particularitățile graiului țigănesc:

— Mă numesc Mihalache, m-am născut, sunt acuma mult mai bine de nouăzeci de ani, în satul Berbecani de la ținutul Sucevei, chiar în ziua sfinților arhangheli. Părinții mei din neam în neam au fost țigani șatrași de ai boierilor Jumătățești, caldarari de meserie, iar taica era bulubașa nostru. Taica și mama erau creștini buni, ei m-au botezat și pe mine în sfânta noastră lege. Când eram de douăzeci de ani prins-am dragoste mare pentru o fată din altă șatră, dar tot din breasla noastră, a caldararilor: Zoița era frumoasă ca ziua, și nici eu nu eram băiet urât

pe acea vreme. Frumuseța Zoiței era atât de deosebită, încât o țigancă bătrână de la curte, numită Catrina, spusese vatavului de ogradă s-o scoată din șatră pentru slujba curții, ca fată la ietac, ca să frece sara picioarele boierilor. Cu mare greu, numai dând Catrinei vro doi galbeni, izbutit-am să scăp pe Zoița de asemene soartă. Mai dat-am alți doi galbeni bașbulubașei ca să mi-o deie de soție mie, și nu altuia, și cununatu-ne-am creștinește, la biserica din Berbecani, trecut-au în câșlegile de astă iarnă șăptezeci și patru de ani. Trăit-am fericit cu Zoița vreme de doi ani și mai bine, dându-mi ea în această curgere de vreme un prunc frumos ca soarele, dar pe care l-am pierdut pe când era încă de țâță. Ne aflam la Berbecani pentru numarare, scriere la catastih și împărecherea flăcăilor și a fetelor, când unul din cetașii mei, întâlnindu-mă într-o sară pe drum, îmi spuse că Zoița se are bine cu unul din gramaticii cănțeleriei. Îmi iubeam nevasta la nebunie: i-am tras cetașului o bataie de l-am lasat lat, făcându-l minciunos. Dar cuvintele lui îmi lasase în inimă ca arsura unei mușcături de șărpe. Am urmărit toate pasurile Zoiței și, chiar a treia sară după destăinuirea ce mi se făcuse, am prins-o asupra faptului, în ceairul din dosul cănțeleriei. Turbat de mânie și de durere, am smuls un par din gard și, dintr-o singură lovitură, am întins pe gramatic mort la pământ. Zoița a vrut să fugă, dar am prins-o și i-am vârât cuțitul până la plăsele în piept: a murit fără a scoate macar un vaiet. Atunci mi-am luat lumea în cap, nu atâta pentru a scapa de pedeapsa care mă aștepta, cât pentru a mă departa cât mai mult de locul unde săvârșisem moarte de om.

O zi și o noapte umblat-am aproape fără încetare, apoi, după o scurtă odihnă într-un tufiș des, urmatu-mi-am drumul înspre hotarul Țării Românești, peste care am pășit a treia zi. Câteva zile m-am oploșit în București, dar și acolo mi se părea că sunt încă prea aproape de locul în care se întâmplase fapta de groază. Am găsit chip să trec peste Dunăre, la Rusciuc. Dar

puținii bani ce-i aveam asupra mea în clipa când am fugit se isprăvise și se ivise întrebarea strașnică: Ce să mănânc? Am căutat de lucru, dar n-am găsit, căci acolo toți caldararii erau bulgari, numărul lor era mare și nu primeau lucrători străini.

De nevoie lucram la încarcarea ceamurilor*, dar lucrul mi se plătea foarte prost: de-abie agoniseam cât era trebuitor ca să nu mor de foame. Apoi, nefiind deprins cu acest soi de lucru, îmi părea grozav de greu: simțeam că slăbesc din zi în zi. Hainele de pe mine se rupsese de tot, erau ferfeniță. Când iaca că într-o zi, pe când încarcam un caic, dau cu ochii de un țigan de ai noștri, gros, gras și îmbracat turcește. Acest țigan era stăpânul ceamului pe care îl încarcam. Cum dă cu ochii de mine, începe a-mi vorbi turcește, iar eu răspunzându-i românește că nu înțeleg, începe a mă întreba, de-astă dată și el pe românește, de unde sunt, cum am ajuns în Rusciuc și ce caut acolo. I-am spus că sunt rob țigan din Moldova, fugit de la stăpân rău, și caut acuma să-mi agonisesc traiul în Țara Turcească. Mi-a răspuns că și el este țigan din Țara Românească, rob al unui ban Brâncovanu, și a fost silit să fugă fiindcă, într-o clipă de mânie, l-o împins pacatul să ucidă pe un isprăvnicel al banului, care-l bătuse. A mai adăugit că este așazat în Rusciuc de zece ani și că-i merge bine, fiind în slujba pașei. Apoi mi-a zis că dacă cumva mă pricep la cai mă ie ca argat la grajd.

Eu cu mare bucurie am primit, căci, dacă simbria ce mi-o dădea era mică, în schimb eram scapat de grija hrănii zilnice, apoi îmi spusese că are să mă-mbrace din nou de la cap până la picioare.

Când am ajuns la casa lui, am înțeles îndată că s-a turcit, căci avea vro patru cadâne cari umblau îmbrobodite. M-a îmbracat bine și mi-a dat hrană îmbielșugată. Îmi mergea bine la el. După o bucată de vreme învățând turcește, am aflat ce

* Ceam, șlep (n. ed.).

slujbă îndeplinea stăpânul meu pe lângă pașă: era gealatul, adică călăul lui. Mult scârbitu-m-am când am știut că stau în slujba unui om a cărui meserie este să ucidă pe sămenii săi. Aș fi voit să fug. Dar unde să mă duc? Mă aflam în țară străină și fără nici un mijloc de trai. De ce să mă apuc? Am ramas deci pe loc, și Hasan, așa se numea stăpânul meu, văzând că sunt vrednic, supus și liniștit, a vrut să-mi arăte mulțămirea lui și mi-a propus să-i fiu ajutor, căci singur nu dovedea toată treaba ce o avea, iar ajutorul ce-l avusese până atunci, un harap, îl părăsise. M-am spăriet cumplit la asemene propunere și am răspuns că deloc nu mă simt în stare să îndeplinesc o astfel de slujbă. Dar atunci Hasan mi-o hotărât că sau mă supun voinții lui și-i devin ajutor, sau mă izgonește de la el și mă trimete înapoi peste Dunăre. Această trimetere ar fi însemnat pentru mine moartea, căci țiganii fugiți din Moldova în Țara Românească, ca și cei fugiți din Țara Românească în Moldova, se urmăreau cu strășnicie de fiecare din ocârmuiri și, odată prinși, erau trimeși la urma lor. Pentru mine aducerea în Moldova însamna moartea, pe spânzurătoare sau sub bici; fost-am deci silit să mă supun voinții lui Hasan. El a început să mă ieie cu dânsul de câte ori avea să taie capul, să spânzure în fața obștiei sau să zugrume în închisoare. Apoi m-a pus să așăz sau să întăresc furcile, să întrețin scara în stare bună, să spăl sângele care umplea ghizdelele de la fântâna înaintea căreia se tăiau capetele osândiților, să ung funiile cu sopon și alte asemene slujbe.

Apoi, de câte ori se bătea la falangă, mă punea pe mine să lovesc. În sfârșit, îmi mai arata cum se prinde gâtul osânditului în lațul de matasă cu care îl zugrumă.

Înfricoșitoare fost-au ziua în care, pentru întăia oară, trebuit-au să curm zilele unui om! Deși acel osândit, fiind un hoț vajnic care avea zeci de vieți pe cugetul lui, nu era vrednic de nici o milă, totuși numai cu o simțire de nemărginită groază izbutit-am să urc cu el scara care ducea la cârligul de sub furcă.

Cu bună samă că, în cursul acestei urcări, picioarele lui nu tremurau mai tare decât ale mele. Și după aceea multă vreme nu mai avut-am odihnă nici zi, nici noapte: necontenit se primbla dinaintea ochilor mei fața vânătă cu ochi holbați și cu limba scoasă a acelui ticălos. Dar n-am avut de ucis numai talhari, ci și mulți oameni nevinovați, pe cari numai samavolnicia sau lăcomia pașei și a oamenilor de sub el îi trimetea la moarte, sau vinovați de greșeli ușoare care nu avuse cu ce să le răscumpere de la turci. Mai trebuit-au să tai capul unor bulgari a căror singură vină fusese ridicarea ghioagei, a cuțitului sau a toporului în apararea cinstei nevestei, a surorii sau a fiicei. Am fost pus să zugrum femei sau fete bănuite de greșeli închipuite sau vinovate de a se fi aparat împotriva siluirii păgânului. Și astfel adunatu-s-au un alai întreg de vedenii înfiorătoare, făcându-mi somnul cu neputință. Și dacă, cu vremea, aceste vedenii s-au rărit și s-au mai șters, ele niciodată n-au pierit cu desăvârșire. Iar după groaznica întâmplare care cu deosebire mă împinge la această mărturisire, ele s-au făcut tot mai înfricoșate. După trecere de un an, Hasan mi-o zis că pașa, auzând că sunt creștin, a hotărât că sau mă turcesc, sau mă trimete înapoi la urma mea. Am fost slab de înger, părinte, m-am turcit. Și, după puține zile, pașa mi-a trimes, drept răsplătire a turcirii mele, o fată bulgăroaică râpită din poronca lui și pe care o ținuse mai multe luni la el, în harem. Iar la al treilea an de la sosirea mea în Rusciuc, Hasan a murit de holeră și pașa m-a pus pe mine gealat în locul lui.

Cam tot atunci a început răzmirița dintre ruși și turci, răzmiriță care a ținut aproape șăse ani. În această vreme mulți pași schimbatu-s-au în Rusciuc, eu însă am ramas neclintit în slujbă. Dar, în toamna anului 1810, rușii au luat Rusciucul cu iurăș de la turci, robind toată oștirea aflată într-însul. Deși nu eram oștean, m-au robit și pe mine, trimețându-mă cu ceilalți robi peste Dunăre. Aici o vrut întâmplarea să fiu recunoscut

de robul țigan al unui boier moldovan venit la generalul rus cu trebi de ale țării. Acest țigan a spus numaidecât stăpânului, care îndată m-a scos dintre ceilalți robi și m-a trimes la București, de unde, după ce m-au ținut mai multă vreme la închisoare, am fost dus în Moldova, odată cu alți țigani fugiți. Mă așteptam ca ziua sosirii la Berbecani să fie și cea de pe urmă a vieții mele, dar frică nu simțeam, mă rugam numai lui Dumnezeu să nu am parte de vreun sfârșit prea crud.

Când am ajuns, logofătul Ștefan, care se afla acolo, a trimes, chiar în ziua aceea să m-aducă la curte. Când m-am văzut față cu el, am îngenunchet și am strigat: Iertare!

Dar el, cu un glas liniștit, în care nu se cunoștea nici umbră de mânie, mi-a poroncit să mă scol și mi-a zis că rău făcut-am de am fugit după ce am ucis pe nevasta mea și pe ibovnicul ei. De vreme ce era cununată cu mine, ea avea datoria să-mi fie cu credință, iar eu, prinzând-o asupra faptului necredinții, aveam nu numai dreptul, dar chiar datoria s-o ucid. Totuși, înțelegând să-mi fi fost frică, mă iartă pentru fugă, iar în ce privește moartea gramaticului va mijloci pentru ca ocârmuirea să mă lese în pace. A mai adăugit că deocamdată voi rămâne în Berbecani pe lângă curte. Numai pe urmă aflat-am de fuga cucoanei Ruxandei cu un polcovnic rus, și înțeles-am pentru ce am scapat așa de ușor.

Am ramas deci la Berbecani îndeplinind fel de fel de slujbe și câștigând cu încetul toată încrederea stăpânului. Când era de trimes vro carte de al cărei cuprins și trimetere nu trebuia să știe nimene altul decât primitorul, căci darea în vileag a acelui cuprins sau chiar a faptului trimeterii ar fi putut s-aducă închisoare și sărăcie, dacă nu moarte pentru amândoi, când era de adus vrounui prieten o știre prea primejdioasă pentru a fi pusă pe hârtie, când trebuiau străbătute locuri unde mișunau cetele de talhari, numai pe Mihalache se bizuia logofătul. Și, mulțămit fiind cu slujbele mele, în curând m-a căsătorit cu o

fată de ale noastre, din breasla caldararilor, și frumoasă, și vrednică, cu care am făcut pe părinții celor ce-i vezi astăzi împrejurul meu. Apoi, peste vro patru ani, după ce am dus niște hârtii vajnice tocmai la Țarigrad, aducând și răspunsul înapoi, m-a făcut bașbulubașă peste toți șatrașii lui, încredințându-mi privegherea tuturor cetelor. Trecerea mea la logofăt se făcuse tot mai mare; el avea în mine încredere desăvârșită și adesa boierul cel mare nu se dădea în lături să se sfătuiască cu robul lui, încât li era ciudă chiar vechililor de moșii.

La anul 1823, în vremea bejăniei, logofătul, care acum împlinise șăizeci și doi de ani, însuratu-s-au pentru a doua oară, luând de soție o fată numai de șăisprezece ani a vornicului Nicache Chrisochefal*, vestită pentru fumuseța ei. Înainte însă de a o lua, cuconul Ștefan îi spusese verde că nevasta lui cea dintăi, după ce l-a înșalat, a scapat cu viața numai fiindcă a apucat să fugă în țară străină, dar să știe că de astă dată este hotărât s-o păzască cu strășnicie și de-o va prinde înșălându-l o ucide. Iar mie mi-a hotărât că, din acea clipă înainte, am să fiu nedezlipit de lângă el și, de va mai păți ceea ce a pățit odată, pe mine mă ucide întăi. A mai adăugit că așteaptă de la mine să-i răsplătesc acuma cruțarea vieții și tot binele ce mi l-a făcut prin deosebită și neadormită credință; să n-am altă grijă și alt gând decât paza cinstei lui de soț. M-a făcut să jur pe cruce și pe evanghelie că, spre a-l feri de necinste, voi fi nu cu patru, ci cu șaisprezece ochi și-i voi asculta orbește toate poroncile ce mi le-a da, chiar și cele mai strașnice.

Vreme de patru ani și mai bine dus-au stăpânii mei viața cea mai liniștită, iarna la Ieși, rămășița anului la Berbecani, iar purtarea logofetesei nu dădea macar cel mai mic prilej de bănuială. Eu încă ființă frumoasă și bună ca dânsa nu văzusem și nici de-atunci n-am mai văzut. Mult îi plăcea să facă binele

* Inadvertență în text; mai sus, familia vornicului Chrisochefal (gr. „cap de aur“) este numită Arghirochefal (gr. „cap de argint“) (n. ed.).

și să vadă pe toți cei de împrejuru-i fericiți. Alina orice jale, orice durere venită la cunoștința ei și a cărei alinare îi era în putință. Nenumarate erau darurile ei: nu putea să vadă rob sau țaran rupt; îmbraca în fiecare primavară și în fiecare toamnă, de la cap până la picioare, toți robii din Berbecani și mulți țarani. Iar pe bolnavi îi căuta chiar cu mâna ei și, la prilej de boală mai grea, nu stătea la îndoială pentru a aduce pe doftor din Fălticeni sau din Roman. Logofătul o iubea cu patimă și deloc nu-i precupețea mijloacele pentru săvârșirea binefacerilor ce le răspândea împrejurul ei. I-ar fi îndeplinit bucuros toate dorințile, dar ea, pe lângă acea de a mulțămi pe toți acei dimprejuru-i, numai una avea: să vadă un prunc la sânul ei, și, cu toate că logofătul era muncit de același dor, nu i l-a putut îndeplini.

În postul mare al anului 1828, logofătul, care venise la Berbecani mai de timpuriu, a fost silit să plece peste Prut fără veste, în douăzeci și patru de ceasuri, spre a se judeca acolo cu niște răzăși cari, folosindu-se atât de faptul ruperii acelei părți de țară, cât și de niște hârtii plăsmuite, îi tăgăduiau dreptul de stăpânire asupra mai multor moșii mari din ținutul Orheiului. Logofeteasa nu-l putuse însoți, căci s-îmbolnăvise cu puține zile înainte și doftorul Evstatie, adus de la Iești, spusese că poate să fie un început de sarcină și trebuiește cruțată de orice osteneală. Înainte de a pleca, cuconul Ștefan mă chemase, de față fiind și vechilul moșiei, medelnicerul Ienache Calcănaramă, și ni spusese că ni încredințează nouă ceea ce are mai scump pe lume: logofeteasa și cinstea lui de soț. Poronci ca, la fiecare trei zile, să i se trimată știri amărunțite despre starea logofetesei și despre tot ce făptuise și vorbise în curgerea acestor trei zile, mai făcându-i-se cunoscut numele acelor cu cari cucoana vorbise sau pe cari îi văzuse. Adăugi că peste puține zile are să vie, spre a șădea la Berbecani, vorniceasa Zamfira, mama logofetesei, și într-adevăr vorniceasa a și sosit chiar în ziua

după plecarea logofătului. Iar în ceasul plecării acesta m-a făcut să-i reînnoiesc jurământul ce i-l făcusem când s-a căsătorit.

Cu două sau trei zile înainte, logofeteasa simțindu-se din nou mai puțin bine, s-a trimes un fecior boieresc la Ieși cu scrisoare către vorniceasa Zamfira, zicându-i să trimată din nou sau să aducă cu dânsa pe doftorul Evstatie. Dar, în locul acestuia, a sosit cu vorniceasa alt doftor, tânăr și frumos ca un soare, căruia îi zicea doftorul Costache Levcoiani. Nu știu ce va fi zis acest nou doftor despre boala cucoanei, dar de-atunci el, în fiecare săptămână, venea din Ieși și rămânea la noi, obișnuit douăzeci și patru de ceasuri, câteodată două zile.

Medelnicerul Ienache avea grijă să înștiințeze pe cuconul Ștefan de câte ori venise doftorul și cât rămăsese pe loc, dar aproape cu fiecare scrisoare a vechilului pleca și o scrisoare a vornicesei, și se vede că în acele scrisori ea știa să depărteze din mintea logofătului orice bănuială în privința doftorului, căci el n-a scris nimica vechilului în această privință și n-a luat nici o măsură pentru a rări venirile la noi: avea încredere mare în înțelepciunea vornicesei. Nouă, medelnicerului Ienache și mie, nu ni plăcuse întăi defel aceste veniri dese ale doftorului. Dar în curând bănuielile noastre au fost împrăștiete de vorbele auzite de la slugile de sus, cari slujeau zilnic pe boieri și erau în atingere necontenită cu ei. Toate spuneau că vorniceasa s-ar fi îndrăgostit de tânărul și frumosul doftor, făceau haz de chipul cum ea se uita la el, de glasul dulce cu care-i vorbea, de îngrijirea deosebită ce o avea pentru hrana, slujba și culcatul lui. Ni mai spuneau cum, după ce logofeteasa, pe la ceasurile zece și jumatate, merge să se culce, vorniceasa ține pe doftor de vorbă până la unul după miezul nopții. Și astfel mers-au trebile până la sfârșitul lui april, când fiică-mea Gafița, care era ajutorul Wilhelminei, *famdișambrului* logofetesei, mă ie într-o zi la o parte și-mi zice că lucrurile nu stau tocmai cum credem noi și că logofeteasa s-a dat fără îndoială în dragoste cu doftorul.

Apucând pe fată din scurt, ea îmi spune că în ajun, sara, după căderea nopții, venind de la florărie, de unde aducea niște alămâi, a văzut, în cerdacul despre grădină, pe doftor ținând pe logofeteasă în brațe și a auzit cum se sărutau. Nu voiam să cred asemenea lucru și am întrebat-o de mai multe ori dacă nu s-a înșalat, dar ea tot una a ținut, jurându-mi că așa a fost. I-am poroncit fetei să nu sufle nici un cuvânt despre cele văzute și să fie cu îndoită priveghere. Am adus chiar în sara aceea destăinuirea Gafiței la cunoștința medelnicerului Ienache, care s-a aratat foarte scârbit, căci ținea mult la logofăt. El mi-a zis că cele povestite de Gafița nealcătuind o dovadă îndestulătoare despre vinovăția logofetesei, nu va scrie încă logofătului, dar că trebuie să fim cu cea mai neadormită priveghere și să urmărim pas cu pas tot ce face logofeteasa.

A doua zi însă a venit de la Ieși veste cum că vornicul Nicache a fost lovit de dambla și vorniceasa a plecat îndată ca să-l îngrijască. Iar a treia zi a și sosit doftorul Levcoiani și ni-a adus vești răle despre starea vornicului. După cum am înțeles din cele ce le auzise Gafița de la Wilhelmina, logofeteasa voia să plece numaidecât la Ieși, dar doftorul n-a lasat-o, zicând că călătoria și supararea când va vedea pe vornic în starea în care este, fără cunoștință, ar zdruncina-o rău. Cu toată privegherea cea mai strașnică ce am avut-o în cele două zile cât a stat doftorul atunci la noi, n-am văzut alt fapt putând să deie de bănuit decât că, în fiecare sară, logofeteasa, împotriva obiceiului ei, a stat cu doftorul târziu, până aproape de miezul nopții, însă, dacă perdelile erau trase, ușile odăii în care stăteau au ramas deschise.

Au mai trecut trei zile și a sosit de la Ieși, trimes de vorniceasă, un băiet de țigan de la curtea din Ieși, cu cărți de la vorniceasă și de la surorile logofetesei. Nu știu pentru ce, venirea acestui băiet m-a pus în bănuială. Cum de se trimesese cu cărțile tocmai pe un fleac de băiet de-abie ieșit din copilărie ca el, când la curtea jumătățască din Ieși erau atâța moldoveni și țigani

de toată nădejdea? N-am zis nimica, am așteptat până când căruța cu care pleca înapoi a fost trasă la poartă și atunci am oprit-o, având grijă să zic vezeteului ca nu cumva să sufle un cuvânt despre această oprire și să meargă la grajdul vechilului pentru a aștepta acolo alte poronci. Iar pe băiet l-am dus la medelnicer, unde, după ce am făcut acestuia parte de bănuielile mele, l-am luat amândoi din scurt, cerându-i lămurire: de la cine și către cine adusese scrisori și de la cine și către cine ducea acuma răspunsuri.

Cum v-am spus, era un fleac de băietan; s-o spăriet îndată, după cea dintăi palmă ce i-a tras-o medelnicerul a spus tot. Adusese trei scrisori, toate către logofeteasă: una de la vorniceasă, alta de la sora cea mai mare a cucoanei și a treia de la doftorul Levcoiani. Iar răspunsurile ni le-a dat în mână. Unul dintr-însele era către doftor. Vechilul, fără a-i mai face alt rău, l-a trimes la Ieși cu scrisorile celelalte, oprind acea către doftor, hotărându-i că moare sub bici dacă scapă către cineva vrun cuvânt despre oprirea lui și luarea de către vechil a uneia din scrisori, mai poroncindu-i apoi să zică că i s-au dat numai două scrisori.

De vreme ce chiar în acea dimineață plecase feciorul boieresc la Sculeni, vechilul a hotărât s-aștepte până a treia zi pentru a trimete logofătului scrisoarea pe care pusesem mâna. Dar iaca că, chiar a doua zi, vineri, sosește logofătul, spre sară, silit, după cât spunea, să vie la Berbecani pentru a scoate din sipetul cu hârtii niște cărți de care avea neaparată trebuință.

Chiar în acea sară vechilul i-a dat în mână scrisoarea către doftorul Levcoiani a logofetesei, pe care o luasem de la băietul de țigan. Precum mi-o spus vechilul mulți ani după întâmplarea acestor fapte, logofătul când a cetit-o s-a făcut alb ca varul și, de nu l-ar fi sprijinit medelnicerul, ar fi căzut jos. Tot după spusele lui cuconu Ienache, căruia logofătul i-a dat mai în urmă scrisoarea ca s-o cetească, din cuprinderea cărții se

vedea lămurit că logofeteasa se dăduse în dragoste cu doftorul și că acest de pe urmă îi ceruse să fugă cu dânsul la Țarigrad în ziua de sâmbătă următoare. Adăugea că peste acea zi nu poate întârzie plecarea lui și-i cere să-i răspundă dacă, în sara de sâmbătă, la ceasurile opt, o va găsi la rediul de lângă cătunul Mălăiești, unde logofeteasa avea obiceiul să iasă după masa de sară la plimbare cu trăsura. Doftorul mai adăugea că este hotărât, dacă nu primește răspuns prin băietul trimes din Ieși, să plece vineri des-dimineață cu cai de poștă la Roman, unde va mai aștepta, la doftorul Sotir, până sâmbătă sara la căderea nopții hotărârea ei. Dacă acea hotărâre va fi că primește să fugă cu el, va fi sâmbătă sara la rediul din Mălăiești, iar dacă nu va primi asemene răspuns va pleca la Galați în aceeași sară.

În răspunsul ei, logofeteasa răspundea că mult a măhnit-o scrisoarea doftorului, arătându-i că el se îndoiește de iubirea ei, că ea îl iubește mai mult decât orice, precum i-o și dovedit, dându-se lui. Sfârșea zicând că este gata să jertfească familie, stare și vază pentru a fugi cu el, scăpând astfel de iadul ce-l alcătuiește pentru dânsa viața cu moșneagul nesuferit de care a avut pacatul să-și lege viața. Mai zicea că va fi nesmintit sâmbătă la opt ceasuri la rediul din Mălăiești și că așteaptă acea clipă cu cea mai cumplită nerabdare.

Medelnicerul mi-o mai spus că logofătul, după ce a cetit de trei ori scrisoarea, a ramas ca o jumatate bună de ceas fără a putea vorbi, apoi a trimes pe cuconu Ienache acasă la el, mulțămindu-i pentru credința aratată și poroncindu-i să mă trimată la dânsul. Cum am intrat în odaie a început să mă certe, zicându-mi că el a avut deplină nădejde că voi ști să-i păzesc cinstea de soț, dar că eu n-am fost vrednic de acea încredere și m-am lasat a fi înșalat în chip neiertat pentru un barbat trecut prin câte trecusem. Totuși îmi este recunoscător fiindcă cel puțin la sfârșit m-am trezit, iar acuma trebuie să-i găsesc pe un țigan de toată încrederea pe care să-l trimată în ziua

următoare la Roman, la doftorul Sotir, unde va fi în gazdă Levcoiani, cu o scrisoare a logofetesei. Să fie acel țigan de toată nădejdea și deștept, pentru ca doftorul să nu-l poată discoase. I-am spus boierului că mă voi gândi și-i voi alege pe cel ce îl voi crede mai de credință și mai deștept.

A doua zi, sâmbătă, când am venit să dau logofătului răspuns în privința acelui ce-l alesesem, mi s-a zis de camardiner că boierul, care n-a petrecut noaptea în ietacul logofetesei, ci în odaia unde de obicei se îmbraca, este acuma la logofeteasă. Am așteptat aproape două ceasuri până când a ieșit de-acolo și, când am fost chemat la el, l-am găsit alb ca varul la față și îmbătrânit cu zece ani. Mi-a zis, după ce i-am spus pe cine alesesem pentru trimeterea la Roman, că are să mă cheme după amiază. Glasul lui era cu desăvârșire schimbat, iar privirea cruntă, întocmai cum o avea când, pentru vro vină grea, poroncea să se tragă două sau trei sute de bice unui rob.

După cât am auzit pe urmă, de la slugile care slujise la zacuscă*, logofătul și logofeteasa au stat la acea masă împreună, dar au mâncat prea puțin și n-au vorbit aproape deloc; amândoi erau galbeni la față. Sfadă între ei nu se auzise nici înainte de masă. Nemțoaica ne-a spus în urmă la toți că au vorbit lung împreună de la zece până aproape de douăsprezece, dar nu i-a auzit răstindu-se unul la altul.

După masă fiecare din ei s-a dus în odaia lui, iar pe la toacă logofătul a intrat iar în odaia unde se îmbraca logofeteasa, în care vorbise și în cursul dimineții. După un ceas, stăpânul a trimes să mă cheme. L-am găsit străbătând odaia cu pași mari, mai alb, mai îmbătrânit și cu o privire încă și mai cruntă decât înainte de masă.

— Mihalache, zisu-mi-a el, a venit vremea să-mi răsplătești tot binele ce ți l-am făcut până acuma și să mai ai parte și de

* Aici în sensul vechi, de „gustare“ (n. ed.).

alt bine, mai mare. Mihalache, precum ți-am zis ieri, soția pe care am luat-o din sărăcie mare și căreia i-am dat mai mult decât putea să viseze m-a înșalat cu un venetic străin. Pentru a doua oară cinstea mea casnică este terfelită în același chip! Eu i-am spus limpede, înainte de căsătorie, că, dacă mă înșală, o fac să plătească necredința ei cu moartea. Prin urmare a știut ce o așteaptă. Dar totuși, fiindu-mi milă de tinerețile ei, deși aveam dovada scrisă a necredinții sale în mână, am vrut să-i cruț zilele. Dar, pentru a-i cruța ei viața, am cerut ca, în schimb, să-mi deie în mână pe ibovnicul ei. Acest ticălos are să fie în astă noapte la Roman, în gazdă la alt grec, unde va aștepta până în astă sară, la aprinsul lumânărilor, un răspuns de la dânsa pentru a veni până la rediul din Mălăiești, unde găsind-o, să fugă cu dânsul la Țarigrad. I-am cerut să-i scrie că-l așteaptă în astă sară la locul cuvenit, dar ea cu nici un preț n-a primit, cutezând să-mi spuie în față că ibovnicul ei îi este nespus mai drag decât viața, care, fără dânsul, departe de a avea preț pentru ea, n-ar mai fi decât un chin, precum chin au fost toate zilele câte le-a trăit de la căsătoria ei cu mine până în clipa în care a cunoscut pe Levcoiani. Și astfel, la vinovăție, a mai adăugit o nemărginită semeție și o înspăimântătoare lipsă de rușine. Am găsit că dreptate ai avut tu, rob țigan, când ai pedepsit cu moartea pe soția care își calcase credința către tine, prin urmare drept am și eu, boier mare, să pedepsesc în același chip pe soția necredincioasă care mi-a terfelit cinstea casnică. Și te-am ales pe tine ca să îndeplinești osânda ce i se cuvine. Iaca un laț de matasă ce-l am chiar de la tine; știi să-l întrebuințezi: înainte ca să fi trecut ceasul vei zugruma-o cu acest laț.

Și, zicând aceste cuvinte, îmi întindea un laț de matasă, adus cu mine de la Rusciuc și pe care i-l dădusem după ce-i povestisem viața dusă de mine peste Dunăre.

Când am auzit aceste cuvinte, mi s-a părut că trăsnetul a căzut asupra mea. A trebuit să m-apuc cu mâna de un scaun

pentru a rămânea în picioare. Iar când mi-a întins laţul, toate grozăveniile vieţii mele de călău mi-au trecut dinaintea ochilor. Am căzut în genunchi dinaintea lui şi i-am zis:

— Voi îndeplini orice poroncă îmi vei da, dar cruţă-mă, stăpâne, nu mă sili să-mi încarc sufletul şi cu această moarte de om!

La auzul acestor cuvinte, logofătul s-a înfuriet cumplit.

— Cum, ticălosule, eu te-am scapat de spânzurătoare, ţi-am uşurat viaţa în toate chipurile, te-am făcut să trăieşti într-un bielşug la care nici macar nu visaseşi, eram gata să-ţi fac carte de iertare, şi tu te dai în lături pentru a îndeplini o poroncă a mea menită să-mi răzbune cinstea? Uiţi că n-am de zis decât un cuvânt şi furcile spânzurătoarei se vor ridica îndată pentru tine spre a pedepsi uciderea gramaticului, că pot s-împrăştii pe toţi ai tăi, vânzându-i prin toate ungherile ţării?

În zadar rugatu-m-am de el, în zadar plâns-am, în zadar zisu-i-am că are destul robi cari, în schimbul cărţii de iertare de robie, ar fi gata să îndeplinească orice voinţă a lui, chiar mai crudă decât o moarte de om, logofătul a ramas neînduplecat, sfârşind prin a-mi zice că dacă nu mă hotărăsc îndată, mă trimete legat la isprăvnicie ca să fiu judecat şi spânzurat pentru uciderea gramaticului, iar a doua zi, toţi ai mei, nevastă, copii şi nepoţi, vor fi dăruiţi, fiecare deosebit, la câte o mânăstire din ţară. Şi cu ameninţarea asta m-o supus. Cu moartea m-aş fi împacat, dar aveam un car de copii şi de nepoţi. Când m-am gândit că ei au să fie împrăştieţi prin toate ungherile, că copilul va fi despărţit de mamă, fratele de frate şi soţia de barbat, mi s-a rupt inima: nu m-am mai gândit la pacat. Mi-a fost milă de ai mei mai tare decât de logofeteasă. Aveam două fete de gemene, de treisprezece ani, frumoase ca nişte zâne şi blânde şi dulci, nu m-am putut împaca cu gândul de a nu le mai vedea şi de a muri ştiind că au fost trimese departe de mama lor, departe una de alta. Şi zisu-mi-am că dacă logofătul

ni dă carte de slobozenie, slobode vor fi și ele. Între pierzania sufletului și viitorul acelor ce-mi erau dragi, iar am ales pierzania sufletului. M-am ridicat deci în picioare, căci până atunci rămăsesem în genunchi, și am spus logofătului că mă supun și sunt gata să îndeplinesc poronca lui.

Atunci, dându-mi lațul de matasă, mi-a zis să-l urmez în odaia în care se găsea logofeteasa. Am găsit-o în ietac, șăzând pe un jâlț, cu fața ascunsă în mâni. Îndată ce ne-a văzut a înțeles că soarta-i este hotărâtă. Fără a se uita la dânsa, logofătul mi-a poroncit:

— Fă-ți datoria!

Ea nu s-a mișcat, uitându-se țintă în ochii mei cu o privire liniștită. O clipă am ramas la îndoială: deși sângele îi lipsise cu totul din obraz, era așa de frumoasă! Dar mi-am adus deodată aminte de cele două fete de gemene ce le aveam acasă, și inima, care începea a mi se muie, s-a făcut îndată iar de fier. I-am aruncat lațul de gât, smuncind apoi de dânsul și apăsând asupra gâtului cu mâna stângă, dar fără a mă mai uita la ea. N-a făcut nici cea mai mică opunere; după puține clipe era moartă.

Atunci logofătul, cu un glas răgușit, mi-a poroncit să-i anin trupul, prin lațul care era puternic, de un cui mare de la perdeaua unei ferești, făcându-mă apoi să aduc aproape de trupul spânzurat jâlțul pe care o găsisem șăzând la intrarea noastră în ietac. Apoi stăpânul meu s-o îndreptat spre ușa prin care intrasem, făcându-mi semn să-l urmez, și am mers cu el în odaia în care îl găsisem. Nici la dus, nici la întors nu ne-am întâlnit cu nimene.

Pe urmă am aflat de la Gafița cum logofătul avusese grijă se deie nemțoaicei de lucru, astfel ca ea să nu se poată întoarce la stăpână-sa înainte de vreme îndelungată. Apoi, după câte le-am auzit de la celelalte slugi, Iordache camardinerul, un țigan bătrân, care slujea pe logofăt din tinerețe, avusese grijă să-i depărteze pe toți din odăile de sus, care sub un cuvânt, care sub altul.

Când am ajuns în odaie la el, m-am uitat la logofăt, fața lui era mai albă decât păretele, ochii nu mai erau crunți, dar holbați, dinții îi clănțăneau în gură și tot trupul îi era scuturat de un tremur.

Întorcând ochii de pe el, am dat de o oglindă din fața mea și m-am văzut într-însa verde la obraz.

Dar logofătul, stăpânindu-se, se așăză pe un jâlț în fața unei mese de scris și începu să scrie; apoi, după ce a isprăvit, a scos din saltarul mesei mai multe fișicuri și mi le-a înmânat împreună cu hârtia.

— Iaca, zise el, cartea de iertare de robie pentru tine, nevasta, toți copiii și nepoții tăi și iaca o mie de galbeni. Poți să duci pe viitor viața ce vei găsi de cuviință s-o duci. Dar încă șăse luni de zile ai să stai aici, făcând aceleași trebi ce le-ai făcut până acuma. Asta de ochii lumii, pentru ca ea să nu facă legătură între iertarea ta de robie și moartea logofetesei.

Apoi, după ce mi-a mai dat câteva poronci în privința celor ce aveam să le fac și să le vorbesc, mi-a zis:

— Și acuma du-te la medelnicerul Ienache și spune-i din partea mea să iscălească cartea de iertare ca martur și apoi să vie la mine. Dar, mergând la vechil, treci pe la grajd și spune lui Iachim surugiul, fără ca să te audă cineva, să fie gata de plecare cu Miron și cu cei opt poștalioni negri care-i va înhama, îndată ce-i voi trimete răspuns, la careta cea nouă; dar să nu știe nici pământul.

Am făcut ce mi s-a poroncit, dar, după ce a stat închis cu medelnicerul Ienache mai bine de un ceas, logofătul m-a chemat și mi-a poroncit să spun lui Iachim, tot în chip tainic, că nu mai pleacă.

După moartea logofătului, medelnicerul, căruia logofătul prin diată i-a lasat o moșie bună, mi-a povestit pentru ce voia cuconul Ștefan să plece după uciderea logofetesei. Nu-i ajungea o singură moarte de om, voia să-i deie păreche, să ucidă și pe

Levcoiani. Spre acest sfârșit se hotărâse să plece la Roman cu medelnicerul, cu caii cei mai iuți din întreaga țară, spre a da acolo ochi cu Levcoiani. Iar, la prilej să fi plecat, să-l urmărească până va da de dânsul spre a-l sili să-și joace viața cu el după obiceiul arnăuțesc. Adică să se ieie două pistoale din care să fie încarcat numai unul, să se amestece sub un testemel și să apuce fiecare câte unul, apoi, ținând de capătul aceluiași testemel, să apese odată tragaciul pistoalelor îndreptate spre piepturile lor. Dumnezeu avea să aleagă pe acel care se cuvenea să mai trăiască.

Dar medelnicerul Ienache Calcănaramă era un barbat cuminte, care ținea din toată inima la stăpânul a cărui pâne o mânca de mai bine de jumatate de veac și pe care, din băiet de răzăș sărac lipit pământului, îl făcuse om cuprins și-l boierise. A stat medelnicerul vitejește împotriva hotărârii boierului și, la sfârșit, l-a făcut să se lepede de ea, spunându-i:

— Dacă grecul capătă pistolul cel încarcat și dumneta mori, nu este nimica. Lumea va zice că logofeteasa te-o înșalat, ai descoperit vina ei, ea de scârbă s-o spânzurat și dumneta, spre a-ți răzbuna cinstea și moartea logofetesei, ți-ai jucat viața cu acel care o făcuse să păcătuiască. N-are să fie nimica, rudele te vor plânge și numele dumitale, la care ții mai mult decât la orice, se va stânge nepatat. Dar dacă Dumnezeu te ajută și rămâi cu viață, de unde știi că acei de pe lângă vodă nu presupun adevărul, că nu fac pe acest domn slab de minte care-i Ioniță Sturdza și care nu te iubește, căci știe bine că ai uneltit necontenit și mai uneltești și astăzi la Țarigrad pentru a-i lua scaunul, [de] rânduiește o cercetare care să fie făcută de boieri dușmani dumitale? Te gândești la cele ce s-ar putea astfel întâmpla?

Cu mare greu numai logofătul, dându-și samă de temeinicia celor vorbite de medelnicer, s-a hotărât să nu mai urmărească pe Levcoiani și să înceapă a se sfătui cu credinciosul lui

despre măsurile de luat pentru îndepartarea oricărui prepus asupra morții vornicesei. Și de-abie începuse sfatul lor, când toată curtea a fost trezită de țipetele nemțoaicei, care, venind acuma în ietac să-și caute de slujbă, descoperise trupul fără de viață a stăpânei și, înnebunită de spaimă, dădea țipete cumplite. N-am dat deloc cu ochii de leșul logofetesei, simțeam că, de l-aș fi văzut, nu m-aș fi putut stăpâni și aș fi strigat în gura mare cine au fost ucigașii, dar după spusa celorlalți aflat-am că logofătul prin nimica n-a aratat că el fusese pricinuitorul morții soției și a știut, față de lumea adunată, să arate jalea cea mai adâncă.

De altmintrelea el a știut să ieie măsurile cele mai potrivite pentru a face ca orice cercetare să fie zădărnicită. De mine n-avea nevoie să s-îndoiască, căci cunoscându-se vina lui s-ar fi cunoscut și a mea și pedeapsa ce ar fi putut-o capata el, boier mare și puternic, ar fi fost înzecit mai mare pentru mine, țigan. Pe nemțoaică a trimes-o în țara ei, ducând cu dânsa un dar domnesc, scutind-o pe viață de nevoia să mai slujască. Pe sofragiu și pe alt fecior, moldoveni amândoi, a făcut prin rudele lui să fie boieriți de domn și i-a ținut în casă cu lefi întreite. Celelalte slugi n-aveau cum să bănuiască ceva. Logofătul Ștefan a mai trăit încă șăpte ani, dându-și sfârșitul în întăiul an de domnie al lui Mihalache Vodă Sturdza.

Eu, șăse luni după fapta de groază, m-am ridicat de la Berbecani, deși logofătul a făcut tot ce i-a stat prin putință pentru a mă face să rămân la el, și m-am apucat iar de viața obișnuită de părinții și de moșii mei, cu care mă trezisem în copilărie.

Credeam că depărtându-mă de pe locul unde săvârșisem fapta de groază îndeplinită în urma poroncii altuia voi putea să găsesc liniștea de altădată. Dar deșartă mi-a fost nădejdea. Gemenele mele cele dragalașe găsise soți gospodari din Berbecani și le căsătorisem înainte de a mă ridica de-acolo. Până atunci

când remușcarea, însoțită de vedenii înfiorătoare, amintindu-mi toate grozăveniile vieții mele trecute, mă apuca, mă uitam la ele, de dragostea cărora săvârșisem acel de pe urmă omor, și atât remușcarea, cât și vedeniile se făceau mai slabe, mai șterse. Dar acuma, nemaiavându-le sub ochi, puțin îmi alina chinul amintirea dulcelor fețe și, cu vremea, remușcarea și vedeniile, departe de a scădea, s-au făcut tot mai chinuitoare.

Remușcarea mă apasă și mă muncește toată ziulica, mă împiedecă să adorm până noaptea târziu, și atunci vedeniile îngrozitoare mă trezesc, scăldându-mi tot trupul în sudori reci, vârându-mi spaima în inimă. Prea adesa văd pe logofeteasă cum se uită la mine, cu privirea-i blândă și liniștită din clipa de pe urmă, și mă întreabă: De ce m-ai ucis? Ce rău făcutu-ți-am ca să pui capăt zilelor mele? Sunt patruzeci și doi de ani de-atunci, sunt om de nouăzeci de ani trecuți, și chinul nu rămâne același, ci necontenit crește, făcând din viața care nu voiește să mă părăsască un iad adevarat.

Fie-ți milă de mine, părinte care ai putere să dezlegi blăstămul și să ștergi pacatul, și prin iertarea bisericească fă-mă să mor cu nădejdea că, dincolo de mormânt, nu voi mai vedea blăstămându-mă umbrele acelor ce fără ca să aibă vro vină i-am ucis. Dă-mi, părinte, dezlegare de pacate, căci rău mă căiesc de ele. Și, pentru ca să se știe cât de cumplit îmi este chinul și cât de deplină remușcarea, cerut-am ca aceste fețe boierești să fie față la spovădania mea.

Bătrânul, care făcuse această lungă povestire cu foarte puține întrerumperi, tăcu.

Văzând că nu mai are nimică de adăugit, părintele Zosim ni făcu semn, moșului meu, mie și țiganilor de față, să-l lăsăm singur cu bașbulubașa, ceea ce făcurăm, zicând părintelui că-l așteptăm la otacul nostru.

De-abie făcusem câțiva pași și, înainte ca să fi avut vreme să schimbăm macar un singur cuvânt, auzirăm lângă noi un glas zicându-ni:

— Să nu vă fie cu supărare, boiari dumneavoastră, că nu v-am spus dă la început, căci ne temeam ca, zicându-vă, să nu ne mai ajutați să găsim un preut, dar bătrânul dăloc nu trage dă moarte; el mai are poate într-însul mai multe zile decât am eu…

— Am bănuit asemene lucru de la început, îl întrerupse moșu-meu, inima îi este încă tun și mai poate s-o ducă douăzeci de ani. Dar atunci, adăugi el cu glasul înăsprit, de ce mascaralâc apucatu-v-ați voi oare? Cum de îndrăzniți să vă bateți astfel joc de mine?

— Să avem iertare, cocoane Mitica, nu ne batem dăloc joc dă domniile voastre. Toate câte vi le-a povestit bătrânul sunt adăvărate, și mai ales chinurile grozave ce-i pricinuiește remușcarea și vedeniile cumplite care nu-l lasă să doarmă. La un an sau doi, când aceste chinuri se fac din cale-afară nesuferite, el nu mănâncă săptămâni întregi, se simte slăbit, își închipuie că are să moară și ne alungă în toate părțile ca să-i găsim un preut care să-i dea dăzlegare dă păcate. Și a doua zi după spovădanie este iar sănătos tun, nu ne mai necăjește și câtăva vreme doarme liniștit. Aveți să-l vedeți mâni.

Dar a doua zi n-am văzut nimica, căci țiganii își ridicase șatra și plecase înainte de ziuă. Nu-i auzisem, dar îi auzise unii din pușcașii și din haitașii noștri. Iar pe noi ne trezise numai vaietele lui Costache bucatarul, care descoperise că ei îi furase două tingiri bune, a căror lipsă a fost greu simțită de noi, în tot cursul vânătoarei.

Moșu-meu întrebând în aceeași dimineață pe părintele Zosim dacă crede că remușcarea aratată de bașbulubașă e sinceră

și dacă nu cumva este o încercare din partea țiganului „să înșăle pe însuși Dumnezeu", i-a răspuns că nu s-îndoaie deloc de sinceritatea acelei remușcări și a chinurilor care o însoțeau.

Bașbulubașa Mihalache a mai trăit încă ani după întâlnirea noastră pe plaiul Verdei, căci, la 1875, l-am întâlnit la iarmarocul Romanului, drept ca o lumânare și călcând voinicește pe pământ. Dar atunci având alte lucruri în cap, care mă interesau mai mult decât sanatatea lui, nu i-am vorbit.

ȚIGĂNCUȘA DE LA IETAC
(1839)

Marele vornic Sandu Hortopan era, la 1836, un boier trecut de șăsezeci de ani, dar încă sănătos tun, frumos la față, deși barba și părul îi erau mai mult albe decât cărunte, văduv de mai bine de douăzeci de ani, fără copii și foarte bogat. Stăpânea nu mai puțin de unsprezece moșii frumoase, datorii nu avea deloc, ci, dimpotrivă, mii de galbeni buni, [cu] zimți și fără bortă, strânși în lada ferecată din gherghirul* cel închis cu uși de fier din curtea lui de la Copou.

Răposata lui soție, cucoana Săftica, fusese o bunatate de femeie, frumoasă, blândă, credincioasă și o gospodină de frunte. Dar aceste însușiri nu împiedecase pe cuconul Sandu s-o înșăle, chiar de la început, cu orice ființă femeiască îi ieșea înainte. Căci boierul nostru, dacă era cunoscut ca barbat cuminte și cinsteș, ca diregător drept și nelacom, mai avea și nume de iubitor mare al sexului frumos.

În vremea tinereții lui cuconu Sandu, boierii de fire amoroasă nu prea aveau cum să găsască tovarășe de plăcere alese, în rândurile femeilor de treapta lor, căci ceea ce astăzi se numește *viața mondenă* atunci încă nu avea ființă. Prilejurile de întâlnire între femei și barbați erau rari, iar calcarea de către vro cucoană a datoriilor ei de soție atrăgea după sine reprobarea

* Gherghír, cămară sau pivniță în care se păstrează lucruri de valoare (n. ed.).

și disprețul întregii boierimi. Nu mai vorbesc de fetele mari, ele afară de părintele și de frații lor nu vedeau alți barbați decât rude bătrâne sau cel mult pe câte un văr primar. Și moravurile boierimii mici nefiind întru nimica mai prejos, boierii amatori de plăceri extraconjugale erau reduși să-și caute nu tovarăşe, ci unelte de plăcere în poporul de jos, și mai cu samă printre numă-roasele roabe țigance care li umpleau curțile. Obiceiul stăpâ-nilor de a întrebuința acele roabe pentru plăcerile lor fiind vechi de veacuri, introdusese în vinele multor țigani *vatrași* o proporțiune însamnată de sânge boieresc și avusese drept urmare prezența, în multe curți, a unor tipuri, atât bărbătești, cât și femeiești, de o deosebită frumusață, uimitor de fine și deosebindu-se cu desăvârșire de acel țigănesc primitiv, care și astăzi se întâlnește printre rămășițile împrăștiete ale ursarilor, lingurarilor și caldararilor.

Venirea în țară, în urma Revoluțiunii Franceze, a multor emigrați și emigrate, introduși în casele boierești cu însușirea de educatori ai copiilor, aduse, pe lângă limba franceză, pe care toată boierimea se grăbi să și-o însușască, costume europene pentru cucoane, precum și raporturi mai dese și mai libere între cele două sexe: de atunci au capatat balurile, seratele și vizitele drept de cetățenie în țările române. Apoi, la sfârșitul anului 1806, veni ocupația rusască, care din pacate ținu șase ani și se poate asamana cu un adevarat talaz de corupțiune și de pilde răle care a trecut peste principate, unei adevarate școale de nara-vuri și de desfrâu. Călcările de credință din partea femeilor mă-ritate se făcură din ce în ce mai număroase, despărțeniile, atât de rari odinioară, se înmulțiră din an în an.

Oștirile pravoslavnice mai aduseră cu ele un element nou în viața de desfătări de la Ieși: *artista străină*. Aceste *artiste* cul-tivau toate aceeași artă, choregrafia; erau câteodată ruște, altă dată germane din provinciile baltice, dar mult mai adesa polo-neze, creștine sau jidoavce. Venite spre a se îmbogăți ținând de

urât pe ofițerii împărătești, ele deloc nu disprețuiau omagiile și mai ales galbenii boierilor moldoveni.

Spatarul Sandu, căci până la această treaptă ajunsese atunci boierul nostru, se grăbise să încurajeze și el arta personificată în antichitate prin Terpsichora. O poloneză balaie și galeșă puse stăpânire pe inima, simțurile și punga lui vreme de trei ani; îl iubi dragă doamne cu foc și, dacă nu-i fu cu credință, îl jumuli în chip cât se poate de conștiințios. Când Stepanovska, așa se numea baletista, părăsi Ieșul, se zicea că duce cu ea zece mii de galbeni provenind aproape în întregime de la dărnicia spatarului. Dată fiind valoarea banului pe acea vreme, suma era mare chiar pentru o avere ca acea a lui Hortopan. Fiind, ca aproape toți semenii lui din acea generație, barbat practic și chibzuit, se puse în câțiva ani pe economii, spre a umple golul pricinuit de farmecile polonezei, hotărât să nu-și mai îngăduie pe viitor plăceri atât de costisitoare. Se mulțămi deci de-atunci înainte cu resursele pământene, alcătuite din țarance, din măhălagioaice emancipate și mai ales din țigance. Făcea numai rari excepții în favoarea cutărei sau cutărei *artiste* franceze, când vro trupă *zisă* dramatică părăsea Odesa pentru a se întoarce în Franța și se abătea din drumul cel mai direct, prin Constantinopol, pentru a da câteva reprezentații în Ieși sau în București. Aceste intermedii erau însă lucruri neobișnuite și de scurtă durată.

Vornicul Sandu petrecea iernele la Ieși, în casele lui de la Copou, iar după Sfântul Gheorghe venea să șadă până în toamnă la frumoasa așazare ce o avea la moșia lui de baștină, Hortopenii, de la ținutul Sucevei, pe malul stâng al Siretului.

Avea în curte și în sat vro sută de salașe de țigani *vatrași*, întrebuințați unii pentru slujbele curții, ale grajdului și ale grădinii, iar alții la fel de fel de meserii, precum și la lucrul moșiei. Ceilalți robi: *lingurari*, *caldarari*, *ursari*, cunoscuți sub denumirea obștească de *țigani șatrași*, erau, în schimbul unei taxe

anuale, lasați slobozi să hoinărească în țară și să-și agonisască traiul după cum îi ducea mintea, sub povățuirea unor căpetenii alese din sânul lor și numite *bulubași*. Erau însă ținuți să s-adune la fiecare Simedriu la așazarea stăpânului, unde erau numarați și catagrafiați și unde achitau taxa anuală ce o datoreau boierului. Tot atunci se împărecheau flăcăii cu fetele și alegeau bulubașii cetelor, iar stăpânul rânduia un *bașbulubașă* peste toți șatrașii.

Hortopan, care, între 1830 și 1834, avusese și el gărgăuni de domnie, era în termeni mai mult reci cu Mihalache Sturdza și nu mai ocupase de ani nici o slujbă. Iarna era nelipsit de la întrunirile și petrecerile Ieșului, iar vara își petrecea vremea cu călăria și cu vânatul, fiind încă călăreț neîntrecut și vânător pătimaș.

Într-o după-amiază frumoasă de septemvre, întorcându-se de la o vânătoare cu ogarii, în loc să se oprească ca de obicei la scara cea mare a curții, merse să descalece la grajd, unde voia să-și deie însuși samă dacă îngrijirea cailor era mulțămitoare. Când s-întorcea spre curte singur, la jumatate de cale, s-întâlni cu o țigăncușă care, ieșind răpede din grădină, s-îndrepta spre spălătorie. Fata zări pe boier numai când se afla la trei pași de el și deodată ramase în nemișcare, cu ochii măriți de surprindere, ca și cum picioarele i s-ar fi înfipt în pământ. Punând în aceeași clipă ochii pe ea, vornicul se opri și el, uitându-se lung la dânsa, cercetând-o cu ochii de sus în jos și de jos în sus.

Țigăncușa era năltuță, o ruptură de tulpan roșu acoperea capul ei mic, iar din acea zdreanță ieșeau unde bogate de păr castaniu deschis. Fruntea era scurtă și lată, sprincenile frumos zugrăvite și genele, lungi, cu capetele întoarse, încadrau doi ochi căprii, mari și plini de galeșă lumină. Nasul drept și subțire n-ar fi necinstit nici fața unei statui grecești, urechile erau mici și sapate cu gingășie, iar gura, cu buzele frumos răsucite, pline și roșii ca cireașa coaptă, o adevarată minune.

De la cap ochii cunoscători ai vornicului trecuse la trup, cercetând gâtul rotund, umerele și brațele gingașe, fără a fi slabe, mânile mici cu degete subțiri. Cămeșa întredeschisă și ruptă lasa aproape descoperit un sân născând, asămuitor unor mere necoapte, din catrința veche și peticită ieșeau niște pulpe fragede, dar rotunde, glezne să poată juca în inelul alcătuit de degetul cel mare și arătător, picioare uimitor de mici, de înguste și de frumos croite. Soarele arsese pielea feții, a brațelor și a pulpelor, dar acea piele era departe de a înfățoșa nuanța arămie obișnuită la țiganii de sânge neamestecat. Bineînțeles că atât zdrențele ce o acopereau, cât și ceea ce se vedea din pielea țigăncușei aratau semne neîndoielnice că de mult nu mai venise în atingere cu apa și cu soponul.

Privirea cercetătoare și prelungită a vornicului făcuse pe fată să lese ochii în jos.

— Cum te cheamă? întrebă boierul.

— Anica, răspunse copila ridicând iar ochii spre vornic.

— A cui ești? mai întrebă el.

— A Dochiței lui Ion Sfeidecarul, răspunse iar țigăncușa.

— De câți ani ești?

— De cincisprezece peste câteva zile.

Un surâs se desemnă pe buzele lui Hortopan.

— Bine, Anico, mai zise el, apoi, luându-și în sfârșit ochii de pe ea, porni din nou spre curte și merse drept în cerdac, unde, după ce aruncă pălăria ușoară, de pâslă sură, pe un scaun, se așăză pe un jâlț.

Camardinerul, care veni numaidecât după dânsul, îi aduse un fes roșu cu canaf albastru, pe care vornicul și-l așăză pe cap, îi trase ciubotele, îl ajută să scoată *tatarca* de șaiac cafeniu subțire, apoi să îmbrace, peste anteriul albastru deschis, cu dungi vișinii, strâns pe trup de un șal frumos, o giubea de atlas verde deschis căptușită cu satin alb și așăză o păreche de papuci de piele galbănă lângă divanul de alături de jâlț. Vornicul se sculă

numai în mești și se așază pe pat, turcește. În aceeași clipă apăreau în cerdac sofragiul, ținând cu amândouă mânile tablaua de argint pe care se vedeau două chesele de cristal și, dinaintea lor, două farfurioare la fel, una conținând două linguriți de argint și cealaltă deșartă, iar în dosul cheselelor două pahare mari de cristal. În urma sofragiului veneau cafegiul aducând tăblăluța de argint pe care se afla filigeanul cu cafe turcească, iar în urmă ciubucciul, ținând în mâna dreaptă, tot făcându-i vânt, când în dreapta când în stânga, un lung ciubuc de lemn de iasomie din a cărui lulea aprinsă ieșea un fum gros de sub *căimacul* înfoiet, iar în cea stângă o tăblăluță rotundă de alamă galbănă, mică de tot, pe care avea să se sprijine luleaua. Camardinerul și sofragiul erau moldoveni îmbracați în straie nemțești, cel de pe urmă purtând și mănuși de ață albă, iar ciubucciul și cafegiul, țigani îmbracați în haine moldovenești: anteriu și cațaveică.

Vornicul luă o linguriță de *rodu zahar**, deșărtă amândouă paharele cu apă, apoi cafegiul așază tăblăluța pe pat lângă boier, iar ciubucciul îi aruncă, de la trei pași de divan, ciubucul, pe care stăpânul îl prinse în mână.

— Trimete aici pe Nastasia, poronci ciubucciului boierul, care începu îndată să soarbă din imameaua împodobită cu pietre și să ducă din când în când filigeanul cu cafe la buze.

Vederat că pe dinaintea ochilor lui trecea încă icoana țigăncușei de adinioarea, căci de mai multe ori rosti cu jumatate de glas:

— O zână! Un adevarat juvaier! Însăși Hebe nespalată și în zdrențe!

După trecere de un șfert de ceas apăru și se opri în ușa cerdacului, la cinci pași de boier, o țigancă bătrână, naltă și slabă, legată la cap cu un tulpan verde și purtând o giubea verde

* Rodozahár, dulceață de trandafiri (n. ed.).

veche peste un anteriu de ghermesit* vânăt de aceeași vrâstă cu giubeaua, strâns pe trup cu o vechitură de șal, iar verde, și cu picioarele goale vârâte în iminei negri.

— Vină mai aproape, Nastasio, zise vornicul cum o zări.

Iar țiganca mai apropiindu-se cu doi pași, el urmă:

— Am întâlnit astăzi în ogradă pe fata Dochiței spălătoriței; cu cine oare este ea făcută?

— Mama ei se laudă că o făcut-o cu cuconu Alecu Crivea. Știi că acuma cincisprezece ani, după ce ai înlocuit-o în slujba ietacului prin Maria Țurcă, era încă foarte frumoasă și de câte ori venea cuconu Alecu, Dumnezeu să-l ierte, la vânat la noi, cerea ca să i-o trimetem pe dânsa, și nu pe alta, ca să-l frece sara pe picioare. De altmintrelea îmi aduc bine aminte că cuconu Alecu o fost aici la vânat cu două sau trei zile înainte de Crăciun, iar fata s-o născut în toamna următoare, cam de Ziua Crucii.

— Ai dreptate, zise vornicul lovindu-se cu palma peste cap, samănă cu bietul Alecu în chip uimitor! Mi se părea doară mie că trăsăturile ei îmi amintesc pe cineva, și de aceea te-am întrebat cu cine-i făcută. Dar, oricine ar fi tată-său, țigăncușa este o adevarată minune și eu am început să fiu sătul de Irina și de Vârvara care-mi îngrijesc de ietac. În starea în care este astăzi fata, nici gândesc să mă ating de dânsa, dar la anul, dacă va avea parte de îngrijire bună, are să fie tot ce se poate dori. Prin urmare, chiar din astă sară, vei lua-o la tine în odaie și vei începe să mi-o curăți și să mi-o poleiești cum ai învațat tu de la *chera* Haricleea să curăți și să poleiești fetele menite pentru patul stăpânului. Știi că mă pricep să răsplătesc munca bine făcută. La anul s-o găsesc curată, grasă, rumănă, cu pielea ca matasa, cu palmele și cu tălpile moi ca bumbacul; să aibă trup de cucoană mare.

— Mi-oi da toată silința ca să te mulțămesc, cucoane, cum am mai făcut, zise țiganca plecându-se până la pământ și pregătindu-se să părăsască cerdacul.

* Ghermesít, atlaz (n. ed.).

Dar vornicul o opri zicând:

— Nădăjduiesc că nu s-o atins încă nimene de dânsa.

— După cât știu nimene. Nepotu-meu, Grigore surugiul, cam umblă după dânsa și știu că s-ar cununa bucuros cu fata, dar ea nici nu se uită la Grigore.

— Să spui lui Grigore, să spui chiar întregii curți și să meargă vestea în tot satul, la țigani cât și la țarani, că acel care ar îndrăzni să se atingă de dânsa moare sub bici. Ai înțeles?

— Am înțeles, cucoane, ș-oi face cum mi-ai poroncit, zise țiganca, care dispăru după ce se mai plecă încă o dată înaintea stăpânului ei.

Boierii cei bogați de la începutul veacului trecut aveau toți câte o slugă bărbătească însărcinată cu slujba lor personală, sub nume întăi de *fecior*, apoi de *camardiner*. Acest camardiner, o românizare a cuvântului nemțesc *Kammerdiener*, era mai ales însărcinat să ajute pe boier la îmbracat și la dezbracat și să-l însoțască în toate drumurile ce le făcea. Grija *ietacului*, cuvânt turcesc desemnând odaia de culcare, curățănia acelei încăperi, încălzirea ei, făcutul așternutului, pastrarea albiturilor, feredui-tul boierului și adesa toată îngrijirea trupului său priveau pe una sau mai multe femei, totdeauna țigance, mai bine îmbracate și mai curate decât celelalte. Când boierul era burlac sau văduv, el avea grijă să aleagă pentru această slujbă pe cele mai drăguțe din roabe, schimbându-le prin altele îndată ce se sătura de ele. Aceste odaliște dizgrațiate erau apoi date în căsătorie acelor din robii lui burlaci sau văduvi cărora boierul voia să li facă o favoare.

Dochița, mama fetei care farmacase privirile vornicului Sandu, auzise și ea de la părinți că este roada unei nopți petrecute de maică-sa în ietacul unui boier mare, tânăr și frumos. Această fiică de părinți frumoși fiind însă și ea, în tinerețele ei, de o rară frumuseță, avuse cinstea să facă slujbă în ietacul stăpânului. După un timp relativ lung fusese înlocuită prin

altă țigancă, pe care vornicul o cumparase de la alt boier, dar, vreme de mai mulți ani, ramase în curte în calitate de fată în casă. În această însușire era trimasă să frece picioarele musafirilor de samă pe cari îi găzduia vornicul: acest obicei era obștesc în țară, ca și în Rusia. Astfel veni în atingere cu spatarul Alecu Crivea, boier vestit pentru frumusețа lui, pe care la Paris, unde umbla în straie moldovenești, doamne atât din lumea mare, cât și din lumea mică îl supranumise „frumosul Malek Adel", după numele eroului din romanul doamnei Cottin*. După nașterea copilei, meșterul sfeidecar de la Hortopeni cerând pe Dochița de soție, vornicul, care era mulțămit de chipul cum lucra, i-o dădu fără greutate.

Anica fu luată de la mama ei chiar în sara zilei în care s-întâlnise cu boierul și dusă de Nastasia în odaia ei de lângă spălătoria curții, unde i se pregătise un așternut bun, cu saltea de lână, perini înfațate, prostiri albe și oghial bun și nou. Înainte de culcare fu scaldată în mai multe ape și lăută pe cap cu gălbănuș de ou, apoi îmbracată în cămeșă de pânză de in subțire. A doua zi începu pregătirea copilei pentru slujba la care era menită: băi zilnice, fricțiuni cu fel de fel de ape și de alifii, îngrijirea și crutarea mânilor și, lucru care la început păru fetei nesuferit, interzicerea aspră de a face macar un pas desculță.

I se dădură catrințe, bete și bonte din lână de soi, cămeși de cea mai fină pânză de in, împodobite cu cusături frumoase, colțuni albi, iminei roși și galbeni, papuci, tulpane de cele bune și chiar băsmăli de cap de matasă pentru zile mari.

Mama Anicăi și barbatul ei nu mai puteau de bucurie că asupra fetei dăduse asemene noroc, pe care de altmintrelea Dochița totdeauna îl visase pentru copilă.

Anica era și ea mulțămită. Știa foarte bine ce fel de slujbă avea să îndeplinească pe lângă vornic, căci, dacă trupul ei era

* Sophie Cottin (1770–1807), scriitoare franceză cu mare succes de public în secolul al XIX-lea (n. ed.).

neprihănit, ochii ei văzuse și urechile ei auzise multe, apoi mai știa că mama ei și toate roabele cari îndeplinise astfel de slujbă se aratau mândre de soarta de care avusese astfel parte și priveau vremea în care stătuse în apropierea stăpânului ca cea mai frumoasă și cea mai cinsteșă din viața lor.

Singurul suparat fu Grigore surugiul, un băietan de douăzeci de ani, nalt cât un brad, cu fața arămie, dar frumoasă și cu niște ochi de jaratec. Nici nu-i trecea prin gând să se expuie mâniei boierului, doară știa că vornicul Sandu, deși blând și milos pentru robi și oamenii din sat, nu îngăduia vro calcare a voinții lui. Dacă biciul și vergile erau lucruri întrebuințate la Hortopeni rar și de obicei cu mare măsură, văzuse cu ochii, în cazuri când puterea stăpânului fusese nesocotită, execuțiuni înfricoșate. Dar din ziua aducerii Anicăi la curte flăcăul, atât de vesel până atunci, se făcu hursuz, morocănos și începu să beie.

În primavara anului următor, vornicul Sandu nu veni la Hortopeni, căci se legase de dânsul o boală de mai* care îi pricinuia dureri grozave. În iunie plecă la Carlsbad. Feredeile și apele nefăcându-i nici un bine, se duse la Viena spre a se căuta cu doftorii de-acolo, dar, dacă aceștia îi luară bani mulți, în schimb nu izbutiră să-l îndrepte. S-întoarse deci la Ieși, unde zăcu toamna întreagă și mare parte din iarnă, iar la sfârșitul lui fevruar își dădu obștescul sfârșit.

Vestea morții stăpânului fu adusă la Hortopeni de Grigore surugiul, care adusese de la Ieși, unde stătuse toată iarna, pe vechilul moșiei.

Lui Grigore nu-i părea deloc rău de moartea stăpânului; când întâlni pe Anica, îi zise cu un aer de triumf:

— L-am blastamat, de aceea o murit. Tot a mea ai să fii!

Celorlalți țigani însă li părea rău, căci vornicul Sandu li fusese stăpân bun și milostiv, apoi nu știau cine și cum are să fie cel

* Mái, ficat (n. ed.).

nou. Acestei nedumeriri îi puse curând capăt comisul Ștefanache Vrabie, vechilul moșiei, în dimineața duminicii următoare, când aduse la cunoștința satului și a curții, adunați la biserică, că vornicul Sandu a lasat prin diată averea lui întreagă, prin urmare și satul Hortopenii și curțile din Ieși, nepotului său de frate, cuconului Vasilică Hortopan, pe care îl cunosc cu toții, adăugind că noului stăpân i s-a și dat de știre la Paris, unde se află de mai mulți ani la învățătură, și trebuie să s-întoarcă în țară cât mai curând.

Comunicațiile între Moldova și capitala Franței făcându-se atunci cu mare încetineală, trecură trei luni până când tânărul clironom* sosi în Ieși. Fiind numai de douăzeci și doi de ani, era, după legile în ființă atunci, încă nevrâstnic, adică minor. Se întruni deci sfatul de familie și alese ca epitrop pe hatmanul Costache Cârjă, un moș după mamă al tânărului. Acesta, un boier bătrân și binevoitor către tineret, hotărî nepotului că-l lasă stăpân desăvârșit pe veniturile averii și-l învoiește să și-o administreze cum va găsi cu cale, dar nu va recunoaște nici o împovarare sau înstrăinare a fondului. După o șădere de două săptămâni în Ieși, Vasile veni la Hortopeni.

El era singurul fiu al unui frate al vornicului Sandu, răposat de vro zece ani, după ce pierduse toată averea. Ramas orfan de tată și de mamă, căci aceasta murise și mai demult, băietul, care atunci de abie împlinea doisprezece ani, fu trimes de moșu-său la Paris, unde avea să facă studii sub privegherea unui bătrân emigrat, preceptorul lui de mai mulți ani. Deși era înzestrat cu o memorie minunată și cu o mare ușurință de înțelegere, studiile tânărului Vasile fură neregulate și mai mult sumare. Era un băiet deosebit de frumos, simpatic atât camarazilor și prietenilor săi, cât și mai ales sexului frumos, cu destule aplecări intelectuale, vioi și totodată blând, însă, ca prea mulți tineri

* Clironóm, moștenitor (n. ed.).

boieri, leneș, ușuratec, foarte nestatornic în toate, prea supus instinctelor, gusturilor și patimilor lui, cheltuitor și egoist, iubitor de petreceri și de plăceri.

Ținut din scurt în anii dintăi de bătrânul emigrat, de vro trei ani scuturase cu desăvârșire acel jug și, pensiunea ce i-o servea moșu-său fiind mai mult decât liberală, sorbise adânc din cupa plăcerilor ce le oferea capitala Franței.

În cel de pe urmă an al șăderei sale acolo, căzuse sub farmecul unei actrițe a teatrului francez, femeie nu numai frumoasă, dar și neobișnuit de deșteaptă și de cultă. Dacă cu prilejul acestei legături cheltui bani mulți, în schimb mintea lui ieși dintr-însa folosită.

Ajunse la Hortopeni într-o după-amiază de la sfârșitul lui mai, însetat și acoperit de colb de la cap până la picioare. După ce zise câteva cuvinte comisului Ștefanache și vatavului de ogradă, pitarul Iordache Mândru, cari îl primise la scara cea mare a curții, luă o linguriță de dulceți și bău mai multe pahare cu apă, apoi se îndreptă spre ietac, unde găsi pe Neculai, camardinerul moșului său, venit odată cu el de la Ieși, și pe Anica. Când puse ochii pe aceasta, ramase ca pironit pe loc.

Căci țigăncușa care, cu toată neîngrijirea pielei și a îmbrăcămintei, farmacase ochii vornicului Sandu, se preschimbase, după aproape doi ani de trai bun și de îngrijiri înțelepte, într-o ființă a cărei perfecțiune de forme era în stare să stârnească minunarea chiar a unui barbat ca Vasile Hortopan, deprins să trăiască într-un mijloc de femei ale căror nuri firești mai erau sporite prin toate mijloacele artei celei mai alese.

Anica ținuse, cu vârf și îndesat, toate făgăduințile ce înfățoșarea țigăncușii ieșind din vrâsta ingrată, nespalată și îmbracată în zdrențe, le făcuse privirii cunoscătoare a vornicului Sandu. Crescuse cu un lat de mână, gâtul, umerile și brațele i se rotunjise, sânul se dezvoltase, rămânând însă tot gingaș, mânile se înălbise și aveau palme trandafirii, iar pielea brațelor, cât se

vedea dintr-însa, nu era deloc mai puțin albă decât acea a oricărei moldovence cu păr deschis. Fața nu-i mai era arsă de soare, fruntea avea albeața zăpezii, făcând să răsară atât arcul frumos al sprincenilor, mai închise decât părul, cât și, pe tâmple, izvodul azuriu al vinelor. Obrajii frumos rotunjiți arătau o rumeneală gingașă, datorită unui sânge tânăr și fierbinte. Toate trăsăturile feței se făcuse mai netede, parcă natura s-ar fi folosit de răstimpul de douăzeci de luni spre a da desemnului lor cea de pe urmă perfecțiune. Și îmbrăcămintea ce o purta îi șădea de minune: era portul țărănesc, dar lucrat din materiale alese și cu oareșicari schimbări, ca adăugirea unei fuste albe sub catrința care astfel nu mai era strânsă pe trup în chip neestetic, iar picioarele mici și înguste erau încalțate cu colțuni și „iminei nemțești“, cum se numeau atunci pantofii de formă europeană, iar undele părului castaniu deschis, cu răzbateri de aur roșiatec, ieșeau de sub faldurile unei băsmăli de matasă roșie, cusută cu fir pe margini. Acest port fusese ales de răposatul vornic pentru femeile cari făceau slujba ietacului în locul oribilelor cațaveice, fuste de cit și papuci târâiți alcătuind îmbrăcămintea țigancelor în alte curți boierești.

Numai după câteva clipe Vasile, izbutind să-și stăpânească surprinderea, întrebă pe Neculai:

— Dar fata asta, era cât pe ce să zică „dumneaei“, cine este?

— Fata de la ietac, cuconașule, răspunse Neculai, făcând totodată un semn Anicăi, surprinsă și ea de frumuseța tânărului și ramasă nemișcată.

La semnul făcut de camardiner, fata veni să sărute mâna noului stăpân. Numai de rușinea feciorului Vasile îngădui acest omagiu, dar în sine își zise că mult mai bucuros ar fi fost să sărute el mânuțile mici, bine îngrijite și de chip atât de gingaș ale fetei. Apoi, după ce o întrebă cum o cheamă, îi spuse că-i va da de știre când va avea nevoie de slujbele ei, iar acuma se poate duce.

Sunt încredințat că în acea sară, după ce Anica fu chemată în ietacul stăpânului, nici vorbă nu fu ca ea să-i frece picioarele, dar când, a doua zi, fata ieși din odaie, nu știu care din doi era mai stăpânit de farmecul celuilalt: boierul sau roaba.

Zilele și chiar săptămânile cari urmară fură pentru amândoi un timp de adevarată beție, a simțurilor pentru Vasile, a întregii ființi pentru Anica. Din întâia clipă ea fusese cucerită cu desăvârșire: ochii, inima, mintea și simțurile fetei erau farmacate: el devenise dumnezeul ei. Nu mai știa dacă este trează ori dacă visează. S-întreba necontenit cum de se poate ca unei biete roabe țigance ca dânsa să-i fie dat să iubească pe un stăpân tânăr, frumos ca soarele, de neam mare, bogat, puternic și învațat, care s-o îngăduie a-i spune că-l iubește, să se arăte fericit de iubirea ei, s-o încredințeze că și ea îi este lui mult dragă, că o privește ca cel mai de preț odor din averea lui și că prin țările cele departate prin care umblase cu ființă frumoasă ca dânsa încă nu i-a fost dat să s-întâlnească. Și cum se purta acel stăpân față de ea! Ce alese erau dezmierdările lui! Ce dulci vorbele lui! Parcă ea ar fi fost nu o roabă, ci o cucoană mare! Îi săruta mânile de nenumarate ori pe zi, nu suferea când erau singuri ca ea să steie în picioare înaintea lui, o făcuse să mănânce singură, într-o odaie deosebită, mâncări alese de la masa lui. Nu suferea să-l slujască și-i dăduse, sub nume de ajutoare, o fată care o slujea. Apoi cum o îmbracase și o înzestrase cu lucruri frumoase și scumpe de tot soiul! Adusese chiar de la Ieși pe o franțuscă *marșandimodă*, pentru a-i face rochii de *modă* după cel de pe urmă fason, deși găsea că portul țărănesc în care o văzuse pentru întâia oară era, din toate, acel care îi stătea mai bine.

El încă nu ținuse în brațe frumuseță fără de greș ca ea, nu avusese încă parte de dezmierdări atât de fierbinți și totodată atât de sincere și de nemeșteșugite: simțurile îi erau cu desăvârșire robite.

Și în curând își dădu samă că, pe lângă simțuri, începea și inima să fie prinsă. Sămne neîndoielnice aratau că această roabă crescută în gunoiul curții de la Hortopeni, în mijlocul țigănimii corupte prin veacuri de robie, țigănime de care murdăria, minciuna, beția, imoralitatea cea mai cumplită și furtul erau nedespărțite, trăia un suflet ales, înzestrat cu simțirile cele mai nobile, roade ale unui atavism datorit fără îndoială sângelui introdus în vinele ei de un număr însemnat de suitori din neam ales. Deși din cea mai fragedă copilărie trăise în murdăria cea mai cumplită, deși ochii și urechile ei fusese marturi ai celei mai desăvârșite lipse de moralitate și ai celei mai mari vulgarități, curățenia minții ei părea tot atât de desăvârșită ca acea a trupului. Din gura ei nu ieșea nici minciună, nici vorbă vulgară, graiul ei era acel simplu, al oamenilor de la țară, dar totdeauna cuviincios, mișcările ei erau totdeauna grațioase, chiar elegante, dezmierdările ei cele mai fierbinți nu deveneau niciodată vulgare. Apoi marea schimbare în viața ei deloc n-o făcuse să-și piardă mintea, rămăsese blândă și binevoitoare către tovarășii ei de robie, nu arata nici o fudulie față de dânșii, nepunând față de stăpânul atât de puternic către ei, dar atât de supus către dânsa decât cuvinte bune, pentru toți fără deosebire.

Vasile mai descoperi că acea ființă fără pic de cultură, care nu știa absolut nimica, era înzestrată cu o minte din cele mai agere, cu un rar dar de a-și însuși cu cea mai mare ușurință noțiuni ce ar fi putut să pară grele de înțeles pentru femei și chiar pentru barbați din stări mai ridicate. Asculta cu cea mai vie plăcere povestirile ce i le făcea iubitul despre felul de trai în alte țări, și întrebările ce le punea din când în când dovedeau viul interes stârnit într-însa de aceste povestiri, marea ei ușurință de pricepere și dorința să pătrundă până în amărunțimile faptelor, obiceiurilor și împrejurărilor despre cari auzea. Și astfel roaba țigancă începuse să-și întindă stăpânirea asupra inimii și chiar a minții stăpânului.

Favoarea neașteptată a Anicăi, faptul vederat pentru toată curtea că stăpânul și-a pierdut mintea după ea, că nu se mai desparte de dânsa nici zi, nici noapte, adusese la stare de desăvârșită deznădejde pe Grigore surugiul, cu atât mai dureroasă cu cât ochii lui vedeau ce uimitor de frumoasă se făcuse fata și cât de nebună fusese nădejdea ce moartea vornicului o stârnise în el. Se făcuse grozav de hursuz și de bețiv. Cetitorul se va întreba poate de unde avea un rob țigan, care nu primea simbrie, banii trebuitori pentru a cumpara vin sau rachiu; dar Grigore era meșter în arta de a lua sânge de la cai și de la boi și de a face mici operații la tot soiul de vite, apoi pitarul Iordache îi încredințase un cuțit cu strihnele* minunate, și cu acest meșteșug câștiga bani buni, cari făceau dintr-însul un mușteriu de frunte al crâșmei lui Herș Ștrul Haim, orândarul din Hortopeni.

Și, fiind aproape veșnic beat, își făcea slujba rău de tot: caii rămâneau adesea neîngrijiți, hamurile rău unse, cele rupte nu erau duse la sfeidecar, ci cârpite cu șfară, poștalionii lui, altădată fala grajdului de la Hortopeni, nu erau adapați la vreme și capatau grăunțe în chipul cel mai neregulat. Pentru aceste pacate fusese adeseori tratat cu palme de pitarul Iordache, vatavul de ogradă, care, văzând că purtarea surugiului se face în fiecare zi mai rea, ceru chiar într-o zi voie de la „conașu“ să-l puie pe Grigore jos și să-i tragă o bataie la scară după tot tipicul. Dar Vasile nefiind, în urma lungii lui șăderi în Franța, un adept al sistemului bătăii, nu dădu învoirea cerută, ci chemă pe țigan la el și-i făcu o lungă și aspră dojană, care, trebuie să mărturisesc, deloc nu îndreptă purtările lui. Crezându-se la adăpost de vro pedeapsă mai aspră, el se îmbata din ce în ce mai des. Pitarul Iordache, pierzând rabdarea, îi trase atunci, fără de știrea stăpânului, o bataie din cele mai strașnice, în urma căreia Grigore ramase treaz o săptămână întreagă. Mult mai simțitoare decât durerea bătăii era însă pentru nenorocitul rob

* Stricneá, lanțetă, cuțit pentru luat sânge (n. ed.).

acea ce o simțea când, venindu-i gust lui Vasile să primble pe Anica după căderea nopții cu trăsura, având bineînțeles poclitul ridicat, spre a nu fi văzut de săteni primblându-se în trăsură cu o roabă, ceea ce cu drept cuvânt credea că i-ar fi știrbit rău prestigiul în sat, poroncea să se înhăme poștalionii lui Grigore. Acesta îndura pe cal un iad întreg de chinuri când își închipuia cuvintele de iubire și dezmierdările ce se preschimbau sub acoperișul poclitului. Spre a-și potoli nervii, mâna ca un nebun, dar iuțala cumplită cu care trăsura mânca drumul de piele neted de pe șesul Siretului, în loc de a dezgusta pe cei doi îndrăgostiți de primblările cu poștalionii, li mai adăugeau un farmec mai mult, care ademenea pe Vasile să-l ieie pe surugiu mult mai des decât pe vezeteii ceilalți, făcând astfel chinurile lui mai dese.

Această viață ținu aproape patru luni, în cursul cărora Vasile nu se mișcă de la Hortopeni, nu primi acolo nici o vizită. Și nici nu simțise trebuința altei tovărășii decât acea a Anicăi. Dar un barbat cu aplecări pentru plăcerile minții n-a trăit zece ani în unul din cele mai mari centre de cultură din lume, n-a luat parte la viața intelectuală atât de puternică și plină de farmec dintr-însul și mai ales n-a trăit aproape un an în intimitatea cea mai desăvârșită cu o ființă atât de cultă ca artista ce fusese iubita lui Vasile fără ca satisfacerea, hrana minții să nu fi devenit pentru el o trebuință de care nu se mai poate lipsi.

Și de aceste plăceri Vasile Hortopan, la mijlocul lui septemvre, se simți lipsit. Dacă mintea vioaie și deschisă a Anicăi pricepea cu cea mai mare ușurință toate câte el i le spunea, în schimb însă ea nu putea să-i repete decât aceleași cuvinte de dragoste, fierbinți, pătimașe și cu un glas a cărui sinceritate nu putea fi pusă la îndoială. Dar mintea lui era deprinsă să lucreze, să capete noțiuni și impresiuni noue, să preschimbe idei și, cu toată agerimea de minte a Anicăi, nenumarate erau noțiunile și impresiunile cari umpleau mintea lui Vasile, de cari devenise

sătos să le preschimbe și pentru ea erau graiu neînțeles; țigăncușa nu avea cum să răspundă la trebuințile minții lui.

În casă nefiind nici un fel de bibliotecă, căci vornicul Sandu numai cărturar nu era, iar Vasile își lasase toate cărțile la Paris, spre a le aduce mai târziu, tânărul, nemaiputând rabda, plecă la Ieși, luând cu el numai pe Niculai și lăsând pe Anica la țară.

O șădere de zece zile în cari veni în atingere cu toate rudele și cunoștințile lui aflate în oraș îi astâmpără pentru moment setea de vești și de contact intelectual. Dacă în întăiele zile uitase pe Anica aproape cu desăvârșire, dorul de frumusețile și de dezmierdările ei nu întârzie să se facă simțit din nou cu o putere mereu crescândă. Făcându-și o provizie bună de cărți, s-întoarse la Hortopeni, unde începu pentru amândoi tinerii o lună de miere nouă și, cu ajutorul cărților aduse, Vasile o putu duce la țară până după Sfântul Dumitru, când merse să s-așăze în casele lui de la Ieși, luând de astă dată și pe Anica.

În întăile luni viața din oraș fu plăcută pentru amândoi: Vasile găsea cu cine să preschimbe păreri și idei. Lipsea de acasă aproape toată ziua, dar noaptea, uneori mai devreme, altă dată mai târziu, Anica regăsea lângă dânsa amantul flămând de îmbrățoșările ei. Până atunci farmecile nici uneia din cucoanele mari pe cari le vizita în fiecare zi, cu cari șădea la masă sau juca la baluri, și Dumnezeu știe că aproape toate erau frumoase, nu izbutise să slăbească stăpânirea pusă asupra simțurilor lui de o roabă țigancă. Fericirea Anicăi nu era încă tulburată de nici un nour.

Tocmai cu câteva zile înainte de lasatul secului i se păru fetei că stăpânul s-a făcut mai rece către dânsa, că nu mai este atât de doritor de dezmierdările ei; iar la începutul postului mare Vasile îi făcu cunoscut că o trimete, împreună cu așa-zisa ei ajutoare, la Hortopeni. De altmintrelea se grăbise să adauge că are de gând să vie și el după câteva zile acolo spre a petrece postul la țară, dar biata fată, punând în legătură această depar-

tare cu răceala din ce în ce crescândă a iubitului, răceală ce de câtăva vreme o simţea dureros, înţelese că a ajuns la capătul şiragului zilelor ei de fericire, plecă cu inima sfâşietă, după o noapte de dezmierdări şi de vorbe dulci pe cari le simţea meşteşugite şi falşe.

Grigore cu poştalionii lui duse pe Anica la Hortopeni şi inima salta într-însul de bucurie, căci toată curtea îşi dădea samă că „cuconaşu“ trimetea pe Anica la ţară fiindcă se săturase de ea, şi surugiul ştia doară, din povestirile ţiganilor bătrâni, că de obicei aceste prăbuşiri de favoare a roabelor, cari pentru o bucată de vreme izbutise să farmece pe stăpânul lor, departe de a fi vremelnice, erau aproape totdeauna desăvârşite şi adânci: jucăria atât de plăcută şi de dezmierdată era, deodată, fără temei văzut, aruncată la gunoi. Grigore se aştepta deci ca, de la ietac, Anica să fie rânduită la spălătorie sau la altă slujbă şi mai de jos, apropiind-o astfel mai mult de el. Dacă până atunci se îmbata de scârbă, se îmbătă de astă dată de bucurie şi mână atât de tare, încât de două ori era să răstoarne trăsura. Când pitarul Iordache văzu caii atât de trudiţi şi de asudaţi, crezu de cuviinţă să cinstească pe surugiu cu o generoasă şi sunătoare distribuire de palme. Dar ceea ce duru pe Grigore mult mai tare decât palmele pitarului fu că scrisoarea trimesă de stăpân către vatavul de ogradă deloc nu cuprindea poroncă să deie pe Anica la altă slujbă, mai înjositoare: ea ramase tot la ietac, adică nu avu să facă pentru moment nici o slujbă, urmă să aibă odaia ei deosebită, chiar în curtea cea mare, urmă să-şi ieie mesele alcătuite din mâncări alese şi să fie slujită de ajutoarea ei.

Cetitorul va fi gâcit fără îndoială temeiul surgunirii Anicăi la ţară şi acel al răcelei mereu crescânde către dânsa a lui Vasile: altă femeie, altă dragoste. Şi de astă dată nu era numai altă dragoste, ci chiar dragostea, da, dragostea în toată accepţiunea cuvântului, dragostea care barbatul rar o resimte mai mult decât o dată în viaţa lui, acea dragoste care cucereşte în acelaşi timp

ochii, simțurile, mintea și mai ales inima. Vasile făcuse în cele de pe urmă săptămâni ale câșlegilor cunoștința fetei marelui logofăt Matei Trotușanu, una din acele odrasle ale boierimii moldovenești cari aveau să alcătuiască roiul de zâne fără de păreche de la mijlocul veacului trecut, cari, prin frumuseță, distincțiune suverană și însușiri strălucite ale minții, era să stârnească admirația tuturor barbaților, pământeni sau străini, cărora li-a fost dat să le cunoască.

Naltă și mlădioasă, cu un trup întrunind toate perfecțiunile, cu păr de aur, cu o frunte senină și albă ca omătul, cu ochi albastri, mari, plini de lumină, în cari se oglindea un suflet de nemărginită bunatate și curățenie, cu nasul drept, subțire, cu nări mișcătoare, cu gura mică, a cărei buze rumene și pline, când se deschideau pentru a surâde în chip fărmăcător, lasau să se întrevadă două șiraguri de mărgăritare mici și străvezii, Maria Trotușanu părea o madonă scoborâtă din cadrul ei. Apoi din ea ieșea un fluid de bunatate care-i câștiga toate inimile. Părinții, frații și surorile, slugile din casă n-o cunoșteau decât sub porecla de „Bunatate“.

Fusese crescută de o mamă vestită prin înălțimea ei de suflet, ajutată în această sarcină de o admirabilă guvernantă franceză, femeie de neam bun, care, în urma pierderii unei averi frumoase prin speculațiunile nenorocite ale soțului, se consacrase educațiunii fetelor. Și sarcina lor fusese ușoară, căci Maria, neobișnuit de blândă și de ascultătoare din fire, mai era înzestrată cu o înțelepciune din cele mai vii, permițându-i să-și însușască cu cea mai mare ușurință noțiunile cele mai abstracte. Câștigase astfel cunoștinți pe cât de deosebite, pe atât de serioase.

În Moldova de-atunci numărul tinerilor cari se bucurase de o creștere europeană și frecuentase marile centre de cultură din Apus era cu desăvârșire neînsemnat: din ei nici unul nu avea frumuseța lui Vasile Hortopan, nici unul n-avea darul să se facă plăcut femeilor în același grad ca el, nici unul nu-și

însușise ca dânsul tonul și manierele cercurilor alese din străinatate. Și, mai mult decât toate aceste însușiri de ordin social, Vasile se făcu de la început plăcut Mariei prin mintea lui cultivată și prin farmecul ce știa să-l deie convorbirilor cu dânsa. Cucerirea fu răpede și reciprocă. De la cea dintăi întâlnire marea frumuseță a Mariei încântase ochii lui Vasile, după mai puțin de două săptămâni mintea și inima tânărului erau cu desăvârșire sub stăpânirea ei, și Hortopan se întreba în ce categorie s-o așăze: în acea a zânelor, sau în acea a îngerilor. Iar ochii Mariei erau plini de chipul lui frumos, mintea îi era farmacată de vioiciunea minții lui, de arta cu care se folosea de cunoștințile ce le avea pentru a fereca interesul acelei care îl asculta, iar inima ei era încântată de simțirile alese ce i le inspira totdeauna prin prezența ei. Lui Hortopan îi era acuma rușine de beția simțurilor care vreme de atâtea luni îl ținuse sub farmecul unei roabe țigance lipsită de orice cunoștință, crescută într-un bordei de lăieși.

Uita acuma că altădată găsise în acea roabă, pe lângă agerime de minte, și însușiri sufletești care îl uimise. Totuși blândeța și sinceritatea iubirii acelei nenorocite îl făcură să stăpânească pănă după clipa despărțirii repulsiunea ce o simțea acuma pentru dezmierdările atât de prețuite odinioară; deznădăjduirea ei mută îi stârnea milă. Precum am aratat, scrisese pitarului Iordache s-o lese să se bucure de un tratament cu totul neobișnuit față de o roabă.

Dar, a doua zi după plecarea ei, Vasile cerea și obținea mâna Mariei de la părinții acesteia, iar când, în sara aceleiași zile, spuse fetei că o iubește, ea răspunse că împărtășește iubirea lui, este fericită să-i devie soție și se simte bucuroasă să împărtască cu dânsul zilele bune și acele răle. Căsătoria trebuia să aibă loc îndată după Paști, tinerii soți având a pleca îndată după ceremonie la Hortopeni, spre a petrece acolo două sau trei luni, și apoi să plece în străinatate.

Logodna a fost urmată de obișnuitele zile de încântare: se iubeau din ceas în ceas mai mult, necontenit descoperea unul în celalalt câte o frumuseță, câte o însușire nouă, necunoscută până atunci. Cu două săptămâni înainte de Paști, mama Mariei se hotărî să facă, împreună cu amândoi tinerii, o vizită unei bătrâne mătuși, nașa de botez a Mariei, care șădea la moșia ei Mirenii, în apropiere de Hortopeni. Se mai hotărî, cu acest prilej, să se abată puțin din drum spre a trece prin Hortopeni, pentru ca Maria să poată lua oareșicari dispozițiuni în privința instalării lor acolo.

Deși Anica pricepuse că alta îi luase locul și își dădea samă că părăsirea ei avea să fie pe veci, totuși vestea logodnei și a căsătoriei atât de apropiete, împreună cu cele ce le povesteau oamenii boierești care veneau din Ieși asupra frumuseții viitoarei lor stăpâne, despre strălucirea neamului ei, mai ales cele ce le auzise despre îndrăgostirea celor doi logodnici, zgândăreau în chipul cel mai dureros rana vie din inima ei. Obrajii ei își pierduse coloritul lor cel frumos și slăbise în chip simțitor, dar frumusețea ei, departe de a fi dispărut, se făcuse poate mai galeșă.

Când auzi că Vasile și cu logodnica lui aveau să vie încă înainte de nuntă spre a petrece câteva ceasuri în Hortopeni, i se păru că lumea se prăbușește împrejurul ei, se întreba dacă inima nu i se va rupe privindu-i unul alături de celalalt.

Oaspeții sosiră la Hortopeni ceva mai nainte de ceasul dejunului. Slugile, moldoveni și robi țigani, erau toate strânse în antecameră. Din întâmplare ochii Mariei căzură aproape îndată asupra Anicăi, îmbracată în port țărănesc.

Surprinsă de frumuseța fetei, se apropie de dânsa exclamând:

— Ce țărăncuță drăguță!

Apoi întrebă franțuzește pe logodnicul ei:

— *Est-ce une moldave ou une bohémienne*?

— *Une bohémienne*, răspunse Vasile, căruia îi părea acuma rău că nu luase măsuri spre a departa pe Anica și se temea că va fi chemat să deie asupra fetei și a serviciului ei lămuriri nu tocmai ușoare de dat unei logodnice.

— Sunt fără cameristă, o ieu de cameristă, urmă atunci Maria, din ce în ce mai atrasă cătră frumoasa roabă. Are o privire deșteaptă, deși tristă, va învața slujba ei răpede. Să știi, Vasile, că nu vreu pe alta. Așa că mi-o dai?

Dorința astfel exprimată de Maria deloc nu surâdea lui Vasile, dar cum să refuze el una din cele dintăi cereri ce i le făcea iubita? Răspunse deci cu o grăbire meșteșugită:

— Cum nu! A dumitale să fie! Anico, sărută mâna stăpânei tale!

Anica, mai mult moartă decât vie, veni să sărute mâna Mariei. Iar aceasta, netezindu-i obrazul, îi zise cu glasul ei blând și cald:

— Vei rămâne deocamdată aici. Slujba dumitale va începe numai la sosirea noastră, îndată după nuntă. Dar de ce ești fără sânge în obraz? De câți ani ești?

— De șăptesprezece și jumatate, duducă, se sili să răspundă Anica.

— Așa de tânără! Se vede că ai crescut prea răpede, de aceea n-ai sânge în față. Când vei fi la mine te-oi îngriji bine și ți-oi aduce răpede bujori pe obraji. Te-oi învața să lucrezi frumos și dacă te-i purta bine ți-oi face carte de iertare și te-oi înzestra ca să te poți căsători frumos, și, mai netezindu-i încă o dată fața, Maria păși înainte.

Frumuseța, privirea plină de bunatate a logodnicei lui Vasile, glasul ei atât de blând și de dulce, farmecul ce încunjura întreaga ei ființă găsiră răsunet în inima amărâtă a Anicăi, dar un răsunet dureros, căci în cele câteva clipe în care se găsise față în față cu viitoarea-i stăpână mintea ei putu să măsoare toată prapastia dintre ea și acea pentru care Vasile o dăduse la o parte cu atâta ușurință. Dulci fusese cuvintele ei, dar nu de

carte de iertare o durea; cu ce fericire ar fi ramas ea viața întreagă roaba lui Vasile, dar numai a lui!

Amare fură pentru ea zilele cari urmară, apoi, mai spre sărbători, și mai amară pregătirea ietacului nouilor soți, aceeași încăpere în care avuse parte de atâta fericire. Și, cu cât se apropia ziua nunții și a sosirii stăpânilor, creștea durerea și deznădejdea ei.

În timpul drumului dintre Hortopeni și Ieși, Maria, care, cât stătuse acolo, având să se ocupe de o mulțime de amărunțimi cari îi absorbeau toată mintea, uitase pe Anica, își aduse aminte de ea. Lăudă nu numai deosebita frumuseță a fetei, dar și eleganța înfățoșării ei, declarând că această țigăncușă are un aer de distincțiune firească ce n-ar sta rău nici unei fete de neam. Ceru lui Vasile lămuriri asupra ei. Răspunsurile logodnicului fură scurte și lipsite de preciziune, apoi, după fiecare întrebare, căuta să schimbe subiectul convorbirii, fapt care ar fi stârnit bănuieli în mintea unei fete mai în curent cu obiceiurile boierimii noastre față de roabele țigance. Dar casa logofătului Matei Trotușanu era vestită în toată Moldova pentru curățenia, aș zice chiar pentru austeritatea moravurilor ei. Logofeteasa Smaranda fusese o femeie asupra cinstei căreia până și limbile cele mai răle nu găsise niciodată prilej să rostească macar cea mai mică îndoială, iar pe logofăt îl cârâiau adesa prietenii atât pentru credința nestrămutată ce o pastra către logofeteasă, cât și [din pricina] răcelii ce o arata față de toată rămășița sexului frumos. În curtea lor toți erau ținuți la aceeași curățenie de viață; moralitatea slugilor era priveghetă în chipul cel mai aspru, aveau în casă numai barbați și femei trecute de tinerețe și căsătoriți, iar robii erau siliți să se cunune îndată ce ieșeau din copilărie. Dar mai ales convorbirile față de copii erau strict priveghete, iar când vrun musafir care nu cunoștea obiceiurile casei începea să povestească față de ei vro întâmplare jignind câtuși de puțin principiile moralei celei mai stricte, el era totdeauna întrerupt, subiectul convorbirii schimbat și copiii

congediați din odaie. Astfel putuse Maria să ajungă la vrâsta de optsprezece ani fără ca ea să fie în stare a bănui că legăturile dintre un stăpân tânăr ca logodnicul ei și o roabă atât de frumoasă ca Anica nu puteau să fi fost decât păcătoase. Dar viața cinstită a logofetesei Smaranda n-o împiedeca să-și cunoască țara și să-și deie bine samă de firea slujbei îndeplinită de Anica în curtea lui Vasile. Nu zise nimica, dar își făgădui să scoată pe prea frumoasa roabă din apropierea tinerei căsnicii.

Și, cu puține zile înainte de Paști, logofeteasa spuse Mariei cum, înainte de vizita lor la Mireni și Hortopeni, îngrijindu-se de o bună cameristă pentru ea, însărcinase pe acea a unei prietene, nemțoaică din Cernăuți, să-i tocmească de acolo o femeie de nădejde, cunoscându-și bine slujba. Acuma i se făcea cunoscut că o asemene cameristă se găsea chiar în Ieși, femeie de vrâstă mijlocie, destoinică în slujba ei și lucrătoare minunată, în stare să facă și rochii. Sfătuia deci cu tot înadinsul pe fiică-sa s-o tocmească în locul tinerei țigance, cu totul străină de asemenea slujbă. Maria renunță cu părere de rău la Anica, care făcuse cucerirea ei, dar, deprinsă să se supuie mamei în toate, se învoi cu alegerea făcută de logofeteasă. Însă susținu că Anicăi i se cade o despăgubire și se arătă hotărâtă să ceară lui Vasile carte de iertare de robie pentru acea fată prea frumoasă și prea fină pentru a rămânea roabă. Logofeteasa, care nu putea decât să vadă cu ochi buni o punere la cale care îndeparta pe Anica de nouii căsătoriți, nu numai făgădui că va susține pe lângă Vasile cererea fiicei sale, dar adăugi că va da fetei o zestre frumoasă, punând-o în stare să facă o căsătorie cuviincioasă. Pe de altă parte, Vasile, care, cu toată ușurința și egoismul lui, era departe de a fi lipsit de simțiminte generoase și dorea să asigure Anicăi o soartă bună, nu numai se declară gata să deie cartea de iertare de robie cerută, dar chiar o scrise la moment și o încredință Mariei, adăugind că va contribui și el, în chip larg, la înzestrarea unei fete care avuse darul să cucerească în chip atât de desăvârșit interesul logodnicei lui. Maria îl răsplăti

printr-o ochire plină de iubire, care-i dezmierdă inima până în fundul ei, și luă cartea spre a o înmâna ea însăși fetei la sosirea lor la Hortopeni.

Dar la Hortopeni nu se știa nimică nici despre cartea de iertare, nici despre tocmirea unei cameriste nemțoaice, și Anica vedea cu groază apropiindu-se răpede clipa sosirii stăpânilor. Aceștia plecase din Ieși într-o caleșcă trasă de opt poștalioni ai logofătului Matei. La jumatate de cale, la Târgul-Frumos, găsiră alți opt poștalioni, ai lui Vasile, mânați de Grigore și de alt surugiu. Deoarece tinerii soți plecase din Ieși cam târziu, la căderea nopții nu ajunsese încă în Hortopeni. Vechilul cu vatajii, feciorii boierești și pădurarii așteptau de mult la hotarul moșiei, iar alți săteni cu vornicul, paznicul și preutul erau strânși la jităria despre Ieși a satului. Dinaintea curții erau adunați țiganii îmbracați cu toții din nou și slugile de jos ale curții, iar cele de sus așteptau pe scară și în intrare sosirea stăpânilor. De la căderea nopții masalalele* erau gata să fie aprinse, atât la hotar, cât și la jitărie și în ograda curții. Sub privegherea medelniceresei Casandra Untilov, care de douăzeci de ani îndeplinea slujba de cămărășiță la Hortopeni, Anica pregătise așternuturile și împodobise ietacul cu flori, aduse din florărie de Gurgel, grădinarul neamț: numai camelii, azalee și trandafiri roși și albi. Fata era îmbracată țărănește, fața îi era măhnită, dar resemnată.

Deodată intră pe poartă, în fuga calului, un fecior boieresc, care strigă:

— Au sosit la hotar, îndată au să fie aici!

Slugile se strânseră la intrare în gramadă mai deasă, masalalele fură aprinse iar cucoana Casandra strigă Anicăi:

— Fugi de aprinde lumânările în ietac și vină îndată înapoi!

Anica merse răpede în ietac și aprinse lumânările pregătite pe masa de toaletă, pe mesuțele de noapte și pe vro două mesi-

* Masalá, torță de rășină (n. ed.).

șoare așazate lângă ferești, apoi se uită lung la această încăpere, martură unei fericiri dispărute, și izbuhni în lacrimi. Dar aproape îndată s-auziră pocnituri de bici în departare. Fata își șterse atunci ochii și un impuls subit o făcu să ieie răpede din unul din vasele cu flori un mănunchi de trandafiri roșii, iar din alt vas unul de trandafiri albi; așăză cel dintăi pe perina pe care avea să doarmă Vasile, iar pe cel de al doilea pe acea menită pentru Maria. Apoi mai stătu iar o clipă privind odaia și patul. În acea clipă pocniturile de bici răsunară aproape de tot, se auzi lungul și ascuțitul *hiiiiiii… hăt!* al surugiilor și duruitul roților pe caldarâmul ogrăzii. Anica se răpezi spre ușă pentru a alerga în antret, dar deodată se opri pe loc, făcu cu capul și cu brațele o mișcare de deznădejde, ca și cum ar voi să arăte că nu poate, apoi, mergând răpede la una din ferești, cari rămăsese deschise din pricina căldurii, sări în grădina așazată pe un povârniș ușor de deal și o luă la fugă în jos.

După mica cuvântare a vatavului Iordache Mândru și răspunsul foarte scurt al lui Vasile, soții pătrunseră în casa pe care o luminau mai multe sute de lumânări și Maria se îndreptă spre odaia de culcare.

— Nu văd pe Anica, zise ea, după ce se uită împrejur, medelniceresei Casandra, care o însoțea.

— Trebuie să fie în ietac, răspunse cămărășița, mierată și ea de lipsa fetei.

Dar ietacul era deșert.

În zadar căută întreaga curte pănă târziu pe Anica prin toate ungherile: nu fu găsită nicăiure. Dar a doua zi, de dimineață, morarul găsi, la intrarea apei din iazul de sub grădină, în jgheabul morii, trupul neînsuflețit al fetei.

Această moarte tragică a unei ființe care-i inspirase simpatii atât de vii făcu o adâncă impresiune asupra inimii simțitoare a Mariei. Trei zile de-a rândul își chinui mintea spre a putea găsi pricina care putuse să împingă pe Anica la asemene fapt

de deznădejde. Vasile înțelegea prea bine pricinile cari împinsese fata la sinucidere și, cu toată ușurința lui, simțea vii mustrări de cuget pentru purtarea sa lipsită de cruțare către o ființă pe care o știa înzestrată cu simțiri atât mai presus de starea în care se născuse. Apoi mai tremura ca soția lui să nu sfârșască prin a pricepe adevarata pricină a sinuciderii fetei, ceea ce, după cât cunoștea firea Mariei, nu putea decât să-l micșoreze mult în inima ei. Din norocire pentru dânșii, medelnicereasa Casandra era o femeie cuminte, care din întâia zi fusese cucerită de farmecul Mariei. Văzând impresiunea adâncă ce tragica faptă o făcuse asupra tinerei femei, temându-se ca ea, prin întrebări puse în dreapta și în stânga, să nu ajungă la cunoștința adevărului, a doua zi după înmormântarea nenorocitei fete închipui și spuse stăpânei sale o poveste întreagă despre o iubire nenorocită a Anicăi pentru un gramatic, care într-adevăr făcuse ochi dulci frumoasei țigance, dar, cu puțină vreme înainte de nuntă, fusese dat afară din pricina unor fapte necinstite. Avusese grijă să destăinuiască planul ei atât vechilului, cât și vatavului de ogradă, și aceștia căutase și găsise prilej să confirme povestea, care, astfel adeverită din două părți, prinse de minune, iar medelnicereasa se alese cu o gratificație pe cât de neașteptată, pe atât de mare din partea lui Vasile, dragă doamne pentru a răsplăti slujbele ei credincioase în curs de atâța ani. Este mai presus de îndoială că povestea alcătuită de bogata închipuire a medelniceresei avu darul să asigure liniștea în traiul tinerilor căsătoriți.

Grigore surugiul venise de la Ieși cu inima neagră ca pocornița*. Aflase acolo de tocmirea unei nemțoaice în locul Anicăi, lucru care îl bucură, dar mai află prin indiscrețiunea unui fecior, care auzise la masă pe boieri vorbind de cartea de iertare a Anicăi, că aceasta era acuma ființă slobodă, scapată din robie, ceea ce punea capăt cu desăvârșire oricărei nădejdi pentru viitor din partea lui. Când află despre moartea fetei, avu dintâi

* Pocórniță, vas pentru păcura cu care se ungeau osiile (n. ed.).

o mişcare de bucurie, îşi zise că cel puţin de acum înainte Anica nu va mai fi a nimărui. Dar când văzu trupul ei neînsufleţit, izbuhni în lacrimi şi i se păru că inima i se face bucăţi. Deveni şi mai beţiv decât mai nainte şi bătăile ce i le trăgea acuma vatavul de ogradă aproape zilnic nu mai aveau nici o urmare bună. Vasile, căruia i se adusese la cunoştinţă purtarea surugiului, hotărâse să-i deie opt zile pentru a-şi îndrepta purtarea, iar după trecerea acestui soroc, dacă va urma să s-îmbete şi să nu-şi caute de treabă, să fie trimes la moşia Priporeni, la munte, moşie nelocuită, ca ajutor de porcar la turmele de râmători ce le avea acolo. Priporenii slujeau drept loc de surgun pentru robii incorigibili ai Hortopenilor, fiind departe de orice sat, şi prin urmare de orice crâşmă, apoi mai era căutată de un vechil vestit pentru asprimea lui. Şi mai trebuie să adaug că slujba de porcar era privită de vatraşi ca cea mai ruşinoasă din toate, toţi fugeau de ea. Se păru că ameninţarea lui Vasile îşi ajunsese scopul: o săptămână de zile în şir Grigore ramase treaz.

Tocmai în cea de pe urmă zi a acelei săptămâni, tinerii căsătoriţi se duseră la Mireni spre a face o vizită bătrânei naşe a Mariei. Drumul dintre amândouă moşiile se făcea într-un ceas şi jumatate. Vasile poronci ca Grigore să puie cei patru poştalioni negri la *caleşca* cea uşoară. Pe acea vreme, când un boier, mai cu seamă însoţit de cucoana lui, făcea o asemene vizită, lua totdeauna, lângă vezeteu când caii erau mânaţi de pe capră, iar când erau mânaţi de calare, singur pe capră, pe un ficior. De astă dată însă, nu ştiu din ce împrejurare, nu luară pe nimene. Plecară înainte de amiază şi stătură atât la zacuscă, cât şi la masă la bătrâna cucoană; de-abie pe la şăpte sara porniră spre casă.

După cum s-a aflat mai pe urmă, în timpul opririi lor în Mireni, nişte gospodari cari cunoşteau îndămânarea lui Grigore în luarea sângelui de la vite şi în alte operaţiuni de acelaşi soi îl dusese la casele lor spre a-şi exercita meşteşugul asupra mai

multor cai și boi, plătindu-i pe urmă bine și cinstindu-l cu îmbelșugare. Se vede că acele cinsti îl pusese în poftă, căci se folosi de prelungita șădere a stăpânilor spre a face la crâșma o vizită conștiincioasă, la care mai poftise și doi vezetei ai curții din Mireni. Tot după zisa slugilor de acolo, se mai află că de la crâșmă s-întorsese într-o stare de beție foarte înaintată și că, la plecare, de la scară pornise ca un nebun.

Drumeții cari întâlnise trăsura în drum au mai povestit că ea venea ca vântul, în fuga cea mai salbatecă, și că boierul se sculase în picioare, era aplecat înainte, cu mâna acațată de capră, și striga surugiului cât putea să oprească, dar se vede că acesta nu auzea, căci urmă să deie în cai și să pocnească din bici. Drumul cel mai scurt între Mireni și Hortopeni trecea atunci Siretul pe un pod umblător aparținând lui Vasile. După căderea nopții, unul din podari sosi într-o fugă la curtea din Hortopeni și, cu fața galbănă de spaimă, povesti cum, la asfințitul soarelui, ei, podarii, aflându-se cu podul dincoace de Siret, văzuse venind la apă, în fugă nebună, trăsura boierului, care, fără a se opri la capra podului și parcă zburând peste ea, se prăbușise în Siret tocmai în locul unde apa este mai adâncă și șivoiul mai puternic. Ei se grăbise să vie cu podul, dar când ajunsese lângă capră nu se mai vedea nimica, nici boieri, nici surugiu, nici cai, nici trăsură.

Numai după trei zile se găsiră trupurile îmbrățoșate ale lui Vasile și a Mariei, oprite în rădăcinile unor sălcii de pe malul drept, unde le dusese apa.

Lumea puse nenorocirea în sarcina stării de beție în care se găsea Grigore, dar acea femeie cuminte care se numea medelnicereasa Casandra Untilov avea cu totul altă părere: ea zicea că Grigore înadins se îmbatase spre a avea îndrăzneala trebuitoare pentru a îndeplini grozava faptă ce mai demult o frământa în cap: răzbunarea morții Anicăi.

PAȚANIA CUCOANEI ILENUȚEI
(1843)

Cucoana Ilenuța Joldea era o cucoană de neam mare, frumoasă și bogată; dar, lucru cu totul neobișnuit la cucoanele boierimii celei mari a Moldovei din întăia jumatate a veacului trecut, aproape toate de o distincțiune supremă, era de o rară vulgaritate. Moravurile ei nu fusese niciodată bune, atât în timpul celor două căsătorii, cât și în timpul văduviilor ei. După fel de fel de aventuri scandaloase, ea se *îngurluise*, cum zic vechii noștri cronicari, cu un fel de vechil – om de afaceri al ei, numit Matache Dalac, care trăgea însemnate foloase din această intimitate. Lumea n-o iubea, nici nu o stima, dar era în relații cu dânsa fiindcă era bogată. Rudele ei o disprețuiau, dar o vedeau și până la un oareșicare punct făceau haz de ea, căci era bună de gură și nu lipsită de duh.

Prin anul 1868 sau 1869, aflându-mă cu maică-mea la niște neamuri, la Movileni, în Țara de Jos, iaca sosește și cucoana Ilenuța, care stă acolo vro două zile.

În a două sară, mă dusesem pe terasă și căscam gura într-un jâlț din dosul unor oleandri, uitându-mă la stele. Deodată aud niște foșnete de rochii și, la lumina lunii, văd pe cucoana Ilenuța care, împreună cu una din mătușele mele, s-apropie și se așază pe un divan despărțit printr-un rând de oleandri și de portocali de jâlțul pe care stăteam.

De la întăile cuvinte ce le rostiră, văzui că ele urmează o convorbire începută în salonul pe care îl părăsise.

— Da, Natalițo, te încredințez că vremea noastră era pentru toți mai bună decât vremea de astăzi.

— Nu mă îndoiesc, răspunse mătușă-mea, cum că era mult mai plăcută pentru boierii cei mari și chiar pentru parte din cei mici, dar nu mă vei convinge niciodată, mătușică dragă, că pentru oamenii de rând și mai ales pentru țigani era, nu zic mai bună, dar nici macar așa de bună ca acea de astăzi.

— Aieste, răspunse cucoana Ilenuța, sunt palavre de-ale bonjuriștilor și de-ale franțujilor, arză-i focul și pe unii, și pe alții. Ce-i pasă, mă rog, unui țigan să mănânce din când în când câte douăzeci și cinci de nuiele la… (aici cucoana Ilenuța desemnă o parte a trupului ce buna cuviință nu permite să fie desemnată decât prin perifrază) dacă el avea de mâncare cât nu dovedea să mănânce și muncea cât se poate de puțin! Veți zice că astăzi au drepturi? Dar aceste drepturi sunt numai cu numele. Ce i-o folosit lui Toader, bucătarului meu, dreptul de vot hărăzit lui de fleacul de Cuza? Apoi nu-l pun eu jos și nu pun să-i tragă douăzeci și cinci la scară de câte ori sarmalele sunt uscate, friptura trecută sau peștele crud? Cine mă împiedecă? Primarul, căruia îi dau trei fălci de arătură și două de fânaț gratis în fiecare an și lemn de foc și de trebuință cât îi trebuie, sau subprefectul, pe care îl plătesc cu câte trei stoguri mari de fân, cu zece chile de ovăz, cu lemne și cu vin? Astăzi este mai multă ipocrizie și atâta tot.

— Și ce mulțămire poate să-ți facă bataia unui țigan? Mie una lucrul în sine mi-ar produce o nemărginită scârbă.

— Cum? N-ai bătut niciodată?

— M-o ferit dumnezeu!

— N-ai tras macar o palmă cameristei tale?

— Niciodată, strigă mătușa cu oroare.

— Ba, răspunse cucoana Ilenuța, eu am bătut cu mâna mea și am pus să se bată mulți țigani și nu puțini țarani, și cred că bine am făcut: am început să bag astfel minte într-înșii.

— Dar dacă se găsea unul să-ți întoarcă bataia înapoi, ce ai fi zis?

— M-aș fi aparat cât aș fi putut, răspunse cucoana Ilenuța. S-o găsit chiar unul care s-o facă.

— Cine? întrebă mătușa Natalia, deodată foarte intrigată. Răposatul beizade, soțul dumitale?

— Ți-ai găsit! răspunse cucoana Ilenuța cu un zâmbet de dispreț. Pe beizade l-aș fi bătut eu; altul, mai îndrăzneț.

— Te rog, mătușică, spune-mi această poveste, se rugă mătușa Natalia.

— Dacă îți face plăcere, răspunse bătrâna, de ce nu?

Apoi povesti cele ce urmează:

— Sunt de-atunci douăzeci și cinci de ani; beizade murise de patru ani, și eu mă-ncurcasem cu Matache de vro trei ani. Ducându-mă la iarmarocul de la întâi august, la Roman, am tras, deoarece era să mă-ntorc sara la Mihălceni, la hanul lui Strati, unde am cerut o odaie pentru a mă spala de colb și a mă pieptana. Pe când făceam astfel o brumă de tualetă, aud în odaia de alături un glas minunat de bariton cântând italienește aria *La calunnia è un venticello*. Iar după ce o mântuit-o tot, urmează să cânte într-una; repertoriul cântărețului părea fără de sfârșit. Știi cât îmi place muzica; eram cu desăvârșire sub farmecul acelui glas așa de dulce și totodată așa de bărbătesc. Dar trebuia să mă duc la târg. Am trimăs după o birjă și am ieșit din odaie. Când treceam pe lângă ușa acelei de alături de mine, de unde pornise glasul cel frumos, acea ușă se deschide și printr-însa iesă în sală o frumuseță de barbat: nalt, subțire, cu fața tipică de tenor talian, cu nas frumos și drept, cu ochi parcă erau de jaratec, cu gura ca o floare și cu niște minuni de musteți negre. S-o uitat lung la mine, și tu știi că atunci avea la ce să se uite. Ce să-ți spun? I-am făcut cunoștința: era un maestro talian de canto de la Malta, care dăduse lecții de muzică în Galați vreme de doi ani și mergea acuma la Ieși,

unde nădăjduia să câștige parale mai bune. L-am poftit să vie cu mine la Mihălceni, ca să-mi deie și mie câteva lecții, și el o primit cu bucurie; nici nu visase asemene chilipir. Ce să mai încurc vorba? Mi-o dat lecții, dar nu numai de muzică, ci și de altceva, și mai plăcut. Și, doamne, bun dascăl și vrednic mai era! Un adevarat artist! Executa variațiile cele mai deosebite și cele mai plăcute pe toate ariile ce ți le poți chipui. De la un *andante amoroso*, *dolce*, trecea deodată la un *allegro furioso*, *appassionato*, întrebuințând pedala în chipul cel mai dibace, pentru a se întoarce la *andante*, când *con forza* și când *dolce*, cântând când *con brio* și când *sotto voce*. Am petrecut astfel câteva săptămâni ca într-un rai. Dar, după o bucată de vreme, am bagat de samă că Orlando, așa se numea muzicantul meu, nu mai arată virtuozitatea de altădată: abuzează de *andante*, și încă nu *amoroso*, rar să se suie mai sus de *allegretto*, uită cu desăvârșire că există un *appassionato* și un *amoroso* sau să întrebuințeze pedala. M-am temut să nu fie bolnav, să nu-l fi ostenit abuzul de cântări ce-l făcuse în vremile din urmă. Îl întreb, și-mi răspunde că se simte într-adevăr ostenit și slab. Eu, îngrijită, era cât pe ce să trimăt după doftor, mă silesc să-l hrănesc cât mai bine, cu mâncări cât se poate de hrănitoare. Dar într-o sară, căutându-l prin grădină, aud – trecând pe lângă un chioșc – oftări, suspinuri, bolborosiri: întru, și ce să vezi? Găsesc pe signor Orlando, acel slăbit și ostenit, cântând țigăncușii de la ietacul meu, Soltanei, un cântec cum eu nu mai auzisem de vro două săptămâni: un cumplit *appassionato con forza* și cu pedală întruna. Când s-au sculat amândoi, spărieți, li-am ars câte o palmă zdravănă și am chemat țiganii. I-am dus la scară și am pus să li tragă fiecăruia câte douăzeci și cinci de bice zdravene, iar talianului i-am hotărât că a doua zi trebuie să plece de dimineață.

Dar, când mă trezesc a doua zi și întreb dacă o părăsit curtea, mi se răspunde că n-o vrut să plece nici în ruptul capului și

cere să-l mai primesc o dată. L-am primit. Mi s-o aruncat la picioare rugându-mă să-l iert, recunoscând toată ticăloșia lui și jurându-se că nu i se va mai întâmpla. Am fost slabă și l-am iertat. Vro două săptămâni am avut parte de niște arii poate mai amoroase și mai pasionate decât acele cu care mă bucurase la început, iar pe Soltana nu putea s-o mai vadă cu ochii. Mereu îmi săruta mânile mulțămindu-mi pentru corecțiunea salutară ce pusesem să i se deie și care, mă încredința el, îl făcuse să priceapă toată ticăloșia purtării lui. Îmi mai zicea că nu înțălege cum o putut să se uite la Soltana, care, pe lângă mine, este numai o sluțenie cu părul galbăn și cu pistrui pe obraz. (Într-adevăr, Soltana, fiind fata unui neamț ce-l avusesem meșter fierar, era balaie și avea vro doi-trei pistrui pe obraz, dar astăzi nu pot decât să recunosc că era o fată foarte frumoasă, care atrăgea privirile și ațâța poftele tuturor barbaților.)

Într-o noapte, două săptămâni după ce prinsesem pe talian cu țigăncușa, vro două ceasuri înainte de ziuă, sunt trezită de o mână care-mi scutura umărul în chip ce numai dulce nu era. Deschid ochii și vreu să întind mânile și picioarele, dar nu le pot mișca; iar lângă pat zăresc fețele lui Orlando și a Soltanei: ei mă legase de mâni și de picioare.

— Acuma, cucoană Ilenuță, zise Orlando, ești în puterea mea. Ne-ai bătut pe mine și pe Soltana pentru că am preferat frumuseța ei balaie și tânără frumuseței tale oacheșe și îmbătrânite. Acum vine rândul tău: am să-ți trag și ție douăzeci și cinci de bice cu același bici cu care ne-ai bătut pe noi. Întoarce-o, Soltano, și, ca să nu miște, șăzi pe capul ei.

Și așa au făcut: ea s-o așazat pe capul meu și el mi-o tras douăzeci și cinci de bice, parc-aș fi fost o țigancă.

— Și n-ai țipat?

— Cum era să țip când de la cele dintăi cuvinte îmi pusese un căluș în gură? N-am pierdut cunoștința, deși curgea sângele de pe mine. După ce s-au împlinit cele douăzeci și cinci de

bice, i-am văzut că scociorăsc în toate dulapurile și deschid un saltar al garderobului în care îmi ţineam banii, și se aflau atunci într-însul mai bine de cinci mii de galbeni. Apoi ticălosul de talian, trimițându-mi cu degetele o guriță, o ieșit din odaie cu țiganca și eu, de ciudă, am leșinat. Mi-am venit în fire tocmai târziu; slugile băteau tare în ușă, și eu nerăspunzând din pricina călușului, au adus un fierar care o deschis.

Cea dintăi veste ce mi-o dădură o fost că talianul și Soltana fugise cu faetonul meu cel nou, la care înhamase cei mai frumoși telegari ce-i aveam. Un fecior boieresc îi întâlnise în zori de ziuă tocmai dincolo de hotarul moșiei și se încercase să-i oprească, dar talianul îi ucisese calul trăgând într-însul cu pistolul și silindu-l astfel să se lese de urmărire și să vie la curte pe jos; dar, în drum, înștiințase pe vornic, iar acesta trimesese vătăjăii s-adune o poteră. Ce s-o mai lungesc? Am făgăduit cinci sute de galbeni privighitorului dacă mi-i va prinde, dar degeaba; pănă în ziua de astăzi n-am aflat nimica despre ei. De atunci am renunțat la dragostea de ocazie și m-am ținut de Matache. Cu dânsul sunt liniștită: el nu umblă după Soltane și, între patru ochi ca și în fața lumii, mi-o fost – câtă vreme am avut poftă de slujbele lui – slugă plecată și ascultătoare. Mă sluja cu *andante* și cu *allegro*, cu *dolce*, *amoroso* sau *appassionato*, după dorința mea.

Și bătrâna, ajunsă la capătul istoriei sale, tăcu. Mătușă-mea, pe a cărei față băteau în plin razele lunii, ascundea cu greu o groaznică poftă să pufnească de râs.

— Dragă mătușică, zise ea, ce cumplită aventură!

— Am avut dureri o lună întreagă, zise cucoana Ilenuța; ș-apoi, de! are cineva, mai ales când se știe femeie frumoasă, amorul său propriu, și nu este plăcut să vezi că ți se preferă o țigancă cu pistrui. Totuși, adăugi ea după o clipă de tăcere, aș suferi bucuros din nou toată durerea bătăii și toată usturimea părăsirii ca să mai pot trăi încă o dată acele clipe. Nu-i nimica atât de dulce ca tinerețile și ca dragostea.

A DOUA CĂSĂTORIE A VORNICULUI NICU MOGÂLDEA

(1851)

Vornicul Nicu Mogâldea, născut pe la 1800, era un boier foarte iubit de toți contimporanii lui. Ca tot omul, avea cusururile lui, poate și câteva vițiuri, dar era barbat generos, cu inimă caldă, apoi deosebit de bun și credincios prieten. Stăpânea lângă hotarul Transilvaniei, în ținutul Neamțului, o întinsă moșie, care de veacuri rămăsese în familia Mogâldeștilor. Curtea, o veche casă moldovenească cu un singur rând, alcătuia trei laturi ale unui patrat, trei trupuri legate între ele prin zidărie și printr-un larg cerdac cu stâlpi și parmaclâc de lemn. În fața lor erau dependințele: bucătăria, spălătoria și grajdurile încăpătoare pentru patruzeci de cai, iar lângă ele șurile, în care vedeai trăsuri de tot felul. Ograda era încunjurată de un zid nu prea înalt de piatră, care mai cuprindea și minunata grădină din dosul casei. Priveliștea era poate cea mai frumoasă din Moldova, deoarece satul Stăneștii, așa se numea moșia vornicului, se afla la confluentul mai multor ape de munte, și avea în față muntele Coșoiul, acel deal vestit pentru stâncile mari, înfipte în coastele lui și părând gata să se prăbușască, precum adesea s-a și întâmplat, asupra capului drumeților care treceau și trec până astăzi sub el.

Ospitalitatea curții de la Stănești era vestită în toată țara Moldovei atât de binecuvântată atunci în această privință. Oricine sosea, mic sau mare, bogat sau sarac, era sigur de adăpost bun, precum și de hrană îmbelșugată pentru el și pentru

dobitoacele lui. Și stătea cât vroia să steie. Vornicul ținea o droaie de slugi, cei mulți și mai de jos robi țigani, cei mai de sus moldoveni și vro doi arnăuți de toată credința. Bucătăria era renumită; trei țigani lucrau într-însa după ce fusese învațați de bucatarul francez al lui Mihai Sturdza. Ei știau bine că, dacă vornicul era galanton la bacșișuri, el nu cruța nici biciul de câte ori vreun fel de bucate făcea masa lui de râs. Cămările erau pline cu tot soiul de bunătăți făcute în casă de cămărășița, mama Smaranda, sau aduse de la Galați. De această ospitalitate se foloseau nu numai pământenii, ci și număroși străini, mai ales nemeși unguri de peste graniță, care veneau să vâneze sau să joace cărți cu vornicul. Căci el era un vânător de frunte: nenumarați erau urșii, cerbii, porcii salbateci, râșii și cucoșii de munte ce-i împușcase, mult mai mare încă numărul acestor lighioaie ucise de musafirii lui la vânătorile ce știa să le organizeze atât de bine în pădurile Stăneștilor și în acele megieșite ale mănăstirii Neamțului. Prietenii îl poreclise *cucoșul de munte*. Poate că această poreclă nu era în legătură numai cu patima vânatului ce stăpânea pe vornic, ci și cu acea pentru sexul frumos, de care dăduse număroase dovezi, nu numai în vremea burlăciei lui, ci și, din pacate, în acea a căsătoriei – ceea ce nu-l împiedecase să aibă doisprezece copii, toți ai lui, căci vorniceasa fusese, până la moarte, un model de soție: blândă, supusă, credincioasă, harnică și nerisipitoare.

Dar, pe lângă vânat și muieri, vornicul mai avea încă o patimă cumplită: jocul de cărți, căruia i se dăduse din tinerețe cu o adevarată furie. Deși era foarte bun gospodar, deși scotea bani mulți din moșie și se pricepea la speculațiuni, se îndatora din ce în ce mai mult, nu atâta din pricina traiului nemăsurat, cât din acea a pierderilor la cărți. Făcuse totuși și la masa verde câteva afaceri bune. Una rămăsese chiar vestită.

La 1848–49, pe timpul revoluției ungare, rușii stabilise în Stănești, spre a împiedeca o năvălire ungurească peste trecătoarea

Tulgheșului, un regiment de infanterie. Soldații fură încvartiruiți în sat, unde se adăpostiră și cea mai mare parte a ofițerilor, iar statul-major, în frunte cu *polcovnicul*, la curte. Se întâmplase însă ca acel polcovnic să fie un jucător de cărți și mai pătimaș decât vornicul, om cu dare de mână și bucurându-se, pe lângă însemnatele folosuri de care, în vremea oblăduirii lui Neculai Pavlovici* (și mult mai pe urmă), orice comandant de regiment rusesc cu simț de demnitate știa să-și facă parte, și de o avere însemnată. Timp de mai multe luni de iarnă partidele de stos se ținură lanț: în primavară vornicul câștigase de la musafirul său toți banii ce acesta îi adusese cu dânsul sau pusese să i se trimată din Rusia, bez** tot ce putuse lua din cassa polcului***: peste tot vro douăsprezece mii de galbeni. Vornicul, om generos din firea lui, propuse rusului ca, din pricina *guignonului* care vederat îl persecuta, să nu mai joace stos, ci să se mulțămească cu niște partizi de *ieralaș* sau chiar de *préférence*. Dar rusul îl întrebă dacă nu cumva se teme să nu-i plătească. Vornicul fu deci, vrând-nevrând, silit să urmeze cu partidele de stos, mai câștigând în puține zile alte patru mii de galbani pe cridă. Într-o bună dimineață, polcovnicul îi făcu următoarea propunere:

— Mi se scrie de-acasă că încasările mele merg greu. Înainte de trei luni nu mi se va putea trimete nici o sumă mai însemnată, iar eu aș dori să mă cvituiesc de cei patru mii de galbeni ce ți-am ramas dator. Dumneta mi-ai spus că dorești de mult să clădești pe Bistricioara o moară mare cu șase pietre, dar te sparie costul și nu știi de unde să iei un meșter morar bun. Eu îți propun să clădesc moara cu soldații mei pentru trei mii de galbeni, ce-i vei scădea din datorie. În cât privește meșterii, fii fără grijă, m-am încredințat că printre subofițeri se

* Țarul Nicolae I (1825–1855) (n. ed.).
** Fără [a mai pune la socoteală] (rus.) (n. ed.).
*** Pólc, regiment (n. ed.).

găsesc doi nemți din Livonia, fii de morari, morari ei înșiși, și foarte pricepuți în meșteșugul lor. Primești?

Vornicul se grăbi să primească, căci lucrul morii făcea cu bună samă mai mult de trei mii de galbeni și, la urma urmei, acești bani erau adevarați bani de haram. Se mai înțeleseră ca, pentru a patra mie de galbeni datorită, polcovnicul să-i mai clădească un coșeriu mare pentru popușoi și un hambar conținând o mie de chile de pâne, iar până la terminarea lucrului aveau să urmeze să joace pe cridă.

Punerea lor la cale fu adusă la îndeplinire din cuvânt în cuvânt. Moara mai funcționează și astăzi: de mai bine de șaptezeci de ani nu i s-a făcut aproape nici o reparație – s-au schimbat numai câteva rânduri de pietre.

Terminarea clădirii acestor acarete a coincidat cu plecarea regimentului rus. În cursul acestui timp, vornicul mai câștigă vro două-trei mii de galbeni; dar, deoarece rusul primise acuma bani de-acasă, plecă pe deplin achitat. Mult haz se făcu în toată Moldova de această întâmplare: se găsiră și alți boieri și boierănași care se încercară să imiteze pe vornicul Nicu, însă, după cât știu, cu prea puțin succes.

De altmintrelea el dădu în curând înapoi, altor partenari, banii luați cu atâta ușurință de la polcovnic: în scurt timp afacerile lui erau din nou încurcate.

Precum am aratat mai sus, Nicu Mogâldea rămăsese văduv fiind încă în toată puterea vrâstei, cu doisprezece copii: zece băieți și două fete.

Băieții erau la studii în străinătate; învațau puțin, afară de unul, și cheltuiau mult, contribuind astfel la îngreuierea situației bănești a părintelui lor. Cele două fete, acum mărișoare, erau crescute acasă cu ajutorul unei guvernante franceze, numită Madame Terski.

Madame Terski era de mult în țară, unde răsărise, deodată, împreună cu două fete mari și foarte plăcute, domnișoarele

Emilia și Amalia, căutând un loc de guvernantă. Zicea că este „o soră nefericită a ilustrului Casimir Delavigne", văduva unui om de știință polonez, cu care se căsătorise în urma unor împrejurări ale căror amănunțimi le știam altădată, dar astăzi le-am uitat; de altmintrelea acele împrejurări nu prezintă nici un interes deosebit. Doamna Terski era o persoană foarte deșteaptă și destul de cultă; în casele în care stătuse, știuse să facă ca influența ei să devie predomnitoare, atât asupra stăpânului, cât și asupra stăpânei casei, și aceasta făr-a stârni susceptibilitățile unuia sau ale altuia.

În cât privește înrudirea cu Casimir Delavigne, dacă această înrudire a existat, poetul francez trebuie să fi fost un frate foarte nesimțitor, căci niciodată nu s-a îngrijit de ea, n-a ajutat-o la nevoile ei, nici macar nu s-a informat dacă trăiește sau nu. În întâiul post ce-l căpătă, izbuti să căsătorească pe fiica ei mai mare, Emilia, cu un boier de neam cu stare bună; însă din pricina acelei căsătorii se strică cu familia în care se afla și care dorea să capete ea de ginere pe același boier. Ramase însă puțină vreme fără loc, căci ginerele ei o recomandă vornicului Nicu pentru cele două fete ale sale, care încă nu erau în vrâstă de a fi căsătorite. Doamna Terski întrase în casa vornicului după moartea soției sale și puțină vreme înainte de venirea rușilor din Stănești.

Am aratat mai sus că Mogâldea era amator mare de sex frumos și știa să facă pe femei plecate cătră dorințile lui. Și notați bine că el era contrarul unui barbat frumos, fiind de statură diminutivă și stricat de vărsat. Dar nu a fost el doară cel dintâi barbat mic la stat și urât care a fost bine văzut de jumatatea cea mai frumoasă a omenirii: un prinț de Conti spre exemplu, mic și urât ca vornicul nostru, mai era și ghebos, ceea ce nu împiedeca ca femeile cele mai sus-puse și cele mai frumoase din Franța să nebunească după el. Scurt, vornicul, după vro doi ani, era cu desăvârșire farmacat de nurii domnișoarei Amalia,

iar domnișoara nu ascundea deloc plăcerea ce o resimțea când se găsea în societatea lui Mogâldea. Doamna Terski, cărei îi plăcea să repete că are cea mai deplină încredere în sentimentele cavalerești ale acestuia, nu se opunea de loc ca fiică-sa să facă, în societatea lui, lungi primblări cu trăsura sau pe jos, să-l însoțească la partizi de vânătoare și să steie ceasuri întregi la gura sobei ascultând vorbele lui pline de haz. Se vede că după o bucată de vreme relațiunile dintre ei nu mai ramaseră inocente, căci domnișoara simțindu-se indispusă și vornicul trimețând în grabă la Piatra după doftorul Körös, acesta, după ce vizită pe fată, veni în cabinetul lui Mogâldea cu un aer misterios și-i aduse la cunoștință că a constatat la domnișoara Amalia un început de sarcină, dar că el, Körös, a ascuns acest adevăr atât domnișoarei, cât și doamnei Terski, care era și ea de față, zicându-le că nu este decât o stricare de stomah complicată cu o stare nervoasă trecătoare. Foarte neplăcut impresionat, vornicul, după ce mulțămi medicului pentru discrețiunea ce aratase, îl întrebă dacă este sigur că nu greșește, iar Körös răspunse că nu poate încăpea nici o îndoială: domnișoara se află în a doua lună a sarcinei.

Însă doctorul se înșala cu desăvârșire închipuindu-și că parvenise să risipească îngrijirile doamnei Terski; aceasta pricepuse îndată adevărata stare a lucrurilor. Îndată ce Körös plecă, veni la vornic și, în accente indignate, amestecate cu țipete și cu lacrimi, îl acuză că, abuzând de încrederea ei și de nevinovăția Amaliei, i-a necinstit fata. Lui Mogâldea, care era departe de a fi prost, toată scena îi mirosi strașnic a comedie. Amintindu-și acuma multe amănunte, bănui că fata jucase cu dânsul un joc pus la cale de dinainte cu maică-sa. Dar ce era el să facă?

Se simțea prins, cu atât mai mult cu cât bătrâna îi scotea ochii cu cuvintele aspre întrebuințate așa de des de el când caracteriza față de ea și de Amalia pe acei barbați nedemni care

seduc o fată fără a-i da reparațiunea la care are un drept ce Mogâldea îl declara de sfânt. El se încercă nu să tăgăduiască vina lui, căci tăgăduire nu încăpea, ci să scăpe de un angajament formal de a se casători cu Amalia. Mintea lui ageră îl făcea să priceapă cumplita prostie ce o facuse încurcându-se cu o fată pe care nu putea s-o trateze ca o simplă unealtă de plăcere, dar care arata acuma cele mai bune dispozițiuni pentru a-i mai hărăzi încă o duzină de copii pe lângă acea ce-i fusese dăruită de întâia lui soție. Dar zadarnice fură încercările lui: bătrâna îl amenința cu un scandal nemaipomenit, apoi se temea să nu aibă din această pricină neînțelegeri serioase cu soțul Emiliei. Acesta sta cu desăvârșire sub influența soției lui, și Mogâldea avea absolută nevoie de el, deoarece el se pusese chezăș pentru dânsul într-o afacere de la care vornicul aștepta descurcarea situațiunii sale financiare. O ruptură cu soțul Emiliei însemna pentru Mogâldea ruina definitivă. El se văzu deci silit să dea doamnei Terski cuvântul lui de onoare că în curând se va căsători cu Amalia. După mari greutăți și numai dându-i o scrisoare confirmând angajamentul luat, izbuti să obție de la mamă ca nunta să se facă numai după curgere de șase săptămâni și ca faptul să fie ținut secret până în ajunul solemnității. Însă doamna Terski îi hotărî că din acel moment orice relație între el și fiică-sa are să înceteze, Amalia având, până la căsătorie, să doarmă în odaia mamei sale.

Nu trecuse decât vro două zile de la aceste întâmplări atât de neplăcute pentru vornic când, într-o sară, întră pe poartă o caleșă mare de călătorie, de fabrică englezească, trasă de patru cai minunați, mânați de un vetezeu îmbracat în haine ungurești, numai șireturi. Alături, pe capră, sta alt servitor, îmbracat la fel, iar în fundul trăsurii ședea răsturnat un barbat tânăr, frumos la față și îmbracat în haine de formă ungurească, însă negre și împodobite cu șireturi, negre și ele. Trăsura se opri dinaintea scării principale, iar vornicul, atras de pocniturile de bici, ieșise

în cerdac. Tânărul se dădu jos dintr-o săritură sprintenă, se îndreptă spre Mogâldea, îl salută adânc și, într-o franțuzască lăsând de dorit, dar destul de curgătoare, zise că este contele Aladar Tököli și merge la Galați spre a-și urma apoi drumul spre Egipt și Palestina. Auzind de frumoasele tradițiuni de găzduire din Moldova îndeobște și mai ales de acele în uz la Stănești, ruga pe vornicul Mogâldea să-i deie adăpost în acea noapte pentru el, servitorii și caii lui. Precum își poate închipui cetitorul, vornicul nu numai se grăbi să încuviințeze cererea tânărului musafir, dar îl rugă să steie la dânsul cât timp va dori și cât se va simți bine. Oaspele fu dus într-o odaie frumoasă de musafiri, de unde ieși în curând, spalat de colbul drumului, îmbracat în alt rând de haine, la fel cu cele lepadate, ras din nou și frumos pieptanat. Poftit aproape îndată la masă, fu prezentat doamnei Terski și Amaliei, bucuroase să facă cunoștința unui străin atât de distins.

În tot timpul mesei ungurul povesti despre călătoriile sale în Italia, la Paris și la Londra, despre strălucitele cunoștinți ce le avea acolo, despre număroasele lui moșii și casteluri în diferitele comitate ale Ungariei și despre vânătorile de urși și de capre negre în comitatul Maramureșului, unde stăpânea cea mai mare parte a muntelui Pietrosul. De la început, atât vornicul, cât și doamna Terski putuse observa că frumoșii și galeșii ochi verzi ai domnișoarei Amalia făcuse o adâncă impresiune asupra musafirului: vorbea pentru dânsa, avea priviri numai pentru ea. Iar Amalia se uita și ea cu plăcere la fața frumoasă a tânărului și părea foarte interesată în cele ce le povestea.

După ce trecură în salon spre a lua cafeaua, vornicul, întrebând pe oaspele său dacă nu i-ar fi plăcută o partidă de cărți, Tököli răspunse că va juca cu plăcere orice joc i-ar propune gazda lui. Deoarece erau numai ei doi, se hotărâră pentru *écarté*. Tânărul juca foarte bine, dar era vederat distrat, urmărea mai mult mișcările Amaliei decât se ocupa de joc. Vornicul

într-un ceas îi luă mai bine de o sută de galbeni, pe care ungurul îi plăti cu cea mai mare nepasare. În urma însă a stăruințelor repețite ale lui Mogâldea și ale celor două doamne, contele făgădui că va pleca numai a treia zi, simțindu-se, zicea el, mult prea fericit într-o societate atât de încântătoare pentru a nu se folosi de asemenea invitație grațioasă.

Vornicul își însoți oaspele până la odaia în care avea să doarmă spre a se încredința că are toate cele trebuitoare, iar când ajunseră acolo Tököli îi spuse:

— Am să te rog să-mi faci o îndatorire. Am cu mine o sumă măricică de bani și m-ai îndatori foarte dacă ai binevoi s-o păstrezi la dumneta până la plecarea mea.

Mogâldea zicând că este gata să-i facă pe plac, ungurul deschise răpede un geamandan, din care, cu amândouă mânile, scoase un sac mare de piele, cusut și pecetluit.

— Dar greu mai este, zise vornicul, care, când îl luă din mânile musafirului, era cât pe ce să-l scăpe jos.

— Am șase mii de galbeni într-însul, răspunse Tököli, cea mai mare parte a banilor ce i-am luat pe drum. Mai am încă alți saci cu sume mai mărunte, adaose el arătând încă doi asemenea saci, cu mult mai mici, ramași în geamandanul pe care îl închise.

— În casa asta, zise vornicul, orice sumă de bani este în siguranță atât la mine, cât și în odăile musafirilor mei. Dar, dacă ții să păstrezi la mine acest sac, îl voi pastra până la plecarea dumitale, care, încă o dată, te rog s-o amâi până ce ți se va urî la noi.

A doua zi, vornicul ieși pe moșie de dimineață și, după ce își termină toate inspecțiile, s-întoarse aproape de ora dejunului, care pe acea vreme, în casele noastre boierești, se lua pe la zece și jumătate înainte de amiază. Găsi pe oaspele său în grădină, stând de vorbă cu domnișoara Amalia. I se păru lui Mogâldea că nici unul din cei doi tineri nu fusese încântat de sosirea lui.

Iar după ce schimbă cu musafir banalele întrebări obișnuite în asemenea caz între oaspe și gazdă, văzu că tânărul reia convorbirea începută cu Amalia înainte de venirea lui. Era vorba despre Ierusalim și despre Sfântul Mormânt: Amalia era numai ochi pentru ungur și urechi pentru vorbele lui.

— Oho, își zise vornicul, al cărui crier fu deodată străbătut de un prepus. Are de gând musafirul meu să-mi râpească inima iubitei. Și mi se pare că ea nu s-ar supara deloc de această râpire.

Și gândul că o ființă care, cu așa de puține zile înainte, îi jurase o iubire veșnică și protesta că zi și noapte numai la dânsul gândește nu-i dă acuma nici macar o privire și are ochi și urechi numai pentru vorbele unui necunoscut îl înțepă în chip dureros. Dar după o clipă de răzgândire își zise:

— La urma urmei de ce nu? Ieri încă mă frământam cu gândul cum să ies din buclucul în care m-am vârât ca și cum aș fi un băiețandru de optsprezece ani. Dacă acest ungur se îndrăgostește de dânsa și o ie de soție, scăp din toată încurcătura și nimene nu poate zice ceva. Ea în loc de un moșneag ie de soț pe un tânăr, în loc de un om cu averea pe jumatate dusă capătă un barbat cu avere mare, asigurată prin majorat, și, pe deasupra, devine contesă autentică. Iar eu scăp de alt rând de copii. Trebuie numaidecât ca ungurul să rămâie aici și să s-îndrăgostească cu tot dinadinsul de Amalia, iar ea de dânsul, lucru care de altmintrelea mi se pare pe jumatate făcut. Dar bătrânei nu-i spun deocamdată nimica. Lasă să vie la mine, să-mi vorbească ea cea dintăi.

În tot cursul zilei Tököli nu părăsi pe domnișoara Amalia: în salon, în grădină, se ocupă aproape exclusiv de dânsa. Iar când veni sara, la cea dintăi propunere ce i se făcu, consimți să amâie plecarea lui pe o săptămână întreagă. Mogâldea își frecă mânile.

În decursul acestei săptămâni, înclinația mutuală a celor doi tineri se accentuă din ce în ce. Într-o zi Tököli îi arătă mai

multe odoare și hârtii ale familiei lui. Printre odoare se afla un inel foarte bogat, înfrumusețat cu un rubin mare de o coloare neobișnuit de închisă, încunjurat de briliante strălucitoare. Doamna Terski și fiică-sa îl admirară foarte mult. Fata îl puse în degetul ei.

— Ce bine se potrivește, zise atunci Tököli; frumuseța mânii face ca piatra să pară și mai frumoasă. Dacă aș îndrăzni, m-aș ruga ca acest inel să nu mai părăsească locul în care se află și pentru care pare făcut.

Vornicul și doamna Terski protestară însă îndată, el cu energie, ea în chip mai moale.

— Se putea? Un inel care era de mai multe sute de ani în familie! Amalia n-avea nici un titlu care s-o îndreptățească a primi un asemene dar.

— Ah, ce fericit aș fi să-i constitui titlurile trebuitoare! zise contele.

Dar, în urma unui semn energic ce i-l făcu Mogâldea, Amalia restitui inelul posesorului legiuit. Fața acestuia se întunecă, dar nu zise nimica și urmă să arăte gazdelor sale odoarele ramase încă nevăzute, precum și mai multe pergamente frumoase, unele împodobite cu peceți mari unguești sau împărătești. În acea sară doamna Terski ceru vornicului o convorbire.

— Pentru ce, îl întrebă ea, împedicat-ai pe Amalia să primească frumosul inel ce vroia să i-l hărăzească Tököli?

— Pentru temeiurile ce le-am spus: fiindcă Amalia nu are nici un titlu care s-o autorize să primească un asemene prezent de la un străin din altă țară și de alt neam, care este și oaspele meu. Aș avea aerul să primesc o plată pentru găzduirea ce i-o dau.

— Dar n-ai auzit cum contele a spus că este gata să-i constituie toate titlurile trebuitoare spre acest sfârșit?

— Nu cunosc în această privință alt titlu care ar putea fi primit de o fată cinstită decât acel de soție sau cel puțin de logodnică.

— Și dacă contele ar fi dispus să-i deie acest titlu?

— Nu se poate!

— Pentru ce?

— Fiindcă Amalia este logodnica mea.

— Cu puține zile înainte te aparai din răsputeri împotriva ideii de a o lua de soție după ce o necinstiseși! Până acuma nici n-ai gândit să te logodești. Fiică-mea este încă cu desăvârșire liberă.

— Și poartă în sân copilul meu!

Franceza tăcu, negăsind răspuns la acest argument.

— Apoi, urmă Mogâldea cu o ciudă ce nu era prefăcută, fiica dumitale îmi jura încă azi săptămâna, în brațele mele, că mă iubește peste tot, de când mă cunoaște, și că nu-și închipuie fericirea aiurea decât lângă mine, în casa mea. Ce purtare este asta? A văzut pe acest ungur abie de câteva zile și nu mai are ochi și urechi decât pentru dânsul. Ce fel de iubire era acea ce mi-o jura mie?

Și să nu se creadă că supararea vornicului nu era sinceră. Scena cu inelul îl scosese din sărite, iar explicarea cu bătrâna îi deschisese ochii cu desăvârșire. Era furios că aceste două femei își bătuse joc de dânsul, disprețuia fata, care simulase o dragoste ce nu o resimțea, dar era gelos de ungur din pricina răpegiunii cu care știuse să câștige iubirea fetei, iubire despre care își dădea perfect samă că de astă dată putea să fie adevarată; era gelos pentru că acel străin avea să stăpânească pentru toată viața niște frumuseți din care el de-abie se înfruptase. Și-i părea acum cumplit de rău că îndată după convorbirea lui cu doftorul Körös nu se hotărâse s-o ieie în căsătorie și să facă cunoscut lumii hotărârea lui.

Doamna Terski, negăsind ce răspunde la cele ce i le spusese Mogâldea, se hotărî să părăsască camera în chip brusc, lăsându-l singur cu gândurile lui.

Se culcă aproape hotărât ca a doua zi să facă cunoscută în fața tuturor logodna lui cu Amalia, să fixeze o dată apropietă pentru căsătorie și să deie lui Tököli de înțăles că ar fi nemerit să-și scurteze șederea la Stănești. Dar se vede că nu degeaba zic francezii că noaptea aduce sfat. Când se trezi de dimineață, vornicul își schimbase cu desăvârșire hotărârile: căsătoria cu o fată saracă, care nu dădea dovadă nici de statornicie, nici de bună-credință și anunța niște îngrijitoare dispozițiuni de fecunditate, îndeparta cu desăvârșire orice simțire de gelozie și făcea ca rana de amor propriu să nu se mai simtă. Apoi, de-abie îmbracat, i se adusese de la Piatra două scrisori de la fiii săi din străinătate: amândouă cereau bani de urgență. Unul din fii, cel mai mare, Matei, încăpuse într-o daraveră urâtă cu un jidov, pentru aplanarea căreia era absolută nevoie de cinci sute de galbeni; al treilea fiu, Alecu, care era la corpul cadeților din Berlin, iscălise, spre a „scapa pe un camarad“, zicea el, o poliță pentru două sute de galbeni și avea să fie dat afară dacă, această sumă nefiind achitată, creditorul îl reclama.

— Poftim, strigă el, aruncând cu ciudă scrisorile pe masă, mai fă încă vro trei-patru asemenea ștrengari și-ți vei pregăti o bătrâneță din cele mai fericite!

Era acuma hotărât nu numai să înceteze de a mai pune vro piedecă la căsătoria Amaliei cu Tököli, dar chiar să facă tot ce-i sta prin putință spre grăbirea acelei căsătorii.

În acea zi veniră mai mulți megieși, parte din care stătură și peste noapte. Sara se încinse o frumușică partidă de stos: Tököli se oferise să ție bancul și adusese din odaia lui un sac cu două mii de galbeni. Până atunci, cu prilejul partizilor de *écarté* ce le făcea zilnic cu Mogâldea, pierduse aproape necontenit, într-o zi mai mult, în alta mai puțin. De astă dată însă avu parte de un noroc nebun: câștigă mai mult decât pusese în banc. Numai vornicul pierdu vro trei sute de galbeni, adică aproape tot ce câștigase până atunci.

În dimineața care urmă, Tököli ceru gazdei sale favoarea unei convorbiri particulare și, fără mare intrare în materie, îi spuse că iubește pe domnișoara Amalia, iar ea i-a declarat cu câteva ceasuri mai înainte că el, Tököli, nu-i este indiferent. Isprăvi rugând pe Mogâldea să binevoiască a se însărcina el cu cererea ce trebuia făcută doamnei Terski și să-i permită a sta la Stănești până la săvârșirea căsătoriei, ce dorea să fie celebrată cât mai curând. Mogâldea ascultă cererea tânărului surâzând, apoi îl întrebă cu un ton binevoitor dacă este sigur de simțirile sale, dacă nu se teme că ar putea să se căiască mai târziu pentru că luase o hotărâre așa de pripită. Tököli răspunse că a iubit pe domnișoara Amalia din primul moment în care a zărit-o, că în cele câteva zile de când se află la Stănești s-a încredințat că are toate calitățile ce un om de onoare le poate cere de la acea pe care voiește s-o facă tovarășă de viață și simte că nu va putea trăi fără dânsa. Vornicul îi mai spuse că Amalia îi este dragă ca copila lui proprie, cunoscând bine toate calitățile de inimă și de minte cu care este înzestrată, roagă deci pe Tököli să-și cerceteze bine sentimentele înainte de a face un pas asupra căruia nu mai avea să aibă putința de a reveni. După nouă protestări ale contelui, Mogâldea se declară gata a face demersul cerut de Tököli, iar în cât privea dorința lui de a rămâne la Stănești până în momentul nunții, îl rugă să se privească ca la el acasă.

Doamna Terski primi comunicația vornicului cu un surâs de triumf:

— Iacată-te scapat de primejdia să iei în căsătorie o fată saracă și fără blazon ca fiică-me, zise ea. Firește că consimt. Cum aș putea face altfel față de purtarea acestui nobil tânăr care, de naștere strălucită, frumos, bogat și plin de duh, se uită numai la frumuseța și la însușirile sufletești ale fiicei mele și-i face o poziție atât de strălucită! Firește că consimt cu bucurie și te dezleg pe dumneta, domnule Mogâldea, de orice legătură cătră dânsa și cătră mine.

Vornicul se grăbi să ducă musafirului răspunsul viitoarei lui soacre. Cetitorul cu bună samă a înțeles că demersul făcut de tânărul conte pe lângă Mogâldea fusese inspirat celui dintăi de însăși doamna Terski, printr-o scrisorică trimesă în urma sfatului mamei sale de către Amalia, chiar în acea dimineață, prin camardinerul ungurului.

Tinerii amorezați fură deci logodiți încă înainte de dejun. Drept inel de logodnă servi rubinul de familie despre care am vorbit mai sus, iar nunta fu hotărâtă pe săptămâna următoare, Tököli arătând că este foarte grăbit să plece la Constantinopol spre a nu scapa întâlnirea ce-și dăduse acolo cu un vechi prieten.

Trusoul domnișoarei Terski fu cu desăvârșire sumar: prea puține albituri, și foarte simple, rochiile ce le avea la Stănești, plus una singură de mireasă, dată gata în patru zile de Pinhes, croitorul lumii elegante din Piatra, și oferită de vornic. Tököli declarase că va avea grijă să complecteze toate cele trebuitoare la Constantinopol, unde era belșug de croitorițe franceze, iar magazinele din Pera gemeau de lingerie elegantă.

În ziua hotărâtă, căsătoria fu celebrată – amândoi tinerii fiind catolici – de părintele Bonaventura, parohul catolic din Sabaoani, adus spre acest sfârșit la Stănești. Nimeni nu putu tăgădui că domnișoara Amalia era încântătoare în rochia simplă de atlaz alb făcută de Pinhes după povețile doamnei Terski, iar lui Tököli îi ședea grozav de bine în haina de ceremonie de magnat ungur, îmbracată de el după dorința specială a miresei, lepădând pentru câteva ceasuri hainele de doliu care, ca orice bun patriot, le purta în urma înfrângerii Ungariei în războiul de neatârnare susținut împotriva Austriei ajutată de Rusia.

Îndată după dejunul care urmă după căsătorie, tânăra păreche plecă spre Galați în frumosul echipaj al contelui.

Vro câteva ceasuri după plecarea lor, vornicul, căutând în dulapul unde ținea banii și hârtiile, dădu cu ochii de sacul cu bani încredințat lui de Tököli în sara sosirii acestuia la Stănești.

— Maică precistă! exclamă el, ce haihui este acest ungur! Dragostea l-o făcut să-și piardă mințile! Să uite atâția bani aici! Cum să-i trimăt, prin cine și cum? Cum să-l ajungă înainte de plecarea vaporului de la Galați? Pot trimete numai pe Anton în căruță de poștă; altfel nu este cum să ajungi caii lui Tököli.

Și vornicul luă sacul cu bani, voind să-l puie pe masă, dar sacul greu îi scăpă din mâni, căzu pe podele și, cusutura desfăcându-se, parte din banii conținuți într-însul se varsară pe podele. Dar când Mogâldea se plecă pentru a-i pune la loc, spre marea lui mierare, constată că nu erau galbeni, nici napoleoni, ci creițari* noui-nouți. Căută în sac și mâna lui dădu iarăși numai de creițari, toți noui.

— Acum, își zise vornicul, înțeleg de ce a putut uita ființa sacului lasat la mine. Dar de ce oare spusu-mi-au el că în sac sunt șase mii de galbeni și de ce mi i-o încredințat? Vrut-au să se arăte mai bogat decât este? În ce scop?

Și Mogâldea își frământa în zadar crierii cu dezlegarea acestei probleme. Negăsind-o, se duse la doamna Terski, care tocmai dădea o lecție celor două fete ale lui. După ce le trimese afară din odaie, arătă francezei pumnul de creițari ce-l avea în mână și-i povesti toată întâmplarea. Impresiunea făcută de această povestire asupra ei fu vederat neplăcută. Nu încercă nici o explicație, căci nu pricepea temeiul pentru care ginere-său procedase astfel. După o lungă tăcere, îngână:

— Poate că el însuși a fi fost înșalat.

Vornicul ridică umerele:

— Sau vrut-au el să ne înșăle pe noi?

— Cum poți să faci asemene presupuneri? strigă franceza indignată. Un tânăr atât de bine, cu simțiri atât de cavalerești! Un asemene aristocrat!

* În epocă, unitate monetară de bază în Imperiul Habsburgic, monedă de aramă (n. ed.).

— În aparență, zise vornicul, dar cine știe dacă toată ființa lui nu este tot atât de calpă ca acești bani!

În acest moment intră în odaie bătrâna cămărășiță, mama Smaranda, și aduse vornicului un fel de boccea ce părea destul de grea.

— Ce ai acolo? întrebă vornicul.

— Am găsit în dulapul din odaia în care o stat sluga boierului ungur, într-un colț al saltarului de jos, mulțimea asta de părechi de cărți. Văzând pe unele dintr-însele nouă-nouțe, am crezut că ar putea să vă fie de trebuință dumneavoastră; și deschizând un colț al boccelei, bătrâna lăsă să se vadă un vraf de părechi de cărți nedeschise, amestecate cu cărți tot nouă, dar desfăcute din pachet. Mogâldea luă mai multe în mână.

— Da, zise el dintăi, sunt cu totul nouă. A! dar ce este asta? adause uitându-se mai de-aproape la ele. Aceste sunt cărți măsluite: uite, toate poartă câte un semn pe dos!

Și doamna Terski, care se apropiese, putu și ea să constate adevărul observațiunii făcute de vornic.

— Ai zice, spuse Mogâldea pe franțuzește, nu fără oareșicare răutate, că noul dumitale ginere este un cavaler de industrie* și mânuitor de cărți măsluite. Ce ar fi dacă s-ar descoperi că nu este nici conte, nici Tököli?

Doamna Terski dădu din umere și părăsi odaia, dar îi era cam rece la inimă.

Aveau să fie în curând fixați asupra bănuielilor ce le ridicase descoperirea creițarilor noui și a cărților însemnate.

În aceeași sară, când erau să se scoale de la masă, vatavul de ogradă intră în sofragerie și spuse vornicului că vameșul austriac de la Tulgheș a sosit împreună cu doi nemți în uniformă și cere numaidecât să vorbească cu el. Vornicul poroncind să-i poftească la masă, vatavul răspunse că-i poftise chiar

* Calc după fr. *chevalier d'industrie*, aventurier, escroc (n. ed.).

din clipa în care sosise, dar ei răspunsese că au stat la masă și nu se pot opri decât vreme prea puțină. Mogâldea ieși atunci și găsi pe nemți așteptându-l în cerdac.

Vameșul, cu care era de mult în relații foarte bune, îl luă îndată deoparte și-i spuse că, spre marea lui părere de rău, trebuie să-i deie o veste care are să-l mâhnească adânc.

Tânărul ungur care stătuse mai multe zile la el și chiar în acea dimineață luase în căsătorie pe fata doamnei Terski, zise el, nu este nici conte, nici Tököli, ci fostul camardiner al contelui Aladar Tököli, pe care, într-o călătorie în munții Tatra, îl ucisese. Apoi mersese la castelul unde contele își avea reședința obișnuită, spunând personalului de serviciu de acolo că stăpânul lui l-a trimes să-i aducă niște efecte de care avea grabnică nevoie. Slugile celelalte, știind că contele are încredere mare în acel camardiner, crezură spusele lui; astfel că Bertalan, așa se numea ucigașul, putu, folosindu-se de cheile ce le luase de la stăpânu-său mort, să ieie din lada de fier o mare sumă de bani, odoarele și hârtiile familiei și să se facă nevăzut cu ele. Asasinarea contelui fusese descoperită mult mai târziu: un cioban găsi cadavrul în descompunere ascuns în niște tufe, ceea ce dădu asasinului vreme să treacă granița după ce își cumpără echipajul cu care venise la Stănești.

Acel Bertalan era – după cât spunea vameșul – un om cu o cultură destul de bună, deoarece făcuse studii complecte într-un colegiu de jesuiți, dar înainte de a fi hirotonit preut, împins de o fire vițioasă, comisese mai multe escrocherii care îi închisese pentru totdeauna cariera eclesiastică. Fu închis și, după ieșirea din închisoare, duse viața unui cavaler de industrie, procurându-și mijloace de existență prin dibăcia cu care mânuia cărțile și știa s-ajute norocul. Funcționarii poliției austriace care sosise în după-amiaza acelei zile la Tulgheș, auzind cum tot satul vorbea de nunta de la Stănești, numaidecât înțeleseră că mirele nu-i altul decât acel pe care îl căutau. Din pacate nu

erau în acel moment cai la poșta din Stănești și vameșul rugă pe Mogâldea să-i puie la dispoziție poștalionii lui cei negri, vestiți în toată țara pentru iuțala lor.

Toate bănuielile ce descoperirea banilor falși și a cărților măsluite le stârnise în mintea lui Nicu Mogâldea erau lasate cu mult în umbră de destăinuirea cumplită făcută de vameș. Ramase ca trăsnit auzind-o. Nu se îndoi macar o clipă de adevărul ce i se povestise; totuși, sub cuvânt că are însuși nevoie de poștalioni a doua zi, sfătui pe vameș s-aștepte până ce vor sosi cai la poștă și-l invită să steie la masă și să se mai odihnească la dânsul împreună cu tovarășii lui. Dar nemții nu voiră s-audă de mai lungă zabavă și se hotărâră să pornească înainte, tot cu caii cu care venise, până la poșta următoare.

Îndată după ce plecară, vornicul se duse la d-na Terski și, cu toată cruțarea cu putință, o puse în cunoștința cumplitului adevăr. N-am nevoie să mai spun că leșinul obligatoriu nu lipsi; iar după ce își reveni în fire bătrâna fu apucată de un acces de plâns care ținu toată noaptea, și de-abie în ziuă putu să ațipească.

Pentru a pune capăt acestei lungi povestiri, voi spune că însurățeii, care la Piatra părăsise echipajul lor pentru a lua cai de poștă, fură ajunși la Galați de polițiști tocmai când se îmbarcau spre Constantinopol. Ridicați de pe vapor și duși la consulatul austriac, se luă acolo lui Bertalan un lung interogator, în urma căruia el nu putu decât să recunoască adevărul învinovățirilor ce i se aduceau.* Fu pornit pe Dunăre înspre localitatea în care făptuise omorul pentru a fi judecat și a-și lua pedeapsa.

Amalia, care la auzul adevărului căzuse într-o stare ce samana a nebunie, fu îngrijită în casa consulului austriac, iar pârcalabul de Galați, un bun prieten al lui Mogâldea, răpezi la Stănești un calaraș cu o scrisoare dând toate amănuntele

* În epocă, în Principate, supușii austrieci (sudiții) nu se aflau sub jurisdicția autorităților locale, ci sub cea a autorităților imperiale (n. ed.).

arestării și a interogatorului. Precum am spus la început, Nicu Mogâldea era un barbat capabil de simțiri generoase: soarta acelei fete nenorocite îl mișcă adânc. Se oferi să meargă însuși la Galați pentru a o aduce înapoi la Stănești.

Ce se întâmplă pe drum între ei? Sigur este că îndată ce ajunseră acasă el declară doamnei Terski că, față cu nenorocirea ce lovise pe Amalia, este hotărât să se ție de legătura luată de mai înainte și să se căsătorească cu ea. Ceea ce și făcu. Căsătoria cu asasinul lui Tököli, sub numele acestui din urmă, fiind nulă față de toate legile, fu privită pur și simplu ca nulă și neavenită.

Și Amalia îi fu o soție credincioasă, care împărți cu dânsul lungii ani de cumplită mizerie în care trăiră după ce moșia Stăneștii fu vândută la mezat, mizerie făcută și mai cumplită prin faptul că ea îi hărăzise, peste cei doisprezece copii ce-i avea de la întâia lui soție, alți șăse, pe care îi crescu în mijlocul celor mai cumplite greutăți.

Este de presupus că Mogâldea se va fi căit în urmă că nu s-a căsătorit cu Amalia înainte de ivirea pe scenă a falșului conte Tököli.

În cât privește pe acel mizerabil, el fu condamnat la spânzurătoare; dar pedeapsa îi fu schimbată în închisoare pe viață în urma întervențiunii, de altfel destul de inexplicabilă, a lui Grigore Ghyka, domnul de atunci al Moldovei.

PENTRU CE COSTICĂ TOMȘA A RAMAS BURLAC

(1853)

Costică Tomșa era un bătrân prieten al meu, mai mare decât mine cu vro douăzeci și cinci de ani, vânător pătimaș, om cinstit și deosebit de bun la inimă. Cunoșteam destul de bine șirul întâmplărilor cari alcătuiau viața lui, cunoșteam prin alții vro două romane trăite de el, dar nu-mi spusese, și eu uitasem să-l întreb, de ce rămăsese necăsătorit. Era doară scoborâtorul unei familii care a dat Moldovei doi domni, barbat de o înfățoșare plăcută, foarte bine crescut, cu avere independentă și cu o cultură mult superioară acelei de care se bucurau membrii boierimii de pe vremea lui.* Vânam adesa împreună, când la munte, când la câmpie.

Într-o sară de toamnă, în anul 1874, la un otac al nostru, pe malul Siretului, în fața Nămoloasei, în urma unei zile de vânătoare care ni umpluse torbele pe dinăuntru și pe din afară, după o masă neobișnuit de bună, mâncată cu o poftă și mai deosebită, Costică îmi povesti mai multe întâmplări de pe vremea copilăriei lui. Veni vorba despre țigani și despre tratamentul barbar la care erau câteodată supuși.

* Protagonistul povestirii de față este identificat de Radu R. Rosetti, fiul autorului, în memoriile sale, drept Constantin (Costică) Suțu (v. *supra*, p. 57, nota). Trebuie precizat însă că aici autorul schimbă nu doar numele personajului, ci și anumite date biografice și circumstanțe familiale (n. ed.).

— De atunci, zise el, am luat oroarea obiceiului care persistă și astăzi de a bate slugile și țaranii. Atunci cel puțin majoritatea slugilor erau țigani robi, proprietatea stăpânilor lor, iar țaranii aproape iobagi, dar astăzi și unii, și alții sunt cetățeni cu aceleași drepturi ca și noi. Dacă boierii bat acuma nesamanat mai puțin decât băteau în copilăria mea, în schimb bat, înzecit mai mult decât băteau boierii și vatajii lor, suprefecții, primarii, vătăjăii, perceptorii, poliția și mai ales parveniții cari au umplut țara parc-ar fi niște ciuperci. Sunt sigur că numărul loviturilor aplicate într-o singură zi este de zece ori mai mare decât acel dat acuma treizeci de ani. În cât mă privește, am reacționat cât am putut împotriva acestui obicei salbatec; spre acest sfârșit am aplicat adeseori sistemul omeopatic. Pe mulți primari, suprefecți, ajutori de suprefecți pe cari i-am găsit bătând i-am bătut eu până ce le-o trecut pentru o bucată de vreme gustul de a da macar o palmă. Am avut chiar din această pricină daraveri cu procurorul și la Bacău, și la Focșani, și la Tecuci. Ce bucuroși ar fi fost ei să poată închide pe un infam de boier mare, urmaș a doi domni! Noroc numai că justiția noastră admite multe, foarte multe chipuri de împacare cu cerul: numai cei slabi de tot, cu desăvârșire lipsiți de protecție și fără bani au a se teme de asprimea legilor. Pentru acei cu stare, cu protecție, cu influență politică sau alta, apoi pentru orice om bogat, putem zice că legile la noi nu există, ei pot săvârși orice faptă, oricât de infamă, oricât de grea, fără nici o teamă de pedeapsă. Mă tem că voi fi înmormânt, și obiceiul de a bate va fi încă în floare în România. Eu personal datoresc acestui obicei sau o mare nenorocire, sau o mare norocire. Din pricina unei bătăi la care am fost față, ramas-am necăsătorit.

Aruncă țigara care ardea gura chilimbarului, așăză într-însul alta, se uită la mine, văzu că aștept cu cea mai mare atențiune să urmeze, apoi îmi făcu povestirea de mai jos:

— Era la 1853, mă întorsesem de trei ani în țară cu diploma de *doctor utroque jure* de la universitatea din Göttingen. În loc de a intra în vro slujbă, după cum doreau părinții mei, rude și prieteni sus-puși și însuși domnul, nu făceam altceva decât să vânez, în Țara de Sus, în Țara de Jos, la munte, pe Prut și chiar în Basarabia, cea cu aerul îngreuiet de duhoarea rusască. Fiind singur la părinți, ai mei mă iubeau foarte mult și nu făceau act de autoritate pentru a mă constrânge să fac ceva mai de folos și țării, și mie.

Însă după trei ani de asemene viață, într-o zi de ploaie, mama mă luă deoparte și îmi zise cu glasul mai serios decât altă dată:

— Costică, tată-tău se simte bătrân, s-apropie de șăptezeci de ani și tare ar dori să te vadă căsătorit pentru a putea, la orice întâmplare, să închidă ochii în liniște.

— Bine, mamă, răspunsei eu, nu mă împotrivesc să fac tatei această plăcere, deși, slava Domnului, îl văd sănătos ca tunul, sprinten de picior și cu o vedere mult mai bună decât a mea. Dar pentru a mă căsători trebuie să am cu cine.

— Ce? întrerupse mama, crezi poate că nu sunt destule fete de măritat în Moldova?

— Deloc nu mă îndoiesc că sunt multe și frumoase, răspunsei eu, dar până acuma nu cunosc nici una care să-mi fi plăcut destul pentru ca să doresc a o lua de soție. Cred că n-aveți de gând să-mi cereți să mă căsătoresc pentru bani sau să fac ceea ce, foarte pe nedrept, se numește o căsătorie *de convenance*.

— Nici prin gând nu ni trece așa ceva, răspunse mama, trecutul nostru deloc nu ne-ar îndritui la asemene lucru (tata furase pe mama de la părinții ei, cari voiau s-o căsătorească cu alt barbat, ce-i era nesuferit, dar foarte bogat, pe când ea iubea pe tata). Pentru moment aș dori să-mi faci numai o plăcere: să mergi să faci o vizită de două săptămâni vechei mele prietene, Zinca Chicoș, la moșia ei, Slobozia Țapului, de la ținutul

Fălciului. Așazarea este cât se poate de frumoasă, grădina o minune, Zinca o gospodină de întăia mână, barbatul ei un boier cu nume bun și ager la minte. Apoi am auzit de la toți vânătorii că mulțime de prepelițí, potârnichi și iepuri ca acolo n-au văzut în toată Moldova.

— Omiți probabil, mamă dragă, zisei eu râzând, să adaugi că prietena dumitale Zinca Chicoș dispune și de o fată pe care toți acei cari au avut norocul s-o vadă o declară încântătoare, și lucrul trebuie să fie adevarat, deoarece nu numai barbații, ci și femeile exprimă despre ea aceeași părere. Presupun că vrei să mă faci s-o împărtășesc și eu. Ei bine, sunt gata să-ți fac această plăcere, să dau ochi cu zâna de la Slobozia, și dacă, învingând sălbătăcia mea, ea mă va farmaca și pe mine, deloc nu mă vei găsi îndărătnic la dorințile dumitale și ale tatei, dacă, bineînțeles, o voi fi farmacat-o și eu pe dânsa.

Mama mă luă în brațe și mă sărută de repețite ori.

— Voi observa numai, mamă dragă, un lucru, adausei eu: cu toate obiceiurile de ospitalitate ale țării noastre, nu pot așa, nitam-nisam, să merg să mă așăz, fără a fi poftit, pe vreme de două săptămâni la Mitică Chicoș, pe care de-abie îl cunosc. Apoi nu prea aș avea ce vâna acuma, în mijlocul lui iunie, când puii de prepeliță de-abie pot să zboare și acei de potârniche sunt încă cruzi de tot.

— O, zise mama, nu cer să pleci îndată, ci numai peste două sau trei săptămâni. În cât privește invitația, n-ai nici o grijă, ea va veni la timp și va fi concepută în termenii cei mai calzi.

Și invitația veni în întăiele zile ale lui iulie: era adresată mamei și mie și alcătuită în termenii cei mai afectuoși pentru ea, cei mai măgulitori pentru mine. Însă mama, spre marea ei părere de rău, nu putu să plece, căci primise totodată de la Galați o scrisoare a unei surori căsătorită la Atena, care-i anunța sosirea ei acolo de unde, peste câteva zile, avea să vie la noi,

fiind hotărâtă să petreacă vara aici. Plecai deci singur, cu credinciosul și minunatul meu prepelicar, Hector.

Mama nu exagerase deloc frumuseța așăzării de la Slobozia Țapului, care era tot ce putea fi pe atunci o așazare boierească. Primirea fu cât se poate de cordială. Mitică Chicoș era un boier de neam vechi, de vro cincizeci de ani, pe care un *didascalos* îl familiarizase, foarte puțin, cu literatura elină, iar un emigrat francez îl învațase să vorbească franțuzește cu multă ușurință. Trecea drept om cinstit, dar aspru și cu idei ruginite.

Soția lui, cucoana Zinca, fusese în pension, la Odesa, cu maică-mea. Instrucția ei, ca și acea a mamei, nu era mare lucru, dar era deșteaptă, avea distincțiunea firească atât generațiunii femeilor înaltei noastre societăți de la 1830, cât și mai ales acelei a fiicelor lor. Avea reputație de femeie cinstită, de numele căreia nu se atinsese nici macar gurile cele mai răle, deși fusese foarte frumoasă.

Amândoi îmi fură simpatici din întăiul moment. Dar ce să zic de fiica lor? Era de o rară frumusețā: naltă, subțire, fără să fie deloc slabă, mlădioasă, nespus de grațioasă în toate mișcările ei, cu părul negru și ochii albastri, cu un nas fără greș, cu gură mică și rumănă. Înfățoșarea ei nu putea decât să farmece pe orice tânăr o vedea. În ochii ei mari și luminoși se oglindeau voiciunea și o rară agerime de minte.

Nu-mi trebui mult timp ca să constat că se mai bucura și de o instrucțiune foarte îngrijită pentru acea vreme, capatată de la o guvernantă germană venită de tânară în Moldova, unde, după ce crescuse două generații de fete, murise în casa Chicoșeștilor.

Eliza Chicoș mai era înzestrată cu un duh foarte viu și foarte subtil. Și toate aceste însușiri n-o împiedecau să fi devenit, sub povățuirea cucoanei Zincăi, vestită în această privință în Moldova întreagă, o gospodină de frunte. Nu numai că știa să facă dulceți de minune, cozonaci, fel de fel de prăjituri și tot

soiul de brânzeturi cari stârneau admirația musafirilor Sloboziei, dar se pricepea de minune la ținerea socotelilor casei, la privegherea tuturor servitorilor și la împiedecarea râsipei. Nu trecuse trei zile și eram cu desăvârșire îndrăgostit de dânsa.

Nu uitam însă vânatul. Mă trezeam pe la patru dimineața și până pe la zece străbăteam cu bunul Hector miriștile și popușoiștile moșiei. Prepelițile, potârnichile și șoldanii foiau, căci vânătoarea era bine păzită; stăpânii casei declarau că nicicodată masa lor nu fusese așa de bine aprovizionată cu vânat cum era de când sosisem.

Dar, cu toată patima mea pentru vânat, neasamanat mai dulci erau ceasurile ce le petreceam în societatea Elizei, după scurta siestă care urma dejunul (luat atunci la zece și jumatate dimineața). De altmintrelea pot zice că petreceam împreună cu ea toată rămășița zilei până pe la unsprezece sara, căci părinții Elizei deloc nu ne împiedecau să stăm singuri împreună.

Eram absolut farmacat de înțelepciunea, de agerimea de minte și de energia acelei fete. Îmi ziceam adesa că ea ar fi în stare să ocârmuiască nu numai o gospodărie boierească, ci chiar o țară întreagă; avea adevarate însușiri de om de stat. Mai era bună și miloasă: în fiecare dimineață distribuia doftorii bolnavilor din satele moșiei, ca și din acele învecinate; o văzusem într-o dimineață pansând cu mâna ei plaga cumplită a unui țigan după ce o curățise mai întâi de puroi.

Scrisesem mamei după întâia săptămână ce o petrecusem la Slobozia Țapului, pentru a-i mulțămi că mă trimesese acolo și înștiințând-o că sunt cu desăvârșire nebun de Eliza Chicoș și hotărât s-o ieu de soție. Adăugeam că, după cât mi se pare, ea mă privește cu ochi binevoitori și am toată nădejdea să văd cererea mea admisă. Rugam pe mama să facă ce-a ști pentru a veni cât mai curând pe câteva zile la Slobozia, spre a cere în numele meu mâna Elizei.

După obiceiul de atunci, trăsura mea rămăsese cu mine și, deoarece *camardinerul* mi se-mbolnăvise și nu mă putuse însoți,

luasem, pentru serviciul meu personal (un boier pe vremea aceea ar fi stârnit dispreţul dacă ar fi călătorit fără de fecior), pe Niţă, un fiu al vatavului nostru de ogradă, deștept și care avea însușirea de a fi bun vânător. Îl trimesesem la părinţii mei, la Bahna, calare pe unul din caii de la trăsură, sub pretext că puștile mele englezești au neaparată nevoie de praf tot englezesc, de care lasasem o mare provizie acasă. Așteptam cu cea mai mare nerabdare întoarcerea lui Niţă.

Într-o dimineaţă mă întorsesem ca de obicei cu torba încarcată și, îndată după ce m-am spalat și mi-am schimbat hainele de vânătoare, am fost poftit la masă.

Împotriva obiceiului de la Slobozia, unde se mânca în chip minunat, dejunul fu execrabil: omleta trecută de tot, arsă, pilaful cu pasăre uscat, fără unt, găina dintr-însul crudă, prepeliţile și potârnichile cari alcătuiau friptura carbonizate, iar *bezelele* necrescute deloc, uscate, de nemâncat. La fiecare fel de bucate prezentat de sofragiu, Mitică și cucoana Zinca lasase să scăpe câte o exclamaţie de nemulţămire, iar la dulce stăpânul casei întrebă pe sofragiu ce este de capul lui Todirică (așa se numea bucatarul, vestit de altmintrelea în Moldova întreagă). Sofragiul răspunse cu jumatate de glas, dar care fu auzit de noi toţi:

— S-o îmbatat.

Chicoș atunci s-întoarse cătră fiică-sa și-i zise:

— Să-l îngrijești.

Apoi vorbi de alte lucruri. Cuvintele lui Chicoș îmi stârnise curiozitatea și, când ne sculărăm de la masă, tare aș fi vrut să întreb pe Eliza ce însemna recomandaţia făcută de părintele ei, dar, bineînţeles, n-am îndrăznit. Însă am uitat incidentul cu bucatarul când un fecior mi-a adus, împreună cu vestea întoarcerii lui Niţă, o scrisoare a mamei pe o tabla de argint. Sub un pretext oareșicare am părăsit salonul pentru a mă duce în odaia mea, spre a ceti în liniște acea scrisoare destul de voluminoasă. Odaia era situată la un colţ al casei și avea trei ferești, din care două dădeau în grădină și una în curtea interioară,

iar lângă acea fereastă din curte se afla o scară, așazată în capătul unui coridor ce ducea la sofragerie. Deoarece era foarte cald, toate ferestile rămăsese largi deschise, iar eu îmi ceteam scrisoarea la una din acele care dădeau în grădină.

Mama începea prin a-mi exprima toată bucuria ce atât ea, cât și tata resimțise aflând hotărârea mea și-mi trimeteau toate binecuvântările lor, încredințându-mă că pusesem mâna pe un adevarat mărgărintar. Apoi mama mă înștiința că, din pricina unei vizite neașteptate ce li sosise, nu putuse să plece numaidecât, cum ar fi dorit, spre a face cererea, dar că va sosi la Slobozia Țapului negreșit peste trei zile, însărcinându-mă să vestesc pe cucoana Zinca despre ziua sosirii sale.

De-abie isprăvisem scrisoarea, când sosi sofragiul aducându-mi cafeaua care n-o luasem jos. Am pus-o pe masă și am reînceput să cetesc scrisoarea mamei, dar în acest moment am auzit zgomot în curte, zgomot care se apropia de scara de lângă fereasta mea. M-am apropiet spre a vedea ce se întâmplă. Când m-am uitat, am văzut spectacolul atât de frecuent pe acea vreme: patru țigani voinici întinzând pe un al cincilea cu fața în jos, pe o cergă întinsă la pământ, și mănținându-l astfel culcat. Țiganul, îmbracat cu *spencer** alb, cu izmene albe și cu o pestelcă, toate foarte curate, plângea și se văieta. Apoi apăru vatavul de ogradă cu o puternică nuie în mână și începu să croiască peste vâne pe nenorocitul bucatar, căci fără îndoială el era pacientul.

Era să închid fereasta cu dezgust și să părăsesc odaia cu hotărâre de a ruga, îndată după logodnă, pe iubita mea să întrebuințeze toată trecerea ei pe lângă tată-său ca să renunțe la asemenea obiceiuri salbatece, când, deodată, mi s-a părut că aud glasul ei și că acest glas cristalin și dulce pronunțase în chipul cel mai distinct cuvântul „șăpte“, și totodată se auzea,

* Spénțer/*spencer*, surtuc (n. ed.).

abătându-se pe fundul izmenilor țiganului, nuiaua vatavului. M-am plecat îndată pe fereastă pentru a putea vedea scara de lângă aceasta și un moment am ramas încremenit în fața priveliștei ce se oferea ochilor mei. Eliza, nobila, distinsa, frumoasa, încântătoarea Eliza, stătea razamată de un mic grilaj de fer al scărei, cu ceașca de cafe în mână, și privea la acel spectacol revoltător! Mai mult chiar, ea, cu glasul ei cel care cânta cu atâta duioșie romanțele lui Schubert, numara loviturile, căci am auzit în chip foarte distinct și cuvântul „opt" răsunând din gura ei, urmat fiind de o nouă lovitură de nuie pe vânele țiganului. Văzusem destul, am închis fereastra și m-am aruncat pe divan: dragostea mea murise cu desăvârșire, legătura de idei între acea ce o privisem ca o ființă excepțională, absolut ideală, și fundul izmenilor acelui țigan, faptul că o fată atât de tânără era în stare să prezideze, ea însăși, la o pedeapsă care la urma urmei nu era altceva decât un supliciu, să măsoare cu sânge rece câtimea de durere ce, sub ochii ei, fusese hotărât [să o] sufere o ființă omenească, ucisese în mine cu desăvârșire orice urmă de iubire. Scena la care asistasem mă tămăduise radical. Cu cel mai mare sânge rece spus-am cucoanei Zincăi că tata, fiind cam suferind, îmi cere să plec chiar în ziua aceea la Ieși pentru o judecată la care nu poate fi față. Întrebat când mă întorc, am răspuns că îndată ce-mi va fi cu putință, în orice caz peste prea puține zile. Cu Eliza m-am silit în tot cursul zilei să fiu amabil și să mă fac plăcut, însă fără a mă lasa macar o clipă să alunec pe cărările sentimentului. Convorbind cu dânsa nu mai simțeam nimica, stând lângă ea rămâneam absolut rece. La plecare am fost cât de curtenitor mi se putea cere; faptul că Eliza avea lacrimi în ochi nu mă impresionă deloc.

Nu m-am dus la Ieși, unde tata n-avea nici o judecată, ci acasă, unde, fără întârziere, am pus pe părinții mei în cunoștința faptelor. Tata se supără, mă făcu nebun și zise că nimica nu mă împiedecă să dau după căsătorie drumul tuturor robilor

și să ridic cu desăvârșire bataia în casa mea și pe moșiile mele. Mama înțelese că ceea ce ucisese iubirea în mine era micșorarea idealului ce mi-l alcătuisem în inima și în mintea mea. Făcu oareșicari slabe încercări pentru a mă ademeni să revin asupra hotărârii ce o luasem, făcând să se oglindească înaintea ochilor mei meritul de a obține ca o ființă de o inteligență atât de vie cum era Eliza să înțeleagă că mi se înfățoșase în chip absolut nefemeiesc și să am eu meritul de a o face să părăsască asemene căi. Am ramas nestrămutat în hotărârea mea.

— Și, îl întrebai eu după ce își isprăvi povestirea, nu ți-o părut niciodată rău că n-ai încercat dumneta s-o faci să priceapă cât de nefemeiești erau asemene obiceiuri?

— Niciodată, răspunse Costică; din momentul în care am privit acea scenă dezgustătoare, orice dragoste și chiar orice poftă de dânsa au pierit pentru totdeauna. Și o iubeam mult, cum nu am mai iubit de atunci nici pe o femeie.

— Ce fel de soție fost-au ea, căci presupun că s-o căsătorit?

— O! foarte bună și foarte cinstită. S-o căsătorit cu un om foarte de ispravă, care o murit în curând. De atunci este văduvă și se zice că-și bate și astăzi slugile și țaranii. Dar cum se face că n-o cunoști?

DRÂMBĂ
(1867)

Nu v-am vorbit încă niciodată de vechiul și bunul meu prieten Ștefan Movilă de la Petrești, din ținutul Bacăului. Este cu putință însă, dacă voi mai avea zile, să vă întrețin despre dânsul în chip îndelungat, când voi publica, dacă îl voi publica, un vraf de amintiri – cele mai multe incomplecte – ce, când ne-a părăsit pentru vecie, mi l-a încredințat spre publicare, dacă voi avea timp și voi găsi cu cale să le complectez. Autorizându-mă de această dorință a lui, reproduc aici una din puținele povestiri ce le-am găsit întregi, crezând că se va putea potrivi cu alte cuprinse în această culegere.

Dar, mai înainte de toate, trebuie să lămuresc că Ștefan Movilă, un scoborâtor autentic al domnilor cari în al șăsesprezecelea și al șăptesprezecelea veac au dat Moldovei un crâmpei de dinastie, era un barbat cu vreo douăzeci de ani mai mare decât mine, cu situație absolut independentă și stăpânit într-un grad cum nu mi s-a mai dat să văd de patima vânatului. În cele două luni și jumatate în care la noi nu se vânează, jumatate din april, mai și iunie, era absolut nenorocit. În rămășița anului străbătea Moldova întreagă într-o lungă căruță pe arcuri, foarte bine întocmită și putând cu înlesnire cuprinde șăse oameni, plus efectele de campament, munițiile, uneltele și proviziile trebuitoare pentru multe zile. Căruța era trasă de un singur cal, totdeauna sur, purtând totdeauna numele de Cucoș, dar de o talie punându-l

în stare să ducă cu ușurință greutăți chiar cu mult mai mari decât acea destul de însamnată ce o trăgea de obicei.

Era totdeauna întovărășit: 1) de Petrușca, un malorus din gubernia Poltavei, vânătorul și credinciosul lui, 2) de vezeteul Ferenţ, un săcui din Trei Scaune, și 3) de Piciu, un pitic, nalt de cinci palme, fiul unei țarance din Petrești cu un turc, care o siluise pe vremea volintirilor, ramas copil la minte în vrâstă bărbătească, plus doi prepelicari, doi copoi și un urieș câne din Pirenei, frate de cruce cu Piciu. Trebuie să mai adaug că Piciu era însărcinat ziua cu pregătirea focului, cu îngrijirea uneltelor de bucătărie și a cânilor cari rămâneau la otac, iar noaptea cu paza dosului acelui otac. Piciu era înarmat cu o armă din cele mai curioase: un *tromblon*, mult mai lat la gură decât la fund, pe care îl încarca cu un pumn întreg de praf, doi glonți de calibru 12, șăptesprezece poște și un pumn de haliciuri. Trăsese odată, cu câțiva ani înainte, asupra unor talhari veniți să-mi prăde casa în neființa mea. Dintr-o împușcătură ucisese pe doi dintr-înșii și rănise pe un al treilea, care putu fi prins, dar și Piciu ramase mai bine de un ceas fără cunoștință în urma smunciturii armei. Totuși, cu toate observațiile ce i se făcuse, urma s-o încarce la fel.

Și acuma cedez cuvântul prietenului meu Ștefan.

— Era pe la sfârșitul lui septemvrie 1867. Mă dusesem să vânez în regiunea mea de predilecție: șesul Siretului de la Domnești în jos. Aveam voie deplină și de la Ruspoli, al doilea soț al Cocuței Konaki, și de la Costin Catargiu*, fără a mai vorbi de acea a altor *dii minores*; de altmintrelea cea mai mare parte din vânatul ce-l împușcam s-îndrepta spre mesele lor. Tăbărâsem în cotul Făculesei, mai sus de Mărășești, și, de două zile, ne luptam cu niște cârduri de potârnichi șirete care dădeau

* Cocuța Conachi-Vogoride și Costin Catargiu, figuri de prim-plan ale epocii, care au jucat, în tabere opuse, un rol determinant în evenimentele politice din preajma Unirii; pentru portretele lor amănunțite v. Radu Rosetti, *Amintiri*, Humanitas, București, 2013 (n. ed.).

mult de lucru prepelicarilor noștri. Eram, în sara aceea, foarte trudiți. La masa gătită de Petrușca cu talentul lui obișnuit, Ferenț, ramas ca totdeauna la bivuac, ni spusese cum, în cursul zilei, trecuse pe acolo niște oameni cari cu toții îi vorbise de un talhar vestit pe atunci, numit Drâmbă, care săvârșise prin împrejurimi, la drumul mare, ca și la sate, nenumarate prădăciuni. Un uncheș care trecuse spre sară îi povestise chiar că întâlnise pe Drâmbă, cu șăse tovarăși, într-un zăvoi al Siretului, numai cu două ceasuri mai nainte și-i spusese lui Ferenț că rău am face dacă am petrece noaptea în acel loc.

Începui să râd, tovarășii mei se uitară mierați la mine.

— Cum, le zisei eu, vă este frică de Drâmbă?

— Frică nu-mi este, răspunse Petrușca liniștit, schimbându-mi farfuria, dar el este un hoț fioros, care nu stă la îndoială pentru a face moarte de om; ar fi bine să luăm măsuri de pază mai deosebite.

— Dar nu cunoști pe Drâmbă? Nu-i de la noi, din Petrești? N-o trăit împreună cu noi până mai anul trecut, când s-o apucat de tălhării? Nu i-am făcut eu mulțime de bine? Cum ai crede ca el să ridice mâna asupra mea? Apoi ce să ieie de la noi? Haliciuri în piele?

— Ar putea să ieie și arme bune, zise Petrușca, arme cari pot fi de mare folos unui talhar.

— Și dumneta crezi că Drâmbă, pe care aș putea zice că noi l-am crescut, s-ar încerca să ni ieie niște arme ce știe bine că nu i le-om da fără împotrivire?

— Mă iertați dacă-mi dau părerea, dar cred că Drâmbă, căruia i-ați făcut mult bine și căruia eu nu i-am făcut nici un rău, n-ar sta macar o clipă la gânduri pentru a pune capăt zilelor noastre dacă ar putea trage vrun folos din asemenea faptă și dacă i-ar fi cu putință.

— Doară, răspunsei eu, n-o părăsit el satul și nu s-o apucat de tălhării de răul meu, ci din pricina ticălosului celui de supleant de subprefect, care i-o luat femeia spre a face dintr-însa

țiitoarea lui și, nemulțămit cu atâta, i-o mai luat pe urmă boii și vacile sub cuvânt că sunt ale ei. Nu eram atunci acasă ca să împiedec samovolnicia și, când m-am întors, el săvârșise cel dintăi omor, astfel că nu m-am mai putut pune pentru dânsul. Pănă la altă dovadă, deloc nu cred ca Drâmbă să aibă gând rău asupra noastră și îmi propun să dorm foarte liniștit astă-noapte.

— Să deie Dumnezeu să aveți somn ușor și netulburat, răspunse Petrușca cu aceeași liniște. Mie însă să-mi dați voie să ieu, cu Ferenț și cu Piciu, toate măsurile trebuitoare pentru ca somnul dumneavoastră să fie netulburat.

Dădui din umere, lăsând pe vechiul și credinciosul meu tovarăș să facă ce putea crede de cuviință spre asigurarea unui repaos ce eram încredințat că nimica nu-l va tulbura.

Otacurile noastre, de la începutul expedițiilor mele de vânătoare, erau așazate într-un chip tot atât de invariabil ca și taberele legiunilor romane. Dinaintea focului, aprinderea căruia de către Piciu alcătuia totdeauna operațiunea premergătoare, s-întindea o pânză de cort lungă de vro nouă metri și lată de trei, prinsă dinapoi, în sensul lungimii, de un șir de țăruși scurți, bătuți în pământ, iar dinainte, ridicată cam de doi metri și ținută de cinci bețe, lungi de câte un stânjen moldovenesc fiecare.

Sub această foaie de cort erau patru încăperi despărțite prin foi de pânză: întăia, la stânga, mai mare, pentru cal; a doua, mică, pentru Ferenț; a treia, mai mare, pentru mine și a patra, iar mică, pentru Petrușca. Din dosul cortului era așazată căruța, lungă de șăpte metri (cu oiște cu tot), în care dormea Piciu, având la dispoziție o foaie mică de cort ce, când vremea era rea sau numai amerințătoare, o întindea cu ajutorul unuia din carâmbi și a două bețe ce le fixa în celalalt carâmb. Lângă Piciu, în brațele lui chiar, dormea groaznicul Sultan, cânele meu din Pirenei, mare cât un vițel voinic de șase luni, care niciodată nu latra – dar, când apuca cu colții cei cumpliți, nu mai dădea drumul. Piciu și Sultan se iubeau ca niște frați și aveau un grai

misterios al lor, prin mijlocul căruia se înțelegeau de minune, grai mut, dar prin ajutorul căruia își puteau zice:

— Ie sama! Primejdie!

— Trezește!

— Aleargă!

— Vină încoace!

— Nu-i nimica!

— Om rău!

— Lasă-mă să dau o raită împrejur!

Și toate vorbele ce se întrebuințează și se preschimbă între doi păzitori credincioși și neadormiți.

După ce am pus să lege copoii și prepelicarii, m-am dezbracat ca acasă după obicei, m-am întins pe patul de campanie și, după două minute, eram pornit spre țara visurilor. Ce-au vorbit pe urmă Petrușca cu Ferenț și cu Piciu nu mai știu.

Dormisem vro trei ceasuri când am fost trezit de o serie de împușcături; totodată Petrușca mă scutura de umăr zicându-mi:

— Sculați! Drâmbă o început să-și arăte recunoștința pentru binele ce i l-ați făcut.

În aceeași clipă au răsunat două detunături aproape simultaneu și un glonte a venit, vâjâind, să bortilească pânza cortului din despărțirea mea.

— Petrușca și Ferenț, jos, pe pântece; aruncați cu ceva în foc ca să se mai risipească! strigai aruncându-mă la pământ și punându-mi răpede, în acea pozițiune puțin comodă, pantalonii și ciubotele.

Apoi am scos din toc o carabină ce, în asemenea expediții, o ieu totdeauna cu mine, împreună cu alta pentru Petrușca. Fanarul spânzurat de unul din bețele cortului ni dădea o lumină foarte îndestulătoare.

Petrușca s-a grăbit să ieie și el în mână carabina lui și să vâre un cartuș într-însa. Au mai răsunat încă două focuri și am auzit iar glonții vâjâind prin văzduh; iar la dreapta am văzut lumina împușcăturilor la o depărtare care ni păru să fie ca vro

sută cincizeci de pași. Am mai aruncat lui Ferenț vro șăse cartușe încarcate cu *clodins*, un fel de glonți alcătuiți din câte patru poște împreunate, care se desfac la o distanță mare de la ieșirea din țavă, zicându-i să le vâre în pușcă, căci ungurul era un tragaci prost, care nu putea nădăjdui nici o ispravă de la încărcătura cu glonți.

În același moment au mai răsunat două împușcături, ale căror lumini le-am zărit, cam la aceeași departare, dar de astă dată la stânga noastră.

— Au două posturi de câte doi trăgători, unul în dreapta și altul în stânga noastră, amândouă cam la o sută cincizeci de pași departare. Păziți acuma la dreapta și, îndată ce vor trage, bagați de samă locul unde se va vedea lumina împușcăturilor și trageți și voi o dată.

De-abie isprăvisem aceste cuvinte și iaca că vedem, în dreapta, iar două lumini, urmate de două detunături și de căderea a doi glonți în mijlocul focului nostru. Dar noi, instinctiv, fără ca unul din noi să fi zis un cuvânt, am tras aproape în aceeași secundă asupra locului unde se ivise lumină. Un lung vaier a răspuns, dar la stânga au apărut iar două scânteie și iar au vâjâit doi glonți deasupra capetelor noastre. Am răspuns îndată. Nu s-a mai auzit de astă dată nimica, și noi ne-am grăbit să vârâm răpede alte cartușe în puști. N-au mai răsunat focuri nici din dreapta, nici din stânga vreme de câteva minute.

— Se vede, zise Petrușca, că s-o muiet vitejia voinicilor. Glonții noștri s-au apropiet prea tare de pielea lor. Numai să nu încerce ei acuma să ne apuce pe dindărăt și s-arunce pânza de cort peste…

Petrușca nu isprăvise fraza când, din dosul cortului, se auzi o detunătură grozavă.

— O tras Piciu, strigai eu; Petrușca, rămâi aici, Ferenț să ieie fanarul și să vie cu mine.

Și, urmat de ungur, care luase fanarul în mână, am trecut din dosul cortului, unde se auzeau niște gemete grele. Când

Ferenț a apropiet fanarul de capătul de dinapoi al căruții, am văzut, într-un lac de sânge, o amestecătură de membre goale omenești. Când ne-am uitat cu mai mare bagare de samă, am văzut că erau două trupuri cu pielea, căzute unul peste altul. Unul era acela al lui Niță Petrea din Petrești, supranumit Drâmbă, pentru meșteria lui în arta de a scoate sunete mai mult sau mai puțin armonioase din micul instrument muzical purtând acest nume. Din deșertul lui drept curgea mult sânge și el zăcea fără cunoștință. Celalalt era un necunoscut, de statură urieșă, a cărui scăfârlie era ca rătezată de efectul cumplit al încărcăturii tromblonului. Și când ne-am uitat în car am văzut pe Piciu întins nemișcat, cu fața în sus. Știind bine că leșinul lui era urmarea smunciturii dată de tromblon, nu m-am ocupat de el deocamdată; dar, urmat de Ferenț cu fanarul în mână, m-am îndreptat spre un loc, la vro patruzeci de pași de car, de unde porneau gemete și vaiete. Găsirăm acolo, menținut de colții cumpliți ai lui Sultan, vârâți în coapsa lui, un al treilea hoțoman, tot gol și tot atât de voinic ca și cel mort. Cu mare greutate făcut-am pe Sultan să deie drumul hoțului și am vrut să ducem pe acesta la foc, dar nu i-a fost cu putință să meargă. Era mușcat la amândouă coapsele, iar rănile mi se părură foarte mari și adânci; am fost deci siliți să-l luăm în brațe și să-l ducem astfel la foc.

Nu se mai trăsese deloc asupra noastră: puteam fi siguri că acei însărcinați de Drâmbă să împuște spre bivuac, mai mult pentru a ni trage atențiunea, fugise. Ne-am dus, Petrușca și cu mine, la Piciu, pe care l-am scos din căruță, l-am dus lângă foc, i-am varsat apă peste cap și cognac în gură, aducându-l astfel destul de răpede la cunoștință. Apoi, lăsându-l în grija lui Ferenț, ne-am dus la Drâmbă și la tovarășul lui. Acest de pe urmă era bineînțeles mort și înțăpenit: Drâmbă deschidea din când în când ochii. Rana îi era cumplită și gemea greu. Deși fără cunoștinți medicale, mi-am putut da sama că maiul era greu atins și emoragia mare. Am trimes pe Petrușca să-mi aducă

patul lui și, cu mare îngrijire, am întins rănitul pe acel pat, apoi l-am dus lângă foc. Acolo, de bine, de rău, l-am pansat, i-am dat să beie puțină apă cu cognac și i-am făcut o injecție de morfină, având cele de trebuință în cutia mea de farmacie. Fața i s-a mai liniștit și gemetele au devenit cu mult mai slabe.

M-am dus pe urmă la Piciu, care-și venise acuma cu desăvârșire în fire și, după ce l-am felicitat pentru isprava ce făcuse, l-am întrebat cum a avut cunoștință despre apropierea hoților.

El mi-a răspuns că nici el, nici Sultan n-au simțit nimica până ce hoții nu au ajuns aproape de tot de căruță. Asculta focurile ce le schimbam noi cu hoții, iar Sultan, după obiceiul lui, rămânea nemișcat, dar el simțea cum toți mușchii cânelui sunt încordați. Deodată Sultan s-a ridicat în picioare, și el, Piciu, deși noaptea era destul de întunecoasă, a văzut cum două umbre negre, una mai sus, alta mai jos, se ridică din partea dindărăpt a căruții. Atunci a tras cu tromblonul drept în mijlocul lor și smuncitura grozavă l-a făcut să cadă în car, fără cunoștință. Faptul că Sultan, al cărui nas era extraordinar de fin, nu mirosise pe hoți până în ultimul minut îmi lămurea cauza pentru care cei trei hoțomani care atacase otacul pe din dos erau goi. Ei își scosese hainele pentru a nu fi simțiți de câne, al cărui miros fin era bine cunoscut de Drâmbă, care mă mai auzise spunând, îmi aduceam acuma foarte bine aminte, că pentru a nu fi mirosiți de câni talharii adesa se dezbracă goi, mirosul trupului omenesc intrând mai cu samă în haine.

Planul hoților era acuma foarte clar. Patru dintr-înșii, probabil cei mai buni trăgători, dar cei mai puțin voinici, fusese însărcinați să atragă bagarea noastră de samă prin împușcături; cu atâta mai bine dacă nimereau pe unul din noi. Cei trei mai voinici, printre cari Drâmbă, se însărcinase să ne lovească pe la spate, aruncând foaia de cort peste noi, după ce ar fi tăiet țărușii. Apoi, chemând pe ceilalți în ajutor, ne-ar fi doborât fără greutate.

Ajunsesem aici cu reflexiunile mele când Ferenț veni să mă roage să-i dau voie să meargă să vadă de nu mai este vrun

hoț mort sau rănit în locul, la dreapta noastră, de unde se trăsese asupra noastră, iar noi răspunsesem, apoi auzisem un vaier. Deoarece eram încredințați că nu mai este nici o primejdie și că hoții care trăsese cu pușca erau acuma departe, îi dădui voia cerută. Plecă cu un fanar și cu Piciu, căruia îi dădusem altă pușcă în locul groaznicului tromblon. Nu trecuse zece minute când am auzit un strigăt de triumf. Lăsând pe Petrușca singur, m-am dus spre locul de unde pornise strigătul și, la vro sută șăsezeci de pași, am găsit pe ai mei lângă un om mort, cu o pușcă militărească lângă el și patru răni în piept și în pântece, pricinuite de fiecare din cele patru părți ale clodinului.

Moartea trebuie să fi fost aproape fulgerătoare, și astfel Ferenț, trăgător foarte prost, nimerise acolo unde Petrușca și cu mine, vânători bătrâni, și nu din cei de pe urmă din țară, trecusem alături. Am poroncit lui Piciu și ungurului să lese trupul în pozițiunea în care îl aflase, cu pușca lângă el, și ne-am întors la bivuac. S-a făcut îndată o nouă expediție, la postul de tragere al hoților din stânga, dar nu s-a găsit nimica.

— Slava Domnului, spus-am cătră mine, găsind că trei morți de om într-o singură noapte – înțelegeam că Drâmbă era ca și mort – ajungeau cu prisosință și îmi făceam impresia că sunt un casap.

Planul pentru a doua zi a fost răpede hotărât: Ferenț era s-încalece pe voinicul Cucoș înainte de ziuă și să meargă întins la Panciu, unde știam că va găsi desigur, la via lui, pe subprefectul Neculai Boian, să-i ducă o scrisoare arătându-i pe scurt faptele și rugându-l să vie cât mai fără întârziere, de putea chiar în cursul dimineții, spre a face cercetările cerute de lege. Iar la întoarcere avea să s-abată la curte la Mărășești, casă totdeauna bucuroasă de oaspeți, spre a lasa altă scrisoare lui Costin Catargiu sau cucoanei Smărănditei, cerând să-mi trimată după-amiază o trăsură și anunțându-mă ca musafir pentru noapte, căci Cucoș ar fi fost prea ostenit pentru a mai face în aceeași zi drumul până la Petrești.

Tovarășii mei se pusese iar pe somn, dar mie mi-a fost cu neputință să mai adorm.

După o bucată de vreme, Drâmbă începând iar să geamă greu, m-am apropiet de el:

— Ce ai?

— Mă doare rău, mi-i sete.

N-am stat la gânduri pentru a-i face o nouă injecție de morfină și a-i da să beie un pahar cu apă în care am varsat o ceșcuță de cognac, ceea ce îl mai liniști. Celalalt rănit, căruia de asemenea îi dădusem să beie, adormise.

După oareșicare trecere de vreme, uitându-mă la Drâmbă, am văzut că are ochii deschiși și se uită la mine, parc-ar fi vrut să-mi zică ceva.

— Aha! mi-am închipuit, vra să-mi spuie că-i pare rău de ceea ce o făcut.

Și, luând un scăuieș, am venit să m-așăz lângă patul lui.

— Vrei să-mi spui ceva? îl întreb.

— Nimica.

— Îți este mai bine? mai întreb dezamăgit.

— Mai bine. Și înțăpătura, și băutura mi-au făcut bine.

— Cred că pănă de-amiază are să vie doftorul, adaug eu.

— Degeaba vine, pănă de-amiază sunt mort, răspunse el…

Răspunsurile lui scurte aratau că mă înșalasem și că nu avea de gând să steie de vorbă cu mine; totuși eram hotărât să aflu temeiurile care îl făcuse să mă lovească în acea noapte.

— Măi Niță, îi zisei eu după o tăcere, ce te-o făcut pe tine să vii în puterea nopții să mă lovești când eram tăbărât în câmp și să pui să se tragă focuri asupra mea?

Hoțul îmi aruncă o privire plină de ură, dar nu răspunse.

— Și acuma, urmai eu, de ce aiastă privire de ură ce mi-o aruncă ochii tăi? Ce rău făcutu-ți-am eu? Nu te-am scapat oare de boală grea, de moarte în copilărie, când te-am luat de te-am îngrijit în casa mea luni de zile, ca și cum ai fi fost copilul meu? Nu te-am trimes oare eu la școală, la mănăstirea Moșinoaia,

unde ai învațat carte pe socoteala mea? Nu eu, prin silințile mele și prin trecerea mea scapatu-te-am, cu știi ce greutate, acuma patru ani, de la oaste și învrednicitu-te-am să iei de soție pe fata care-ți era dragă? Nu eu te-am cununat și i-am dat zestre patru boi, două vaci, douăzeci de oi, un plug și un car legat cu fier? Ce rău făcutu-ți-am eu vrodată? Apoi nu v-am aparat eu oare pe toți de samovolniciile și de prădăciunile slujbașilor stăpânirii, împotriva privighitoriului, apoi a subprefectului, a perceptorului, a vătăjălului? Văzut-ai execuție în sat la noi?

Drâmbă a ascultat până când am isprăvit, apoi a zis:

— Bunătățile văd că le amintești toate, dar răutățile și batjocurile le taci.

— Care răutăți și care batjocuri? întrebat-am eu cu indignare.

— Multe și grele, răspunse el. Vrei să ți le amintesc?

— Tare aș dori să le aud, răspuns-am eu.

— Atunci mai dă-mi un pahar din băutura de dinioarea.

I-am dat alt pahar de apă în care am pus o doză mai mare de cognac, apoi m-am așazat iar pe scăuieș.

— Adevarat, zise el, că m-ai scapat de moarte când eram copil, că prin mijloacele dumitale am învățat puțină carte cât știu, adevarat că m-ai scapat de oaste, adevarat că ai înzestrat pe acea pe care am fost destul de nebun s-o ieu de nevastă, adevarat că ai ocrotit satul împotriva samovolniciilor și a prădăciunilor oamenilor ocârmuirii și că Petreștii au fost mai puțin calcați decât cele mai multe sate din ținut și chiar din țară. Aieste sunt faptele care atârnă în cumpăna dumitale, dar sunt altele care atârnă cu mult mai greu în cumpăna mea.

Mai întăi cine o luat bunului meu a opta parte din Petrești, care era numai a lui și a fraților lui, dar de la Bogdan Chiorul cătră strămoșul lor, Petre căpitanul? Nu făcea mult acea parte atunci, dar cât o făcut ea oare pe urmă, dacă numai dumneta ai scos din pădurea de pe dânsa mai multe mii de galbeni numai pe travele[1]? L-o silit bunicul dumitale pe bunicul meu

1. Traverse.

să-i vândă pe preț poate atunci îndestulător, dar care nu este decât o nimica alăture de acel la care o ajuns azi acea parte de moșie. Prin amenințări și prin ademeniri l-o silit să-i vândă. Frații bunicului au murit fără copii, iar tată-meu știi bine că n-o avut nici frate, nici soră, nici alți copii decât soră-mea, care o murit nemăritată, și cu mine. Vra să zică din pricina Movileștilor pierdut-am eu averea care trebuia să-mi vie mie și ramas-am țaran sarac în loc să fiu și eu stăpân a câtorva sute de fălci. Spune dacă îmi poate fi drag sângele movilesc în urma unor asemenea împrejurări?

Tăceam, căci știam că toate câte le spusese erau adevarate. Bunul meu nu crezuse că face o nedreptate când silise pe răzașul ramas în mijlocul moșiei să-i vândă partea lui cu un preț care, de către mulți, fusese socotit ca întrecând valoarea lucrului cumparat. Morală de boier mare de pe acea vreme. Bunicul trecea drept om foarte drept și, lucru rar pe atunci, ca slujbaș neprevaricator.

— Dar, urmă Drâmbă, când i-o vândut bunicul meu bunicului dumitale moșia, acel boier i-o făgăduit că el și urmașii lui vor fi totdeauna ocrotiți de el și de urmașii săi, că se vor putea totdeauna hrăni pe moșie dând numai, ca semn de supunere, dijmă din bucate, fără a mai face vrun fel de boieresc* și putând să ieie din pădure tot lemnul de foc și de trebuință de care ar avea nevoie pentru ei. Cât au trăit bunicul meu și al dumitale așa a fost, bunicul meu n-o făcut nici un fel de boieresc și o luat câte și ce fel de lemne o vrut pentru trebuințile lui. Dar când au murit și unul, și altul, lucrurile s-au schimbat: moșia a fost vândută în posesie** și posesorul, dacă n-o silit pe tata să facă boieresc, nu l-o mai lasat să ieie fără de plată decât lemne de foc, cum avea dreptul atunci să ieie fiecare țaran, dar pentru lemn de treabă îl făcea să plătească ca oricare altul. Apoi, când

* Contribuție în muncă datorată de țăran stăpânului moșiei; clacă (n. ed.).

** Dată în arendă (n. ed.).

o venit legea pontului, l-o pus și pe tata să lucreze cumplitul pont de mai bine de cincizeci de zile pe an. Fânațele de care ne bucurasem după învoiala cu bunicul ni s-au luat, dându-ni-se altele mai proaste și de două ori mai mici, iar pământurile de arătură ni s-au înjumătățit și, când am vrut să ne plângem, să arătăm că se calcă cuvântul dat, în puterea căruia vândusem pământul nostru, ni s-o răspuns să arătăm hârtia prin care ni s-au făcut asemene făgăduinți, căci boierul n-are vreme să caute povești în hârțoagele cele vechi, iar dacă n-avem asemene hârtii să ne mulțămim cu soarta ce o au și ceilalți locuitori de pe moșie.

Tăcu deodată și îngălbeni mai tare. M-am sculat ca să-i ridic capul.

— Tare mă doare, zise el, mai fă-mi o împunsătură și-mi dă de băut.

Am făcut cum îmi cerea.

— Și acuma, îi zisei, taci, nu mai vorbi, căci vorba te ostenește.

— Ha! răspunse el, te-ai săturat de vorbele mele, nu-ți plac, dar n-am să tac: dumneta m-ai stârnit, șăzi aici și ascultă toate pacatele pe care părinții dumitale și dumneta le-ați făptuit. Mai am multe de spus. Nu, nu pleca, dacă pleci de lângă mine am să strig, tot ai să m-auzi și mi-a face mai rău.

M-am așazat iar pe scaun; și el urmă:

— După o bucată de vreme, tatăl dumitale, care nu sta la noi, ni-o trimes pe un afurisit de vechil leah, om crud și neîndurat; bătea și stâlcea lumea. Întâlnindu-se odată cu tata, care venea cu carul încarcat, și găsind că părintele meu nu se dă la o parte destul de răpede, l-o croit cu biciul. Tata era om inimos. De! Ne tragem din căpitanul Petrea, căruia pentru vitejie Bogdan Chiorul i-o dat locul pustiu pe care o întemeiet satul Petrești! N-o putut să rabde batjocura făcută lui de Mokreanski. Aruncându-se asupra-i și apucându-l de piept, i-o dat la palme până când leahul o leșinat. Dar, trei zile mai pe urmă, venea în sat privighitorul cu zece slujitori, punea mâna pe tata, îl întindea jos și-i trăgea o sută de harapnice ca celui de pe urmă

țigan. Poți oare, cucoane Ștefane, când în piept ai chiar numai un pic de inimă, să uiți o batjocură ca asta? Și să nu crezi că mi-o povestit-o tata? Mi-au povestit-o babele din sat, căci tot satul fusese strâns spre a fi față la pedeapsa dată aceluia care îndrăznise să puie mâna pe omul veșnicului stăpân. Tata dumitale, când o venit la Petrești, o luat la depanat socotelile lui Mokreanski și, descoperind că leahul l-o pradat, l-o dat afară cu rușine. Apoi auzind și de bataia tatei, l-o chemat și i-o spus că-i pare foarte rău. Dar dacă n-ar fi găsit pe Mokreanski talhar știu bine că nu i-ar mai fi părut rău. Însă de boieresc nu l-o scutit și fânațele nu i le-o dat înapoi… Valeu, tare mă doare!

I-am mai dat un pahar de apă cu cognac, apoi m-am departat pentru a da lui Ferenț, gata de plecare, instrucții amărunțite, ceea ce sili pe rănit să tacă câtva timp. Dar când m-am întors lângă dânsul el îndată a reluat șirul vorbei, zicând:

— Tata, care rămăsese văduv fără copii s-o însurat de al doilea cu maică-mea, fata preutului din sat. Mama era frumoasă, părintelui dumitale îi plăceau mult femeile frumoase; i-o venit poftă de mama cam un an după nașterea mea. Avea un fecior boieresc deștept și talhar, dar pezevenchi bun. Cum o aflat de noua poftă a boierului, s-o pus pe capul mamei și o găsit mijloace pentru a i-l întoarce: s-o lasat să fie dusă la boier și să-i mulțămească poftele. O știut tot satul, apoi o știut și tata. Alți țarani nu prea sâmt rușine de asemene amestec al boierului în căsnicia lor; dar tată-meu era fecior de oameni buni, care, din neam în neam, au ținut la curățenia casei lor și au pastrat-o. M-ai trimes când eram un băietan de paisprezece ani la părintele Zosim, de la Moșinoaia, un sfânt, ca să mă învețe ceva carte; el pe lângă carte ne mai învața cum să fim oameni cinstiți. Mi-aduc bine aminte cum îmi spunea că nu este barbat de inimă și de cinste acel care îngăduie rușinea în căsnicia lui și că nu se poate face unui om rușine mai mare decât de a-i pângări soția, sora sau fata. Cu drept ar fi fost ca tata să se răzbune asupra boierului care i-o terfelise; dar tata, sarmanul, deși era

inimos, avea copii: s-o gândit la ei și n-o îndrăznit să se puie cu el, boierul cel mare, vestit în țară și cu putere să-l facă fărâmi. Dar vai! S-o răzbunat asupra mamei: dus-au de atunci înainte casă rea. Sarmana de dânsa, ea n-o mai avut parte decât de sudălmi și de bătăi de la acel care mai înainte nu știa ce să facă ca să-i fie pe plac. Pot oare să nu simt în mine mânie pentru ocara făcută tatei, pentru necinstirea mamei și a traiului cumplit ce l-au dus părinții mei vreme de mai bine de cincisprezece ani?... Mă simt slab tare, adause el după o tăcere, și glasul lui slăbise într-adevăr în chip simțitor.

— Nu vorbi; nu ți-am spus să nu mai vorbești?

— Ba nu, zise el. M-ai stârnit, trebuie să vorbesc; nu vreu să mor până ce nu ți le-oi spune toate.

I-am dat să beie; și, după câteva clipe de tăcere, urmă:

— Am avut o soră, mai mare decât mine, bucățică ruptă din mama și prin urmare frumoasă: ai cunoscut-o bine, prea bine. Ți-o plăcut, și o spurcăciune de babă de la curte ți-o pezevenclit-o. Ea, ființă fără de crier, s-o îndrăgostit de boierul căruia îi dăduse curățenia ei de fecioară! Parcă un boier se poate uita la dragostea unei țarance cu mâni arse de soare și vârtoase, care umblă mai mult cu picioarele goale! Dar era frumoasă tare, te-ai ținut de dânsa câteva luni, purtând-o frumos îmbracată, spalată, încalțată; însă după ce te-ai săturat de ea i-ai dat drumul, mai dându-i patru boi, vaci, oi și o sută de galbeni – bani mulți, foarte mulți pentru fetia unei țarance! Ea, saraca, o înnebunit și, după un an, o iertat-o Dumnezeu. Ce zici, cucoane Ștefane? Am oare eu drept să simt durere pentru rușinea suferită de soră-mea de la mâna dumitale? Așa-i că neamul meu o avut de suferit de la al dumitale câteva amărăciuni? Am eu oare drept sau nu să nu mă mai uit la mica cheltuială ce-ai făcut-o căutându-mă în copilăria mea și dându-mă la învățătură, față de toate pagubile, rușinile și durerile ce le-am înșirat? Și încă nu ți-am vorbit de un rău mare care mi l-ai făcut. Ai pomenit de ticăloasa din pricina căreia am părăsit satul și viața de om cinstit, fiindcă

m-o lasat spre a se face țiitoarea supleantului de subprefect. Dar oare cine este vinovat că au ajuns lucrurile aici? Tot dumneta! Da, îți plac și dumitale muierile frumoase. Safta era cea mai frumoasă din fetele de pe împrejur și ți-ai mulțămit pofta de dânsa, plătind-o bineînțeles foarte frumos. Ai știut deci că ea era o fată fără de rușine, gata să se vândă pe bani. Și când ai știut că eu, nebunul, m-am dat în dragoste cu dânsa și vreu s-o ieu de soție, nu te-ai îndurat de mine și nu mi-ai spus: n-o lua, că m-o lasat s-o dezmierd pentru bani! Știam că trăise cu alt flăcău din sat, care era s-o ieie, dar murise; însă de aș fi știut că-și vinde trupul pe bani, de ar fi fost de o mie de ori mai frumoasă, tot n-o luam. Astfel, de când m-am apucat de hoție, gândindu-mă adesa la temeiurile care m-au adus aici, s-o făcut lumină în mintea mea și am văzut că pricina oricărei din nenorocirile, din durerile, din batjocurile care m-au lovit, atât pe mine, cât și pe bătrânii mei, totdeauna o fost un Movilă. Nu te miera deci dacă, auzind că ți-ai așazat otacul în câmp și că, având puțină îndrăzneală, aș putea să răzbun asupra dumitale rălele, pagubile și rușinile ce le-o grămădit asupra capului meu și a bătrânilor mei neamul Movileștilor, ispita o fost din cale afară mare, și am căzut într-însa. Mi se pare, cucoane Ștefane, că cumpăna mult mai greu atârnă în partea mea decât în a dumitale. Și acuma fă-mi încă o împunsătură, că nu mai pot de durere.

I-am făcut împunsătura ce mi-o cerea, l-am învălit cu o cergă, căci era frig, și mi s-a părut că se liniștește. Dar tăcerea n-o ținut mult, în curând o început din nou să vorbească, însă cu glasul mai slab:

— Ți-am amintit unele din faptele voastre care ne-au fript la inimă, pe bătrânii mei, pe mine și pe ceilalți ca mine. Dar am uitat să vorbesc de un lucru care mi-o otrăvit adesa viața: smerenia cumplită la care suntem siliți față de dumneavoastră. Nu vă pot vorbi bătrânii noștri cu plete albe decât descoperiți, chiar când sunteți niște băieți. Ne batjocuriți, ne necinstiți casa, ne loviți, ne păgubiți, dar nouă nu ni este iertat să vă ară-

tăm supararea, mânia noastră, să ne încrețim fruntea față de dumneavoastră, să vă privim bărbătește ochi în ochi. Nu, trebuie să stăm cu smerenie în picioare în fața dumneavoastră, să răspundem cu supunere la ocările dumneavoastră, să sărutăm mâna care ne lovește, s-avem cuvinte de laudă chiar pentru fapte spre paguba noastră. Altfel feciorul boieresc, vechilul, primarul, subprefectul, dorobanțul sunt gata să ne învețe minte. Țaranul scapă din lanțurile smereniei numai dacă moare sau iesă la tălhărie. Om deplin m-am simțit numai de când am părăsit satul pentru codrul și drumul mare.

Tăcu, apoi după câteva clipe urmă iar:

— Te mieri poate că numai de pacatele voastre, ale boierilor celor mari, am vorbit, deși aveam și drept, și prilej să vorbesc de răul care mi l-o făcut ciocoieșul cel de Ștefăniu, supleantul subprefectului, care mi-o luat nevasta, acel mișel care, auzind că m-am făcut talhar, o cerut să fie mutat la Romanați. Mare rău făcutu-mi-au acel mișel și alții de sama lui, și drept este că ei mânâncă acum norodul mult mai grozav decât îl mâncați voi, ciocoii cei mari, căci sunt mulți tare și nu ni fac nici bruma de bine ce ni-o făceați și ni-o mai faceți voi din când în când. Dar de la cine luat-au ei pildă dacă nu de la voi? De nu ne-ați fi mâncat și jăfuit voi, de nu ne-ați fi deprins prin silă să fim mâncați, jăfuiți și batjocuriți din moși și strămoși, n-ar îndrăzni ei acuma să ne calce și să ne jăfuiască…

Glasul lui, care se făcuse tot mai slab, se opri; apoi, după o destul de lungă tăcere, zise:

— Mi se apropie sfârșitul, sunt slab de tot, nu mai pot vorbi.

I-am mai dat apă cu cognac și i-am spus să nu mai vorbească, căci nu-l mai ascult. Apoi, chemând pe Petrușca, l-am lasat să șadă în locul meu lângă el, dar să nu-i vorbească și să nu-l lese să zică nici macar un cuvânt.

Am mers să mă întind pe patul pe care îl părăsisem de atâtea ceasuri. Eram foarte trudit, dar și adânc impresionat de cele ce le auzisem și care le știam toate adevarate. Mă simțeam rușinat

de lăcomia și arbitrarul bătrânilor, de ușurința și de necugetarea mea. Faptul că nu este moșie în țară pe care să nu se fi petrecut fapte la fel, și chiar cu mult mai grave, prea adesea chiar criminale, nu-mi putea servi drept dezvinovățire. Conștiința că aceste fapte erau urmarea de neînlăturat a împrejurărilor nenorocite în care s-a zbătut țara vreme de aproape patru secole poate alcătui cel mult o ușurare a simțului vinovăției noastre. Trebuia să recunosc mai ales deplina dreptate a ultimei observații făcută de hoțul pe moarte. Tot noi, boierimea cea mare, purtăm cea mai mare parte din răspunderea suferinților ce le rabdă mulțimea de la oamenii noui deținând astăzi puterea, cari jăfuiesc și împilează poporul în chip atât de cumplit. De nu l-am fi silit timp de veacuri să se plece la împilările noastre și la arbitrarul nostru, n-ar avea droaia de puternici noui cum să-i impuie jaful și arbitrarul lor de toate zilele, și-mi ziceam:

— Este oare cu putință ca, într-un decurs de timp mai lung sau mai scurt, această mulțime să nu isprăvească prin a reacționa? Și atunci vai de noi și vai de nouii puternici!

Însă, cu toate că mă frământau aceste gânduri, truda m-a învins în sfârșit și am căzut într-un somn adânc. Dormeam de câteva ceasuri când Petrușca m-a trezit pentru a-mi spune că au sosit subprefectul cu medicul. M-am sculat îndată și m-am dus la dânșii: stăteau lângă Drâmbă, care aiura.

La întrebările mele dacă mai are încă multe ceasuri de trăit, medicul îmi răspunse:

— Tare mă mier că mai trăiește și până acuma; are o fire de bivol; poate s-o mai ducă un ceas, mult două sau trei.

Am dat subprefectului toate lămuririle trebuincioase, care au fost trecute în procesul-verbal ce-l redacta un scriitor, iar după mine oamenii mei au făcut depozițiile lor.

Lăsând pe subprefect să se năcăjască cu Piciu, m-am dus la Drâmbă. Rostea niște cuvinte fără șir și fără înțeles.

A murit pe la trei după-amiază, tocmai când sosea trăsura de la Mărășești, care venea să mă ieie.

UN VIS ISTORIC

(1892)

(*Scrisoare către d. I. Bianu*)

Iubite Amice,

De nenumarate ori întrebatu-m-ai de ce nu urmez studiile mele despre *Clasele Agricole din Moldova*, studii începute în *Revista Nouă*, acum douăzeci de ani, când prietenia noastră era tânără ca și noi.

Mărturisesc că la întrebările D-tale în această privință, făcute totdeauna în chip deslușit, am dat numai răspunsuri foarte încurcate. Dăunăzi iar m-ai întrebat pentru ce nu complectez aceste studii și eu iar ți-am dat un răspuns din cele mai nedeslușite. Atât de neadevarat chiar, încât mi-a fost, la urmă, rușine și mie. De-aceea, luându-mi inima în dinți, vin să-ți mărturisesc, în sfârșit, pricina adevarată pentru care am încetat să mă ocup cu *Clasele Agricole din Moldova*.

Această pricină este: frica.

Deoarece știi că nu sunt om fricos, cred că acest răspuns are să te miere cumplit și că ai să întrebi: Cum? Pentru ce? De cine?

Ascultă și vei înțelege.

Au trecut patrusprezece ani de atunci. Era în noaptea de 2 la 3 ianuarie 1892; șădeam la Târgul-Ocnei în foasta casă a lui Costache Negri, de peste vale, pe care, precum știi, o supranumisem cu toții *Castelul Crapat*. Lucram la studiul asupra claselor agricole. Aveam sub ochi șirul tuturor așăzămintelor statornicind sau menite a statornici raporturile dintre țarani și stăpâni de sate și făceam o asamanare între ele.

Din această asamanare se vedea în chip drastic și lămurit cum fiecare din acele legiuiri alcătuia câte o înrăutățire a stării țărănimii, câte o știrbire însamnată a drepturilor ei strămoșești, căci prin fiecare din acele *urbarii* câtimea muncii și a havalelelor* impuse țaranului sporea; iar la urmă, odată cu această sporire a muncii, mai scădea partea de pământ de care el se bucura. Mi se mai vădea că acest *processus* își atingea culmea și se sfârșea prin îngrozitoarea hrăpire săvârșită de Regulamentul Organic, când munca și havalelele sporise din ceea ce erau sub fanarioți; iar din părticica de pământ lasată țaranului de ultimele *urbarii* se lua mai mult de jumatate.

Ceteam jălbile boierimii către domni și *arzmagzarurile* ei către Poartă, acte care dăduse loc la parte din aceste schimbări, îmi aduceam aminte de oareșicare rânduri din scrisorile lui Kisseleff** și mărturisesc că, în mintea mea, judecam pe boierii din acele vremuri într-un chip cu desăvârșire aspru.

Deoarece miezul nopții trecuse de mult, m-am dus să mă culc, dar capul îmi era plin de așăzăminte, de boieri, de fruntași, mijlocași și codași. Chiar în pat urmam să judec pe boieri, ceea ce mă împiedeca să adorm. Deodată îmi trece prin gând: Dar printre acești boieri pe care îi judec eu atâta de aspru se află și ascedenți de ai mei. Oare ce ar zice ei de mine dacă ar ști ce cuget despre faptele lor?

Gândul acesta mă făcu să zâmbesc și să-mi închipuiesc mânia fiecăruia dintr-înșii, și astfel am adormit.

Niște pocnete de bici și zgomotul unei trăsuri care se opri la scară mă treziră în curând. Se auziră lovituri puternice în ușa de întrare, scârțietura ce o făcu această ușă deschizându-se,

* Havaleá, clacă (n. ed.).

** Probabil aluzie la mărturiile lui Pavel Kiseleff potrivit cărora înăsprirea obligațiilor țăranilor prin Regulamentele Organice a fost rezultatul presiunilor din partea boierilor (n. ed.).

apoi pași grei și grăbiți care suiau scările și se apropiau de ușa ietacului.

Sărind din pat, căutam revolverul, când ușa se deschise iar o droaie de arnăuți se aruncară asupra mea și-mi stăpâniră brațele. Fără a răspunde la întrebările mele, fără a baga în samă rugămintele nevestei și lacrimile copiilor, care se suise sus numai în cămeșile lor de noapte, arnăuții mă îmbracară într-o clipă, îmi puseră șoșonii, blana și căciula. Apoi, fără a mă îngădui să-mi ieu buna-ziuă de la ai mei, mă scoborâră jos și mă scoaseră afară, la scară. Aici văzui o lungă brașovancă, cu poclit de piele neagră, la care erau înhamați opt cai de poștă din cei mici și slabi, care-i țineam minte din copilăria mea, cu hamuri de frânghie și mânați de doi surugii.

Fără a pierde o clipă, arnăuții mă aruncă în brașovancă, vro patru ieu loc alăturea cu mine sau în fața mea, iar ceilați se grămădesc pe capră și în coadă, bicele pocnesc, mai aud o dată bocetele nevestei și a copiilor și zburăm pe poartă.

Era întunerec beznă. Trecurăm Trotușul, străbăturăm târgul adormit, într-o clipă și în fuga cailor urcam Galianul, ne scoboram în valea Tazlăului, pe care îl treceam prin vad, și ajungeam în vârful dealului, la Pietricica, cât ai lua un pahar cu apă.

De aici goana cailor se făcu și mai nebună, nu trecurăm, ci lunecarăm prin Bacău ca o nălucă, dar ca o nălucă zgomotoasă, căci surugiii chiuiau cât puteau.

Când ajungeam în Roman, după ce trecusem, tot în fugă, peste podul Moldovei, ale cărui bârne, neprinse în cuie, saltau în urma noastră, se crapa de ziuă. Trecurăm într-un galop nebun prin pădurea de la Strunga – arnăuții mei, de grija talharilor, ținând în fiecare mână câte un pistol cu cucoșul ridicat; străbăturăm Cârligătura goală de copaci și, pe la prânzul cel mic, întram în Iași prin rohatca Păcurarului. Ulițile erau pustii, casele erau mici și joase, ușile și fereștile, închise cu obloane de fier.

Într-o clipă străbăteam ulița mare, treceam pe dinaintea mitropoliei nerestaurate și ne opream la scara din mijloc a palatului administrativ. Răpegiunea cu care călătorisem îmi tăiese sufletul, astfel că, de când fusesem suit în trăsură și până la clipa sosirii mele la scara palatului, nu fusesem în stare să scot un singur cuvânt.

Se vede că eram așteptat; căci de abie se oprise brașovanca, și văd că-mi iesă înainte un boier înalt și spătos, care îndată am priceput că este armașul Racoviță, al lui Constantin vodă Cantemir, căci îi văzusem chipul pe plăcile soclului statuii lui Miron Costin.

Împrejurul lui se aflau o sumedenie de oșteni: seimeni îmbracați în roșu, darabani în haine cerchezești verzi, calarași cu bonte și nadragi albaștri și mai ales arnăuțime nenumarată, cusută peste tot cu fir și plină de pistoale și de iatagane.

M-am dat jos din brașovancă și am făcut o încercare să întreb pe armaș pentru ce pricină am fost ridicat de-acasă, dar în zadar!

Armașul făcând un semn, arnăuții și seimenii mă umflară de subsuoară și, numai cât ai clipi din ochi, eram dus în foasta sală a tronului, acolo unde se ține astăzi Curtea cu Jurați, și depus în mijlocul ei.

Când m-am uitat împrejur, am văzut, la cinci pași de mine, o lungă masă, cam încovoietă la capete, acoperită cu postav roșu, la care șădeau vreo treizeci de boieri îmbracați în toate porturile purtate în țară de la mijlocul veacului al șaptesprezecelea și până la începutul celui trecut.

Nu-i văzusem niciodată, dar îi cunoșteam pe toți, căci doară îmi dădusem osteneala să-i caut prin „colb de archive“: erau strămoșii mei, cu colateralii lor. În mijlocul mesei, pe un jâlț mai înalt, ca cel mai bătrân, șădea Lascar Rosetti, marele logofăt al Bisericii Răsăritului de la 1629. La dreapta lui șădea, cu cuca în cap și cu buzduganul în mână, Anton, nenorocitul

domn al Moldovei de la 1675–1678, sămănând D-lui Horia C.A. Rosetti cum samănă o picătură de apă cu alta, iar lângă el beizadelele lui, Iordachi și Alecu, care îi făcuse atâtea supărări prin crailâcurile lor…*

În stânga lui Lascar ședea un bătrân cu cealma de șal pe cap, uscăcios, cu fața arsă de vânturile Mării Negre, care era Constantin, cuparul, cel bătrân, fratele lui Anton. Îmi fu ușor să înțeleg în curând că toate dezbaterile erau conduse de dânsul.

Lângă el se vedeau fiul lui, spatarul Lascarache, care a murit de dropica capatată în surgun la Rodos, vornicul Manolache, străbunul meu direct, Mihalache, Scarlatache; apoi, tot după vrâstă, ședeau toți Rosetești din veacul al optsprezecelea, strămoșii mei: vornicul Ștefan, medelnicerul Iordache, comisul Lascarache, toți Tețcăneștii, Orășenii și Filipenii, toți Rosnovăneștii, Soleștii, Bălăneștii și Pribeștii. Cu mare bucurie recunoscut-am pe cel de pe urmă scaun din stânga pe bunul meu, hatmanul (mort mare logofăt) Răducanu Roset, în hainele lui de hatman și părcălab Sucevei în campanie, cum mi-l descrisese de atâtea ori neuitatul Dumitrache Sdrobici: căciula de astrahan negru, cu fund de catifea roșie, tatarcă cafenie, bontă albastră, anteriu albastru cu dungi vișinii, brâu de șal cu chimir de piele, șalvari roșii vârâți în ciubote de iuft roșu. Peste umerele lui era aruncat caftanul de hatman, de postav roșu, cu ceapraz de fir de jur împrejur, cu paftale de fir la grumaz și glugă tot de postav roșu cu canaf de fir, iar sub caftan se vedea teaca săbiei lui celei turcești, cu care făcuse așa de bună ispravă la luarea Ismailului.

Știam acuma, fără ca să-mi fi spus cineva, că acești boieri părăsise lacașurile în care se odihneau pe vecie spre a mă

* Antonie vodă Ruset, mazilit de turci și torturat în închisoarea de la Șapte Turnuri. Horia C.A. Rosetti este fiul celebrului revoluționar și om de stat liberal din ramura munteană a familiei (n. ed.).

pedepsi pentru îndrăzneala cu care-i judecasem; și mărturisesc că frica mea nu era tocmai proastă, știind că printre ei stăteau oamni neînduplecați ca, de o pildă, strămoșul meu vornicul Manolache, care tratase cam prost, la părăul Popenilor, pe niște seimeni ai lui Neculai Mavrocordat veniți să-l supuie voinții domnului; însă vederea viteazului, dar bunului hatman îmi insufla mare încredere. Tată-meu și moșii îmi povestise atâtea și atâtea despre bunatatea și dreptatea lui, încât am început să mă liniștesc.

Tare mă miera neființa în această adunare de Rosetești a celui mai vestit dintre toți: a vornicului Iordache, acel supranumit de un invidios* „Matca tuturor răutăților“ și care, timp de un sfert de veac, schimbase pe domni după placul său.

Urmașii lui erau toți de față. Dar, aruncându-mi ochii la stânga, văd, șăzând lângă o masă mică, acoperită cu postav roșu, un boier purtând aceeași haină ca Miron Costin pe statua lui, de statură mijlocie, cu părul și barba lungă albe ca zapada, cu fața oacheșă, dar frumoasă și cu niște ochi de balaur sub sprincenele-i stufoase.

El era vornicul Iordache; și inima, care-mi crescuse la vederea hatmanului Răducanu, se făcuse deodată mică și căzuse jos de tot – nu trecea nici peste călcăiul meu. Treaba se îngroșa: cu vornicul Iordache nu era de șuguit.

Dar deodată văd că între mine și masa cea mare, la care șăd boierii, mai sunt două mese mici, una aproape de tot, lipită de cea mare, cealaltă chiar lângă mine, în dreapta mea. La această de pe urmă șădea, foarte galbăn la față și făcându-se că cetește coșcogemite delă**, tatăl meu, marele logofăt Răducanu Rosetti.

El era acum tânăr, cu părul și favoriții negri ca pana corbului, cu musteața cam roșcovană, și purta niște pantaloni

* Ion Neculce (n. ed.).
** Délă, dosar (n. ed.),

negri, strâmți, pantofi de lac, o jiletcă de șal și un lung *bonjour* ale cărui cozi atârnau pe pământ.

Cum îl zăresc, fac o mișcare pentru a mă arunca în brațele lui, dar el se uită la mine cu atâta spaimă, încât am ramas pironit pe loc. La cealaltă măsuță de lângă masa cea mare, cu o pană de gâscă după urechea stângă și cu alta în mână, scria, fără a se uita împrejur, Lascar Rosetti, fratele tatălui meu. Era încă mai palid decât de obicei și întreaga lui înfățoșare vădea că nu-i este îndămână deloc. Și era pentru ce să-i fie frică: el fusese unul din *bonjouriștii* cei mai turbați. Tendințile lui pe la 1845 erau atât de înaintate, încât îi capatase de la Costache Sturdza porecla de „*Robespierre en lunettes*".

Deodată Lascar Rosetti, cel de la 1629, rosti câteva cuvinte grecești pe care nu le-am putut auzi către fiul său, Constantin cuparul, și acesta, sculându-se, zise vorbind cu un accent grecesc din cele mai pronunțate:

— Boieri dumneavoastră, precum v-au vestit crainicii trimeși fiecăruia, suntem adunați aici ca să îndeplinim dureroasa datorie de a judeca pe un urmaș al nostru care a avut nerușinarea să arunce asupra noastră învinovățirile cele mai nedrepte și cele mai minciunoase. Dumnealui vornicul Iordache, pre iubitul meu fiu, va arata pre larg ticăloșia vinovatului, iar dumnealui logofătul Răducanu cel tânăr va spune ce va ști în apararea lui.

Cuparul se așeză pe scaun, iar vornicul Iordache, sculându-se, începu, într-o românească destul de curată, cu un accent grecesc foarte ușor, un rechizitoriu lung, plin de miere în formă, dar cumplit de înțăpător împotriva mea.

Începu prin a deplânge amara datorie ce erau chemați s-o îndeplinească. Apoi aminti greutățile de tot felul cu care avuse de luptat boierii: cheltuelile mari pricinuite lor de slujba țării, primejdiile înfruntate pentru a stavili întru câtva urgia și lăcomia păgânilor, setea de aur și nedreptatea domnilor, darurile

însemnate făcute bisericii și saracilor, silințile boierimii, ce a găsit ocrotire pentru țară pe lângă puternicii săi vecini de la răsărit și de la apus. Apoi arătă că dacă hula, adusă împotriva unor oameni care făcuse atâtea slujbe și jertfe, era din partea oricui o faptă rea și uricioasă, această faptă se făcea de tot ticăloasă și blastamată când era făptuită de un om care avea cinstea să se tragă din tagma lor, din sângele lor. Greutățile boierilor, jertfele ce erau siliți să le facă crescând din zi în zi, era firesc ca ei să caute ca veniturile moșiilor lor să crească și ele cu atâta, căci altfel cum ar fi putut ei să urmeze cu acele cheltuieli și cu acele jertfe? Ce s-ar fi făcut poporul de rând dacă nu ar fi avut în capul lui o boierime bogată, în stare, la vreme de nevoie, să se puie pentru el? Fapta săvârșită de mine fiind din cale afară scârboasă, cerea o pedeapsă care să fie o pildă pentru alți feciori de boieri, să nu fie ispitiți și ei să bârfească pe strămoșii a căror amintire trebuia să le fie sfântă. Ar fi cerut ca osânda mea să fie moartea, și chiar moartea rușinoasă, prin spânzurătoare, ca să nu mai am vreme să urmez calea păcătoasă ce o apucasem; dar aducându-și aminte că răspunderea acestei fapte nu cade numai asupra făptuitorului, ci întru câtva și asupra înaintașului său, hatmanul Răducanu, care – fără a voi să facă rău – aruncase el cel dintâi sământa acestei ticăloșii; căci el, nemulțămindu-se pentru copiii lui cu creșterea sănătoasă ce se dădea pănă atunci în țară copiilor de boieri, se potrivise unor sfaturi deșerte și trimesese pe ai săi la învățătură în țara nemțească, unde ei se molipsise de duhul cel rău și, când s-au întors în țară, au vrut s-o nemțască cu totul, schimbând toate obiceiurile cele vechi și bune, rocoșindu-se chiar la urmă asupra domnului lor.

La auzul acestor cuvinte, tată-meu se făcuse alb ca varul, iar moșu-meu Lascarache se ghemuise la masa lui și se făcuse mititel de tot, parc-ar fi vrut să se facă nevăzut. Hatmanul Răducanu, încruntând sprincenele, dădu din umere; iar vornicul Iordache își urmă cuvântarea.

El arătă cum tată-meu, fiind astfel jertfa unei creșteri greșite, se făcuse vinovat de multe pacate împotriva boierimii și a obiceiurilor celor bune. El era de bună-credință, își închipuia că lucrează la dezrobirea și înalțarea poporului și la mărirea neamului. Însă la urmă, în vremea domniei ticăloase a lui Cuza, putuse să-și deie samă că luase parte la nimicirea acelei pavezi ocrotitoare a poporului, care era boierimea, și că atât el, cât și tovarășii lui de lucru fusese numai niște jucării, niște unelte în mânile unor ticăloși care ținuse la desființarea tagmei boierești, spre a se așaza în locul ei. Se înțelege că și fiul lui se adapase din copilărie la izvorul învățăturilor răle și ticăloase, și această împrejurare îi micșora întru câtva vinovăția; dar nu încăpea îndoială că nu era de vină numai creșterea lui, ci și firea trebuia să-i fi fost din cale afară ticăloasă – căci se apucase să facă ceea ce nu cutezase, nu gândise nici tată-său, nici tovarășii lui: își judecase strămoșii, și-i judecase aspru și strâmb! O asemenea fărădelege nu putea să rămâie neosândită; ea cerea o pedeapsă strașnică. Ceru boierilor ca, uitând orice legătură de rudenie, să pedepsească ocara făcută cinstei lor. Iar faptul că acea ocară era săvârșită de un urmaș al lor, departe de a aduce o micșorare a osândei, nu putea decât s-o înăsprească, căci din această pricină vina lui era mai mare.

Vornicul Iordache tăcu și se așăză pe scaunul lui. Un fustaș alergă la dânsul cu un ciubuc aprins, iar un arnăut îi aduse, pe o tăbliță de alamă galbănă, un filigean cu cafea. Boierii, care spre sfârșitul cuvântării vornicului Iordache rămăsese cu ochii ațintiți asupra lui, începură acuma să tragă cu toții deodată din ciubucile pe jumatate stinse și sala se umplu de o fumărie cumplită.

Atunci cuparul, scoțând din gură imameaua de chihlimbar împodobită cu pietre scumpe zise către tata:

— Arhon logofete, fă bine și ne spune cele ce le ai de zis întru apărarea fiului dumitale.

Tata se sculă, scoase ochelarii, îi șterse cu basmaua, tuși și începu să vorbească. Îl știam meșter de gură, în stare să arăte faptele în chip deslușit și luminos și să scoată din șirul lor cuvinte puternice și convingătoare pentru acei care-l ascultau, și mai ales ca barbat neînfricat. Dar de astă dată, cu spaimă și cu mierare, mi-am dat sama că mă apără rău, că vorbele lui sunt încurcate și aproape fără șir. Era vădit că se afla sub stăpânirea unei spaime cumplite care-i râpea puterile minții.

Deznădăjduit, mă folosesc de o pauză ce o făcuse, înaintez cu trei pași cătră boieri, apoi mă opresc, ieu cuvântul și încep a mă apara singur.

Nu mai țin minte ce am spus, dar te încredințez că am fost elocvent!

Le-am spus în cuvinte mișcătoare că singura pornire care mă călăuzise în cercetările și scrierile mele era dorul de adevăr și de dreptate și iubirea de neam.

Vreme ce mi se păru că trece bine de un ceas, le-am înșirat în cuvinte alese și calde, de a căror frumuseță singur mă mieram, tot ce învațasem, tot ce simțeam asupra acestui subiect. M-am oprit numai când n-am mai putut de osteneală, rămânând fără glas, fără suflet și cu sudorile curgând pe mine. Fețele boierilor rămăsese impasibile în vremea cuvântării mele. Îndată ce fu isprăvită, ei începură să se sfătuiască încet unul cu altul. Moșu-meu, Lascar, îmi arunca pe furiș câte o privire de încurajare și de aprobare, dar tata își ștergea necontenit ochelarii fără a se uita la mine. După o bucată de vreme, cuparul zise vornicului Iordache:

— Arhon vornice, poftești să ne mai spui ceva?

— Nu, răspunse cumplitul vornic, închinându-se cătră ceilalți. Vinovatul nu și-a tăgăduit faptele nelegiuite: departe de a arata vro părere de rău pentru ele, a încercat să le apere și să le înfrumusețeze dovedindu-ne astfel încă mai deplin adânca ticăloșie a firii lui. Aceasta este un nou temei pentru ca asprimea

pedepsei ce domniile voastre îi veți da să slujească de pildă pentru viitor.

— Și care ar fi după dumneta pedeapsa ce i s-ar cuveni? mai întrebă cuparul.

— O sută de toiege la tălpi, surgunirea la mănăstirea Secului pe șapte ani și petcetluirea hainelor pe el vreme de un an*.

Cu groază am văzut pe fețele boierilor că erau gata să se învoiască cu propunerea vornicului. Numai bunul meu, hatmanul Răducanu, zise:

— Cu voia domniilor voastre și având în vedere că vinovatul este încă tânăr, aș fi de părere că ajung cincizeci de toiege, și surgunul să fie de trei ani fără petcetluire.

Dar îmi era lesne să văd că îndulcirea propusă de hatman nu era pe placul boierilor.

Atunci, mai făcând un pas înainte, am început din nou să vorbesc.

I-am rugat să nu osândească pe un urmaș al lor la o pedeapsă rușinoasă ca acea a bătăii și că, dacă într-adevăr mă găsesc atât de vinovat, mai bine să puie să-mi taie capul.

— Nu osânda face rușinea, răspunse atunci rece cuparul, ci fapta care pricinuiește osânda. Fiind urmașul unui șir de evgheniști, vei fi întins, pentru a-ți primi osânda, pe postav roșu. Boieri dumneavoastră, ce ziceți?

Urmă iar o scurtă sfătuire cu jumatate de glas între toți boierii, și cuparul zise:

— Vei primi șaptezeci de toiege la tălpi, vei merge în surgun la mănăstirea Secului pe vreme de cinci ani, cu petcetluirea hainelor pe șase luni. În fiecare duminecă ți se vor ceti molitfele Sfântului Vasile și vei face canoanele ce ți se vor hotărî de stareț. Armașe, ie-l!

* Pecetluirea hainelor (sau a cămășii), pedeapsă din epoca fanariotă și a domniilor pământene prin care condamnatul era pus în imposibilitatea de a se spăla (n. ed.).

Armașul și câțiva arnăuți pășiră spre mine și Racoviță puse chiar mâna pe umărul meu. Dar eu atunci i-am dat un ghiont atât de puternic, încât l-am făcut să zboare în mijlocul oamenilor lui; apoi, smulgând iataganul de la brâul unui arnăut, am făcut un *moulinet* cumplit, care-i alungă dimprejurul meu, și căzui în gardă înapoi după toate principiile ce mi le inculcase odinioară, la Toulouse, neuitatul meu profesor de scrimă, vestitul Monsarrat.

Un murmur de mânie ieși din gura boierilor adunați la masă. Păreau foarte mânioși de îndrăzneala mea. Numai hatmanul se uita cu bunătate la mine și gura lui rosti cuvintele:

— Aferim! Deliu* băiet!

Dar cuparul face un semn: seimenii, darabanii și arnăuții năvăliră asupra mea din toate părțile. În zadar început-am să învârtesc iataganul: câte douăzeci de mâni vânjoase se abătură pe fiecare din brațele mele; într-o clipă eram dezarmat și redus la neputință.

Glasul răstit al cuparului se auzi poroncind:

— Armașe, îi vei da suta de toiege întreagă.

Arnăuții și seimenii mă duceau, mai mult pe sus, spre ușă, când deodată se auzi un zgomot mare, ca de furtună; ușa înspre care mă duceau se deschise cu zgomot, slujitorimea dimprejurul ei se împrăștie și în sală întră, cu sabia goală în mână, cu casca muscălească pe cap, îmbracat în haine albastre de colonel moldovenesc, cu guler nalt de fir, răposatul colonel Neculai Strătulat și anunță tare:

— Măria Sa vodă!

Boierii se sculară de la locurile lor și veniră să s-așăze în două rânduri dinaintea mesei. Totodată pași grei se auziră căzând în cadență și pe ușă întră o *roată* de grenadiri moldoveni, urieși spătoși, îmbracați în albastru, cu căști rusești, curălăria albă

* Delíu, nebun, viteaz (n. ed.).

și cu lungi puști cu cremene, care se înșiră de-a lungul păretelui de la ușă, în linie perpendiculară acelei alcătuită de boieri.

Intrară apoi o droaie de paji, cu fracuri roșii, pantaloni negri și pălării bicorne cu pene, și, după ei, înalt, chipeș, frumos, cu cuca pe cap, cu mantia în spinare, îmbracat în frac oștenesc cusut cu fir și în pantaloni albaștri, întră cu buzduganul în mână bunul meu despre mamă, Grigore vodă Ghyka. Boierii s-închinară adânc, aproape până la pământ, înaintea lui.

— Buna ziuă, boieri dumneavoastră, zise domnul, din ce întâmplare părăsit-ați lăcașurile domniilor-voastre de odihnă?

— Am venit să judecăm pe un urmaș nevrednic al nostru care a îndrăznit să ne hulească și să ne batjocurească în fața lumii.

La auzul acestor cuvinte, fața blândă a lui vodă se întunecă și el încruntă sprincenile.

— Nu v-am hotărât eu că nu trebuie să vă mai amestecați în trebile celor vii? Cum de ați îndrăznit să vă mai întoarceți pe pământ? N-ați avut destulă putere cât ați fost în viață? N-ați întrebuințat-o oare cu vârf și îndesat? Lumea nu mai are astăzi loc pentru dumneavoastră: ea este a celor vii. Plecați de aici și vă întoarceți în mormintele de unde n-ar fi trebuit să ieșiți!

Și vodă bătu din picior.

Fără a zice un cuvânt, boierii se plecară din nou până la pământ și ieșiră printr-o ușă mică din cealalt fund al sălii, pe care nu o văzusem până atunci. Numai hatmanul ieși stând drept ca o lumânare, cu mânile în șold și uitându-se țanțos în ochii lui vodă. Dar domnul, în loc de a se supara, îi surâse și, când dispărea pe ușă, îi făcu un semn prietenesc cu mâna.

Armașul, seimenii, darabanii, arnăuții, fustașii dispăruse fără urmă, în sală era numai domnul, cu oștenii și pajii lui, care stăteau neclintiți, și cu mine. M-am aruncat în genunchi înaintea domnului, care îmi întinse mâna, pe care am sărutat-o mulțămindu-i.

— Tu, zise el, ridicându-mă și sărutându-mă pe frunte, fii de-acum înainte mai cu bagare de samă în judecățile ce le așterni pe hârtie asupra oamenilor și asupra lucrurilor din trecut. Mai ales nu-ți închipui că-i poți cu dreptate judeca după împrejurările de astăzi. Pentru a nu fi nedrept cu ei, ar trebui să te muți cu totul în vremurile în care trăiau. Pacate au multe, dar păcătoși suntem cu toții, ș-apoi pentru multe din acele pacate ale lor sunt vinovate împrejurările, și nu ei.

Tu și eu de am fi trăit pe atunci, cu creșterea, cu cartea și cu deprinderile lor, în mijlocul în care trăiau, poate că făceam și mai multe pacate decât ei. Ferește-te de judecăți pripite asupra bătrânilor, care poate în multe au păcătuit cu cuget curat. De pedeapsa lor n-ai grijă, căci nu mai sunt primejdioși, dar bagă de samă să nu te mustre pe urmă cugetul.

Multe și înțelepte sfaturi mi-ar mai fi dat fără îndoială bunul și blândul domn, dar mâna nemiloasă a nevestei mă trezi chiar atunci scuturându-mă de umăr cu putere și zicându-mi într-un glas că sunt nouă ceasuri, că ceaiul mi se răcește, că Tevfik Pașa, kedivul Egiptului, a murit și că colonelul Sandu Crupenski a fost numit prefect de Bacău.

Și acuma judecă dacă nu trebuie să tremure inima în mine când mai gândesc la *Clasele Agricole*!

CUPRINSUL